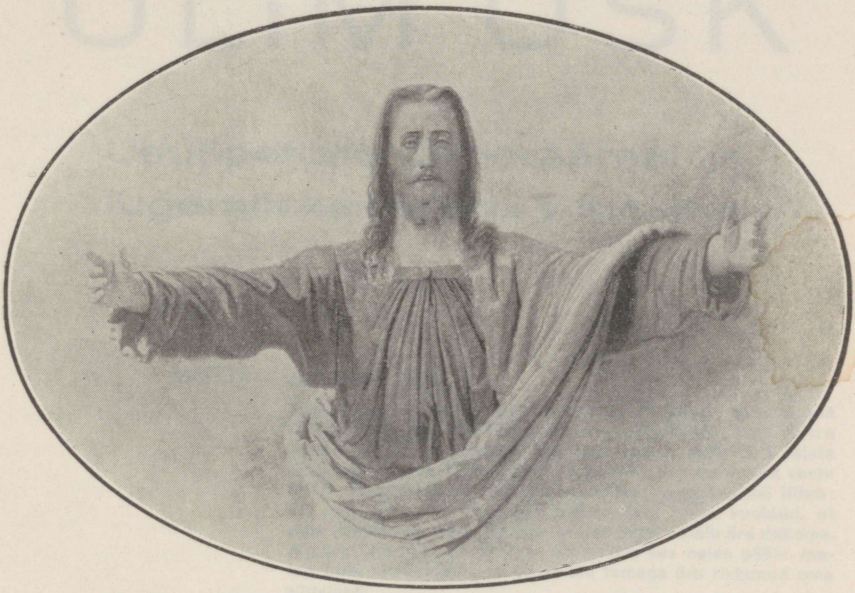
ÜLIM USK

- 8821 II

VI - 9

Artur Sommer

ÜLIM USK

Usuõpetuse õpperaamat ja lugemik keskkooli V klassile

MOTTO: Jeesuse nimel!

Teie olete kuulnud, et vanematele on räägitud: Sina ei pea mitte tapma; aga kes iial tapab, on kohtu väärt. Aga mina ütlen teile, et igaüks, kes oma venna pääle ilma asjata viha kannab, on kohtu väärt; aga kes iial oma venna vastu ütleb: Raka, see on suure kohtu väärt; sega kes iial ütleb: Sa jõle! See on põrgutule väärt. Teie olete kuulnud, et vana rahvale on öeldud: Sina ei pea mitte abielu ära rikkuma. Aga mina ütlen teile, et igaüks, kes naise pääle vaatab teda himustades, on ju abielu temaga ära rikkunud oma südames.

Sinu riik tulgu, Sinu tahtmine sündigu kui taevas nõnda ka maa pääl.

Matt. ev. 5; 21, 22, 27, 28; 6. 10.

20492

1 kaardi ja 27 pildiga tekstis

Tallinn, 1933

TARTU ÜLIK
Tartus 8 XI
№ 5671

A-8821

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

156531

O.-Ü. „Vaba Maa“ trükk Tallinnas, 1933.

Saatesõna.

Käesolev töö on kirjutatud vastavalt haridusministeeriumi poolt maksmapandud usuõpetuse kavale keskkooli viimses klassis. Seletusi, näiteid ja muid peenkirja kohti võib tarvitada usuõpetuse lugemiku materjalina. Need leiavad, kes otsivad ja usuvad. Pääliskaudsus kaob säält, kus süvenetakse Jumala sõnasse. Selline süvenemine toob enesega meie rahva usulise ja kõlbelise elu tervenemise, majanduselu tõusu ja ühiseluliste küsimuste lahenduse ning teeb rahva hingeliselt vabaks ja tugevaks. Meie usundlikus kirjanduses see raamat tahab aidata täita ka seda tühja kohta, mis tekib nende moodsate otsijate ja mõtlejate noorte, leeriõppijate ja haritlaste maailmavaate ehituses, kes usukosutuslike kõnede ja äratuskirjade, jutluste ja palvete juure tahavad saada apologeetilist materjali usutõdede hülgajate vastu, leida sünteesi usu ja teaduse vahel ning praktilist usuväärtuste rakendust sotsiaalseis küsimusis, ning ühtlast usundlikku eluvaadet ja kõikumata alust kaduvusest igavikku.

Saadan raamatu teele palvega, et Jumal kingiks oma õnnistust temaga minu perekonnale, õpilasile, kogudusele, kirikule, eesti koolinoorsoole ja igale lugejale.

Siinkohal avaldan südamlikku tänu ametivendadele-usuteadlasile A. Westren-Doll'ile ja V. Sibbul'ile kui H.-S. M. kooliraamatute komisjoni poolt määratud arvustajaile nende põhjalike näpunäidete eest. Samuti tänan ka õpet. Rich. Kress'i, kes silus raamatu keelelist külge, ja kunstn. G. Mamberg'i, kelle valmistatud on kaanejoonistus.

Quod Deus bene vertat!

A. Sommer.

Tallinn, 1933.

Raamatu käsikiri on vaadatud läbi enne trükkiandmist H.-S. M. kooliraamatute komisjoni poolt ja lubatud keskkoolides tarvitamiseks.

Otsus 30. juunist 1933. Nr. 328-a.

Väljavõtteid H.-S. M. ametlike arvustajate otsustest.

A. Sommeri „Ülim usk" on kirjutatud vastavalt H.-S. M. poolt maksmapandud usuõpetuse kavale keskkooli viimses klassis... Nimetatud õpperaamat ja lugemik on meie usulis-eetilise kirjanduse lugemislaual väärtuselisemaid raamatuid, mis määratud mitte ainult keskkooli-lõpetajaile, vaid ka lugemiseks igale tõeotsijale... Kiiduväärt on, et selles raamatus leidub näiteid ja jutte, mis elustavad usundiõpetust noorsoole. „Ülim usk" ei kõnele ainult pühakirjast, vaid ka Kopernikusest, Darwinist, sotsialismist, panteismist, deismist, mõttetarkusest ega varja meie-aja uurimusi ja leiutusi, tõrjudes tagasi kõike, mis kipub kallale ristiusule, ja kaitstes soojade sõnadega pühakirja tõdesid... Kristliku usundi suhtes seisab autor kui positiiv-konservatiivne usuteadlane kõikumata pühakirja põhjal ega tunne mingisuguseid kompromisse... Lühidalt: A. Sommeri „Ülim usk" on hää ning tarviline raamat.

V. Sibbul.

Õpetaja A. Sommeri raamat „Ülim usk" on koostatud ja töötatud välja suure hoolega... Keel on puhas, selge, arusaadav... Võin soovitada raamatut koolis tarvitamiseks.

A. Westren-Doll.

I. Lühike usundilugu.

§ 1. Primitiivsete rahvaste usund.

1. Sissejuhatus.

Usundilugu ja moodus etnograafia (rahvaste teadus) ütlevad, et maailmas puudub rahvas, kel ei oleks usku. Mitmekesist Jumala-austamist, müsteeriume, maagilisi usundlikke tavandeid leiame igalpool. Neid tunnevad eskimod ja Siberi rändrahvad põhjas, samuti ka tulemaalased ja hotentotid lõunas.

Primitiivsete rahvaste usund on õige keeruline. Selles leiame tunnetuse, tahte ja tunde funktsioone ning võime eraldada selle kolme ideede kompleksi:

a) usk kõrgemasse võimu, kellele alistutakse ühes ümbrusega;

b) vahetegemine hää ja kurja vahel;

d) kujutlused hauatagusest elust.

2. Maana.

Loodusrahvad tunnevad hirmu ja aukartust salapärase imetaolise jõu ees, mida teatud olevused või asjad kiirgavad. Mainitud tarmu nimetatakse polüneesiakeelse sõnaga „maana". Arvatakse, et maana mõju toob haigust ja surma või tervenemist ja elu. Teeb üht pühuriks, teist roojaseks.

Näiteks, kui Uus-Meremaa Maori kuningas reisib, siis kantakse teda. Ta ei tohi iialgi panna oma jalga sellele pinnale, mis ei kuulu talle. Maa, millele ta astub, saab tema omaks. Teda toidetakse pikkade lusikatega. Keegi ei tohi puutuda nõusid, millest ta on söönud. Toidujäänused hävitatakse. Nii koheldakse kuningat seepärast, et oletatakse temas jõudu, mida ta evib. Teda ennast see võim teeb pühuriks, teist aga, kelle pääle seda juhitakse või kes kogemata sellega puutub kokku, roojaseks.

3. Fetiš.

Maanat evivat asja tähendatakse ära portugali keele sõnaga fetiš (fetiš — see on nõidusabinõu, võlus). Võluseid tarvitavad preestrid, nõiad ja kohtunikud. Neegrite juures

Aafrikas on fetišeks kivid, puutükid, kiskjate loomade hambad, lindude suled ja mitmesugused muud esemed. Arvatakse, et linnusulg mõjutab õhuvoole, loomahammas metsloomi, kitsesarv karju j. n. e. Kuid ka juhuslikud asjad nagu noapääd, peeglitükid ja riidelapid võivad saada fetišeks, millest oleneb inimese elu ja halb või hää käekäik, edu, kordaminek. On fetiš kasutoov, siis austatakse teda, põhjustab ta õnnetusi ja ohte, siis tuntakse tema pärast hirmu. Austust ja hirmu esilemanavat fetiši omadust nimetatakse polüneesia keele sõnaga tabuuks (tabu — märgitud). Tabuu on iga fetiš, tabuu on võimu-evivad mehed, müstilised toimingud, surija inimene j. n. e. Tabuu-asjad, isikud ja tehted esindavad üliloomulikku, jumalikku. Preester ja nõid tunnevad käske ja keelde, mis tabuust järgnevad. Tabuu-asjadega ümberkäimise korraldusest kujunenud tavandid moodustavad suurema osa loodusrahvaste usundist. Fetišismi jälgi võib koguni kõrgemate usundite tunnistajate juures leida sääl, kus Euroopas, Aasias või teistes maailmajagudes tervist ja õnne ja hääd kordaminekut ühendusse viiakse amulettide (ohutiste) ja talismanidega. Sellisteks osutuvad mitmesugused buddha ja India jumaluste kujukesed, sõrmused, väikesed loomad, ahvid ja muud olevused ja esemed. (Diana kujud Evesuses, Lindberghi kass j. n. e.).

4. Animism — hingede usk.

Primitiivsed rahvad peavad kõiki asju, mis kuuluvad loodusriiki, hingestatuiks. Hingestamisusku nimetatakse animismiks. Puu, kivi, lind, maa, vesi ja õhk omavad hinge seni kui nad on rikkumatud. Läheb pott katki või oda oma sihist mööda, kaotab ta oma hinge, sest keegi on riisunud temalt tema jõu. Hinge mõiste on primitiivsete rahvaste juures mitmesugune. Loodusrahvaste inimese hinge mõiste läheb lahku greeka mõtteteaduse ja Piibli hinge mõistest. Hing on animismis, selles algelises usundis teatud peenem printsiip kehas, mis toob esile liikumisi ja eluavaldusi. Selles mõttes on inimesel mitu hinge. Üks hing elab pärast surma edasi, teised hinged lähevad aga teistesse elusolevustesse ja asjadesse. Vaimude maailma piirid on ebamäärased. Nad algavad poolmateriaalseist elujõududest ja liiguvad jumalate maailma astmeteni. Haiguste põhjuseks peetakse haiguse-vaimu. Selle väljaajamiseks on tarvis teada vastava deemoni nime ja tunda lausumisvalemit. Sageli võtab nõid tugevama deemoni kuju enesele, näiteks indiaanlaste juures riietub jaaguarina, möirgab ja hüppab haige üle, et nõrgema looma vaimu, kes haigesse läinud, säält ajada välja. Surnute hingedel on samased kired, tungid ja tarbed kui maa pääl elavail. Surnute hinged asuvad

kuristikes, koopais ja eriti kalmistuil. Neile peetakse püha kartuse pärast. Palutakse, et surnud jätaksid puutumata elavad. Surm on kurjade vaimude töö. Surnud on kadedad nendele, kes võtavad maistest mõnudest osa. Surnuannetega püütakse surnute hingi nii mõjutada, et need oleksid häätahtlikud ja jääksid oma kohtadele.

Neegri-külas asub matuspaik asunduse keskuses, samuti kui asus vanas greeka Mükeenes tema pühadus.

Hiinas tuuakse maja esivanemaile igapäev suitsuohvrit. Igal aastal peetakse haudadel pidustusi.

5. Totemism ja šamanism.

Kui mõni loomade klass on osutunud eriti kasulikuks ning õnnetoovaks, ja tunneb üks pere või sugukond ennast olevat temaga suguluses, siis nimetatakse ennast selle loomade soo nimega. Indiaanlaste keelemurde järgi tähendatakse niisugust loomade klassi sõnaga t o t e m. Totemismil on eeskätt sotsiaalne tähendus. Ta korraldab sugukonna organisatsioone, seoseid ja eriti abieluõiguse põhialuseid.

Totemismi leiame pääasjalikult indiaanlaste, austraallaste ja melaneeslaste juures. Usundliku väärtuse saab enesele totemism vaid ühenduses usulike ideedega. Need ideed on ligidases suguluses fetišismiga. Nii, näiteks, on totem-loom tabuu. Tema mõju on kasulik või kahjulik, olenedes suhteist, milles ta seisab teatud sugukonna või isikuga.

Mongoli rahvaste keskel Aasias on suures lugupidamises preestrid, nõiad — šamaanid, millest nimetus šamanism (šamaan — kerjusmunk). Šamaani suurim töö on „jurta puhastamine", s. o. inimese vaimu telgist väljaajamine erilises ekstaasis.

6. Tähistaeva jumal.

Ka lihtsamaile usulisile tunnetusvõimeile on tähistaevas imetaolisim ilmuvus- ja palveldusaare. Kultuurivaene võsamees (bušman) oskab enesele aiva viletsat elamut ehitada, kuid tähti tunneb ta sageli hästi. Moodus etnoloogia on tõestanud asjaolu, et primitiivsete rahvaste juures leidub kujutlus ühest kõrgemast olevusest, kes elab taevas. Sellele tugedes on põhjendatud teooria loodusrahvaste preanimistlikust usundist. Mööndakse, et see usund oli algeline monoteism nii lihtsa ehitusviisiga, et vaja pole oletada eelnevat alamate vormide arenemisrida. See taevajumal ei kuulu ühte loodusvaimudega ega surnute hingedega. Temast räägitakse veel tänapäev maailmas leiduvate primitiivsete rahvaste juures. Nii austavad

lõuna-austraallased mitmesuguste nimede all kõrgemat olevust, kes ammust ajast tänapäevani olemas ja taevas elab. Tema on suur tegija ja kõlbeliste omaduste kandja.

Näide.

Kui taevas maaga rääkib. Džagga rahval Ida-Aafrikas on järgmine muinasjutt. Vanasti oli maa taldriku sarnane, kuna sinav taevas kõrge võlvina tema kohale oli kinnitatud. Väga suur oli see vahe maa ja taeva vahel — taevas oli maalt kättesaadamatu, nii kaugel, nii kaugel... Maa aga tahtis väga taevaga rääkida, ja see igatsus kasvas tal viimaks nii suureks, et ta kõigist raskusist hoolimata taeva poole hakkas minema. Jah — ta võttis kätte ja käis ja käis, astus kõrgemale ja kõrgemale ja jõudiski viimaks eesmärgile.

Kaua aega rääkis maa taevaga. Siis pidi ta aga oma endisele asupaigale pöörduma tagasi. Tagasirännul väsisid mõned maaosad pikast teereisist niivõrd ära, et nad kaaslastest jäid maha — nad seisavadki tänini taeva ja maa vahel kui tunnistajad, et kord on maa taevaga rääkinud, kord on maa taevaga puutunud kokku. Need maaosad, mis jäid maha, on kõrged mäed: Kilimandžaro, Meru ja Pare. Aga need tunnistajad on tummad; nad vaikivad, ja seepärast ei tea keegi seda, millest maa tol korral taevale rääkis... (Meie kirik.)

§ 2. Usundikujud Assüürias — Babüloonias.

1. Jumalad.

Babüloonlaste ja assüürlaste väga kirjud usundikujud olid ligidases suguluses üksteisega. Araabias, Palestiinas, Süürias ja Mesopotaamias elasid juba kauges minevikus araablased, kananiitlased, föniiklased, assüürlased, aramealased, hebrealased ja teised vähemad rahvad semiidi suguharust. Suurem osa noist rahvaist olid rändrahvad. Hebrealased kummardasid üht Jumalat. Nad olid monoteistid. Nende naabrid aga, nagu Piiblist teame, olid paljude jumalate kummardajad — polüteistid. Üht suguvõsadest, kes olid rännanud eelajaloolistel aegadel põhjapoole, hakati pärastpoole hüüdma babüloonlasiks. Nad tungisid Mesopotaamia põhjapoolsesse madalikku ja võitsid eneste alla kogu maa. Nende jumalate eesotsas seisis vanemail ajul jumalate kolmik: 1. **Anu**, 2. **Bel**, 3. **Ea**. **Anu** oli jumalate isa ning taevajumal. **Bel** oli maajumal ühisest ürgkodust kaasatoodud semiitlaste pääjumalaid — **Paal**. **Ea** oli merejumal.

Lõunapool riigist, mille asutasid babüloonlased, elas vana kultuurrahvas tundmatust rassist — suumerlased. Nende tähtsamaist jumalaist omandasid babüloonlased Ea — veejumala — pärast seda, kui nad vallutasid lõplikult suumerlaste riigi umbes aastal 2000 enne Kristust.

Esimesele jumalate kolmikule järgnes babüloonlastel teine: 1. **Sin**, 2. **šamaš**, 3. **Rammanu**. **Sin** — kuujumal on juba suumeri ajast Uuri linna jumalana tuntud; **šamaš** — päikeseju-

mal ajab öövaimud laiali, Larsa linna jumal; **Rammanu** — õhu- ja ilmastikujumal.

Pääle nende oli veel terve rida semiidi jumalusi nagu **Antum, Beltis, Damkina, Marduk, Ištar, Assur** ja teised. Sageli nad olid alul lokaalsed jumalad, nii **Marduk** Babüloni linna ja **Ištar** Uruki kaitsja.

Kõrgeim jumal oli vahel **Anu,** siis **Ea.** Babüloonlaste võidu tõttu sai pääjumalaks Marduk. Kui juhtivaks riigiks sai Assüüria, siis austati kui kõrgeimat jumalat Assuri pää- ja rahvusjumalat **Assurit.**

Pääle mainitute oli veel suur hulk jumalaid ja jumalannasid, keda austati kohalisis kultusis, nagu **Gibil, Nusku** — tulejumalad, **Dagan** (vilistlaste Dagon) ja teised. Planeete ja tervet rida loodusjõude peeti ka jumalaiks. Tähtede maailma nimetati „taevakirjaks."

Jumalad kokku kujundasid panteoni, mida peeti isevalitsuslikult korraldatud jumalate riigiks. Madalamaid jumalaid ja deemoneid kujuteldi hiiglasuurte härgadena ja tiivustatud lõvidena. Olgugi et tähtsate riigilinnade jumalaile kanti üle teiste jumalate au, siiski Assüüria-Babüloonia usund pole jõudnud monoteismini.

2. Ohvrid ja pühad arvud.

Jumalate võimu ülistati hümnides, nende viha vaigistati kahetsussalmides. Neile toodi kahi- (joogi), suitsu- ja loomaohvreid. Teatud päevad ja kuud olid pühendatud neile. Kõrgemaid jumalaid kujutati inimestena kuninglikus või preesterlikus rõivastuses (rüüs). Jumalate oraaklilt küsiti tähtsate sündmuste puhul nõu. Jumalate tahet võis lugeda taevakehade liikumisest. Arvati, et see, mis maa pääl sünnib, on selle peegelpilt, mis taevas on sündinud juba. Nii püüti tähtede seisust ennustada vastavaid tulevaid sündmusi maa pääl. Sedaviisi tekkisid pühad arvud ja astroloogia, mis mängisid usundis suurt osa. Anu arv oli 60, Belil 50, Eal 40, Sinil 30, Šamašil 20, Ištaril 15; 12 ja 7 on päikese loomariigi arvud.

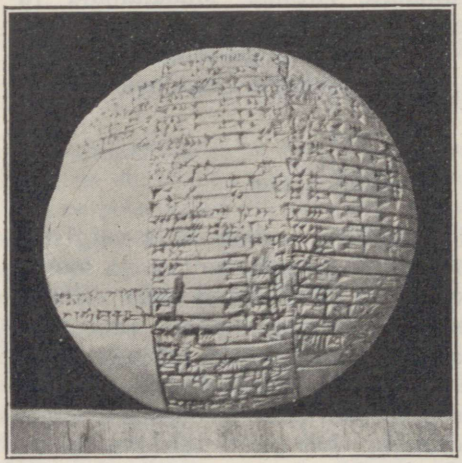
Maailma kultuuris on võitnud enesele tähtsa koha arvutused, mis ühenduses babüloonlaste kalendriga, milles aasta pikkus päikese ja kuu järgi on arvutatud. Nädala päevade nimed olid pandud päikese, kuu ja planeetide järgi. Nimed on säilinud roomlaste ja põhjamaa mütoloogia kaudu osaliselt uuema ajani. Näiteks **šamaš** — saksa Sonne, Sonntag — pühapäev; **Sin** — kuu, Mond, Montag — esmapäev; **Nebo** — Merkur, inglise Wednesday, saksa Wotanstag — kesknädal; **Ištar** — Veenus, Freitag (Freyas Tag) — reede j. n. e.

3. Maailmapilt.

Kuni Kopernikuse maailma süsteemi vaatlusviisi võiduni püsis väheste väljavõtetega Ptolomäose süsteem, maailmapilt, mis pärit babüloonlastelt. Selle järgi on maa ümmargune ketas, mis ujub maailma merel. Selle keskel seisab maailma mägi. See kannab maailma puud. Selle puu juurte vahelt aruneb üle maailma neli jõge. Jõgede all on surnute riik. Maailma meri on ümbritsetud silmapiirist, s. o. kõrgetest mägedest, mille üle kummub taevavõlv (kaar). Seda võlvi mööda liiguvad päike, kuu ja planeedid. Taevavõlvi üle ja ümber ning maailma mere all on ürgvesi (apsu).

4. Mütoloogia ja kultus.

Maailm ei ole paabeli õpetuse järgi loodud, vaid kaootilisest ürgveest saadud. Kuidas see sündis, sellest räägib Assurbanipali raamatukogusse kuuluv maailmaloomise eepos paabeli preestreilt Hammurabi aegadest. Kosmos on tekkinud veest. Põhjatuis sügavusis elasid vanasti tugevad deemonid. Üks neist nimega Tiàmat, samane maailma merega, ühes oma kaaslastega sattus tülli jumalatega. Jumal Mardukil, maa- ja taevakuningal (Marduk tähendab päikese härga), õnnestus võita morn koletis Tiàmat. Ta tapab koletise ja teeb peletise pääluust taevavõlvi ja tema kehast maa. Inimeste maailma ainukeseks ülesandeks on jumaliku kultuse organiseerimine. Midagi ei sünni maailmas ilma usundliku suhteta. Inimeste patule järgneb karistusena veeuputus. Usundlike toimingute, ohvrite ja teiste tavandite paigaks oli **Migdal** — s. t. kindlustempli ja astmetorniga. Pühas paigas seisis jumalapilt (bel — ba'al = maaisand). Preestri-seisus ja kuninga-au olid võrdsed. Euphrati maatemplid olid pääle usundlike talituste ka teaduse, kunsti, tööstuse, majanduse ning ohvriloomadega kauplemise keskused.

Vana-Babüloonia läätsekujuline savitahvel, arvatavasti põldude mõõtude ja statistiliste arvutustega. 2250 a. e. Kr. London, Briti muuseumis.

5. Elu ja surm.

Inimese elu ja surma küsimusi arutab eepos Gilgameš. Gilgameš on kangelane, kes on ehitanud Uruki linna müürid. Ta otsib rohtu surma vastu. Vana Utnapištim ja tema abikaasa annavad talle elujuure, mis inimesi teeb surematuks. Jumalad tahavad inimesi uputada. Kuid Utnapištim oma perekonnaga pääseb ja saavutab igavese elu. Igavesest surma seadusest ei suuda ka elujuur säästa inimesi. Allmaailma varjude riik saab osaks viimati kõigile surelikele.

Babüloonlased matsid oma surnuid. Matmispaigad kandsid erilisi päälkirju. Nii nimetati Sanheribi perekonna haudu Assuris puhkamispaleeks, igaviku eluasemeks ja põhjendatud perekonnamajaks. Laipu mässiti linasesse riidesse ja konserveeriti soolaga. Surnud sõitsid üle Huburi jõe kohtupidamise mäe juure. Sääl nad võisid saada lahti süüst. Surnute maailmas voolas eluallikas, mida valvas surnute jumalanna.

§ 3. Usundikujud Egiptuses.

1. Jumalad.

Egiptlased olid päämiselt põlluharija rahvas. Niiluse jõgi kattis igal aastal põllud väetisrohke mudaga. Rahvas kandis vaatamata kõrgesti arenenud seltskonnaelule, kaubandusele ja linnadele, rahuarmastaja talupojarahva ilmet. See ilme peegeldub ka nende usundlikes paleusis. Nagu riigil, nii puudus ka egiptuse usundil vanemail aegadel ühtlus. Pea igal linnal oli oma jumal. Tema valitses oma provintsis, sageli väikesel maa-alal, mis kuulus mõnele väikesele vürstile. Jumalust, kelle tempel seisis linnas, peeti tõeliseks maaisandaks. Ta andis õnnistust, kaitses maaharijaid haiguste, õnnetuste ja kurjade deemonite eest. Kui ühel vürstil õnnestus oma poliitilist võimu levitada teiste üle, siis kasvas ühtlasi tema linna ja jumala au. Templit suurendati, preestreil oli oma sõjaväki. Vastava jumala mõju tugevnes. Ta tegi vallutatud provintside jumalad oma vasallideks ja abiellus naaberriikide jumalannadega. Ise ta sai kuningaks. Ta heitis enesest ära härja, šakali, ibise või mõne teise kuju ja pidas enesel vaid loomapää. Aegade jooksul sai enesele niiviisi iga suurema provintsi päälinn oma vägeva pääjumala. Nii valitses **Amon** Teebä linnas. Ta ilmutas ennast varem jäärana. **Ptah** valitses Memphises. Tema jõudu sümboliseeris apishärg. Usuti, et tema kui puusepp ja müürsepp on ehitanud maailma. Hermopolise jumalal **Thotil** oli ibise kuju.

Heliopolise valitsejaks oli päikesejumal **Re**. Hilisemail ajul tõusid suuremad jumalad maapinnast kõrgemale ja said endile

osa taevakehadest. Nii austati kogu Egiptuses **Ammonit, Red, Horust** ja **Osirist kui päikesejumalaid.**

Aegamööda hakkasid kohalikud jumalad päikesejumalusega sulama ühte. Tekkisid Ammon-Re, Knum-Re ja teised. Õpetus, et jumalad oluliselt ühtuvad päikesejumalaga, oleks polüteismi viinud monoteismini, kuid niikaugele egiptlased ei jõudnud, olgugi et nad sageli on rääkinud ühest jumalast. Ainukene suurejooneline katse sel alal ebaõnnestus. Nimelt kuningas Amenophis IV, kes astus 1390. a. ümber enne Kristust vaaraode troonile, üritas reformatsiooni usu alal. Ta tahtis kogu Egiptuse ühendada üheks poliitiliseks üksuseks. Selleks oli eeskätt tarvis tugeva jumala Ammoni kultus Teebäs ja tema preestrite võim hävitada. Amenophis käskis kaotada Ammoni nime kõikidest päälkirjadest ja seadis Ammoni kultuse asemele päikeseketta Atoni austamise. Olgugi et Teebä preestrid sarnastasid oma linnajumalat päikesejumalaga, ei tahtnud nad tema kultusest loobuda. Teebä linna poliitiline mõjuvõim oli võrsunud ka tugevaks. Kõige selle tagajärjel Amenophis IV katse nurjus täieliselt.

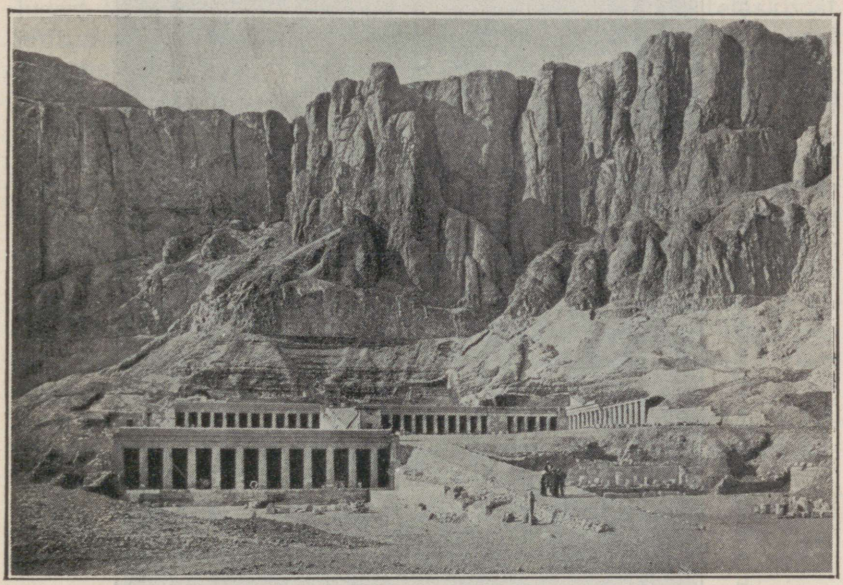
2. Kultus ja preestrid.

Kultuse kohtadeks olid uhked templid. Nende ees seisid obeliskid päikese auks ja inimpäädega loomade kujud — sfinksid. Templite sambaid ilustasid lootoslille-ornamendid, seinu ehtisid oivalistes värvides hieroglüüfid. Templi sisemais ruumes viibis kivviraiutud jumal ise. Hommikul äratati tema ja kanti välja templisse. Sääl võttis ta vastu ohvreid ja andis riigiasjus nõu preestreile, kohtunikele ja vürstidele. Jumalaile tohtis ohverdada oma nimel vaid vaarao. Tema oli ülim preestreist, Ülem- ja Alam-Egiptuse kuningas ja päikese poeg. Kõik teised preestrid ohverdasid vaarao nimel. Vaarao kui ülempreestri läbi valitsesid jumalad rahvast. Oma tahet jumalad ilmutasid vaaraole unenägudes (Joosepi lood Piiblis) ja tähtedes, kust seda lugesid tähetargad. Vaarao surma puhul ühines tema hing päikesejumalusega ja valvas ning valitses ka siis veel oma maad ja rahvast.

3. Kõlblus ja säälpoolne (hauatagune) maailm.

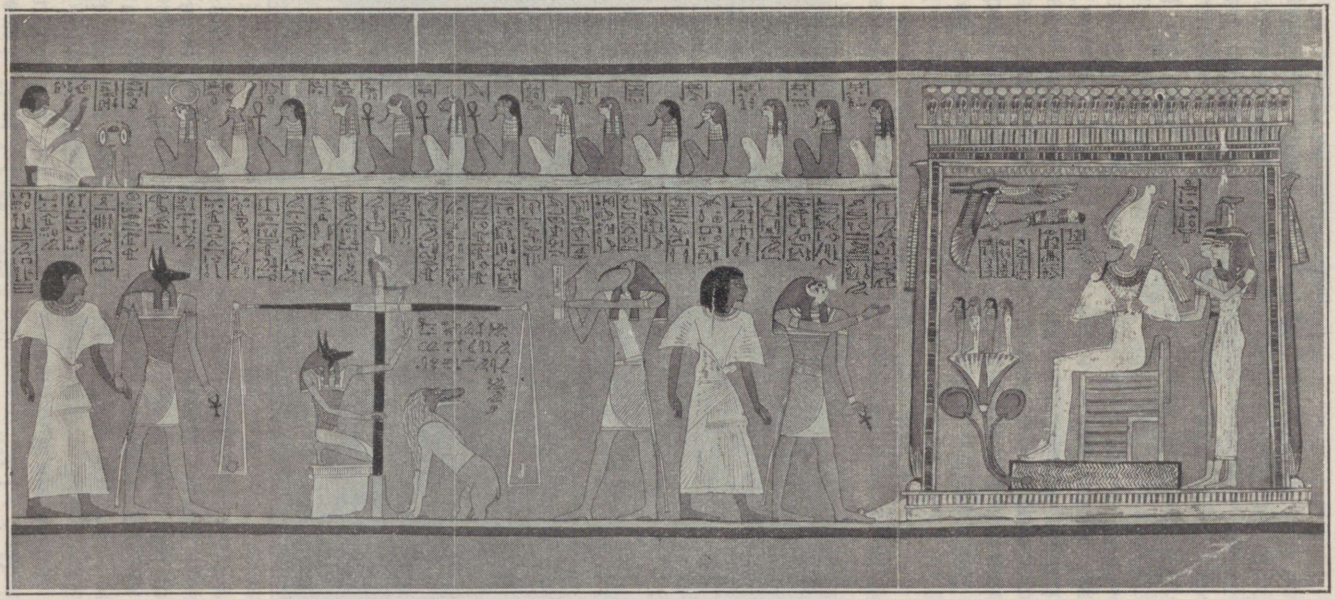
Osirise kui päikese- ja pärastpoole surnute jumala austamisest arenes nõue saada puhtaks, hääks ja õiglaseks kui päike. Kõlbelist elu põhjendati Osirise müüdiga. Selle järgi sündisid jumalate Gebi ja Nuti abielust neli last: **Osiris, Isis, Nephtys** ja **Set.** Set tappis Osirise. Nii tuli maailma surm. Horus aga, Osirise poeg, äratas oma isa surnuist lummu- (nõidus)

valemitega. Sest ajast pääle sai surm osaks igale inimesele. Kuid samuti kui Osiris võis ka surnud inimene uut elu alata, kui ka talle korratakse lummuvalemeid. Selle eest hoolitsemine oli iga hää poja kohus. Egiptlaste kõlblust iseloomustasid rahulik inimarmastaja elurõõm, sõbralikkus ja tõe ning õigluse põhimõtteist kinnipidamine. Kõlbluse mõõdupuu järgi mõistetakse inimeste üle kohut ka pärast surma. Surnu toodi Osirise surnukohtu ette. Set on päälekaebaja, Thot eestkostja.

Terrasstempel Dêr el-Bahari Teebäs, ehitatud kuninganna Hatschepsuti poolt 15. sajandil e. Kr.

Osiris 42 kohtunikuga mõistab kohut. Kohtusaali — niinimetatud „mõlema tõe halli" astudes tunnistas surnu: „Vaata, ma tulen sinu juure ja toon sulle tõtt ja tunnistust patust hoidumisest". Surnule toodi ette 42 surmapattu. Tundliku kaalu ühele (kausile) poolele pandi surnu süda, teisele õigluse sümbol. Thot oli raamatupidaja. Kui hing katse Osirise ees tegi läbi, siis ta läks õndsate maale. Sääl võis vaga egiptlane viljarikastel põldudel ja haljail aasul oma ürgelisi töörõõme igavesti nautida. Kogu surnute kultus näitab, et juba varaseimal ajal, millest säilinud kirjalikke andmeid, oodati ihulikku ülestõusmist ja säälpoolset elu. Sellele vastavalt sündis ka surnute matmine. Neid balsameeriti ja nendele anti kaasa nende elukutsele vastavad hauapanused.

Egiptuse surnute kohus kuningliku kirjatoimetaja Hunefer'i järgi. Papüürus 13. saj. e. Kr. London. Briti muuseumis.

4. Hauad (matmispaigad).

Haud sarnles elamule, mille sisseseade pidi mõjutama surnu hääkäekäiku ja kinnitama selle kestvust. Välimuselt jagunesid matmispaigad kolme ossa: 1. püramiidid, 2. maastabad ja 3. kaljuhauad.

ad. 1. Püramiidikujulisi matmispaiku ehitati vana- ja keskriigis vaid kuningaile. Suurim ja arvurikkaim püramiidide väli asub Kairo kõrgusel Niilusest läänepool. Püramiidid on kivist või mustast telliskivist ehitused. Kõrgeim neist — nimelt 137,2 meetrit on Cheopsi (Keops) püramiid. Sellesse on ehitatud haudkamber. Harilikult on aga haudkambrid raiutud kaljusse püramiidi all. Suure väärtusega on kirjad ja rikkalikud tekstid püramiididides.

ad. 2. Maastabad olid rikaste ja kuulsate egiptlaste matmispaigad. Sageli olid nood rühmitatud püramiidi ümber. Maastaba (pink) on nelja nurgaga nürinurksele püramiidile sarnlev ehitus, raiutud või telliskividest. Tema seinad olid seestpoolt kaetud piltide ja päälkirjadega. Suuremate maastabade aluspind ulatus üle 1000 ruutmeetri. Maastabas olid a) kabel, b) tuba kujuga, d) haudkamber, milles lamas balsameeritud laip ehk muumia suures kivises sarkofaagis.

ad. 3. Lihtinimesi maeti tavaliselt üldhaudadesse. Nood kalmistud olid ehitatud loomulikkudesse või kunstlikkudesse kaljukoobastesse.

§ 4. Usundikujud Iraanis.

1. Vana-Iraani loodususund.

Iraanlased ja indialased kuuluvad aaria rahvaste hulka. Aaria rahvad moodustavad osa indo-eurooplasi. **Indo-eurooplasteks** nimetatakse tänapäev selle keelte tüve rahvaid, kelle esindajad elavad Aasias — nimelt Ees-Indias ja Pärsias, pea kogu Euroopas ja kes enestele uuemal ajal kodu leidnud ka teistes maailma osades.*)

*) Uuemate uurimuste põhjal jaguneb indo-eurooplaste või, nagu seda mõned õpetlased ka teiste nimedega nimetavad, indo-germaanlaste, sanskritlaste, japhetlaste keele tüvi kaheksasse alarühma: 1. aaria rühm, millesse kuuluvad india keeled, eesotsas sanskriti keelega; iraani keeled, millest vanemaid on vana-pärsia ja vana-baktri või zendi (avesta) keel; 2. armeenia, 3. albaania keeled, 4. greeka keele perekond, 5. itaalia keeled, millest tähtsamat — ladina keelt loetakse romaani keelte emaks; 6. kelti keeled, 7. germaani keeled, 8. balti-slaavi keeled. Indo-eurooplaste usundi sugulusest räägivad nende keelte sarnasus sõnades: deva = india sõna jumala tarvis, mis vastab ladinakeelsele deus. India dyna — taevas, greeka Zeus — säält Diauspitar — (india) lad. Jupiter — greeka Zeuspater.

Aarialaste suguvõsad tungisid umbes 2000 aasta eest enne Kristust Viiejõemaale. Säält nad levisid Hindostani ja Dekhani ning kujundasid alul väikesi vürstiriike, milles suurt osa mängisid preestrid kui ohvritetoojad ja nõuandjad.

Aaria rändrahvad ei tunnud templeid. Aaria müütide isa, maailma kujundaja ja aja reguleerija oli kuu Tema faasides nähti jumaluse teguviisi ilmutamist. Kuu elab ja sureb kui paradiisi valitseja ürginimene. Kuu on ka ilmade puu **Haoma** särav õis, mis annab surematuse uimastavat jooki. Kultuses vastab taevalikule Haomale üks maine taim. Sellest pressitakse välja erilist vedelikku ja ohverdatakse jumalusele. Iraani loodususundis austati loodusjumalaid. Nende armu püüti saavutada ohvritoitude ja -jookidega. T h r e t a n a ja K r a s p a on pimedusvõimu võitjad, kuuvalguse vahelduse ilmutused. Veeda loodususundis nimetati kuujumalat **Varunaks.**

Zarathustra õpetuses Iraanis sai kuujumalast kõrgeim jumal (summus deus) **Ahura Mazda.** Teine vana-aaria suur jumalus on **Mithra.** Väike-Aasias ja Rooma riigis muudeti Mithra päikesejumaluseks.

Iraanlaste juures jäi Mithra valge kuu jumaluseks, kes vallutab musta kuu. Avesta hümnides kiidetakse teda kui suurt kütti ja võitjat. Täiskuu päev kuus 16-es on pühendatud talle.

2. Zarathustra ja mazdaism.

Iraani usundi kõrgemaks arenemisastmeks on Zarathustra eluõõmus (filosoofiline) mõtteusund **mazdaism. Dareiose** ajal sai mazdaism riigiusundiks ja elab edasi Pärsias ja Indias laialipillatud parside juures.

Zarathustra sündis enne 6. sajandit e. Kr., arvatavasti ühes Vana-Pärsia riigi idaprovintsis, ja kuulus preestri perekonda. Talle olevat ilmunud jumalus tuleohvri juures käskjala **Vohumano** näol ja ilmutanud puhast usku. Selle usu põhijooned on säilinud **Gathades,** s. t. lauludes, mis Zarathustra poolehoidjate pühas kirjas Zendavestas annavad edasi aforistlikke prohveti sõnu ja kahekõnesid Zarathustra ja jumaluse vahel. Nende järgi kuulutab Zarathustra üht jumalat nimega **Ahura Mazda** (tark isand). See jumal lõi maailma ja tema seaduse **Asha** ning mõistab ka maailma üle kohut.

Ahura Mazda kõrval oli ürgajast saadik halb vaim Ahriman. Rahvajumalaist — devadest on saanud Zarathustra õpetuses eksitajad vaimud, kes toovad inimestele haigusi ning tahavad nendelt õnne ja elu riisuda. Võitlus hää ja halva vahel ei sünni ainult välismaailmas, vaid ka igas inimeses. Kaks suurt printsiipi ja jõudu — jumalik ja jumalavastane riik on teineteisega raskes heitluses. **Zarathustra** ootab täiusliku riigi

tulekut. Selle eel on lõppvõitlus usklike ja uskmatute vahel. Suure kohtu järele vaob vale, võidab õigus ja vagad pärivad paradiisi.

Zarathustra astus üles reformaatorina ka sotsiaal-eetilisel alal. Tema eetiline nõue kõlas: „H ä s t i m õ e l d a, h ä s t i r ä ä k i d a, h ä s t i t e o s t a d a." Vanast usundist võttis Zarathustra üle tulekultuse. Tema usundi preestrid olid tulepreestrid. Tuli on Zarathustra seletuse järgi puhas jumalik elujõud, mis ilmutub eriti kuus, kuid ka kõigis muis kosmose osades, isegi vees. Kuu on taeviliku kasvu (Haoma) õis, kuid müütilisest seisukohast väljudes Ahura Mazda ise.

Z a r a t h u s t r a f i l o s o o f i l i n e (mõtteteaduslik) õ p e t u s e i s a a n u d r a h v a u s u n d i k s. Vanade rahvusjumalate preestrid olid selle fanaatilisiks vastaseiks. Zarathustra ise kaebas, et ta pole küllalt rikas seisuste (ka aadli) vastuolu võitmiseks. Rahvas nõudis kõvu jumalaid. Nende austamise orgialistes tantsudes kisuti tükkideks ohvriloom. Peenendatud sakramentaalne ohvrimõiste võitles tagajärjeta toore Haoma kultuse vastu. Rahvausundi elemente näib elustanud olevat eriti **Artaxerxes II** (404—359 e. Kr.).

§ 5. Usundikujud Indias.

1. Ülevaade. Kirjandus.

Vana-India kultuur on tõusnud kahe vaimukultuuri viljakast ühtesulamisest. Üks neist vaimukultuurest kuulus aarialastele, kes tungisid 1500. aasta ümber enne Kristust Iraanist Indiasse. Teine oli Vana-India kultuurrahva vaimuvara, millest suure osa omandasid võitjad (aarialased). India jumalaist ja usundikujudest annavad rikkalikke andmeid hümnide, tavandite ja rituaalide kogud, mida nimetatakse **Veedaks** (teadmine, ilmutus).

Tähtsamad veeda-kirjandusse kuuluvad raamatud on: a) **Rig-Veeda** (hümnide kogu) ja b) **Atharva-Veeda** (nõiduslaulud). Sinna juure tulevad nii-nimetatud vedanta- (veeda lõppsiht) kirjanduse raamatud: d) **Brahmanad** — proosatekstid ja teoloogiliste spekulatsioonide kogud; e) **Upanišadid** — filosoofilised tekstid. Veeda-raamatute sisu on pärit umbes aastaist 1200 enne Kristust. Raamatuile kuulus suurim lugupidamine, sest noid peeti sõnasõnaliseks inspiratsiooniks. Noist peegeldub hästiarenenud preestrite kultuur ja hool, mida veedalised preestrid — b r a h m a n i d — on näidanud üles ohvriteooria vastu.

Pühade kirjade tundmaõppimine oli lubatud vaid India ülima kasti — brahmanite — preestrite seisusele. Sõjameeste, kodanike ja karjaste kastile see oli keelatud.

Juba lapsepõlvest saadik noor preester hakkas ühe vanema brahmani juures Veeda hümne õppima pähe ja altari teenistusega tutvuma.

Üldjoontes võib India usundikujusid liigitada kolme ossa:

I **vedism** — India vanaaeg,
II **brahmanism** — India keskaeg,
III **hinduism** — India uusaeg.

ad. I. Vedismiga tähendatakse aarialaste poolt Iraanist kaasatoodud loodususundit, tema mütoloogiat ja ohvrikultust.

ad. II **Brahmanismi** all mõistame neid usundikujusid, mida iseloomustavad „Brahmanad" ja „Upanišadid." Siia kuuluvad ka omaaegse brahmanilise kultusega vastolus seisnud sektantlikud usundid: 1. **jainism** (džanism) ja 2. **buddhism.**

ad. III **Hinduism** koosneb rahvausundist, uuemast ajast, mis austab vanu veedajumalaid India kujude (Šiva ja Višnu) all ja India kõrgema kihi usundist, mis tuletatud 8.—12. sajandini ettevõetud reformidest.

2. Vedism. Jumalad.

Veeda loodususundi pääjumalad olid: 1. **Indra,** 2. **Varuna** ja 3. **Mitra. Indra** on kõrgeim jumal, maailmaehitaja. Tema kui päikesejumal võidab ära talvehiiglase ja ilmastikujumalanna. Indra võidus on veeda-kirjanduses mütologiseeritud mälestus aarialaste võidust tumedavärviliste indialaste üle. **Varuna** ja **Mitra** on eeskätt valge ja musta (pimeda), noorja vanakuu personifikatsioonid (isiksustamised). Pärastpoole sai Mitrast päikese- ja Varunast kuujumal. Kuujumalana Varuna korraldab aega ja kalendrit ning annab seadusi. Tema ahelad on haigus ja surmahäda. Jumalate kõrval on olemas hääd vaimud (ribhud) ja kurjad deemonid (apsarad). Veeda põlüteistliku usundi taga seisab naiivne teadus kõigevalitsejast taevajumalast, kes ulatub kaugeimatesse aegadesse.

3. Veeda kultus, kõlblus, säälpoolne.

Veeda ajal templeid ei olnud. Kultuspaigaks oli rohuga kaetud pind, millel ohvrimärgina põles tuli. Jumaliku väe essents on soomajook. Sooma tähendab kuud ja ühtlasi taime, millest pressiti välja pühajooki (sarnaselt iraanlaste haomajoogile). Ohvriteenistus oli preestri (= **hotar**) tuluallikas. Preestri palkasid rikkad kogumused või üksikud ini-

mesed. Tema võttis ette pühi toiminguid lahtise taeva all. Tapeti ohvriloomi — kitsi, küpsetati ohvrikookisid. Seda toimisid eellauljad (udgatarid). Preester retsiteeris pühi laule ja kutsus alla jumalikke vastuande. Pühitsusvahendina tarvitati vedelat võid. Kõlblusehoidja on Varuna, kes tasub hääd ja kurja. Jumalailt palutakse pikka iga: „Laske meid kuulata hääd kõrvadega ja näha hääd silmadega teie, aulised jumalad. Meie laulsime teile kiitust, meie tahame tugevate liigete ja kehadega saavutada jumalaist seatud eluvanadust (100 aastat)."

Pärast surma elab hing varjuna maa sees või oma endise elamu ligidal. Hiljem tekib õpetus allmaailmast kui kurjade karistamiskohast ja taevast kui vagade õndsusmaast. Vanimal ajal maeti laipu, hiljem tekkis komme neid põletada.

4. Brahmanism. Brahma.

Brahmanilise mõtteviisi spirituaalsusse kalduva spekulatsiooni algus läheb tagasi kaugesse minevikku, osalt Veeda aega. Kui preester oli saanud 60. aastaseks, siis ta pidi ametist lahkuma. Ta elas siis sageli vaikses metsas, ütelnud enda lahti kõigest, tehes patukahetsus-harjutusi ja veetes oma aega kaemuses (kontemplatsioon, vaatlus) surma poole. Nii brahmanid (preestrid) arendasid uut laadi panteistliku õpetuse suunda, mis püüdis vabastuda Veeda kultuse polüteismist. See vaateviis tahtis kõiki jumalaid viia tagasi ühele ainsale jumalikule olule — **Brahmale. Brahma** (jumalik ürgjõud) või Brahman kandis ka veel teist nime — **Atman** (= mina). Brahma on maailma hing. Temast öeldakse: „Ta näeb ilma silmadeta ja kuuleb kõrvadeta, ta ei mõtle mõtetega, hingab hingetõmbuseta." Ta on ise maailm ja hing kokku. Kõik lähtub temast, kõik pöördub temasse tagasi. Maailm ja inimene tulevad Brahmast nagu säde tulest ja aur merest. Enese mina ja maailma ühtluse tunnetus viib ühinemisele Brahmaga. Kõik teod nii hääd kui halvad viivad uuestisünnile uues maises olemises. Selle järgi peab iga inimese ja looma hing pärast surma teistesse loomadesse ja inimestesse rändama, nagu ta oma eluga seda oli pälvinud. Hingede rändamise (samsara) õpetusega katsuti leida vastuseid küsimusile — miks on hää inimene siin maailmas vahel õnnetu ja kuri õnnelik, kuidas jõuda kõrgemasse kasti j. n. e. Kui inimene võib ütelda: „Mina olen Brahma", siis tõstab see tunnetus teda üle maailma ja hingede rändamise nirvaanasse (nirvana = kustumine, suikumine). Neid mõtteid arendati upanišadides (upanišad tähendab mahaistumist õpetamiseks, ka müsteeriumi) ja aranyakides (= metsaüksiklaste meditatsioonid). Upanišades esile-

toodud filosoofilist voolu nimetatakse vedantaks, see on Veeda sihiks. Vastavad kirjad on pärit umbes aastast 800 enne Kristust.

Upanišadide kõrvale astusid brahmanad — vedantakirjanduse ohvririituste preesterlikud seletused. Neis katsuti usulist mõttetarkust ja praktilist ohvrimüstikat ühendada. Nende järgi elab pühas sõnas, riituses ja ohverdajas preestris eneses brahma. Müstilises ohvris läheb atman brahmasse. Vedanta-literatuurist on tekkinud kõik India filosoofilised süsteemid. Nagu Samkya süsteem, mis tekkinud sõdurite kastist vastandina upanišadidele ja Yoga (=askees) süsteem, mis õpetab: spekulatsioon — kaemus üksi ei vii sihile. Ekstaatilisele olukorrale jõuab püüdja askeesiga.

5. Jainism ja buddhism.

Brahmaniliste koolide, õpetuste ja sektide arv paisus aegade jooksul väga suureks. Koolid ja sektid vaidlesid sageli ja tülitsesid üksteisega. Mitmed sektid protesteerisid ohvritavandite ja pühade kirjade austamise vastu, nagu jainism (džainism) ja buddhism.

Esimese sekti algataja **Vardhamana** sündis aastal 599 e. Kr. Nälgimissurma kunst oli tema õpetuse järgi kõrgeim abinõu olemisest pääsmiseks. Tema jüngrid nimetasid oma meistrit jainaks, s. o. võitjaks. Askeesi-rõhutamine viis jainismi vastollu buddhismiga. Teise sekti põhjendaja **Gautama, Buddha,** nimetatud ka Sakyamuni (= tark Sakya soost) sündis 560. aasta ümber enne Kristust Kapilavastus — Sakya päälinnas. Tema lapsepõlv on põimitud läbi legendaarsete lugudega valgest elevandist ja imelikust sünnist. Ka Buddha otsis teed olemismurest vabanemiseks. Igatsus päästmise järele oli see alus, mil ühinesid kõik vaidlejad ja tülitsejad sektid ning koolid. Eriti 8.—6. sajandini enne Kristust levisid Indias nood filosoofilised huvid ja õpetused, milles näidati pääsmise teid ja võimalusi. Esmajärgulise tähenduse teiste hulgas omas selles mõttes buddhism.

6. Buddha õpetus.

Buddha õpetuse põhimõtted on toodud esile Benaresi jutluses, milles öeldakse: „Mis ainult ühest maitsest imbunud läbi, nagu meri ainult on läbistatud — soolamaitsest, — see on õige tõde kannatusest: sünd on kannatus, vanadus on kannatus, haigus on kannatus, surm on kannatus, ühinemine mittearmsatega on kannatus, lahkumine armsaist on kannatus, selle

mittesaamine, mida ihaldatakse, on kannatus. Kokku viiekordne rippumine (olemise küljes) on kannatus. See on õige tõde kannatuse tekkimisest. See on janu, mis teostab uues-

Yün-kang'i suur Buddha. 480 a. ümber. Liivakivi, kõrgus umbes 15 meetrit.

tisündi, janu lõbu, janu elu, janu hävitamise järele. See on õige tõde teest kannatamise kaotamiseks, kaheksaosaline ülev tee, mille nimi on — õige tunnetus, õige otsustamine, õige kõne, õige teotsemine, õige eluviis, õige pingutus, õige mõtlemine, õige kaemus (kontsen-

tratsioon). See on ülev keskmine tee elu vahel himudes, mis on madal ning tühine, ja enesepiinamise elu vahel, mis tume ja ebakasav, tühine on. See kesktee avab silmad ja mõistuse, viib rahule, tunnetusele, valgustusele, nirvaanasse."

Sedamööda Buddha õpetuse sisu seisab neljas tões, millest esimene räägib kannatusest, teine kannatuse põhjusest (himurusest, mis viib uuestisünnile), kolmas kannatuse allarõhumisest ja 4. kannatusest pääsmisest. Niikaua allub inimene „sündide rattale", kuni ta leiab pääsetee. Rändamine läbi mitmesuguste olevuste inimesena või loomana on maailma pahe. Vabaneda uuestisündimise vajadusest, s. t. saada buddhistlikus mõttes surematuks ja minna nirvaanasse. Nirvaana mõiste on pärit India mõtteteaduse vanemaist vooludest ja tähendab ärapuhumist, kustumist. Ketserlikuks loetakse õpetust, et nirvaana on hävimine. On olemas kaks nirvaana astet. Esimese neist inimene võib saavutada elu-ajal, kui ta on vabanenud eksitusist ja kui temas on kustunud himud. Niisuguse inimese (buddha või arhati = munga) õnne oleku kirjeldused lasevad oletada, et ka lõplik nirvaana teine aste pole mõeldud transtsendentaalse realiteedita. Buddha ei salga jumalate olemasolu. Kõrgem jõud on maailma seadus. Palve asemele astub meditatsioon. See sünnib mitmesuguste meetodite järgi nagu vaatamine ühte punkti, hingamise reguleerimine j. n. e. Buddha ise saab jumaluse ilmutuseks. Seega buddhistlik õpetus on hoidunud ateistlikust konsekventsist. Buddhismi kõlblusõpetus on intellektuaalne. Voorus on õpitav. Vooruse keeldusid tuletatakse tuntusest. Keelde on viis: 1. Ära hävita ühtki elavat! 2. Ära varasta midagi! 3. Hoidu keeldud sugulisest läbikäimisest! 4. Ära valeta! 5. Ära joo midagi uimastavat!

Brahmanismi spekulatsioon asendab buddhismi psühholoogiaga ja askeesi-moraaliga. Kuid see moraal on negatiivne. Seepärast on buddhism eluväsinud. Ta ei suuda hinnata tööjõudu ja õnnistust. Meditatsioon aitab inimest küll edasi enesevaatluse teel, kuid tal puudub Jumalast tulev usuline mõju.

7. Buddha maailmapilt, kultus, õpetuse levimine.

Buddha maailmapilt on oluliselt brahmaniline. See väidab, et on olemas loendamatud maailmad. Kõik nad koostuvad ülevasest maailmast paljude taevastega ja allmaailmast roh-

kete põrgutega ning keskmaailmast, s. o. maast. Jumalad elavad taevais. Nad on õnnelikumad olevused kui inimesed, olgugi et nemadki alistuvad uuestisünni seadusele.

Kõrgemate olevuste hulka kuuluvad ka bodhisattvad, s. t. tulevased buddhad. Kui maa pääl tõde tumeneb, siis otsustatakse jumalate nõukogus maailma saata olevus, kes olnud eriti vaga askeet, et see juhataks inimestele teed tõe (bodhi) juure. Jumalaist on **Buddha Amitabha** omandanud päikesejumala jooni, bodhisattvad aga sarnlevad osaliselt hinduismi jumalate Shiva, Vishnu ja teistega.

Buddhismis tekkisid lõhed, võib-olla, juba Buddha eluajal. Üht neist lõhedest nimetati hinayanaks (väike sõiduriist) seepärast, et tolle pooldajad õpetasid, et nirvaanasse saavad ainult vähesed mungad. Teine kandis nime mahayana (suur sõiduriist). Too seletas, et võisid õndsuse pärida ka kaupmehed, käsitöölised, kuningad samuti kui paariad. Suure sõiduriista mahtusid kõik kastid, mitte üksi preestrid. Hinayana vool levis lõunas, mahayana põhjas. Erilise hooga palvetasid mahayana pooldajad bodhisattvate poole. Arvurikkais templeis austatakse buddhasid ja bodhisattvaid. Piltide kinkimist ja templite asutamist loetakse suureks usuliseks teeneks.

Buddha õpilased lähevad maailma kollaseis mungariideis, pöetud pääga, almusekausi ja veesõelaga. Sõela nad kannavad kaasas, et hoiduda elavate olevuste neelamisest. Kui munga himurus on kustunud, siis saab temast arhat, s. o. pühur. Buddha kultuses peeti pihipüha noor- ja vanakuu ajal. Buddhism levis üle kogu Ees-India ja Tseiloni saare kuningas **Asoka** ajal (236—226 enne Kristust). Umbes 1000 aastat püsis buddhism teiste uskude kõrval, siis suruti ta pääasjaliselt teiste brahmaniliste sektide poolt Indiast peaaegu päris välja, nii et Päris-Indias tal tänapäev on ainult 100 000 poolehoidja ümber. Kuid buddhism levis Taga-Indias ja Kauge-Idas. Elavusund on ta praegu veel ka Tiibetis, Mongoolias, Mandžuurias, Annanis, Koreas, Hiinas ja Jaapanis. Viimastel maadel küll kui üks usk teiste kõrval.

Tiibetis buddhism on võtnud uue kuju, mida nimetatakse lamaismiks. Uuemal ajal buddhistlik propaganda on ilmnenud ka õhtumaal. Kristlikule misjonitööle buddhism on hakanud seisma vastu, katsudes tõsta ristiusu eeskujul vaimulike hariduslikku taset ja pöörates tähelepanu noorsootööle ning sotsiaalseile küsimusile.

8. Hinduism. Jumalad, sektid.

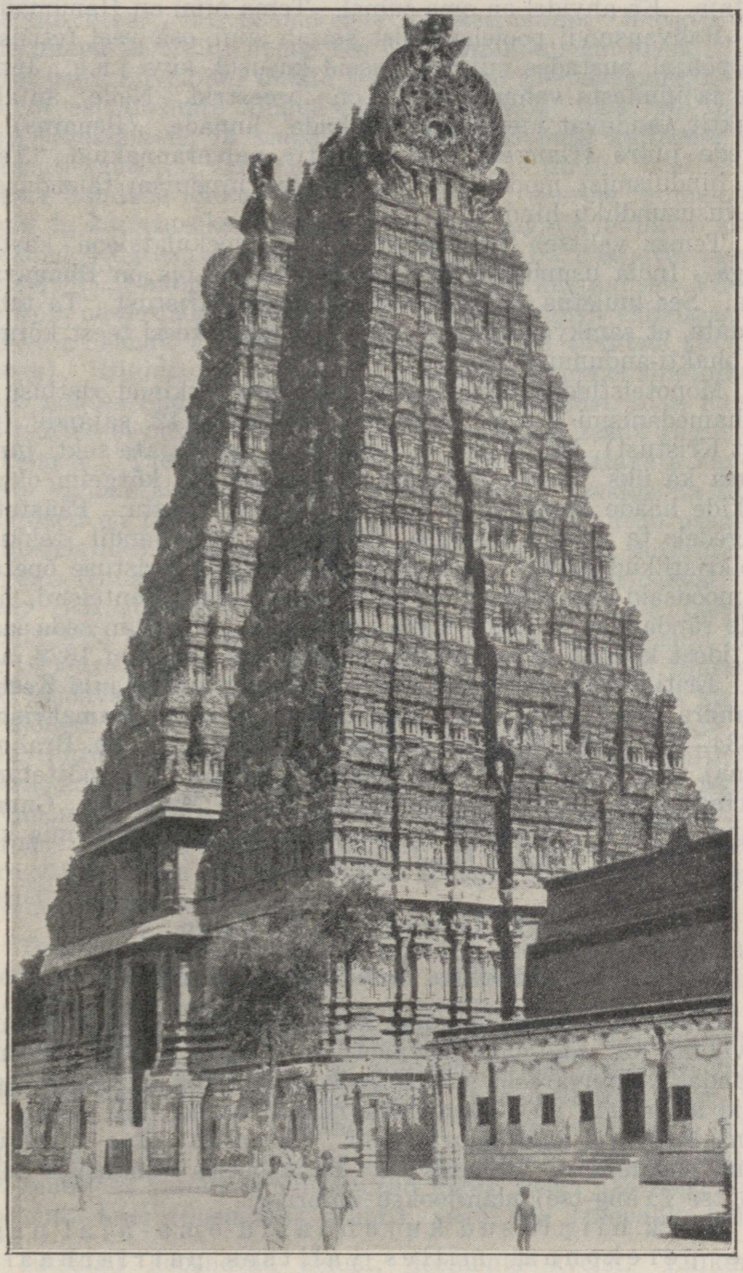
Hinduism on India usundikujude kolmas faas. Tema algust paigutatakse ajajärku, mis järgneb araablaste sissetungile Indiasse, umbes 8. sajandil pärast Kristust ja sellele järgnevaile reformidele. Buddhism hakkas Indiast kaduma, sest indiaanlastele (indlastele, hindudele) ei meeldinud enam eluvõõrad ja vähese rahvusliku tundega mungad. Rahvas pöördus tagasi paljude jumalate austamisele, müstikale ja askeesile. Brahmanism võttis enesele sektide kuju, ja igaüks neist palvetas oma armastatud jumalale. Nii elustusid sageli vanad vedistlikud jumalad uuel kujul.

Tantsiv Shiva. Pronks. Madrasi muuseumis.

Tähtsamad neist on: 1. **Vishnu**, 2. **Shiva** ja 3. **Krishna.** Vishnu peab maailma ülal. Ta on neljakäeline inimeste aitaja. Laskub alla inimese või looma näol, on soosiv (armulik). Tema trooni-iste on maailmalohe. Tema sülest kasvab lootoslill, s. o. maailm. **Shiva** on karm ja julm hävitaja ja sünnitaja ühtlasi. **Benares** on tema püha linn. Ta on surnute jumal, seepärast pool tema nägu on sinine, pool valge. Askeesi- ja ekstaasijumalana ta ilmub patukahetseja brahmani või metsiku tantsija-askeedi kujul. Tema austamiskohad on pääasjalikult Lõuna-Indias. Sääl oli tema abikaasa Kali (must) inetu lokaaljumalanna, kelle auks korraldati tooreid aistilisi pidusid ja ohverdati lapsi. Shivat, Vishnut ja Brahmat seotakse vahel kolmikjumalaks. Brahma on maailma looja, Vishnu maailma ülalpidaja ja Shiva — hävitaja. Brahmal kultust ei ole.

Krishna on hindude armsaim jumal. Ta on Vishnu lihastusi (inkarnatsioone). Vahel lõbutseja karjane, rüütlilik kangelane või tark vanamees. Moodsas Indias on väga palju pagoode (templeid) jumalakujude ja -piltidega. Üldine on ka pühade ahvide, usside ja krokodillide ning teiste loomade austamine.

Tempel Maduras.

Elevantide jumal **Ganesha** on Shiva poeg, tarkuse ja kirjakunsti kaitsja. Ka ahvidel on oma jumal. Tema nimi on Hanuman.

Rahvausundi poolehoidjaist seisab suur osa veel fetišistlikul põhjal, austades mitmesuguseid kujusid, kive j.n.e. Jumalate ja inimeste vahemeesteks on preestrid. Neile antakse bhaktit (anduvat meelsust). Pühade linnade (Benares) ja jõgede juure (Ganges) võetakse ette palverännakuid. Teise osa hinduismist moodustab filosoofiline hinduism täiendusena rahvususundliku hinduismi juure.

Temas valitseb vana-brahmaniline spekulatsioon kastide oluga. India usundliku müstitsismi ilusaim õis on **Bhagavadgita.** See luuletus on pärit 450. a. pärast Kristust. Ta tahab näidata, et samkya-vaatluse teest ja yoga-askeesi teest kõrgem on bhakti-andumuse tee.

Monoteistlikku jumalaaustamist, mis tekkinud ristiusu ja muhamedanismi põhjal, on leida juba umbes 12. sajandil (pärast Kristust). Nii on ühe filosoofide ja luuletajate sekti jumal **Rama** ka üks Vishnu lihastus, varustatud kui kõrgeim olevus kõikide hääde omadustega patuste inimeste vastu. Päästetud hingedele ta annab õndsuse igavikus. 19. sajandil tekkisid poolkristlikud sektid. Neis katsuti ühendada Kristuse õpetust ja moodsaid sotsiaalseid mõtteid brahmanilise panteismi, hingede rändamise ja teiste India vaadetega. Tuntuim seda laadi sektidest kannab nime **Brahma-Samaj,** mis asutatud 1828. aastal. Eriti kristlikus suunas arenes see sekt kuulsa juhi **Keshab Chandra Sen** (1838—84) juhtimisel. Askeet **Ramakrishna** (1834—86) pühendas oma elu kastide kõrvaldamisele. Brahma-Samaj sekti juhtivaid jõude oli ka luuletaja ja mõttetarga **Rabindranath Tagore** (sünd. 1861) isa. **Mahatma Gandhi** (sünd. 1869 a.), poliitiline reformaator kuulub sekti, mis keelab tapmist ja kannab nime Jaina.

§ 6. Usundikujud Hiinas.

1. Vana-Hiina usundikujud. Taoism.

Hiina on ainuke vanadest kultuurriikidest, mille olemine tervikuna on säilinud tänapäevani. Nagu Paabeli kultuur omandas vaimuvarasid suumerlasilt ning India kultuuris segunesid aarialaste ja Vana-India rahva vaated, nii ühines ka Hiina kultuuris kaks suurt voolu. Üks neist asus praeguse Hiina südames — Honanis ja lõunapoolses Shansis, teine Jangtse (Yang-tse) alamjooksu ümbruses.

Kõik hiinlased kujundasid oma-ajal nagu ühe perekonna, milles valitses patriarhaalne kord; suure perekonna — riigi eesotsas seisid aastatuhandete kestel keisrid, riigiisad. Perekonna usus austati surnud isade

hingi, kes elasid kodus, kalmistul või surnute riigis. „Hingede tahvlitele", mis asusid igas hiinlase majas, märgiti esiisade nimed ja viibiti nende ees igal hommikul harduses. Kalmistul peeti ohvripühi ühiste perekondlike söömaaegadega. Arvati, et esivanemate hinged avaldavad alatist hääd või halba mõju perekonnale, ja seepärast vaadati surnute kultusele kui protsenti-kandvale varandusele, mille eest tarvis hoolitseda. Omaste haudade lõhkumist hiinlane pidas enesele suurimaks häbiks ja karistuseks. Ta uskus, et selle tagajärjel hävib kogu perekond. Riigiusund seisis päämiselt taeva (=**Tien**) või taevavalitseja (= **Shang-ti** — isiklik taevajumal) austamises. Viimasele võis ohverdada vaid keiser. Tema oli rahva esindaja ja kõrgeima isanda asetäitja ning kandis nime **tien-tze** (= taevapoeg). Riigiusundi toiminguid täitsid keisri nimel ametnikud. Selles suhtes olid nad preestrid. Preestri-seisust sõna harilikus mõttes ei olnud. Taevas annab oma tahet teada riigipääle — keisrile. Taeva tahet seletavd riigimehed vastavate kanooniliste kirjade alusel. Saatus on taeva käsk. Loodus- ja riigiõnnetused on taeva viha-avaldused. Jumalus ilmutub oraaklis ja unenägudes. Taeva tahte tundmaõppimine ja täitmine on kõrgeim Hiinariigi kunst. Iga aasta talvisel pööripäeval tõi keiser (pärastpoole president) suurel altaril Pekingis taevale, jumalaile ja keisri esivanemaile ohvri, et kindlustada riigi hääolu. Looduse-, maja-, ameti- ja teised jumalad omasid fantastilised lendavate madude, loomade, inimeste ja kuradite kujud. Deemoneid peletati eemale maagiliste valemitega. Nende jõu pidid murdma lohed, kellatornid ja teravakujulised ehitused. Ohvriloomadeks olid härjad, lehmad, lambad, koerad ja teised. Esivanemate vaimude austamisest arenes välja kangelaste austamine. Hiinat nimetati keskmaaks. Arvati, et ta asub nelja mere vahel. Maa üle valitseb taevapoeg. Maa sees ja õhus peitusid salapärased jõud.

Taevas on annud inimesele vaimu ja sellega võimaluse tunnetada jumaluse teed — t a o d (tao = maailma tee, looduskäik). Tao valitseb universumit. Tao mõiste alla hiina mõtteteadus on kogunud kõik isiklikud ja mitteisiklikud olemise väed, sündmused looduses ja inimelus. Tao koosneb kahest teineteise vastu võitlevast maailma hinge mehelikust ja naiselikust osast või printsiibist **Yin** (Jin) ja **Yang. Yin** vastab külmale ja pimedale maale, **Yang** — säravale ja soojendavale taevale. Vastavalt sellele ka inimhing on lõhutud kahte ossa: üks neist kannab nime **kvei** (deemonlik, külm), teine **šen** (taevalik, hele).

Jumalad koosnevad šenist, deemonid kveist. Elukunst seisab šeni suurendamises ja kvei allasurumises usundi ja vooruse läbi.

Usund ja riigikunst langevad Hiinas kokku, seepärast riigiametnikud peavad sooritama katsed usundlikes ja juriidilisis aineis, et seista riigikultuse teenistuses. Kanoonilise või klassikalise kirjanduse raamatute hulgas seisavad tähtsamal kohal: 1. **Šu-king** = ajalugu ja riigikunst, 2. **Yih-king** = nõidus- ja lausumisraamat ja 3. **Li-ki** = kõlblus- ja häätooni-raamat.

2. Kong-tse.

Kong-tse (Kung-fu-tse, latiniseeritud Konfutsius 551—478 enne Kristust) kõrge ametnik ja mõttetark ja hiina vaimuelu kangelane ei ole usundi looja. Nagu hiina usundis preestrite funktsioone täidavad riigi esindajad ja ametnikud samuti on õpetajaiks riigikultuses õpetatud riigimehed ja mõttetargad, aga mitte prohvetid.

Kong-tse oli alul väike ametnik. Rahulolematuse tõttu oma abielu ja olevate oludega siirdus seiklusrikkasse ellu ja astus üles mõttetarkuse õpetajana. Tõmbas enesele vürstide tähelepanu, sai kriminaalministriks. Tagandati ametist, elas pagulasena. Vanaduses maitses mõned aastad rahu. Kong-tse oli konservaator. Tema suurim soov oli see, et tema isamaa pöörduks tagasi vanade kommete ja korra juure. Tema õpetuse tuum on moraal, mis ei nõua mitte üksi vanu hiina voorusi: p i e t e e t i, s õ n a k u u l m i s t ja v i i s a k u s t, vaid pääle selle veel õiglust, tõelikkust ja hoolt. Tee vooruse juure on teadmine.

Kong-tse omakspeetud töös **„Suur õpetus"** öeldakse: „V a n a-a j a m e h e d, k e s t a h t s i d ü l e v a t v o o r u s t m a a i l m a s l e v i t a d a, k o r r a l d a s i d k õ i g e p ä ä l t o m a r i i g i o l u. K e s o m a r i i g i o l u t a h t s i d k o r r a l d a d a, k o r r a l d a s i d k õ i g e p ä ä l t o m a k o d u o l u. K e s o m a k o d u o l u t a h t s i d k o r r a l d a d a, k u j u n d a s i d e s i t e k s o m a i s i k u. K e s s o o v i s i d i s i k u t h a r i d a, s e l g i t a s i d e s i t i o m a s ü d a n t. K e s s o o v i s i d s ü d a m e i d s e l g i t a d a, t e g i d e s i t i o m a m õ t l e m i s e t õ e l i s e k s. K e s o m a m õ t l e m i s t s o o v i s i d t õ e l i s e k s t e h a, t ä i e n d a s i d e e s k ä t t o m a t e a d m i s i."

Voorus on õpitav. Vooruslik mees on õpihimuline. Riigielu peab rahvast voorusele aitama. Vürst peab olema moraalse elu eeskuju. Õpetus vooruse omandamisest põhjeneb vanal hiina vaatel, mille järgi inimestele taevast vanal ajal anti ürgeline täius ilma vaevata. Täiuslikke inimesi leidis Kong-tse vana hiina keisrite hulgast. Nende eetika oli kodanlik elutarkus. Kong-tse on kesktee-moraali poolehoidja. Ta ütleb: „V o o r u s e k e s k t e e o n s e e, e t t a k õ i k u m a t u l t p e a b k i n n i k e s k t e e s t." Täiuslikul inimesel peab olema **li**, s. o.

taktitunne jumalateenistusest osavõtmisest kuni inimestega viisakalt läbikäimiseni.

„Li'st" tuletatakse voorused: 1. õiglus, 2. teadusehimu, 3. piiriteldud rõõm, 4. kunst häbi tunda.

Vahekord inimeste vahel on neljasugune: 1. vahekord vürsti ja alama vahel, 2. vahekord isa ja poja vahel, 3. vahekord vanema ja noorema venna vahel, 4. vahekord sõprade vahel. Need vahekorrad on taeva seatud. Vahekorda mehe ja naise vahel — abielu — peetakse inimlikuks sisseseadeks. Naise seisukoht on mehe omast madalam. Ohverdamist jumalaile ja surnud esivanemate hingedele Kong-tse pidas kõrgeväärtuseliseks toiminguks riigi ja rahva hääoluks. Kong-tse ütles: „Inimesed ei saa minust aru; taevas aga mõistab mind. Taevas on loonud vooruse, mis on minus. Mis võivad mulle teha inimesed?"

Konfutsianism pole suutnud usundlikke kogudusi kujundada. Kong-tse rääkis küll teadmisest, kuid ei midagi südametunnistusest. Ta näitas teed, kuid tal puudus see mõjur, mis jõudu annab. Seepärast kõik hiinlased ei leidnud rahuldust Kong-tse kodanlikust moraali-usundist. Maailma mõistatuse lahendamist hakati otsima müstilisel teel. Nende hulka kuuluvad Lao-tse, kuulsa peidetud targa poolehoidjad.

3. Lao-tse.

Lõunahiinlane **Lao-tse** sündis 604. aasta ümber enne Kristust ja suri teadmata kus. Lao-tse tähendab — vana mõttetark. Oli riigiajaloolane Loyangi keisri õues (Honani provintsis). Olude halvenemisel läks maalt välja. Piirivalvurile andis ta oma õpetuse ärakirja. Seda raamatut nimetati tema sisu järgi **Tao-teh-kingiks.** Too on vanim Hiinamaa filosoofiline töö. Tao-teh-king on Kong-tse praktilise, ilmliku moraali-õpetuse otsene vastand. **Lao-tse** ei uskunud vanade eeskujude tervendavasse mõjusse. Ta tarvitas küll vana tarkust, kuid lootis haige rahva paranemist universumi korrast ja metafüüsikast. Tao-teh-kingi alul on öeldud: „On üks tee (tao) — käige seda mööda, sest see ei ole harilik tee. On üks nimi — nimetage seda, — sest ta ei ole harilik nimi. Nimetu on tema — taeva ja maa algus. Kas peame teda nimetama kõikide asjade emaks? Kuid vaid see, kes elab ilma halbade himudeta, võib seda mõista. Ta oli enne, kui said taevas ja maa. Kui vaikne, kui tühi! Inimese mõõ du-

puu on maa. Maa mõõdupuu on taevas. Taeva mõõdupuu on tao. Tao mõõdupuu on ta ise."

Taod nimetatakse „universumi emaks", „olemise juureks". Teh on tao mõjujõud. Kes selle järgi elab, on iseseisev ja õnnelik. Teh mõjub mõtlemisvõimele, tundele ja tahtele. Rahu, vaikus, tasandus, inimsus, õiglus ja korralikkus on Tao-teh-kingi armsamad sõnad. Inimese kõlblus peab olema põhjendatud taole. Lao-tse pole asutanud kooli. Tema kõrged põhimõtted ei ole suutnud oma puhtuses usundina seisma jääda. Taoism on langenud aegade jooksul ebausklikku müstitsismi ja maagiasse. Pärastised rahvausundi juhid tõstsid Lao-tse rahvajumalaks. Keelatud lahkusuna taoism on avaldanud siiski suurt mõju Konfuutsiuse õpetusele.

Konfutsianismi ja taoismi kõrval on Hiinas levinud ka teised usundid, nende hulgas eriti buddhism, mis leidis sissepääsu a. 61 p. Kristust.

4. Lamaism.

Lamaismiks nimetatakse hierarhilist buddhismi Tiibetis ja Mongoolias. Tiibetis elavad indohiinlased omasid enne buddhismi sissetulekut, mis sündis 7. sajandil, loodususundi, milles austati üht taevajumalat ja maajumalannat. Selle loodususundi jäänused elavad veel tänapäev rahvas nõidade, ennustajate ja näokatte-tantsude näol. Lamaism tekkis 8. sajandil pärast Kristust buddhistliku õpetuse ühenduse tõttu vana rahvausundi maagiliste õpetustega. Oma õitsele lamaism jõudis 15. sajandil Tiibeti munga Tsonkapa reformaatorlike pingutuste tõttu. Tsonkapa oli hää organisaator. Tema loodud valjud vormid iseloomustavad Tiibetis valitsevat buddhismi. Nii-nimetatud „laamad" — pühitsetud mungad — andsid kirikule hierarhilise ilme pärast seda, kui nad olid kukutanud kuninga võimu. Maajuhtimine läks laamade kätte. Kujunes kirikuriik enne mongoollaste, siis Hiina ülemvalitsuse all.

Kõrgeim laamadest kannab nime Dalai-Laama. Tema on bodhisattva. Tema olu lihastub pärast surma uuesti, mispärast ta otsitakse oraaklite abiga vastsündinute hulgast üles. Dalai-Laama töötab ühes teiste bodhisattvatega (hierarhidega) maailma olevuste vabastamiseks murede koormast. Dalai-Laama kõrval seisab teise kirikuvürstina **Pantšhen-Laama**, see on Amithaba Buddha (suure halastaja) lihastus (inkarnatsioon). Tema on uuestisündimise õpetuse mõttes Dalai-Laamas kehastunud bodhisattva vaimne isa.

Mõlemate meessoost bodhisattvate lihastuse kõrval lamaism austab ka üht naissoost bodhisattva inkarnatsiooni, kes elab kloostri Samdingi ülemana Yamdoki järve kaldal. Tema

võib magada vaid päeval troonitoolil istudes. Öösiti ta peab valvama, laskunud kaemusse (meditatsiooni).

Tiibetis ja välispool elavad väga paljud laamad kui bodhisattvate lihastused kloostrites. Laamad on loonud hiiglakirjanduse. Lamaism oma templite, kloostrite, preestrite ja munkadega tuletab väga meele rooma-katoliku kirikut ja tema paavstlikku korda.

§ 7. Usundikujud Jaapanis.

1. Shinto.

Jaapanis on püsinud kuni praeguse ajani mitmesuguste muutuste ja täiendustega igivana rahvausund, mis kannab

Kuulus jaapani „torii" sisemeres shinto templi juures, mis asub Itsukushima saarel.

nime **shin-to** (jumalate tee). Seda usundit mööda loodi maailm kahe jumaluse ühtimise teel. Inimesile ja mitmesuguseile loodusnähteile vaadati kui jumalate suguvõsa arengu astmeile. Jumalate suguvõsa arengus mängivad tähtsat osa päikesejumalanna ja tormijumal. Päikesejumalanna nimi on **Amaterasu** (taevas särav). Tema sümbol on peegel, Amaterasu olevat jätnud peegli, kui tema enese inimestele järele, mis esindab päikest. Tormijumala — lohevõitja **Susano** märk on püha mõõk.

Vana-Jaapani kangelased ja saarte vallutajad kuningad on Amaterasu järeltulijad. Nendest põlvenevad ajaloolised keisrid — mikaadod (taevapojad — tenohi). Sellele vastavalt esinevad kultuses vanade keisrite ja suurte meeste mälestuspäevad looduse- ja perekonna-pidude kõrval. Uuel aastal pühitsetakse päikesejumalanna päeva ja palvetatakse keisriga eesotsas taevakaarte poole.

Usundlikel viisel peetakse riisilõikuse-püha. Kultustavanditega vaigistatakse deemoneid ja hoidutakse tulekahjudest ning nakkushaigustest. Rahvuslikeks pidupäevadeks on määratud teatud kuude päevad — näiteks: 3. kuu 3. päev, 5. päev 5-das kuus j. n. e. Suurim perekonna õnnepäev on siis, kui esimene laps saab seitsme-, teine viie-, kolmas kolmeaastaseks.

Riitused on seotud kalendri-pühadega ning seisavad ühenduses põllutöö, surnute kultuse ja suure puhastusega.

Shinto-usundi templid on väga puhtad. Puhtusel on usundlik väärtus. Templi õues on vesi ja lava kalendri müütilisteks mängudeks.

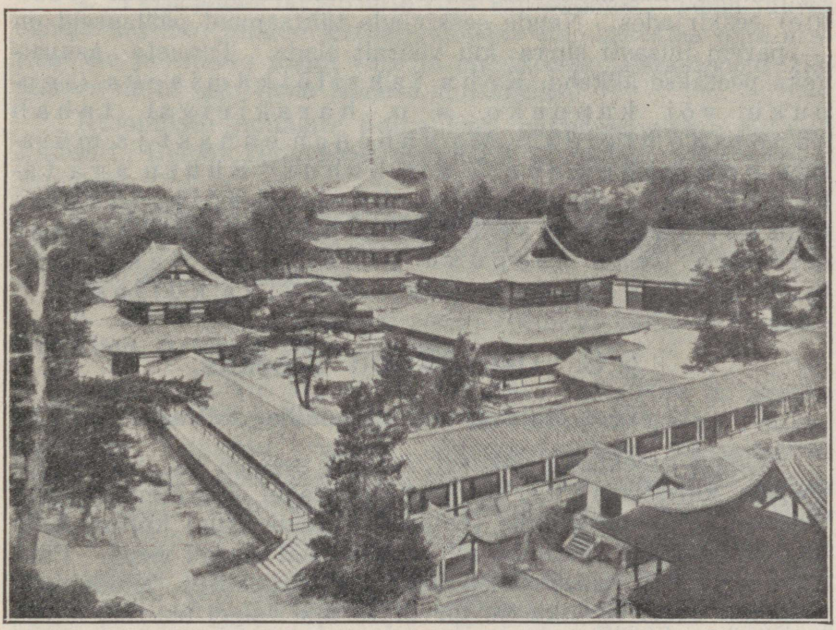
Harilikult on templid väikesed ja väljapaistmatud. Vaid mõned suuremad neist ilmutavad ilu. Väikesed templid on kujult vana-jaapani majade taolised puust ehitused. Templi ees seisab värav — torii. Templi sisemus koosneb kahest ruumist. Suurem neist on määratud võhikuile palvetamiskohaks, vähemasse tohivad astuda vaid templi teenistuses olevad isikud. Väikese ruumi keskel seisab laud altarina. Sääl on ka peegel, kong ja ohvrikast. Kongilöömisega kutsub palveline jumalaid ja vaime ligidale, sosistab oma palve ja viskab siis väikese rahatüki laekasse ja lõpetab seega oma palvuse.

Shinto-usundi eetika on väga puudulik. Seda puudust on katsutud parandada buddhismiga. Uuemal ajal hakkab tunduma ristiusu mõju. Buddhism tungis Jaapanisse 6. sajandil pärast Kristust ja segunes shintoga. Vastukaaluks buddhismile või Butsudole (Buddha teele) hakati rahvausundit nimetama shintoks (jumalate teeks).

Shinto usu vaimude ja kangelaste kultuse moodustasid jaapanlased ümber ehtsaks mikaado-austamiseks. Mikaado oli vanast ajast saadik ühendatud riigiosade valitseja ja shinto usu ülempreester. Buddhismi võidulepääsuga kaotas mikaado usundlik kasa väga palju. Ka ilmliku võimu oskasid mitmesugused suguvõsad suurelt osalt oma kätte kiskuda. Kuid aastal 1868 tehti lõpp feodaalsele olule eriti kuulsa Tokugava suguvõsa usurpaatorliku võimu kukutamisega. Mikaado sai uuesti oma rahva ilmlikuks valitsejaks ja tõstis

kõrvale-tõrjutud esivanemate usundi riigiusundiks (1888). Selle järgi ei vaja jaapanlased kui jumalate pojad erilist kombluskoodeksit.

Kuid buddhism oli juurdunud liig sügavale rahvakihtidesse ja mitmeti ühinenud vana usundiga. Teda ei saadud enam täiesti kõrvaldada. Nii kujunes segausund. **Ryobu-**

Tähtsaima buddha-templi Hô-ryû-ji seespiirkond Na-ra juures Jaapanis, asutatud a. 607 Shô-toku Tai-shi poolt.

Shinto. Tegelikus elus on shinto-jumalad kõikide õnnelikkude juhtumite kaitsjad, buddhistlikud jumalad aga valvavad surma ja matuste üle. Vanad paganlikud tavandid on segatud moodsa kultuurlikkusega euroopalikus mõttes pidudes, mida peetakse mikaado palees.

2. Vaated kõlblusele.

Jaapanlaste usund läheb hiinlaste omast tunduvalt lahku. Viimane tegeleb perekonna kalmistu kultuse, universumi (kogumi) põhiseaduste ja moraalikäskudega. Esimene aga tegeleb loodusmütoloogia, rahvakangelaste ja mitmesuguste tabuu- ja leinakommetega. Vastavalt sellele seisab jaapanlase kõlblus põhimõtetel, mis shinto-usundiga ligidalt on seotud. Need

on: armastus mikaado (keisri) vastu, pieteet vanemate vastu, häätahtlikkus ja õiglus.

Jaapanlane vaatab oma „minale" kui pühale astjale, milles elab jumalik vägi. „Mina" peab olema jumaluse, vanemate ja ülemate ning vooruse teenistuses. **Kokoro** (vaim, südametunnistus) on õiguse ja ülekohtu mõõdupuu. Eetilised vaated on leidnud omapärase väljenduse nii-nimetatud **bushido** (rüütlite) eeskirjades. Nende eeskirjade tähtsamaid päälauseid on — parem ilusasti surra kui vääralt elada. Tunnete asupaigaks peetakse allkeha. Keha lahtilõikamisega (seppuku või kappuko, s. o. harakiriga) tahab süüdlane öelda: „Ma häbenen ennast ja mõistan oma käega enese üle kohut." Süütu aga tahab näidata oma hinge, et teised võiksid tema õilsuse ja puhtuse üle otsustada. Igal juhtumil aga peab seppuku tähendama lahtisaamist kõikidest pahedest, mis liha küljes.*)

§ 8. Usundikujud Greekas.

1. Vana rahvausund. Ktooniline kultus.

Vanad greeklased uskusid, et maa sees ja ka maa pääl koopais, kuristikes j.n.e. elavad maajumalad. Maajumalate austamisest tekkis **ktooniline** (chton = maasügavus) **kultus.** Selle kultuse sümbolid olid maa all ja maa pääl elavad **ussid.** Pühi usse peeti veel klassikalisel ajajärgul Akropolises. Ktoonilisile jumalaile toodi öövaikuses, tõrvikute tule valgel ohvriks musti loomi, putru, mett ja muid vanaaja toiduaineid.

Arvati, et ktoonilised jõud allmaailmast saadavad vilja sigivust ja kasvu. Maa sisse nad aga koguvad surnute hinged. Ktooniliste jumalate varju all seisis ka laste sünd ja kasvamine. Surmariigist valvati perekonna au ja õigust. Ktooniliste jumalate hulka kuulusid:

1. **Demeter** (emake maa). Kui allmaailma valitseja Hades tema tütre Persephone riisus ära ja viis pimedusriiki, siis kurvastus sellest jumalanna ja peitus ühte koopasse. Selle tagajärjel hakkas kõik, mis kasvas maa pääl, närtsima ja ikalduma. Jumalad kartsid, et inimesed surevad välja. Siis Zeus lubas Persephonel mõneks ajaks maa pääle tulla (suvi ja kevad) teise osa aastast (talv, sügis) pidi ta allmaailmas viibima.

*) Viimasel ajal on võtnud hoogu eriti Hiinas, Indias ja Jaapanis kristlik misjonitöö. Sellest räägivad Hudson Taylor, Carey, dr. Kagava (kristlik viisaastak Jaapanis) ja teiste Kristuse järelkäijate töö ja selle õnnistusrikkad tagajärjed.

2. **Hekate** sõitis oma koertega öösi. Tema sümbolid olid tõrvik ja madu.

3. **Hermes** kogus kokku surnute hingi ja viis neid allmaailma. Sääl neelasid põrgukoer Kerberos või ühesilmalised inimesesööjad — kükloobid — laibad ära. Hermes valitses ka teede üle.

4. **Persephone** oli surnute riigi valitsejanna. Tema juures elavad surnute hinged kurba, tumedat elu, kaevates oma saatuse üle ja tundes nälga vere ja elu järele. Pärastpoole Homerose müüt tegi tema Hadese abikaasaks.

Ktooniliste jumalate hulka loeti pääle mainitute ka veel Plutonit, Delphi Dionysost, erünniaid ja metsa- ning nurmejumalaid.

5. **Erünniad** olid **tasujumalannad.** Need olid õudsed naiskujud, kelle lokid olid keerlevad maod. Nad tulid allmaailmast ja ajasid taga üleastujaid.

6. Metsades ja põldudel elasid rõõmsad karjaste jumalad nagu **Pan, Artemis, Hera** ja teised.

Sama vana kui ktooniliste jumalate austamine on greeka rahvausundis **hingede austamise** ja **kalmistu-kultus.** Sellele kultusele heidavad valgust väljakaevamised eelajaloolises greeka linnas Mükeenas. Sääl olid kuningate hauad ja kaevutaoline altar, millel ohverdati jumalaile musti lambaid. Ohvrite veri, mis voolas maasse, pidi vaimude isu kustutama.

Aegade jooksul rahvausundi jumalad said enesele uusi ülesandeid. Nii põllupidamise levitamisega Demeter muutus põllu- ja kõrsviljajumalannaks. Karjaste flöödil mängijast jumalast Hermesest sai kaupmeeste ja heeroldite kaitsja ja võimlejate jumal j. n. e.

Üldine jumalate arv oli väga suur. Paljude saartega ja mitmesuguste riikide ja linnadega maale vastas kirju jumalate maailm. Igal linnal ja riigil oli oma pääjumal arvurikka erijumalate perega. Igal neist olid oma ülesanded. Mõni saatis lilli, teine hääd lõikust, mõni välku, mõni kaitses abielu. Mitmesugustel tööaladel olid oma jumalad.

Suuremad jumalad hakkasid vähemate alasid koondama oma kätte. Näiteks, Hera — rohurikaste Argose aasade kaitsja võttis oma hoole alla mitmesugused sündmused ja tegevused naise elus. Tema abikaasa Zeus vallutas taeva, pilved, pikse ja avaliku elu kaitsja kohustused. Athene hoidis kodutööd, tööstust ja teadust, mis edenesid tema linnas j. n. e.

Nii valmis siirdumine uude ajajärku, milles greeka mütoloogia arenemine jõudis oma haripunkti.

2. Homerose jumalate riik.

Greeka kultuuri uue suure ajastu algust paigutatakse 12. sajandisse enne Kristust, see on aega, kus greeka kolonistid pärast suuri võitlusi asusid elama Väike-Aasia kallastele.

Uuel maal olid aus rüütlikud traditsioonid ja sõjameeste ideaalid. Sääl tekkis saagade ring, millel põhjeneb Ilias. Vana kodumaa ja esivanemate hauad olid jäänud kaugele maha. Unuma hakkasid animistlikud kombed ja ktooniliste jumalate austamisviisid. Homeroselised jumalad olid elurõõmsad kangelased, kes Olümpi mäelt juhtisid ja aitasid inimesi ning jälgisid nende elu. Jumalad elasid ise inimeste kombel võitluses, armastuses, sageli üksmeeles, vahel lahkhelides ja tülides. Nagu inimesed nii kujundasid oma riigi jumaladki.

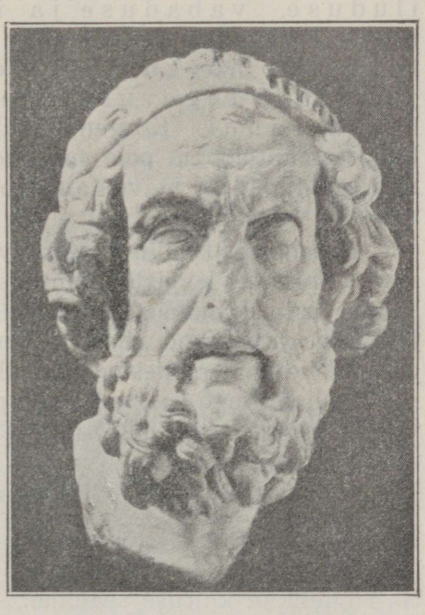
Homerose jumalate riigi pää ja isa on **Zeus.** Tema paleesse tulevad jumalad nagu vürstid oma kuninga juure igapäevasele nõupidamisele ja söömingule.

Olümpia panteoni jumalate pääkujud on: 1. Zeus, 2. Athene, 3. Apollon. Pääle nende kuulusid panteoni ringi veel: 4. Hera, 5. Poseidon, 6. Demeter, 7. Artemis, 8. Hermes, 9. Hestia, 10. Ares, 11. Aphrodite ja 12. Hephaistos ning allmaailma jumal Hades.

Zeus on taevajumal ja maailma valitseja*). Tema valitseja tarkuse personifikatsioon on **Athene,** kelle algkujuks on arvatavasti Ateeni linna kultuse võitleja jumalanna, kes relvastatud kilbi ja odaga. **Apollon** — Zeusi poeg on jumalik, hõbevibuline ammumees (troojalaste poolehoidja, arvatavasti asiaatiline jumalate kuju). Ta hoiab inimesi haiguste eest, kuid ka saadab haigusi. Ta on Zeusi tahte ilmutaja. Jumalate emaks oli tõstetud Argose kohalik jumalanna **Hera.** Abielu jumalanna Hera ilmutub pigem armukadeda abikaasana kui lahke emana. Oma venna **Poseidoniga** Zeus jagas valitsemist looduse üle. Poseidon, endine ktooniline jumalus, sai homeerilises jumalate riigis maavärisemiste ja merejumalaks ning

*) Zeus (genitiiv Diós) — roomlaste Jupiter, sama tüvest kui esimene osa Jupiterist, mis pandud kokku sõnadest: Jovis (Diovis) ja pater. Roomlased täiendasid oma puudulikku mütoloogiat greeka jumalate kujudega. Endisile jumalaile: Vestas, Janus, Mars, Terminus, Faunus, Flora, Pomona ja teised roomlased tõid lisaks suurema osa olümpia jumalaist. Nii said Poseidonist vastava tähendusega Neptunus, Hadesist — Pluto, Athenest — Minerva, Demetrist — Ceres, Dionysosest — Liber j. n. e. Pärastpoole roomlased austasid vaikses hardumuses „Isa", „Isandat" või „Lunastajat". Üldsusele kandsid neid monoteistlikke mõtteid ligemale Cicero, Seneca, Marcus Aurelius ja teised. Plastikas on Zeusi ideaali jäädvustanud Phidias (sünd. Ateenis 500. aasta ümber enne Kristust), kuulus greeka kujur Olümpia templi kullast ja elevandiluust Zeusi hiiglakuju looja.

saarte loojaks. Teda ümbritsesid tritoonid ja najaadid. Relvana ta kandis enesega kolmharu (harpuuni, kolmeharulist västert). Temale oli pühitsetud hobune. **Demeter** kehastab ülevat, ka surma äravõitvat emakuju. **Artemis** — Athene õde, astus üles imetajate emade kaitsjana ja jahipidajana. **Hermes** oli jumalate saadik ja allmaailma juht ning heeroldite jumal. Tema läbi rääkis Zeus inimestega. **Hestia** täitis kodukoldejumalanna kohuseid. **Ares** oli metsik ja tormine sõjajumal, pärit traaklaste maalt (troojalaste poolehoidja). Tüli- ja sõjafuuriad saatsid teda. **Aphrodite** — Apolloni õde, endine Küpruse ja teiste saarte armastusjumalanna (ürgeliselt semiidi sigidusjumalanna) sai Homerose juures iludus- ja noorusjumalannaks. Aphrodite oli köidetud inetu tulejumala **Hephaistosega** — Zeusi ja Hera pojaga. Hephaistost — endist Lemnose lokaaljumalat — kujutati olümpilises usundis lonkava sepana, kes tagus Olümpia kui ka allmaailmas jumalikke esemeid. Allmaailma-jumalana teotses **Hades** või — **Pluton,** Zeusi vend. Nagu Zeus oli taevaisand ja Poseidon mereisand, nii valitses Hades allmaailma. Tema käsutuses seisis kuld. Talle ja Persephonele, kelle ta röövis enesele abikaasaks, ohverdati musti lambaid ja annetati küpresse, nartsisse ja granaatõunu. Üle Zeusi ja teiste jumalate valitses tume saatuse (moira) võim. Olgugi et jumalad olid minevikus ajalt piiriteldud, on nad tuleviku mõttes surematud. Jumalaile ohverdasid oma alamate eest kuningad, majaisad oma perekonna eest ja igaüks enese eest. Kultus on seotud tihedalt linnaga. Linnade lossimägedel seisid templid. Preestrid olid kõrvalteenistuses riigiametnikud. Võistluspühi peeti Olümpias Zeusi auks, Delphis Apolloni auks, Isthmusel Poseidoni auks. Võidumängudel oli usundlik iseloom. Surnute maailma pilt oli tume. Kauges läänes, säälpool merd on Erebos vete läbi elavate maailmast lahutatud. Allmaailma valdab Kerberos. Surnute saatus on lohu-

Homeros. Ideaal-kujund esimesest sajandist e. Kr. Bostoni muuseumis.

tamatu varioleng. Erilise karistuse alla langevad säälpoolses valevandujad.

Homeroselise loomingu teene greeka mütoloogias oli see, et ta paljud lahutatud lokaalsed jumalused rahvausundist ja mõned elemendid võõrastest kultustest üheks kõikidele hellenlastele maksvaks panteoniks kogus ja sellega põhja pani hellenistlikule iluduse, vabaduse ja inimlikkuse aadetele. Kuid vagatsust Homeros ei ole loonud. Tema inimlike nõrkuste ja ebavoorustega seotud jumalate tegevusega ei olnud paljud greeklased rahul. Kõrgema kultuse arenguks homeroseline luule ja mütoloogia pole suutnud aidata kaasa. Suurte meistrite raidkunst on jäävustanud olümpia jumalate maailma kaunistesse vormidesse.

Herodotos, Pindaros, Aischylos, Sophokles ja teatud ulatuses ka Sokrates leppisid olümpiliste jumalatega, nähes neis sümbolilisi usuväljendusi. Kuid ühendatud kõrgema kultuseni ei jõudnud greeklased üldse. Homeroseline kunst-usund andis greeklasile vaid mõnesuguseid ühendavaid eluvorme, nagu suured usulist ilmet kandvad olümpilised, isthmilised ja teised võidumängud, ka Delphi oraakel oli seda.

3. Müstika ja müsteeriumid.

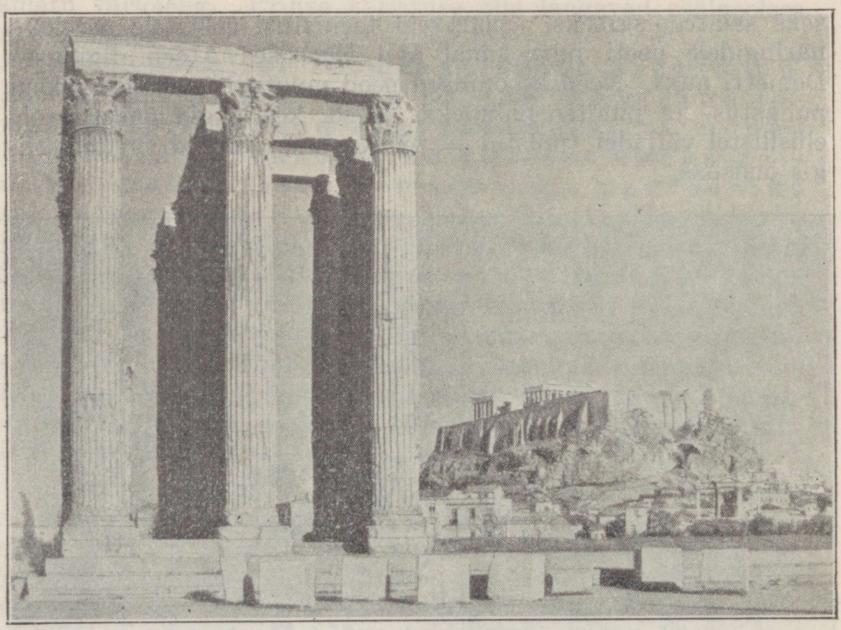
Delphi oraakel avaldas 9.—6. sajandini rahvuslik-usundlikule Greekamaale suurt mõju. Delphi preestrite oraakel juhtis riigielu ja kultuse seadlusi. Delphi oli vana pühapaik, kus jumalanna **Ge** (maa) ja madu **Python** elutsesid. Jumalanna preestrinna andis maa-aluste tarkust ja karistust edasi. Ka **Apollon** oma rännakul tuli Delphi. Tappis mao ja vallutas pühapaiga. Veresüüst ta pesi enda pühas allikas puhtaks ja põhjendas nõnda uue puhastustavandi, mida mööda maad kuulutasid preestrid. Tekkis ka üks teine usulahk müütilise lauliku **Orpheuse** järgi. **Orphikute** õpetuse järgi heideti inimhing õnnetuse või kurjuse pärast taevast alla maa pääle. Elu ülesanne on päästa hing kehalikkusest ja ebapuhtusest. Seda võib saavutada paastumise, kehapiinamise ja kaemustega. Säärast dualismi oli õpetanud juba mõttetark Pythagoras (568—494). Teda peeti Apolloni lihastuseks. Pythagorasele oli arv asjade põhi.

Traakiast levis **Dionysose** austamine Greekamaale. **Dionysos** ehk **Bacchos** oli viinajumal, kes oli toonud Aasiast inimestele selle anni. Jumalateenistuse vormi, mida omas Dionysose kultus, nimetati müsteeriumiks — see tähendab kinni-

seks salateenistuseks. Sääraseid teenistusi erilistele perekonnaringidele peeti juba vanal ajal Eleusises Ateeni ligiduses Demetri auks. Need ktoonilised peod muutusid aegade jooksul puhastus- ja pühitsuspidudeks. Need, kes nägid õndsate elu elüsilistel väljadel (müstid = pühitsetud), pärisid surnute riigis õndsuse.

Ateeni akropol, vaadatud läänest.

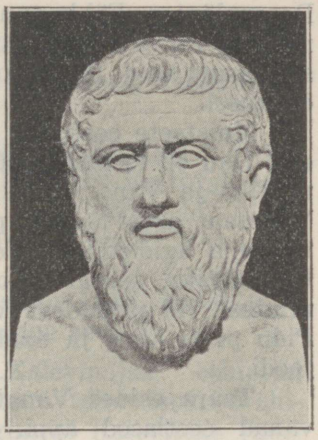
Olympieion Ateenis. Suurim greeka tempelehitus. Alustatud a. 1714. e. Kr., lõpetatud a. 129. p. Kr.

4. Eetiline jumalausk.

Mütoloogia ja müsteeriumid ei suutnud greeklasile anda kõrgemat usundit. Juba 6. sajandil mõttetark Xenophanes oli astunud üles homeeriliste jumalate moraalsete vigade vastu. **Xenophanes** ja **Anaxagoras** (+ 428 e. Kr.) arendasid monoteistlikku jumalamõistet, mis tõusis üle populaarse polüteismi. **Nous** oli vaimne olevus, keda Anaxagoras ei nimetanud veel jumalaks, kuid kes omas maailma korraldavaid ja valitsevaid atribuute.

Riigimees **Solon,** traagik **Aischylos** ja mitmed teised jagasid neid vaateid, olgugi et nad paljude jumalate usust veel polnud loobunud. Aischylos ütleb Zeusist: „T e m a o n k õ i k j a m i s ü l e v a m o n k u i k õ i k." õiglus ja voorus (sofrosüüne) toovad perekonnale õnne. Kuid üle kannatuse mõistatuse ei suuda aidata ka ülev voorus. Nõue maitsta päikesepaistet ja ilu põrkas kokku elu karmuse ja jumalate kadedusega. Sammu edasi astus vaikne Ateeni kodanik **Sokrates.** Ta otsis vastust küsimusele: „Kes ma olen ja kuidas pean ma olema?" Inimene tunnetab jumalust vaid siis, kui ta on saanud teda tunda oma elus kui maailma juhtivat tarkuse ja armu väge. Sokratese õpetusel põhjeneb kaks voolu: 1. s t o i t s i s m

ja 2. platonism. Stoikid püüavad saavutada moraalseid väärtusi — voorust ja kohust. Õiglus on nende jumalus panteistlikus mõttes. Pärastised stoikid nagu Rooma mõttetark Seneca ja keiser Marcus Aurelius räägivad juba jumalusest kui maailma isandast, kes täis tarkust, õiglust ja soosingut.

Platon (427—347 e. Kr.). Marmor, 4. sajand e. Kr., Rooma, Vatikanis.

Platoni (427—347) õpetuse järgi maailm on rajatud igavestele ideedele. Materiaalsed asjad on ideede vastupeegeldused. Jäävat õnne võib leida vaid ideede maailmas. Maailm põhjeneb tõe, ilu ja hääduse ideel. Neis tunnetab hing oma jumalikku päritolu. **Platoni** õpilane Aristoteles tunnustab mõistete reaalset olemasolu, kuid ideed olid tema oletuse järgi asjades enestes. **Aristoteles**, suur loodusteadlane ja loogik, oli hellenistliku aja esimene filosoof, Aleksander Suure õpetaja. Hellenistlik aeg algas Aleksander Suurega. Tema maailma vallutamise katsete tõttu laienesid greeka kultuuri piirid. Sellega kippus minema kaotsi selle kultuuri omapära. Aristoteles oli defineerinud jumalust kui jõudu, mis pannud maailma käima ja määranud selle arenemise sihi. Aristotelese õpetuse kõrval leidsid aset mitmesugu idamaised voolud. Jumalais nähti loodusilmutusi, ja usk nendesse hakkas kaduma. Jumaluse tahet hakati otsima tähistaevast.

Kuussada aastat pärast Platonit tekkis uusplatonism. **Plotin** (+270. a.), suurim selle voolu esindajaist, arendas platoonilise idealismi usundlikuks müstikaks. Selles ühines hing tõe, iluduse ja hääduse läbi jumalusega ja leidis nii rahu. Rahvausundi jumalad langesid deemonite astmele ja mõjutasid sel kujul inimelu. Selle kõige tõttu sai hellenistlik aeg kirju ja segase iseloomu. Siin vaheldusid kõrged aated ebausu kommetega, usundlikud püüded filosoofiliste kaalutlustega. Oodati paremat tulevikku, mis pidi täitma igatsuse ühise kõrgema usu järele.

§ 9. Eesti mütoloogia üldjooni.

1. Rahvausundi jumalad.

Eesti rahvausundist on säilinud võrdlemisi kahvatu pilt, seepärast et muistse usu avaldusi palju on läinud kaduma.

Rosenplänter, Fählmann, Kreutzwald ja teised on säästnud nii mõndki rahvaluulest, kuid süstemaatilisele vanavara korjamisele asuti vaid 19. sajandi viimsel veerandil dr. Jakob Hurda õhutusel.

Muistsete eestlaste jumalate arv ei olnud suur. **Vanataat** ehk **Uku** oli loonud maailma. Teda nimetati ka Vanaisaks, Vanaatiks ja Vanameheks. Vanaduse mõiste oli talle omane. Vanataat asus taevas pilvedel. Müristamise ajal ta kuulutas oma ligiolemist. Temalt paluti vihma ja viljakasvu. Et Uku aitaks, seepärast ohverdati talle. Uku vakk, harilikult niintest või pirdudest kast, esines talurahva ohvrialtarina. Pidu peeti hiies ja toodi ohvreid sellest, mida majas söödi ja joodi.

Taara esines Vanataadi teisendina. Teda hüüdsid sõjas vanad eestlased appi. Sellest vist tulebki, et Läti Hindrek oma ajaraamatus 1220. a. kohta eestlaste jumalat Tharapitaks, Tharapillaks j. n. e nimetab, arvatavasti sõnade järgi: „Taara avita". Rahvas pidas Taarat vägevaks taeva- ja müristamisjumalaks, kes elas taevas ja maa pääl hiies. Taarale oli pühendatud neljapäev. Neljapäeviti söödi sealiha ja herneleent ning käidi hiies ohvritule ümber pidutsemas. Taara tammikuist ja pühadest hiiepuudest rahvasuu on rääkinud palju.

Germaanlaste Thoril ja eestlaste Taaral on palju ühiseid jooni, seepärast Taara algpära üle on rohkesti vaieldud. Soome mütoloogia ei tunne Taarat, kuid mõnedel Soome-Ugri rahvail see nimi on teisel kujul olemas.

Kõu ja **Pikker.** Alul tähendas Kõu müristajat ja Pikker välguheitjat. Kõu esines tavaliselt vanana, Pikker aga vahel poisina, vahel mehena. Pärastpoole vahetati sageli nende tegevus ära. Vahel öeldi „kõu müristab", vahel „pikne müristab". Rahva arvamise järgi kartis vanapagan müristamist ja välku. Kõu ja Pikkeri tegevus puhastasid õhku ja ajasid vanapagana vette, merepõhja varju otsima.

Haldijad elasid õhus, vees, metsas ja murul. Veehaldija ja näkineiu asemele astus tihti veejumal, veevaim.

2. Fählmanni müüdid.

Vanemuine, Ilmarine, Lämmeküne ja Vibuane on Soome eeskujul dr. Fählmanni loodud kujud. Vanemuist on Fählmanni ajast saadik hakatud pidama laulu- ja mängujumalaks. Vanemuise kaunis tütar Juta on personifitseeritud luule. Oma imeliniku abil ta näeb mineviku-kujusid.

Ilmarine on osav sepp. Ta võtnud tüki terast, tagunud sellest kummi üle maa ja kinnitanud selle külge hiilgavad tähed ja hõbedase kuu. Vanaisa eeskojast ta toonud päikese ja pan-

nud selle telgi külge käima üles ja alla. Ka teinud ta poja Endeli mõrsjale Jutale kuldse loori.

Lämmeküne on lõbus, ikka rõõmus noormees, Vibuane on hää kütt.

Koit ja **Hämarik** on uuema mütoloogia ilusamaid luulekujusid. Koit süütab hommikul päikese, Hämarik kustutab selle õhtul. Mõlemad armastavad teineteist, kuid soovivad jääda ikka peiuks ja mõrsjaks, kes valgel suveööl enne lahkumist annavad teineteisele kätt ja suud. Ka selle loo avaldas dr. Fählmann „Õpetatud Eesti Seltsi" toimetusis 1840. aastal, kuid vanemad rahvaluule üleskirjutajad ei tunne seda.

Vägimehed, hiiud. Kreutzwaldi „Kalevipojas" esinevad muistse põlve elanikud taaralaste ja Taara taimedena. Fählmann nimetab vanaaja kangelasi ja vägimehi Kaleviteks (heeros, sankari). Professor Eisen teeb vahet vägimehe ja hiiu vahel. Tema järgi tähendab esimene nimi ikka veel inimest, kuigi iseäraliste omadustega, kuna teine juhib meid üliinimese juure, hiidude (Riese, velikan) hulka kuuluvad: Kalev, Linda, Kalevipoeg, Tõll, Pirit, Leiger ja teised.

Vaadates tagasi eesti muistsele rahvausundile ja mütoloogiale, võime ütelda, et edenemine animismist polüteismi poole katkes ristiusu mõjul. Samuti kui eesti omariiklus ei jõudnud areneda kogu rahva poliitilise jõu tsentraliseerimiseni ühe isiku või rahvaesituse kätte enne 13. sajandit p. Kr., jäi ka saavutamata ühtlane süsteem ja selgejooneline mütoloogia väljakujunemine rahvausundis. Siiski meie esivanemate rõõmus ja vaba iseloom, nende kõlbelise elu puhtus, abielu pühakspidamine, teise vara mittepuutumine, vahvus ja kangelasmeel, nende kannatused ja mured, palved ja ohvrituled, igatsused ja õhkamised Jumala poole säragu ja „kostku meile kustumata."

§ 10. Kokkuvõtt.

Lõpetades lühikest ülevaadet usundiloost, pöörame tähelepanu hetkeks 1. nendele rahvausunditele, mida pole siin vaadelnud, ja 2. mõnele moodsale tänapäeva nähtusele.

ad. 1. Lühikesest ülevaatest on jäetud välja usundikujud vanade Ameerika kultuurrahvaste juures Mehhikos ja Peruus, samuti germaanlaste, venelaste ja mõnede teiste rahvaste usundikujud. Roomlaste usundikujusid on puudutatud osaliselt, mööda minnes. Viga sellest pole, sest et Ameerika ega Euroopa rahvaste usundid pole suutnud midagi kõrgemat anda kui need, kelle usuavaldusi oleme vaadelnud.

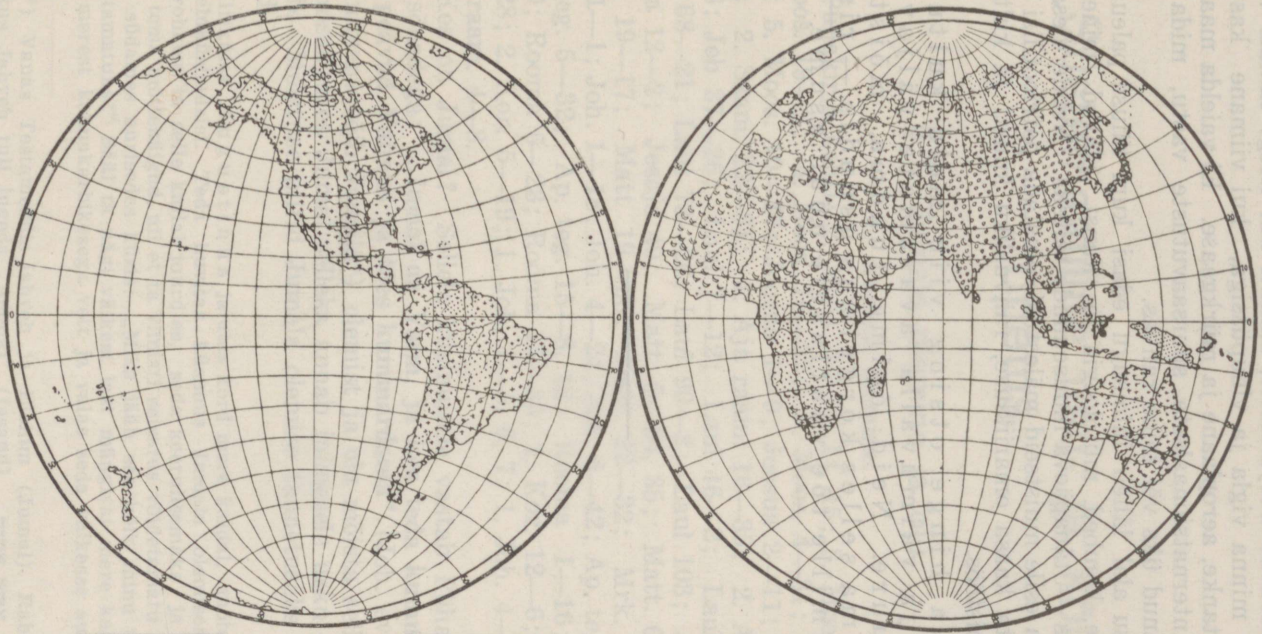
ad. 2. Mitme rahva usundis võisime näha tugevaid monoteismi poole kalduvaid voole. Igatsus kõrgeima Jumala järgi on muutunud aegade jooksul üha intensiivsemaks. Sellele vastavalt on teravnenud võitlus ristiusu poolt ja vastu. Pärast Maailmasõda kristlik misjonitöö on võtnud kõikides maailmajagudes hoogu juure Kõrgelt tuleb hinnata Hiina rahva juhi Tschankaitscheki ristiusku pöördumist ja Jaapanis levima hakanud kristliku kõlbluse tunnustamist.

Õige raske on teha kindlaks arve, mis näitavad, kui palju poolehoidjaid on tänapäev mitmesuguseil usundeil. Rahvasteliidult on ilmunud „Statistiline aastaraamat 1932". Selle teose järgi, mille koostamisest on võtnud osa maailma tähtsamad õpetlased ja kõigi maade statistikud, maakeral elas 1. jaanuaral 1932. a. 2 miljardit 12 miljonit 800 tuhat inimest (2.012.800.000). Aastane juurekasv maakeral on 20 miljonit inimest. Professor Nathan Söderblomi usundistatistikat aluseks võttes saame umbkaudselt ümmargustes arvudes järgmise ülevaate maailma elanikkude usust:

Ristiinimesi	761,8	miljonit
Muhameedlasi	283	„
Kongtse ja Laotse järelkäijaid	281	„
Hinduismi pooldajaid	280	„
Buddhiste	190	„
Paganaid ja uskmatuid	174	„
Shintousulisi	24	„
Juudausulisi	15	„
Sikhi, džaina ja teistesse sektidesse kuuluvaid	4	„
Kokku	2012,8	miljonit

Sellest näeme, et ristiusk arvuliselt on suurim usund maailmas. Selle levimisele ja süvenemisele on kuulutanud kibedat võitlust, mille raffineeritud meetodid ei jää maha Nero ja Diocletianuse aegade viisidest, Nõukogude Venemaa. Nii mõnigi teadusmees ja poliitikategelane on usuga opositsiooni astunud oma teaduse või sotsiaalse maailmavaate tõttu. On katsutud ka viimasel ajal nii mõnelgi maal vana rahvausundi kujusid uuesti elustada. Näiteks, Saksamaal teotseb sel alal kindral Ludendorff, kes leiab, et ristiusk pole küllalt patrioötiline sakslasele. Sakslane vajavat julmi jumalaid, verejanulisi võitlejaid nagu olid esiisadel. Ka Lätis ja Eestis on vastavad ühingud olemas, mis katsuvad elustada endisi rahvausundi vorme. Selle juures sakslasele on ristiusk, mida ta eestlasele tõi vere ja mõõga saatel, liig õrn, sentimentaalne ja juudipärane, eestlasele jälle saksapärane, ebaisamaalik ja karm.

Maailma usundite leving maakeral.

Ristiusk
(Rooma-katoliku, greeka-katoliku, evangeeliumi ja kopti-usu kirikud).

Muhamedi usk
(sunniidid, šiidid, senussid).

Aasia usundid
(buddhalased, konfutsiaanlased, shintolased, hindulased j. n. e.).

Madalamad usundid ja usutud.

Prof. Hickmanni atlase järgi.

Vanade rahvausundite kujude moodsad jumaldamiskatsed on määratud nurjumisele, samuti kui keegi tahaks vaenlase vastu minna vigla ja vibupüssiga, kui viimane kasutab kahureid, tanke, aeroplaane ja mürkgaase. Ei vaielda maailma kultuuri internatsionaalsete suursaavutuste vastu, mida ise pole leiutanud üks või teine rahvas.

Ka usu alal läheb inimsugu edasi kuni täiuse paleuseni. Rahvaluule, kombed, mütoloogia ja kunst jäävad mineviku raudvaraks — tänapäeva muuseumide täiteks. Nende ülesanne on manada esile muistseid mälestusi, elustada patriootilisi tundeid, aidata kaasa omariikluse, rahvusliku kunsti ja kultuuri ülesehitamistöös.

Elava hinge otsing viib meid kultuuri aluste ja vaimuvalla avaramate väljavaadete juure. Neid õpime tundma, mõistma ja uskuma selles kõrgeimas usundis — ristiusus — mille tõe vaatlusele nüüd asume.

II Süstemaatiline usu- ja kõlblusõpetus.

§ 1. Jumala olemine ja olu.

1. Jumala olemine.

Pühakirja kohti: 2. Moos. 3—13, 14, 15; 3. Moos. 18—2; 3. Moos. 19—2; 4. Moos. 16—22; 5. Moos. 4—31; 5. Moos. 7—9; 5. Moos. 10—17; Joosua 1—9; Joosua 2—11; 1. Saam. 2—2; 2. Saam. 22—31; 1. Aja raam. 16—35; 2. Aja raam. 6—18; Job 37—26; Laul 7—12; Laul 46—2; Laul 49—16; Laul 68—21; Laul 73—26; Laul 90—2; Laul 103; Jesaja 6; Jesaja 12—2; Jesaja 40; Matt. 5—34, 35; Matt. 6—6—15; Matt. 19—17; Matt. 19—26; Matt. 22—32; Mrk. 12—29; Joh. 1—1; Joh. 1—18; Joh. 4—24; Joh. 8—42; Ap. teg. 2—24; Ap. teg. 5—32; Ap. teg. 15—8, 12; Rooma 1—16; Rooma 1—20; Rooma 6—23; Rooma 15—33; 1. Kor. 12—6; 1. Kor. 15—28; 2. Kor. 5—19; 1. Joh. 1—5, 6, 7; 1. Joh. 4—8; Ilmutuse raam. 4—8.

Kes on Jumal? Sellele küsimusele vastab Pühakiri Jeesuse sõnadega: **„Jumal on Vaim, ja kes teda kummardavad, need peavad Vaimus ja tões kummardama"** (Joh. ev. 4—24).

Inimene võib Jumala*) olemist ja olu mõista selles ulatuses, missuguses Jumal selleks annab inimesele usku ja Ise ilmutub. Mõistuse piirid Jumala olemise tunnetuseks on liig kitsad.

Kirikuisa Augustinus jalutas kord mere kaldal, mõteldes sügavaist eluküsimusist. Teda huvitas küsimus Jumala olemisest ja olust. Mida rohkem ta selle kallal juurdles, seda keerulisemaks ja raskemaks läksid tema mõttekäigud, nii et ta viimati seisatus võidetamatu Jumala tõe ees ja südames nurisedes küsis: „Miks jääb see kõik minu tunnetusele mõistetamatuks?" Sääl ta nägi väikest last mängivat mere kaldal. Laps võttis merest konnakarbikesega vett ja valas seda väikesse auku, mis ta

*) Vanas Testamendis Jahveh ja Elohim (Jumal). Rabid ütlesid sääl, kus Jahveh tuli lugeda „Adonaj" (Issand). אהיה אשר אהיה (Ehjê ašer êhjê). Jumal ütleb enese kohta: „Ma olen, kes ma olen" (Exodus 3, 14).

oli valmistanud oma kätega. „Mis sa teed, lapsukene?" küsis Augustinus. „Ma tahan mere tõsta siia auku", vastas laps rõõmsasti naeratades. Nüüd mõistis Augustinus, et Jumal ise oli tahtnud selle pildiga vastust anda talle. Sest suurem kui sinetav sügav meri on Jumal, ja inimene Temaga võrreldes on vähem kui pisike laps laia mere kaldal. Jumala olemist ja olu mõista on raskem kui tõsta konnakarbikesega meri teisele kohale. Oma mõistust ülehinnates saab inimene suurte küsimustega sageli liig kergesti valmis. Kuid säärane valmissaamine ei tähenda veel küsimuste lahendamist.

Algkooli-õpilane, kes ei tunne veel elementaarsetki matemaatikat põhjalikult, võib küll asuda ülesannete juure, mille lahendamiseks vajalik differentsiaal- ja integraalarvutuste oskus, kuid ülesande juure asumine on vaid tõeotsimise algus.

Maailmas on rohkesti näiliselt lihtsaid ja kättesaadavaid asju, nähteid, protsesse, mille sisemise seose ja ürgpõhjuste seletamine sünnitab teadusele raskusi. Võtame, näiteks, küsimuse nägemisaistingute tekkimisest. Meie silmas tekkivad värviaistingud kuuluvad teatavasti esmaastmeliste tunnetusfunktsioonide hulka. Kuidas nad tekivad, selle kohta on seatud üles mitmed teooriad. Joung-Helmholtzi teooria järgi võrkkiles olevat kolm erisugust värvielementi: punane, roheline, violett, mille erutusest tekivad mitmesugused värviaistingud. Heringa teooria tunnustab 6 põhivärvi. Värviaistingud tekivad nähtesubstantsi keemiliste protsesside kaudu dissimilatsiooni ja assimilatsiooni teel. Milline neist teooriaist õige, ja kas üldse kumbki neist on õige, sellele on absoluutse tõe seisukohalt äärmiselt keeruline vastata, olgugi et küsimus näib olevat päris lihtis. Samuti raskustega põrkab tänapäeva teadus kokku, asudes valguse, elektri, magnetismi ja teiste loodusjõudude olu defineerimisele. Osatakse saavutada elektrijõudu ja tööle rakendada, tuntakse palju teooriaid, mis katsuvad seda jõudu seletada ära, kuid selle jõu olu ei suuda tunnetada mõistus. Sellele raskusele on juhtinud tähelepanu Kant oma „Puhta mõistuse kriitikas". Mõistuse piiride tunnetamine hoiatagu meid kergesti suurte ja suurimate küsimuste otsustamisest. Kui juba looduse nähteid ja jõude raske mõista, kui palju raskem on loodud olevusel saada aru Looja tahtest, tarkusest, väest ja teistest omadustest. Ekslik on inimese teguviis, kes eitab mõnd nähet seepärast, et ta ei saa sellest aru. Inimese mõistuse alahindamine ei lahenda raskeid küsimusi mõistusegi piirides.

Suurte tõdede ette astume aukartuses ja alanduses. Jumala ette peame astuma usu, palve ja armastusega. Jumal on ilmutunud meile oma sõnas. Kristluskond on usund, mille Jumala tunnetuse eest võlgneme tänu **Jeesusele Kristusele. Alguses oli Sõna, ja Sõna oli Jumala juures ja Sõna oli Jumal** (Joh. ev. 1, 1). **Ja Sõna sai lihaks ja võttis kui ühes majas meie seas elada, ja meie nägime tema au kui Isast ainusündinud Poja au, täis armu ja tõtt** (Joh. ev. 1—14).

Jumalat kui Isa, kelle püha armastus Kristuse läbi on lunastanud maailma, tundma õppida on usu ülesanne. Usklikule südamele on Jumala olemine kindel absoluutne tõde. See tõde ei vaja tõestusi, sest ta on vahenditu. Seda, mida on aksioomid matemaatikas, on usulised Jumala-elamused hingemaailmas. Kuid et olevat Jumala usku mõtleja mõistu-

sega õigustada ja usu ning teaduse sünteesile teed tasandada, on loodud mitmed Jumala-tõestused.

2. Jumala-tõestused.

I **Ontoloogiline Jumala-tõestus** on **Canterbury Anselmi** poolt seatud üles järgmisel kujul: Jumal on täiuslikem olevus, kellest midagi suuremat ei või enam mõeldagi. Kui Jumalast võiks ainult mõelda ning ta ei eksisteeriks, siis võiks kujutada veel täiuslikumat olevust, kel on olemise tunnus. Descartes annab sellele tõestusele antropoloogilise põhja. Ta väidab, et meie ei võiks Jumala mõistet üldse püstitada, kui ta kui sissesündinud idee Jumalast enesest poleks antud meile. Kõik mõtlemine baseerub usul tõesse ja kõik tõde on põhjendatud Jumalast.

II **Kosmoloogiline Jumala-tõestus.** See tõestus tuletab Aristotelese ja Aquino Tooma järgi liikumisest maailmas esimese liigutaja. Teised usu- ja mõtteteadlased (Leibnitz, Lotze) sammuvad läbi mitmesuguste mõjuvate põhjuste ridade välja viimase mõjuri — Jumala kui kõikide teiste ürgpõhjuse ja alguse juure.

A. Schlatter tuletab kogemusest, et meie oleme loodud Jumalale kui Loojale. Schlatter eitab ateismi. On vaid põgenemine Jumala eest. Positivism, agnostitsism ja skeptitsism lükkavad rippuvuse küsimuse vastamatult tagasi, loobudes sellega üldse täiuslikust maailmavaatest. Kiduraksjäänud usundliku mõtteaseainega puutume kokku nende inimeste juures, kes asetavad Jumalast rippuvuse asemele rippuvuse kogumist, maailmast, loodusest, saatusest, tunnetamatust j. n. e.

III **Teleoloogiline ehk füüsikoteoloogiline Jumala-tõestus** täiendab kosmoloogilist Jumala-tõestust. Maailma sihipärasus, looduse ilu ja suursugusus on targa Looja plaanikindel töö. Seda mõtet arendavad Laulud 19 ja 104, Rooma kiri lp. 19 ja teised kohad Piiblist. Organismide ja taimede osad töötavad kokku terviku alalhoidmise sihiga. Näiteks, õunapuu õislehtede ilul ja lõhnal on eriline otstarve samuti kui seemneivakeses peituvail jõududel. Selle vastu darvinism on seletanud, et näiliselt kavakindel otstarbekohasus on toodud esile elusolevuste kohanemise läbi nende olemasolu tingimusile. Säärase mehhaanilise vaateviisi vastu on astunud üles vitalism. See ütleb, et ka edemisõpetus ei ole läbiviidav teleoloogiata. Koguni kui kogu loodust tahaksime mehhaanilisest seisukohast vaadelda, siis see mehhanism oleks ainult teenivaks abinõuks vaimuelu sihtidele. Mis puutub kannatustesse, looduskatastroofidesse, sõdadesse ja teistesse nähtustesse, siis otsib usk ja

katsub leida Jumala armastust ja sihti ka kannatuses ja surmas. Nagu niglas laskub mere sügavusse, et säält tuua kalleid aardeid päevavalgele, nii peab ka inimhing otsima taevariigi püha pärli.

IV **Moraalne Jumala-tõestus** seati üles K a n t i poolt. Kant on tuletanud moraalse Jumala-tõestuse sellest, et vooruslik inimene väärib täielist õnne. Vooruse ja õnne kooskõla ei leia meie maises elus, seepärast on praktilise mõistuse postulaate: uskuda Jumalasse, kes toob säälpoolses elus vooruse ja õnne kooskõla esile. Iga kõlbeline maailmavaade sisaldab oma eos usku ja vajab seda enese viimisteluks ja päädimuseks.

V **Ajalooline Jumala-tõestus** järeldab kõikide rahvaste usundeist, et Jumala usk on tõde. Leidub küll inimesi, kes oma isiku suhtes asuvad usuküsimuses eitaval seisukohal. Kuid maailmas pole rahvast, kel puudub usk. Usuvastased mitmesugustest aegadest on püüdnud tõestada, et Jumala usu ajajärk on kadumas ja andmas positiivsele teadusele maad. Tõsiolud aga räägivad selle oletuse vastu, nagu näitab ajalugu. Ka ajalooline Jumala-tõestus ilmutab täit veendejõudu ainult nende juures, kes ise Jumala usus on leidnud tõe.

Kõik ettetoodud Jumala-tõestused virgutagu meid otsima Jumala vahenditut tunnetamist isiklikus elus ja juhtigu meid tähtsaimale Jumala-tõestusele — kogemustõestusele.

VI **Kogemustõestus.** Jumala usk leiab väljenduse kogemustõestuses. K o g e m u s t õ e s t u s o n s u u r i m j a t ä i e l i s i m J u m a l a - t õ e s t u s. Ta läheb üle mõistuse piiride usuvalda. Sinna juhatavad meid kõik Jumala-tõestused.

Nägijal ja kuuljal on huvitav jälgida neid arvamisi ning seletusi valguse ja õhulainete kohta, mis puudutavad aistingu kvantiteeti ja tundelist tooni. Aistingu kvaliteeti peab aga inimene tajuma, siis vaid saab ta tõelise kujutluse. Pimedale ja kurdile jääb see kujutlus tunnetamatuks. Samasugune on lugu uskliku ja usupõlgaja südamega Jumala-tõestuse suhtes.

Kogemuslik Jumala-tõestus on see tõestus, mis tegeleb usundlike veenete ja elamustega. Nende veenete elamuste omamine on kogemustõestuse tunnetuse eeltingimus.

J u m a l a - e l a m u s o n s u u r i m t õ d e. S e l l e s t õ e s i l m u t a b m e i l e J u m a l o m a o l u. K o g e m u s l i k u J u m a l a - t õ e s t u s e g a a s t u m e i l m u t u s r i i k i. P i i b e l, r i s t i k o g u d u s e a j a l u g u, v e r e t u n n i s t a j a d, k r i s t l i k u d i s e l o o m u d, j u m a l a k a r t l i k e i n i m e s t e t u n n u s t u s e d s i s a l d a v a d k o g e m u s t õ e s t u s e v ä ä r a m a t u i d a k s i o o m e j a a r g u m e n t e. N e e d j u h i v a d m e i d k õ i k i J u m a l a o l e-

mise juure. **„Ma olen, kes ma olen"** (2. Moos. 3—14) — nii käskis Jumal Moosesel vastata, kui Iisraeli lapsed küsivad temalt Jumala nime.

3. Jumala olu.

Jumala olu ilmneb Jumala omadusis. Jumalat tunnetatakse kristlikus usundis kui ülemaailmlikku isiklikku igavest Vaimu. **Jumal on Vaim, kel ei ole algust ega otsa, keda ei piira aeg, kes on kõikvõimas, kõigeteadja, kelle pühadus, õiglus, armastus ja au on absoluutsed igavesest ajast igavesti.** Täielikult Jumala olu mõista ei suuda ükski inimene. Jumal on meile oma täiuses taibatamatu. Jumal ütleb enesest: „Mina olen A ning O, Algus ning Ots" (Joh. Ilm. 21. 6). Jumal „elab ühes valguses, kuhu ükski ei saa, keda ükski inimene ei ole näinud ega võigi näha" (1 Tim. 6. 16).

Jeesuses Kristuses Jumal on ilmutunud meile. Keegi pole näinud iialgi Jumalat; ainusündinud Poeg, kes on Isa süles, see on meile seletanud ära (Joh. 1. 18). Kristuse läbi tohime Jumalat oma Isaks nimetada. „Meie Isa, kes sa oled taevas" (Matt. 6. 9). Pühakiri õpetab meid tundma Jumala omadusi. Need on:

I **Jumala igavik** — on Tema ülevus üle aja piiride. Tema valitseb ajas sündivaid eluavaldusi ja arenemist. **„Enne kui mäed sündisid ja maa ja maailm loodi, oled sina, Jumal, igavesest igavesti"** (Laul 90. 2).

II **Jumala kõikjal-olek** on Tema vabadus ruumi piiridest ja Tema absoluutne valitsus üle ruumi ja kõige selle, mis sünnib ruumis. **„Kui ma astuksin taeva, siis oled Sina sääl; kui ma peaksin aseme tegema surmavalda, vaata siis oled Sina sääl; kui ma võtaksin koidutiivad ja elaksin viimses mere otsas, siis säälgi Su käsi mind juhataks ja Sinu parem käsi peaks mind kinni. Ja kui ma võtaksin öelda: Ometi võib pimedus mind katta, siis öö on valgus minu ümber"** (Laul 139. 8—11).

III **Jumala kõigeteadvus** on Tema vaimsuses põhjendatud absoluutne enesetunnetus ja Tema enese loodud kogumi ja selle olu ja seaduste tunnetus. **„Iga mehe viisid on selged kõik tema meelest; aga kes vaimud ära arvab, on Jehoova"** (Õp. sõnad 16. 2).

IV **Jumala kõikvõimsus** on Tema töö ja tegeluse täiuslikkus, mille põhjal Tema tahtele vastavalt kõik absoluutselt teostub. **„Aga meie Jumal on taevas, Tema teeb kõik, mis Ta tahab"** (Laul 115. 3).

V **Jumala tarkus** on see intelligents, millega Tema juhib oma tahte täiuslikke sihte. **„Taevad jutustavad Jumala au ja taeva laotus kuulutab Tema kätetööd"** (Laul 19. 1).

VI **Jumala pühadus** on Tema absoluutne puutumatus ja ülevus, mis vastandina kõigele sellele, mis patt ja patune, tegevusse astub lunastamise ja kohtu läbi. **„Püha, püha, püha on vägede Jehoova! Kõik maailm on tema au täis"** (Jes. 6. 3).

VII **Jumala õiglus** on Tema kõlbeline norm, mis vastavalt Tema pühadusele karistab ülekohtuseid ja vastavalt Tema armastusele aitab nõtru ja rõhutuid. **„Ja ma kuulsin altarist ühe teise ütlevat: Tõesti, Issand Jumal, Sa Kõigevägevam, Sinu kohtud on tõsised ja õiged"** (Ilm. 16. 7).

VIII **Jumala armastus** on Tema vabas tahtes ja kõlbelises täiuses põhjendatud vastutulek ka inimsoole, et teda viia tema tõsisele määramisele. Jumala armastus saab osaks patusele patust pääsmiseks. **„Sest nõnda on Jumal maailma armastanud, et tema oma ainusündinud Poja on annud, et ükski, kes tema sisse usub, ei pea hukka saama, vaid et igavene elu temal peab olema"** (Johan. ev. 3, 16).

IX **Jumala au** on Tema olemise ja olu absoluutne täius, milles pole ühtki puudust ja mis annab inimsoole absoluutse rahulduse. **„Sest sinu päralt on riik, ja vägi, ja au igavesti"** (Matt. 6, 13). Pühakirja kõrval avaldab hardust Jumala vastu usuline kirjandus, suulised avaldused ja vaimulik laul, näiteks alljärgnevas Ambrosiuse hümnis:

1. Jumal, Sind me kiidame, Sinu suurust armu jõudu, Ilm Su ees vaob põrmusse, Imestab Su väe sõudu, Nagu olid ammust Sa, igavesti jääd muutmata.

2. Püha, püha oled Sa, Taeva väele annud käsu, Hädas kange aitaja, maal ja merel leidnud asu. Sinu kiitus, austus, Kõik on Sinu omandus!

3. Heida armu meie pääl' Oma vaimuga meid võia; Vii meid oma käe na'al, Kui meil usu rada käia; Sinu pääle loodame, Sa meid aitad üksine!

4. Anna rahu rahvale, Võta maad sa õnnistada; Aita meid, et vaenlane Ilmas ei või võitu saada; Kuule laste palvehäält, Vii meid taeva ilma päält.

§ 2. Jumal ja maailm.

1. Jumal maailma Looja.

Piibli kohti: 1 Moos. 1. 2; 1 Moos. 8. — 22; Laul 17. — 15; Laul 19; Laul 33.—9; Laul 104.—24; Laul 103; Laul 135.—6; Matt. 10.—29; 30; Matt. 24.—35; Rooma kiri 8.—28; Eebr. 11.—3.

Jumal on loonud maailma, peab seda ülal, juhib ja valitseb seda.

Kuidas Jumal loonud maailma ja milline on Tema suhe maailmale? Need küsimused on huvitanud ikka inimsugu. Kosmoloogilist probleemi on katsutud mitmeti lahendada. Maailmasaamise küsimusele on antud tuhandeid vastuseid. Iga rahva mütoloogia seletab seda omaviisi. Teaduse saavutused on sel alal äärmiselt muutlikud ning kirjud. Vana-greeka mõttetargust (Joonia loodusfilosoofid) arvasid ühed, et maailm on saadud veest (Thales), teised — mingist ürgainest „apeironist" (Anaximandros), kolmandad — õhust (Anaximenes).

Pärastisel ajal on Darwini evolutsiooniline edenemisõpetus, Kant-Laplace'i udukogude teooria, entroopia seadus, Einsteini relativiteedi teooria ja paljud teised katsunud vastuseid anda küsivale inimhingele.

Mitmesugused vaated kosmoloogia alal maailma tekkimise suhtes liigitame kahte suure rühma:

I Esimesse kuuluvad kõik need usundlikud, mütoloogilised, filosoofilised ja loodusteadlikud õpetused, teooriad, oletused (hüpoteesid), arvamised ja postulaadid, mille kõrgeim saavutus — resultaat (lõpptulemus) on: maailm on loodud. **Jumal on loonud maailma.**

II Teise rühma kuuluvad kõik need filosoofilised, loodusmõtteteadlikud (natuurfilosoofilised) arvamised, hüpoteesid, kaalutlused, mille tulemuseks on täieline vastand-alus: maailm on mitmesuguste juhtumite kokkusattumus. Maailm on tekkinud iseenesest.

ad. 1. **„Alguses lõi Jumal taeva ja maa"** (1 Moos. 1. 1). Usu abil teame seda. „Usu läbi mõistame, et maailm Jumala sõna läbi on valmistatud, et see, mida nähakse, on saanud neist, mida ei nähta" (Eebr. r. 11. 3). Jumal on kõige elu allikas, kõige nähtava ja nähtamatu maailma Looja. See usk põhjeneb Jumala ilmutusel. Kristlikus kirikus piiblilik mõte loomisest on algusest saadik olemas. See mõte ei puudu üheski usujuhises (regula fidei), ta on selgesti väljendatud igas kristlikus usutunnistuses (Apostolicum, Nicaenum j. n. e.).

„Herma karjane" on esimene kiriklik õpetuskiri, mis loomist ei millestki tarvitab vastukaaluks emanatsioonilisele õpetusele (maailma tekkimisele Jumala olust) ja hülosoismile (maailma kujundamisele antud ainest). Sellel joonel liiguvad ka Justinus, Athenagoras, Klemens Alexandrinus, Ireneus (Eirenaios) ja Tertullian. Õpetus loomisest on siirdunud muutmatult reformeeritud kirikute õpetusse. Protestantlik-ortodoksilise dogmaatika järgi kuulub loomine „opera ad extra" juure.

Piibli esimestel lehekülgedel toodud loomisloo usuline element sisaldab eneses kolm usundlikku põhitõde: 1. maailm kui tervik on loodud Jumala tahte läbi; 2. Jumal on korraldanud maailma oma äranägemise järgi sihipäraselt; 3. Jumal on moodustanud inimese oma näo järgi, annud talle osa oma surematust hingest ning pannud inimese temale kingitud mõistuse tõttu loodusevalitsejaks teatud piirides. See Jumala sõnas sisalduv usuline element on igavene ja muutumatu Jumala ilmutus. Piibli loomisloo kosmoloogilise elemendi üksikasjad vastavad oma-aja Iisraeli rahva teadusele ja maailmatunnetusele. Kosmoloogilise kui teadusliku elemendi üksikasjade järjestus, ajapikkus j. n. e. erinevad teineteisest tunduvalt mitmesugustes aegades. Mis puutub idealistlikku mõtteteaduse teleoloogilisse evolutsionismi, siis see katsub ühineda teistliku maailmavaate ja loomisusuga.

II Kuid mehhaaniline evolutsionism, mida harrastavad mõned loodusfilosoofid (Haeckel, Ostwald), monism, materialism ja panteism, on teaduse ja korra nimel meile vastuvõetamatud. Materialism, pidades vaid mateeriat reaalsuseks ja tunnustades ainult mehhaanilisi põhjusi, on ateistlik vool, mis võtab oma maailmaehitamise lähtepunktiks tühja ja puuduliku mateeria mõiste. Teadusliku maailmavaate ülesehitamiseks see on kõlbmatu, usundlikele ja eetilisile küsimusile vastamiseks võimetu. Sedasama surmahaigust põeb ka monism, mis on materialistlike vastolude ja absoluutse jõuetuse kokkusulatamine mehhaanilise evolutsionismiga. Mehhaaniline evolutsionism peab idanemisvõimelisi idusid samuti kui arenemist ennast juhtumiga seletama. Tema vastolu seisab samuti kui materialismi juures selles, et ta oletab kõrgemate vormide tekkimist madalamaist mehhaaniliste aluste mõjul. Mehhaaniliste aluste ja juhtumi mõju ei saa aga iialgi olla sihikindlate mõistust omavate ja arenevate eluvormide põhjuseks. Tunnetusteoreetilisest ja loogilise mõtlemise seisukohast väljudes peame ütlema: ei saa oletada, et juhtumist ja uhust iseenesest võiks tekkida ime-

taolisim täpipäälsus ja seaduspärasus, rääkimata sellest, et juhtumil enesel ja uhul või mateerial peab olema ka oma olemise põhjus. Ilma Jumalata jääb surnud mateeria surnud mateeriaks, millest ei arene ega edene midagi.

Mõned paralleelid mehhaaniliste maailmasaamise seletuskatsete juure.

1. Keegi on näinud suurlinna näitusel käies keerulisi masinaid. Sääl töötasid paberivalmistamis- ja trükimasinad. Neid toideti tooraine-tega, ja neist võeti vastu värskemate sõnumitega varustatud ajaleht.

Mis ütleksime inimesest, kes seletaks seda protseduuri umbes järgmiselt: Ajalehe saamine rotatsioonil on lihtsaim asi. Kõik läheb iseenesest. Viska vaid midagi, mis satub juhuslikult kätte, ühest masinate otsast sisse ja võta värske leht teisest vastu.

2. Inimsugu on näinud palju vaeva aastatuhandete kestel lendamisprobleemi lahendamisel, alates Ikaruse loo aegadest kuni tänapäevani. Tarvis oli leiutada kerge ja suurejõuline mootor. Matemaatika, meteoroloogia ja tehnika pidid arenema kõrgele tasemele, enne kui mitmepropelleriline moodus õhusõiduk võis tõusta pilvede poole. Iseenesest mõista, ei oleta ükski mõistlik olevus, et säärane õhus viibiv inimhinge suursaavutus on tekkinud iseenesest.

3. Analoogiliselt võib ütelda raadio, kino, telefoni, pilvelõhkujate, merehiiglaste ja tuhandete teiste kultuuriimede kohta. Loendamatuid katseid, kogemusi, teadmisi, pingutusi ja tööd, õnnetusi ja ebaõnnestumisi nad on nõudnud enne, kui neid osati ehitada. Sageli nõuab päris väikese lihtsa asjakese — kirjutussule, pliiatsi või mõne muu valmistamine palju teravmeelselt töölepandud mõistust (ingeeniumi).

Kui väikeseks jäävad suurimadki tehnika ja teadusevalla saavutused, kui võrdleme neid Jumala loodud loodusega, alates pisilaste (mikroorganismide) imetaolisest mikrokosmosest, ränates läbi loodusnähtuste vormide mitmekesisuse, värvide külluse, õite teleoloogilise väärtuse ja esteetilise ilu, loomade ja taimeriigi rikkuste, mineraalide varaaitade, meresügavuste elu ja mäetippude õhu muinasloolise puhtuse tähistaeva saladusteni ja maailmaruumi sügavusteni ning kõrgusteni. Ka vaimurikkaimalt ehitatud robott jääb vaid üleskeeratud mehhanismiks vähimagi mikroobi elu kõrval. Kuid kui läheme veel edasi ja jõuame inimhinge arvatamatu väärtuseni ning Looja hingeõhu tunnetamiseni ja usuni ning tema väe ilmutamiseni, nähes kõikjal seaduspärasust ja ületamatut Looja tarkust, siis me ei saa enam suurimat loogilist mõtlemisviga, mida üldse teha võib, teha — see on: maailmasaamist juhtumi, iseenesest tekkimise ega mehhaaniliste nähetega seletada.

Mitte ainult tunnetusteoreetilisest teaduslikust vaatetekohast lähtudes, vaid ka usu seisukohast väljudes ei saa meie maailma tekkimist mõttetuks füüsiliste, keemiliste ja bioloogiliste protsesside summaks pidada, seepärast et see ei ühtu Jumala kui kõigeväelise maailma Looja mõistega, ei tema tarkuse, armastuse, pühaduse ega ühegi teise omadusega. Juhtum, enesest tekkimine kui ka panteistlik seletus-

TRÜ Raamatukogu

viis jäävad nõrkadeks inimmõistuse leiutatud ja enesetehtud moodsas kuues väärjumalate aseaineks, surnud ja troonilt tõugatud vanade kuld- ja hõbedaste ebajumalate kõrval.

2. Jumal — maailma Ülalpidaja ja Valitseja.

Küsimusele, milline on Jumala ja maailma vahekord, on mitmeti vastatud. Filosoofilised ja dogmaatilised voolud on tormanud siin edasi teineteise võidu. Deism, teism, ratsionalism, ortodoksism — kõik nad on avaldanud seisukohti. Ka siin jagunevad vastused kahte ossa:

I Jumal on loonud maailma, kuid sellega ühtlasi lõpetanud oma töö. Ta on andnud kogumile (universum — maailm) oma seadused, mille järgi kõik elab edasi, teotseb. Kui tuua võrdlus, siis oleks Tema kui kellameister, kes on keeranud üles kella, mis nüüd ise käib. Sellest järgneb teatud mõõduni imede eitamine. Selle rühma poolehoidjad ütlevad: Jumal ei tee midagi korra vastu, mis ta ise seadnud. Ta ei võta kuulda palveid. (Osalt ratsionalistlik ja deistlik vaade.) Pole vastuvõetav, sest et inimmõistus tuleb Jumala tegevusele tõmbama ette piire.

II Teiselt poolt öeldakse: Jumal on küll ka korra Jumal, kuid Tema igavene Vaim teotseb maailmas edasi — luues, arendades ja formeerides elu ja selle mitmesuguseid nähtusi. Tema kuuleb palveid ja võib omavoliliselt muuta looduseseadust. Ta teeb imesid ja näitab oma armastust inimlastele sellega, et ta võtab nende isiklikust elust osa. See seisukoht on kooskõlas Pühakirjaga ja Jumala omadustega. (Taaveti 1. 104. — 14.; Laul 17.—15: **„Sina oled see Jumal, kes imet teeb"**, ja teised kohad.) Loomise ja maailma ülalpidamise ühtlus on koos Jumala maailma sihis — Jumala riigis.

Jumal peab maailma ülal ja valitseb seda. Jumala maailma ülalpidamine ja juhtimine on tema ettehoole (providentia). Sellest näeme, kuidas Jumal valmistab inimesile õndsust Kristuses.

§ 3. Ilmutuse mõiste.

1. Ilmutuse mõiste sisu.

Piibli kohti: 4 Moos. 24.—4; Rooma kiri 8.—19; 1 Kor. 14.—6, 30; 2 Kor. 4.—2; Kaal. 1.—12; Eeves. 1.—17; Eeves. 3.—3; 1 Peetr. 1.—13; 1 Peetr. 4.—13.

Jumala saladustesse ei suuda tungida inimene. Neid tunnetab ta vaid selles ulatuses, milles Jumal ilmutab neid inimesele usus. Selles mõttes ütleb apostel: „Aga ma annan teile teada, vennad, et armuõpetus,

mis minust on kuulutatud, mitte ep ole inimestest. Sest ma pole seda mitte inimesest saanud ega õppinud, vaid Jeesuse Kristuse ilmutamise läbi (Kalatia kiri 1.—11, 12) ... Sest et Jumal ilmutamise läbi mulle teada on annud salaja asja, nõnda kui ma lühidalt olen enne kirjutanud" (Eeves. 3.—3).

Ilmutus on see Jumala eneseavaldus inimesele, mille läbi saab tema usundlikule ihaldusele osaks täideminek.

Tuntuse alal tähendatakse ära ilmutuse mõistega geniaalsust ja originaalsust. Usundlikul alal on ilmutuse mõistel vaid spetsiifiline usundlik tähendus. Siin on vaatluse sisuks Jumal ja tema suhe inimesele. Ilmutuse mõiste tarvitamisel piirdume nende faktidega, mille läbi elu Jumalaga, mis on kindel oma reaalsuses, määratakse ürgeliselt ja äratatakse põhjapanevalt. Usundlik ilmutus seisab niisuguseis väliseis või seesmisis kogemusis, mis põhjendavad inimeses Jumala ligiolemise tõelikkuse. Niisugusest vahenditust Jumala-elamusest, mis tõstab inimest üle kaduvuse ja aja, kasvab usundlik Jumala-tunnetus. See Jumala-tunnetus avaldub kultuses ja õpetab meile seda, et 1. Jumal on ülima hüve andja; 2. kuidas inimene peab Teda austama.

2. Üldine ilmutus.

Usundi üldsusest tuletatakse üldine ilmutus. Selle elemendid on:

1. südametunnistus ja inimese usundlik ihaldus;
2. ajaloos nähtavale tulev kõlbeline maailmakord;
3. seadus- ja sihipärasus ning ilu looduses, mis täidab inimhinge Jumala kui Looja intelligentsi aimdusega.

Vana-kristlik kirik nägi üldises ilmutuses apologeetiliselt väärtuslikku alaehitust erilisele ilmutusele.

Melanchton tegi filosoofilise Jumala-tunnetuse kui kõlbelise seaduseandja tunnetuse pedagoogiliseks ettevalmistuseks evangeeliumi usust arusaamisele.

Deism ja ratsionalism tõstsid üldise ilmutuse erilise ilmutuse aseaineks.

3. Eriline ilmutus.

Ajaloolistes tegudes ja elavais inimesis, kelle läbi Jumal on teinud oma lunastustahet tunnetavaks ja läbiviidavaks, avaldub eriline ilmutus. Lunastustahet Jumal on ilmutanud Vana ja Uue Testamendi (seaduse) pühakirja sõnas.

1. Vana-protestantlik dogmaatika sarnastas erilist ilmutust inspireeritud Pühakirjaga.

2. Schleiermacher toonitas usundliku õpetuse sekundaarset tähendust vahenditu usundliku elamuse kõrval. Usund on Schleiermacheri järgi „otsene rippuvustunne Jumalast, mis on ilmutunud oma täiuses Jeesuses Kristuses".

3. Rothe ütleb: „Jumal ilmutub kahel viisil: I ta annab enesest tunnistust välistes looduse ja ajaloolisis nähtusis (manifestatsioon) ja II prohvetlikes inimesis (mehis) seesmise valgustuse (inspiratsiooni) läbi, tuues ette oma teede ja soovide autentlikku mõistmist."

4. Ritschl tähendab erilise ilmutuse sisu ära sellega, et Jeesus Kristus on põhjendanud Jumala riigi.

Jumal on ilmutunud maailmas mitmel viisil, kuid oma õnnistuse ilmutuse Tema on annud ainult Jeesuses Kristuses. Kõik muu ilmutus peab seletuma ning mõistetama selle ilmutuse erilise normi läbi. Eriline Jumala ilmutus on meile antud täiuslikemal kujul Kristuse isikus ja töös. Evangeeliumides edasiantud Kristuse pilt näitab meile ajaloolistes joontes võrratut kuju oma suuruselt. Selles kujus ühtuvad täieliku kõlbelise iseloomu iseseisvus ja ristisurmani ülesnäidatud halastaja ja ennastsalgav armastus. Nende kõlbeliste tunnuste üldine alus on Jeesuse kindel teadmine Tema ainupärasusest, patu läbi tumestamatust ühendusest Isaga taevas. See Jumalapoja teadvus leiab kinnitust ja täiendust Kristuse imetegudes ja Tema ülestõusmises surnuist, nagu seda on tõendanud ka tema jüngrite kogudus. Kristuse töö läheb pärast tema ajaloolist tegevust edasi. Kõlbelise teadvuse teritamise, pattude andeksandmise, uue jõu saamise ja kurja võitmise läbi Kristus kinnitab neile, kes usus astuvad temaga ühendusse, ikka jälle uuesti, et Tema on ja jääb täiuslikemaks päästva Jumala eneseilmutuse kandjaks.

Jumala ilmutust omame üksi usuga.

Ajaloolise ilmutuse põhjal tõusevad Jumala päästvast armastusest (notitia) jagamatu usaldus Tema lunastava jõu vastu (fiducia) ja tema tõelisuse veene (assensus) — see on usk kui ilmutustunnetus ses määras, kuivõrd ta on ühtlasi lunastust ja õnnistust saav usaldus.

§ 4. Usuline tunnetus. Usk ja teadus.

1. Usuline tunnetus.

Piibli kohti: Matt. 9. — 29; Matt. 21. — 21; Mrk. 11. — 22; Rooma 1. — 17; 3. — 28; 10. — 17; 14. — 23; 1. Kor. 13. — 13; Hebr. k. 11; 1. Joh. 5. — 4.

Usuline tunnetus tõuseb Jumala ilmutuse rippumatu tõelikkuse ja meie usu vaheldussuhtest. Teaduslik tunnetus sün-

nib meie kujutlusest rippumatust tõelikkusest ja meie meelte tajumuse ning hingetöö vaheldussuhtest. Jumala ilmutuse realiteedile usulises tunnetuses vastab teaduslikus tunnetuses maailm nagu ta on oma olult. Usule aga vastab meelte tajumus ja hingetöö. Maailm on meile sellisena olemas, millisena teda võtame vastu oma subjektiivses tunnetuses. Ka usuline tunnetus on tingitud meie usu vastuvõtuvõimest. Nii on usu ja teaduse sünni vahel kaugele-ulatuv sarnasus. Usk on samas mõttes seaduspärane ilmutustunnetus nagu teadus on seaduspärane maailmatunnetus. Ilmutus on tunnetatav vaid usklikule, samuti kui teaduse saavutused on arusaadavad vaid teadjale.

2. Usu ja teaduse suhe.

Missuguses vahekorras on usk ja teadus? Kas võib neid ühendada, või nad käivad teineteisele vastu? Et sellele vastata, lähtume mõlemate suuruste definitsioonist.

Pühakiri ütleb: **„Usk on kindel lootus nende asjade pääle, mida veel oodatakse, ja nende asjade märguandmine, mida ei nähta** (Ebr. kiri 11) ... **Sest kõik, mis Jumalast on sündinud, võidab maailma ära, ja meie usk, see on võimus, mis maailma on ära võitnud"** (1. Johann. 5. — 4).

Dogmaatika kirjeldab usku sõnadega: notitia, fiducia, assensus.

Teadust defineerib loogika järgmiselt: **teadus on usutavate või vähemalt võimalike otsuste kogu, süstemaatiliselt järjestatud.**

Teadused erinevad teineteisest usutavuselt ja ainelt. Usutavuselt läheb matemaatika teistest teadustest tunduvalt lahku. See oleneb tema ainest. Arv ei ole asjade, omaduste abstraktsioon, seepärast võrdub absoluutselt enesele, näiteks, kolm kolmele. Säärast tähenduse kindlust ei ole mõistetes füüsilise maailma asjadest, seepärast ei saa usutavuse ja täpsuse mõttes loodusteadused ja ajaloolised teadused olla võrdsed puhta matemaatikaga, mil pole kogemussisusid nagu seda ei ole ka esteetikal, eetikal ja poliitikal, missugustes teadustes väited esinevad nõuetena ja ideaalidena. Sedasama, mis matemaatika, võime ka selle osa usuteaduse kohta ütelda, mis ei tegele ajaloosse puutuvate andmetega, vaid puhtusulis-kogemusliku tõelikkusega. Samuti kui matemaatikas arv on asjadest rippumatu — mõistuse ehitus — on usuteaduses usuline veene, vahenditu teadmine ja elamusrealiteet rippumatu meelte tajumisest.

Sellest näeme, et kogemusalad pole kõikides teadustes ühesugused. Veel suurem erinevus kui üksikute teaduste vahel on erinevus usu ja teaduse vahel, mis on tingitud usulise ja tea-

dusliku tunnetuse alusest. Usk ja teadus on kaks iseseisvat suurust. Neid on vahel käsiteldud kui võrreldamatuid mõisteid. Võib kuulda ütlust, et usk käib mõistuse ja seega teaduse vastu. On avaldatud arvamisi, et teadus kaotab usu maailmast. Eriti ratsionalismi ajajärk pole väsinud mõistust ülistamast. Kuid teadus peab usu kutsuma appi, kui hakkab maailma-saamise ja asjade olu probleeme arutama. Usku ei suuda kaotada teadus ega inimeste tarm, sest ta seisab rippumatu tõe põhjal. Usk võib elada teaduseta. Kuid teadus usuta on kui orv, kes tõelise isa ja ema asemele otsib asendajaid. Nii ristiusuhülgajad on pidanud positiivse usu asemele Jumalasse kui maailma Loojasse seadma negatiivse usu udu, amööbi, batsilli või „ürgrakukese" sisse, mis olevat hakanud teadmata, kus ja millal, kuidagiviisi ja mingipärast arenema. Paadunud inimsüda on tarvitanud säärastel puhkudel teadust puuduva usu katteks.

Usk ja teadus seisavad vaheldusmõjus elu suurte probleemide lahenduskatsete juures. Nii kaua kui teadus teotseb tehniliste, ajalooliste ja loodusteaduslike ülesannetega kausaliteedi ja eksistentsi mõistete ja ruumi piirides, saab ta läbi oma aksioomide ja postulaatidega. Kui aga teadus katsub selgitama hakata asjade olu, siis peab ta abistama usu.

Usk tajub vahenditult olemist ja Jumala olu neis piires, nagu seda Jumal ilmutanud temale. Selle juures usk ei vaja teadust, sest päädimusele viib usu Jumala arm.

Teadus on jõuetu välispool oma kompetentsi piirjooni.

Usk ja teadus ei käi teineteise vastu, vaid elavad teineteise kõrval. Kus teaduse ulatus lõpeb, säält algab usk. Kus katse ja vaatlus peab midagi vaheliselt tõestama või mõistus midagi praktiliselt ellu viima, säält algab teadus.

Vastavalt sellele ei ütle meie, näiteks: ma usun, et päike tõuseb homme, vaid ma arvan, oletan, tean, et ta tõuseb homme. Usu ja teaduse piirjooned on toonud **Kant** oma „Puhta mõistuse kriitikas". Need piirjooned selguvad usulise ja teadusliku tunnetuse ülesandeist. Niikaua, kui teadus jääb oma objekti, s. o. maailma tunnetuse piiridesse, mis tegeleb meelte tajumuse alal, ei puutu tema kokku usulise tunnetusega. Ka usuline tunnetus, niikaua kui ta võtab vastu Jumala ilmutuse rippumatut tõelikkust, ei sega ennast empiirilise teadusvalla kogemuse sisudesse. Kui aga teadus tahab tunnetada rippumatut tõelikkust ennast, näiteks, loodusteadustes, siis peab ta astuma üle meelte tajumuse piiridest usulise tunnetuse valdkonda, kaotanud oma senise tegevusaluse. Sellest võivad, kui teadus-

mehel puudub positiivne sügav usk, tekkida eitavad, vastupidised väärotsused usulise tunnetuse otsustele. Nagu seda näeme mõnede Jumala-salgajate (ateistid olla-tahtjate) loodusfilosoofide „maailma mõistatuste" seletusis (näiteks, monist Haeckel).*)

Analoogilised väärnähtused võivad tekkida teadusliku tunnetuse pinnal, kui usklik võhik, kel puudub vastav haridus (seaduspärane maailmatunnetus), tahaks lahendada matemaatika ülesandeid või loodusteaduslikke probleeme, või tõlkida võõrkeelest, millest tal puuduvad igasugused teadmised.

Kokkuvõttes võime ütelda: **usk ja teadus ühinevad, moodustades suure valdkonna, milles usuline ja teaduslik tunnetus igaüks tegelevad nendele kuuluvail aladel oma piires, kusjuures empiirilis-kogemuse sisudega tegeleb teadus, usk aga rippumatu tõelikkuse, asjade olu ning Jumala ilmutuse realiteediga.**

3. Usk ja loodusteadus.

Usk ja loodusteadus puutuvad kokku eriti siis, kui tehakse tegemist elusaamise saladuse mitmesuguste sugude ja liikide „arenemise" küsimusiga, looduses esinduvate teleoloogiliste nähtusega j. n. e.

Mõnelt poolt on arvatud, et bioloogia toob esile elusaamise saladuse.

Ajalehes oli ilmunud sõnum, et ühes Ameerika laboratooriumis olevat konstrueeritud primitiivne üherakuline olevus, teiste sõnadega: elav organism.

Selle puhul küsiti professor Karl Corrensilt**), kes on praegusaja kuulsamaid Saksamaa biologe: „Kas meie loome kunstliku elu?" Sellele vastas mainitud professor järgmiselt: „Minu vaadet sellele võin teile vähestes sõnades ütelda. **Mina ei usu sellesse asja,** seda enam, et tean, et ajalehe teade on seda vähem autentne, mida kaugemalt ta tuleb. Kõrgemajärguline keemiline produkt, mille struktuurvalemi meie oleme seletanud ära laboratooriumes, on klorofüll — substants, mis taimestikulises ainevahetuses etendab tähtsamat osa. Kuid kunstlikku elu pole loodud sellega veel kaugeltki.

Lahutusteaduses ja füüsikas teotsetakse tänapäev küll sünteesiga, see tähendab, ainesaamisega ürgosadest, aga meie moodus bioloogia ei sea esikohale probleemi loomulikul või kunstlikul viisil saavutatud elu algusest. Ta loeb peensustesse

*) Kuulus loodusteadlane professor Erich Wasmann soovitas Haeckelile tutvuda vähemalt filosoofia keskkooli kursusega.

**) Professor Karl Correns on keiser Wilhelmi bioloogia instituudi I direktor Dahlemis. Vaata „Die Woche" Nr. 34, Berlin, 22. aug. 1931.

minevat analüüsi, see tähendab, elu väljenduste uurimist eeskätt tähtsamaks ülesandeks. Kui laseme bioloogia ajalugu oma silmade eest mööduda, siis me ei või selle tunnetuse ees silmi pigistada kinni, et ka tähtsamad pääd asjata on kulutanud jõudu sellele küsimusele vastamiseks. Ühes Aristotelesega uskusid paljud koguni veel 19. sajandil, usuvad meie-päevilgi, olemasolevasse ürgsünnitusse.

Usuti, et soodest või mädanevaist aineist võivad kujuneda putukad, kalad, konnad. See vaade leidis aset kohati veel läinud sajandi lõpul, olgugi et itaallane Spallanzani ja prantslane Pasteur tõestasid täpsete katsete varal, et elu võib areneda ainult sääl, kus elu on olnud juba varem olemas. Näiteks, ka kõige soisemast veest (kõige mädanenumast sooveest) ei arene infusooriad uuesti, kui vesi keedetakse enne põhjalikult läbi ja sellega seni olemasolevad eluolevused tapetakse.

Vaatamata sellele näis ürgsünnituse mõte jäävat filosoofiliseks tarviduseks, nagu Naegeli ütleb: See tähendaks imet kuulutada, kui ei taheta uskuda ürgsünnitust. Naegeli järgi on protsess umbes niisugune, et ka nüüd veel eriliste tingimuste kohaselt elusolevused võivad lihtsaimat laadi anorgaanilisest ainest kujuneda ja et kogu tänapäeva elu oma taimeja loomariigi esindajatega pole mitte ühe ürgsünnituse produkt.

Haeckel uskus koguni, et võib niisugused vahelülid, niinimetatud moneerid, orgaanilise ja anorgaanilise materia vahel näidata ära, valgutükikesed, organismid elunditeta, kes teatud oludes võivad areneda üherakulisiks eluolevusiks. Ta uskus selle sidelüli liikme leidnud olevat ühes aines, mida ammutati suurtest meresügavustest. Tegelikult osutus see aine aga lihtsaks elutuks gipsisademeks."

Küsimusele, kuidas tänapäeva bioloogid suhtuvad kunstliku elu saamise küsimusele, vastas professor Correns: **„Vastus sellele on isikliku ettekujutuse asi.** Jacques Loeb, surnud suur Ameerika bioloog, seletas kord sellest asjast: Ma ei näe ühtki põhjust pessimistlikuks oletuseks, et kunstlik ümbermuutmine surnust elavaks substantsiks ei peaks õnnestuma. Vastupidi: ma usun, see võib teadusele ainult kasu tuua, mitte kahju, kuid just selle ülesande lahendamine hõljub nooremate bioloogide ees kui ideaalne bioloogia probleem. Selle vastu on Abderhalden — praegusaja saksa füsioloogidest suuremaid ja ise biokeemilise mõtte pooldaja, avaldanud seda arvamist, et lihtsaim eluolevus, rakuke, oma tegevuses ja liikumises allub kindlasti füüsilisile ja keemilisile seaduspärasusile, kuid ei suhtu passiivselt, vaid loob erilisi vahekordi, mida meie veel ei tunneta. Teiste sõnadega: **elu on enam kui valgu molekülide koosseis, kusjuures mõned funktsioonid tulevad ilmsiks nagu mõnede keemia laboratooriumi produktide juures.** Katsed šellaki, vasesulfaatsulatise ja teiste ainetega näitavad,

et tekkinud produktid pole elu, vaid pigemini tõestus, et elu koosneb mitmesuguseist protsessest.

Koguni teine lugu on seemne ja munaga. Uusimad katsed Dahlemi instituutides näitasid, et ei seemneiva ega muna pole surnud. Äärmiselt tundelised professor Warburgi aparaadid näitavad, et hingamine ja ainevahetus, seega tähtsamad elunähtused munal on olemas. Kahtlemata ainevahetus ja hingamine on seemne, näiteks, nisutera juures olemas, kuid need protsessid on nii aeglased, et neid seni pole suudetud registreerida ka tundlikemate aparaatidega. Mikroskoobiga näeme küll sageli muutust, kui seeme pole enam idanemisvõimeline, näiteks, nisu juures, mis leiti muumiate haudadest. Muna ja seeme elavad nõndaviisi ja mõlemad surevad pikema või lühema aja järele. Ei ole puhkavat seemet, mille võime uuele elule ärgata oleks igavene.

Taime kasvamine seemneivakesest ei ole seepärast kuidagi elutekkimine surnud ainest (mateeriast), ja seepärast pole ka selles suunas kunstlikku elu ega mingit surnud aine ümbermuutmist elavaks mateeriaks. Kuni elu ürgsaamiseni me pole jõudnud ka siin veel. Moodus bioloogia on esmajoones loobunud põhimõtteliste küsimuste lahendamisest ja maailmapildi loomisest. Mis on saavutanud, näiteks, Svante Arrhenius praktiliselt oma suurepärase panspermiinteooriaga? Ei midagi! Arrhenius kinnitas teatavasti, et eod liiguvad maailmaruumis mitmesuguste päikeste kiirgamispinge all määratu kiirusega ja seavad niiviisi tõelise „postiühenduse" planeetide vahel jalule. Arrheniuse järgi on miljonite aastate eest niisugune idu sattunud meie tookord elutule maakerale ning arenenud siin primitiivseks eluolevuseks. Sellega elu maa pääl oleks alanud ja veel tänapäevgi sündivat sedalaadi elutekkimine teistel praegu veel elutuil taevakehadel. Arrhenius arvab, et sellega võib oletada, et neil planeetidel eksisteerivad säärased eluolevused — nii inimesed kui ka loomad nagu meie omadki, sest esimesed algeod sarnlesid üksteisele.

Mida tähendab säärane veetlev maailmapilt bioloogilisele uurimusele? **Ta ei ole muud kui julge spekulatsioon.**

Ka meie katsed on näidanud, et kuulus Lamarcki teooria, mille järgi loomalised ja taimelised liigid on kujunenud mitmesuguseiks üksikolevuste kohanemisel ümbrusele oma individuaalselt evitud omaduste tõttu, ei ole enam püsiv. Meie omadused, kogu meie arenemisjoon on põhjendatud algusest pääle meie eorakukestega. Kõik kehalised ja vaimsed uue eluolevuse jooned seisavad kindlasti ühenduses eo alustusega, koguni pärivuse kalduvuse iseloom, mida ta ise ühel päeval annab edasi uuele põlvele Meie ei või niiviisi oma individuaalseid evituid omadusi pärandada oma järeltulijaile. **Tee suund inmsoole on ürgaegadest nähtud ette."**

Nii lühidalt moodsa bioloogia esindaja professor Karl Corrensi seletusi mõnede bioloogiliste küsimuste kohta. Neist näeme, et loodusteadus jääb tegelikult eeskätt oma uurimise piirkonda. Kui loodusteadlased hakkavad tegelema loodusmõtteteadusega (natuur-filosoofiaga), siis astuvad nad üle usuvalda. Näiteks, eelmainitud Arrhenius Seades üles oma oletuse, pidi ta uskuma sellesse, et maailmaruum on täidetud eluidudega. See usk pidi olema teatud määras vastolus teadusega, mille järgi maailmaruumis valitseb nii madal temperatuur, et temas kõik elueod peaksid hukkuma. Usule, et niisugused elueod, mida keegi pole näinud kuski ega kunagi, pidi tulema juure usk nende eluidude levimis- ja arenemisvõimesse teatud olukorras. Milleks vintsutada vaest rakukest mittekontrollitavate, tõestamatute võimalustega nii, et ühest rakukeste kompleksist arenes üks ja samast rühmast teises olukorras sai teine olevus?!

Samuti võime darvinismi suhtes küsida — kuidas üks eluolevus „võitluses olemasolu eest" võis arendada neid elundeid või liikmeid, mida ta tarvitas kõige enam soodsaimail tingimusil? Selge on, et need organid pidid saama olevusele edenemise ajal suurimaks takistuseks. Näiteks, linnule tiivad niikaua, kui nad olid kõlbmatud lendamiseks. Millist abitut olendit kujutab enesest udusulgedes kotkapoeg! Ülemineku vormid ühest soost teise on vastavale loomasoole nii ebasoodsad, et ta neid vorme omades peab paratamatult surema välja võitluses elu eest. Selleks, et ühest soost teise tekkimist tõestada tahta, peab rohkem usku olema, kui ütelda, et vastavad sood on kasvanud igaüks oma eo rakukestest. Omapärased muutused võivad küll tulla ette liikides, kuid sooilme on konstantne, nagu tõestavad seda omaajal Aristoteles ja tänapäeva moodus bioloogia.

Et negatiivne usk või pseudousund on neil juhtumeil, kui puudub tõsine usk, esmajärguline faktor maailmavaate kujundamisel nõdrausuliste juures, kuid mitte teadus, seda näeme sellest, et kommunismile usk on oopium sotsiaalse süsteemi pärast, samuti kui monistile arenemisõpetus, või mõnele filosoofile mõtteteaduse süsteemi pärast. Niihästi üks, teine kui kolmas on suitsukatted uskumatule südamele.

Vaevalt küll ükski teine aeg on teaduse mõttes nii soodustav usule kui meie elektri- ja raadiosajand. Elektrivoolu silmaga ei näe, raadiolaineid ei kuule, aga siiski need nähtamatud ja kuuldamatud — meie meeltega tajumatud suurused on olemas, kui selles veendume, näiteks, elektrilambi või raadio vastu-

võtteaparaadi abil. Kas on veel ilusamat paralleeli tarvis, et aimata nähtamatu inimhinge olemasolu!

Või oletame, et kord keegi saaks tõesti teha kindlaks kaevamiste põhjal, et inimesele ligidane elajas kunagi maailmas on elanud, kes talle sarnleb rohkem kui ükski paavian või gorilla? Juba primitiivsed rahvad on pidanud ahve metsinimesiks. Kui nüüd oletame, et leitakse säärane ennenähtamatu tüüp, siis tähendaks see kõigepäält seda, et maailmas kord on elanud loom, kes inimesele on olnud sarnaseim kõikidest praegu tuntuist loomist. See kõik aga ei muuda piiri inimese ja looma vahel. Üks olevus jääb loomaks, teine olevus — inimeseks. Loomale on omased oma instinktid, kalduvused j. n. e, mis inimesel osalt sarnased paljude loomadega. Kuid säält pääle, kus meil tegemist inimesega, see tähendab, olevusega, kellele on antud Loojast surematu hing — räägime homo sapiensist kui looduse kroonist.

Olgugi et moodus bioloogia pole suutnud lahendada elutekkimise probleemi, kuid oletame, et see kunagi peaks olema võimalik. Mis oleks saavutatud sellega? Elektrilambi, telefoni või teise tehnika ime leiutamine ei ole lahendanud elektri olu küsimust. Samuti ei lahendaks elava rakukese konstrueerimine olemasolevast salapärasest ainest elu ja elava olevuse võimete olu küsimust. See oleks vaid üks lõpmatu väike murdosa elusaladuste avastamisest. Maailma mikrokosmoses on loendamatuid miljarde mikroobe. Teadus pole jõudnud veel pisilastegi loomiseni. Kuid ta ei ole suutnud ka ühest ainsastki neist midagi muud arendada. Kui üksainuski loodusmõtteteadlane Darwini teooria poolehoidja või monist oleks arendanud vähemalt juba elavast rakukesest või batsillist välja mõne putuka või mingisuguse muu olevuse, siis nad oleksid võinud oma oletusi natukenegi demonstreerida.

Kuid seda näiliselt lihtsaimatki asja nad pole suutnud teha, vaatamata sellele, et inimesele Jumalast on antud hing, elu, mõistus, aine ja mitmesugused jõud ja palju muud. Kui jõuetuna aga astub veel siis meie ette inimene kõikide oma teaduslike teooriatega, kui ta ise peaks, näiteks, mateeriale mingisuguse vähimagi omaduse looma, rääkimata mõnest teisest pisemastki Jumala tööst.

Kõikide materialistlike kosmoloogiliste teooriate kardinaalne viga ja elujõuetus seisab selles, et nad on vastolus tõsioludega. Looduses näeme imetaolist seaduspärasust. Usuvastaste arvamise järgi see on tekkinud mõttetust juhtumist, seda elu aga ei tõesta. Ka need, kes pooldavad arenemisõpetust, peavad eelda-

ma arendajat. Arenemine ise on ka kui mitte muud, siis vähemalt mõte. Surnud mateeriast aga mõte ei saa tekkida, sest sihiliku mõtte algataja on vaim. Ja mida kõrgemale mõte tõuseb, seda ligemale jõuab ta Jumalale kui kõikväelisele Loojale.

Loodusteaduse tähtsamaks ülesandeks jääb loodusseaduste, s. t. loodusnähtuste alaliste omaduste ja sidemete leidmine. Tegeldes neis piirides ja avastades Looja kätetöö suuruse imetaolisi saladusi, võib loodusteadus palju aidata kaasa usulise hariduse ning Jumala tarkuse imetlustunde süvendamiseks. Usk süvendab teadust. Tõsine teadus suurendab aukartust Jumala ees. Usklik inimene vaatab loodusele kui Jumala kätetööle. Kui natukenegi laskuda astronoomilistesse arvudesse, siis näitab teadus kõigepäält meie väiksust, võrreldes maakera makrokosmosega. Elame planeedil, mille läbimõõt on 12.756 kilomeetrit, pindala 509 950.714 rt.-km., mis liigub päikese ümber 29,5 kilomeetrilise kiirusega sekundis Maakera on aukartust äratav kogu. Meri, mida mööda kiiraurikul sõites päevade viisi ainult taevas ja vesi puutuvad silma, laseb meil pisut aimata maakera suurust. Saturn, Jupiter ja mõned teised planeedid on tunduvalt suuremad maast. Üsna väikeseks jääb aga meie planeet, kui võrdleme teda päikesega, mille läbimõõt on 1.390.890 kilomeetrit, see on 3,6 korda nii suur kui keskmine kuu kaugus maakerast. Päikene on 1.297.000 korda suurem maakerast. Maakera keskmine kaugus päikesest on 149.480 000 km. Neptuni keskmine kaugus päikesest on 4.495.000.000 km. Päike on aga vaid üksainus täht teiste kõrval, millest Orioni tähe juurest valguse kiir, mis ümmarguselt 299.900 km. kiirusega liigub sekundis, tarvitab 326 valgusaastat jõudmaks meieni. Meie linnutee läbimõõt, mis sisaldab umbes kuni 10 miljardit päikest, on nii suur, et valguse kiir selle läbilennuks ühelt tähelt teisele vajab ümmarguselt 60.000 aastat.

Uusimate astronoomiliste uurimuste põhjal ja moodsate teleskoopide vaatlusile põhjenedes on tõestatud, et õrnad ümmargused valgussaared, „spiraaludud", mida tuntakse juba üle 80.000 maailmaruumi sügavustes, moodustavad meie linnuteele sarnased paljudest päikestest koosneva hiigla-tähepilve. Need tähepilved, liikudes keskmise kiirusega 800 kilomeetrit sekundis, asuvad üksteisest poolteise kuni ühe miljoni valgusaasta kaugusel ja moodustavad teatud määral endaette riigi maailmaruumis. Optiliste instrumentide täienemisel suureneb nende avastuste arv.

Ühes neist pilvedest, see on meie linnutees, asub meie päikese süsteem, ja selle juure kuuluvad kõik need tähed, mida

võime üksiktähtedena näha ringi ümber taeva. Missugune grandioosne maailmapilt võrreldes aegadega, kus maad peeti lamedaks kettaks, mille üle oli väike taevavõlv.

Need arvud pangu meid mõtlema ja püha lauljaga ütlema: **„Oh Jehoova, meie Issand! mis auline on su nimi kõiges maailmas, kes sa oma suure au pannud üle taevaste"** (Laul 8, 1).

4. Usk ja tehnika.

XX sajandit on tabavalt iseloomustatud, nimetades seda bensiini- ja traadisajandiks. Vaevalt küll ükski teine ajajärk maailma kultuurloos on toonud nii palju muutusi ja uudiseid teaduse tehnilise haru valda kui meie sajand. Auto, aeroplaan, raadio, helifilm, igaüks omaette on imestamisväärsed tippsaavutused.

Kuulame ka usu ja tehnika suhtes eriteadlase seisukohta. Üleminsener Willi Hennes ütleb: „Meie elame tehnika ajajärgul, ja on rõõm elada kaasa, kuidas inimvaim teeb enesele aimatamatuid loodusjõude alamaks. Leiutused ja avastused suures määras on meie-ajal nii arvurikkad kui ei millalgi varem. Ja meie oleme harjunud leiutustega nii, et ei hakka nii kergesti enam imestuma. Kui krahv Zeppelin töötas juhitava õhulaeva kallal, siis peeti teda vaimselt ebanormaalseks ja nimetati narriks krahviks. Kui siis aastal 1900 esimene zeppelin tõusis õhku, võidi sellest vaevalt saada aru. Tänapäev ei imestuta enam sellest. Samasugune oli lugu lennukitega. Kui lapsed tänapäeval tänaval mängivad palli, vaatavad nad vaevalt üles, kui üks lennuk lendab üle. Nii enesestmõistetavaks on muutunud see. Nii on lugu paljudel aladel.

Meie isadele ja vanavanemaile oli telefon alul midagi kohutavat. Et pikkade maade pääle võidi traadi kaudu rääkida, oli taibatamatu. Täna ei imestu väike laps, kes ei käi veel kooliski, ammugi enam sellest, et raadio läbi ilma traadita kuuldakse ja räägitakse.

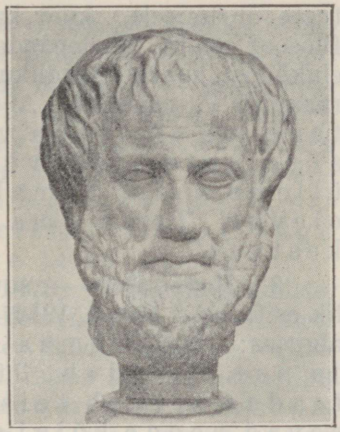
Ja ei kesta enam kaua, siis tarvitseb aina nupule vajutada ja nähakse telefoni juures kas traadiga või traadita ühendusel inimest, kes on meist tuhandete kilomeetrite kaugusel ja räägib meiega. Tehnika on jõudnud kaugele. Kuid siin on ka väga suur hädaoht. Arvurikaste leiutuste pärast peame ennast rohkemaks kui tõeliselt oleme. Jumal on pannud mitmekesisemaid jõude loodusse ja ütelnud inimesile: „Täitke maa ja saatke see eneste alla" (1 Moos. 1, 28). Neist jõududest inimesed on seni ainult ühe väikese murrulise osa kasutanud. Võrreldes suure loomisega, kõik leiutused on kokkuvõetult ikka veel ainult midagi pisitillukest! Meil läheb, näiteks, kuni tänaseni kaduma hiiglahulk tööd, mis teeb vägev

ning suur meri oma tõusu ja mõõnaga. Ka meie mõistete järgi lõpmatust suurest soojuse-hulgast, mida annab igapäev päikene, me ei suuda kasutada kuigi palju. Me ei tea koguni, mis on elekter (sama mõtet on väljendanud ka Edisson), olgugi et meie puutume sellega kokku igapäev. Me ei tea, kuidas meie võrdlemisi väike maa on seespoolt, me tunneme vaid tema koore omadusi. Meil oleks palju põhjust oma uhkust taltsutada ja õige alandlikuks saada. Ja need, kes teavad tõesti midagi suurt, annavad seda enam järele, mida pikemalt mõtlevad, et nad tõeliselt ei tea veel midagi. Meie Jumala maailm on imetaoline maailm. Ja tõeliselt peaks iga leiutus suurest Jumala loomingust leidurit ajama alandlikule ja südamlikule Jumala palvelusele. Suurimate leidurite juures on see olnudki nii (Faraday, Zeppelin, kes oli sügavasti vaga mees, ja teised). Kuid nii imelikud kui ka Jumala teod looduses on ja ulatuvad suurelt osalt üle inimmõistuse, siiski on veel midagi palju imetaolisemat. Ja see on armastus, mida Jumal näitab meie patuste inimeste vastu; üks armastus, mis on nii suur, et Tema saatis oma Poja maa pääle meie päästmiseks. Ei ole ühtki, olgu see rikaste teadmistega inimene või nendeta, kes võiks eitada seda kõikidest leiutustest tähtsaimat inimelus." Nii ütleb üleminsener Willi Hennes.

Tänapäeva tehnika hiiglasaavutused on koondanud enesesse inimhinge aastatuhandete pikkust püüdmist, vaeva, tööd, kuid oluliselt nad pole annud midagi juure loodusele. Tehnika imed on suurendanud kiirust, millega inimene võib liikuda ühest kohast teise, ja liiklemise piire; võimaldanud kiiret teadete ja piltide edasiandmist, suurendanud elu tempot, mugavusi ja mõnususi. Relatiivselt on suur vahe selles, kuidas Kolumbus ületas ookeani või kuidas teevad seda moodsad aeroplaanid ja kiiraurikud („Bremen", „Euroopa" ja teised). Kui vanasti kaugeid teateid, mida kuuleme minutite ja tundide järele, saadi nädalate ja kuude järele kätte, siis pole olnud siingi olulisi muutusi, on saavutatud vaid suhteliselt suurem kiirus. Kas meie, näiteks, kellegi surmateate päeva või tunni pärast saame kätte, see ei muuda enam surmafakti ennast. Kiirus võib haiguse puhul päästa inimelu, kuid eriti suurlinnades nõuab kiire liiklemine ka palju ohvreid. Seepärast pole kerge ütelda, kas temas peitub inimelu õnn! Sellest seisukohast väljudes võib teadust nimetada adiaforaks. Kui lõhkaineid kasutatakse tunnelite tegemisel, kanalite läbimurdmisel ja muil ülesehitavail töil, siis toovad nad kasu. Rakendatakse neid aga sõja teenistusse, siis käivad nende järel veri, pisarad, õhkamised ja surm.

Aitab moodus keemia lahendada elumugavuse ülesandeid, siis töötab ta kaasa kultuuriliste väärtuste saavutamisel. Leiu-

tab ta aga sõjagaase, siis võib ta hävitada rahvaid ühes nende tsivilisatsiooniga. Tehnika saavutusi imetelles peame pidama meeles mõistuse ja oskuse piire. Mitmekümnekordsed pilvelõhkujad, hiiglasillad j. n. e. tõmbavad enesele meie tähelepanu ja räägivad inimhinge suurusest, tarkusest, võimetest. Kuid see suur inimene on mõne näiliselt väikese ülesande juures päris jõuetu. Näiteks, laps võib kärbse tappa, kuid kogu maailma teadus ega professorid ei suuda teda enam äratada ellu. Ja mis on kärbse elu kaal maailma majapidamises? Mis veel rääkida suuremaist asjust. Kogu tehnika ei suuda ühe miljardilise osakekesegi võrra suurendada või vähendada mõnd elementi, millest koosneb õhk või vesi! Ta ei suuda karvaväärtki muuta kiirust, millega maailmaruumis tormab edasi maakera, olgugi et see on kosmose pisemaid tolmukübemeid!

Aristoteles (384—322 e. Kr.) Marmor. 4. sajandist e. Kr. Viini kunstimuuseumis.

Õigus jääb neile, kes ulatuvad üle oma hinge võimete nägema Jumala ja tema tööde suurust, mille hulka kuulub ka inimene.

5. Usk ja teadlased.

On huvitav vaadata ja kuulata nende üldtunnustatud teadusmeeste ja suurvaimude arvamisi ja tõekspidamisi usu, hingemaailma ja usulise tunnetuse kohta, kelle nimed on omandanud ülemaailmse kuulsuse ja kelle teened on rajanud teadustes, mille alal nad töötanud, uusi ajajärke või annud juure uusi avastamatuid tõdesid. Muidugi kõikide loendamine pole siinkohal võimalik, kuid järgmisile tahame juhtida oma tähelepanu:

1. **Anaxagoras** — filosoofilise mõtte- ja õpetusviisi istutaja Jooniast Ateenasse (surnud 428. a. enne Kristust) — ütleb: „Vaim on lõpmatu, isevalitsev, segamatu; ta elab iseenesest. See lihtis olend (Wesen) omab teadmist ja võimu; ta on korraldanud kõik, mis oli ja tuleb edaspidi."

2. **Aristoteles** — suur Stagira mõttetark (sünd. a. 384 enne Kristust), on esimene vana-aja tuntud suurvaimudest, kes on teinud kogu loodusevalla oma uurimise objektiks. Tema on pannud põhja süstemaatilisele loodusekirjeldusele ja loodusnäh-

tuste uurimisele, kuid ka kui hingelise maailma vaatleja ja filosoof on ta tähelepandav. Ta kiidab temas elavat igavest elukülust suure usundliku vaimustusega oma metafüüsika 12. raamatu 7. päätükis: „Jumalus on elu; sest vaimu tegevus on elu ja vaim on tegevus. Puhas ja absoluutne tegevus on tema parim elu. Nii ütleme meie: Jumal on elav, igavene, parim olevus. Tema oma on elu ja alatine, igavene kestvus."

3. **Roger Baco** — suurim keskaja loodusuurimise mungalik esitaja — (sünd. 1214. a. p. Kr.) kirjutab oma opus maiuse alguses: „On olemas ainult üks täielik tarkus, ja see sisaldub Pühakirjas. Olgugi et usuteadus areneb teiste teadustega võidu, jooksevad nende kõigi niidid usuteaduses kokku; sest kogu tarkus on antud ühest Jumalast ühele maailmale ja ühe sihi pärast. On küll mitmesuguseid tuntuse kraade, kuid vaid üks tee lunastusele: jumalik tarkus . . . Räägib ükskõik milline teadmine selle vastu, mis kirjas antud, siis on see ekslik, ja temal on vaid nimi — teadmine."

4. **Kuusa Nikolaus.** (Nikolaus Cusanus) oma sajandi geniaalsete püüete, mis katsusid viia läbi üldist maa- ja taevateaduse reformi — kaastelegane, sünd. 1401 a. Cues Mooseli kaldal. Tema järgi on „Jumal absoluutne maximum ja minimum, Poeg on Jumala vahenditu kujund."

5. **Raymond Sabundist** — arst ja arstiteaduse õpetaja Tolosas (surn. 1516) — vaatab elule kui kahele raamatule: „Kaks raamatut on antud meile Jumalast: kõikide loodud olendite kogusumma ehk looduseraamat ja Pühakiri . . . Iga loodud olevus on Jumala sõrmega kirjutatud täht. Inimene on selle raamatu päätäht. Pühakiri kui teine raamat on antud inimesele seepärast, et ta esimest enam ei osanud lugeda."

6. **Kristof (Christoph) Kolumbus.** Maateaduse edendaja ja usuline iseloom (sünd. arvatavasti 1446. a.), agar katoliku kiriku poolehoidja, hoidis ta ka oma laevamehi-meresõitjaid vagadusharjutusis. Esimeses kui ka järgnevais reisides lauldi kavakindlalt: Salve regina Maria. Tormide puhul tõotati võtta ette sõite pühakohtadesse, mis teostati ka. Guanahani kaldale tulekul püstitati ristimärgiga lipp. Püha Lunastaja — San Salvadori — nime järgi nimetati tema poolt esimene avastatud saar. Püha Kolmainu järgi nimetati tähtsaim saartest, mis leiutati kolmandal reisil. Kolumbus tahtis olla tõsine

„Christophorus" kõigel neljal suurel avastusreisil, kandes evangeeliumi üle ookeani, mis oli temale tema elu pääülesandeid, milleks Jumal oli kutsunud teda. Oma elukoolis — meresõitudel omandatud teadmisest väljendub ta nii: „Jumal andis mulle tuntuse vaimu; laevasõidu-tarkuses andis Ta mulle rikkalikku küllust. Täheteadusest andis Ta mulle, mida ma tarvitasin, samuti ka geomeetriast ja aritmeetikast, nagu ka tehnilist osavust kaarte joonistada."

7. **Nikolaus Kopernikus** (sünd. 1473) — tõi ptolomäilise, geotsentrilise maailmapildi asemele heliotsentrilise, küll mitmeti veel mitte täiusliku, kuid põhijoontes kindlasuunalise. Oma uurimustulemusi ta saadab ja juhatab sisse sügava usundliku vaimuga, näiteks: „Olev astronoomia ei ole kooskõlas Looja tarkusega; ta ei või seepärast looduses eksisteerida... Kes ei peaks, kui peatub jumaliku tarkusega juhitud maailma ehituse aulise korra juures, olema sellest ja temaga ümberkäimisest juhitud kõrgeima igalpool teotseva maailma Ehitusmeistri imetlusele, kelles on ülim õnn ja kelles tipneb kõik hää. Sest mitte umbkaudu ei ütle jumalavaimustatud laulja: Sest sina, Jehoova, oled mind oma tööga rõõmustanud, Su käte tegemise pärast tahan ma rõõmsasti laulda — kui meie tõepoolest nende läbi kui tiibadel ei kanduks ülima hüve vaatlemisele."

8. **Johann Kepler** (sünd. 1571) — heliotsentrilise õpetuse edasiarendaja ja kinnitaja. Tema suured leiutused, mis kuuluvad heliotsentrilise süsteemi väljakujundamisele, juurduvad Kepleri vaimustatud usus maailma harmoonilisse konstruktsiooni igavese Looja seaduste järgi. Tema „Harmonia Mundi" 9. päätüki lõpus kõlab meile vastu lapselik vaga ning usklik palvehääl sõnades: „Oo, valguse Isa, kes Sa äratad looduse valgusega meis igatsust armu valguse järele, et meid viia õndsuse valguse juure. Ma tänan Sind, Sa minu Looja ja Issand, et Sa mind oled ülevustanud Oma looduse läbi, kui olin üllatatud Sinu kätetööst. Vaata, nüüd olen lõpetanud oma kutsetöö, kasutades jõudude mõõtu, mida Sa oled annud mulle. Ma olen ilmutanud Sinu tegude au inimesile niipalju kui minu piiratud vaim Sinu lõpmatust on suutnud tajuda. Olen mina, patune inimene, midagi toonud esile, mis ei vääri Sinu au, või olen otsinud oma au, siis andesta armuliselt."

Isaak Newton

9. **Isaak Newton** (sünd. 25. XII 1642) — suurvaim, kes lahendas tsentraalse pää- ja põhiprobleemi, mille kallal oma-aja geniaalsemad uurijad olid näinud vaeva tagajärjeta. Leiutas üldise maailma mehhaanika seaduse tõmbetungi alal. Teda on nimetatud suureks selgeks jõeks, kes oma voolus ühendas kõik kosmofüüsilised üritused ja püüdmised. Tema tööst „Loodusfilosoofia põhialused" heljub vastu kõikidest jagudest sügav usundlik vaim. Eriti selle raamatu lisandis: „Scholium generale" ta otsib vaimustatud hooga põhjusi isikliku Looja olemasolemisest. Ta näitab siin, et nii tõesti kui lihtsast juhtumist või pimedast metafüüsilisest tarvidusest ei või ühtki saamist ega saamise muutmist tulla esile, vaid „kogu ruumis ja ajas olev asjade kord peab olema tõusnud vaid ühe tingimata olemasoleva olevuse kujutlusest ja tahtest. Imestamisväärt päikese, planeetide ja komeetide seadeldis võis aina ühe kõikväelise olevuse otsusest ja valitsusest tõusta esile. Ja kui iga kinnistäht on süsteemi keskus, mis sarnleb meie omale, siis peab tervik, mis näib ühtlasi sihi järgi konstrueeritud, moodustama ühe ja sama Valitseja riigi. Sellest järgneb, et Jumal on elav, ettenägelik otsustaja ja kõikväeline Jumal — ülev üle maailmade ja täiuslik. On selge, et kõrgeim Jumal tingimata eksisteerib ja selle tingimata tarviduse pärast eksisteerib Tema igal pool ja ajal."

Oma teadmiste suurusest ja väärtustest see geenius on ütelnud oma eluõhtul: „Mida maailm mõtleb minu töödest, ma ei tea, kuid enesele näin otsekui oleksin olnud lapsuke, kes mängis mere kaldal; vahel leidsin mõne ilusama kivikese või kaunima konnakarbikese kui minu mänguseltsilised, kuna alati piiritu tõe-ookean jäi avastamatuks minu ees." Oma surivoodil tunnistas Newton: „Ma olen õppinud oma elus tundma kaht tähtsat asja: esiteks seda, et mina olen suur patune, ja teiseks seda, et Jeesus Kristus on veel suurem õnnistegija."

10. **Robert Boyle** (sünd 25. I 1627) — keemia arenemisloos pea sama uut ajajärku sünnitav õpetlane kui Newton astronoomias ja füüsikas — kirjutab Pühakirjast: „Piibli kõrval on kõik inimlikud raamatud, parimadki neist, ainult kui planeedid, mis kõik oma valguse ja sära saavad päikeselt."

11. **Leonhard Euler** (sünd. 15. IV 1707) — jutlustaja poeg Baaselis. Esimese suurusega tähti matemaatika-teadlaste taevas. Tema produktiivsus on võrratu. Kõik tööd kokku, mis see suurvaim on kirjutanud pääasjalikult täpsel matemaatika alal, täidaksid vähemalt 16.000 kvarta lehekülge! Lagrange, Laplace, Gauss ja Bessel on töötanud nii mõnelgi joonel edasi, mis Euler alanud, kuid vananenud ei ole Euleri vaimusaavutusist midagi. See suurvaim oli juurdunud sügavasti kristlikku usupõhja. Seda ta kinnitas oma eraelus, pidades igaõhtusi koduseid palveid oma perekonnale ja kirjutades oma sajandi skeptikuile-usuvastaseile mitu kirja, milles ta vaidleb nende vastu. Neis ta annab vaimustatud tunnistust evangeeliumi põhitõdedele, öeldes muuseas: „On vankumatu tõde, et Kristus surnuist on tõusnud üles. Et see aga on säärane imetöö, mida keegi muu kui ainult Jumal on võinud teha, seepärast ei saa Kristuse jumalikus saatmises kahelda. Järelikult on Kristuse ja tema apostlite õpetus jumalik, ja nagu see sihtub meie õndsusele, nii võime ka kõiki tõotusi, mis meile antud evangeeliumis niihästi selleks kui tulevaseks eluks, kindlasti uskuda."

12. **Karl Linné** (sünd. 23. V 1707) — suur 18. sajandi loodusloolane — austab Jumalat nii: „Ma tänan Jumalat, kes minu saatust on juhtinud nii, et elan õnnelikumalt kui Pärsia valitseja. Teie teate, akadeemiaisad ja kaaskodanikud, kuidas minu kogu tegevus koondub akadeemilises aias, kuidas tema on minu Rhodus või veel enam — minu Elysium. Sääl oman mina Orient'i ja Occident'i rikkusi, mida soovin ja mis, usun, on kaunimad kui kõik Paabeli siidriided ja Hiina portsellaannõud. Siin õpin ja õpetan mina. Siin imetelen Looja tarkust, kes annab ennast ikka uuel viisil tunda ja näitan seda ka teistele."

13. **André Marie Ampère** (sünd. 22. I 1775) — elektromagnetismi teoreetiline leiutaja, oli usklik kristlane katoliku kiriku mõttes. Vaimulikule, kes tuli tema surivoodi juure, ütles ta: „Tänan, härra abbé, tänan; juba enne,

kui ma tulin siia reisile, täitsin oma ristiinimese kohused." Kui Marseille College'i direktor surijale hakkas lugema ette Kempi Tooma „Imitatio Christi", siis tähendas Ampère, et teab seda raamatut pääst. Ta suri rõõmsas lootuses ja kindlas usus.

14. **Hans Christian Oersted** (sünd. 14. VIII 1777) — elektro-magnetismi praktiline avastaja, ülikooli professor ja Kopenhaageni polütehnikumi direktor, väljendab oma mõtteid usu suhtes muuseas oma dialoogis „Kristus ja astronoomia": „Pole mitte ükskõik, kas inimene ülevat vaimset rõõmu põlgab või mitte, kuid selle maitsmine on igakord liginemine Jumalale... Kuid milline mõõdetamatu suur ring avaneb meie imetlusele, kui mõtleme, et igaüks neist loendamatuist kinnistähist ise on päikene ning teiste kerade liikumise keskus. Me tunneme endid selle jumaliku tarkuse ja Looja jõu hiilguse sära läbi tõstetuna ja sügavaimast alandustundest läbistatuina. Kui seda enne poleks tehtud, siis peaks seda siin õppima, et meie ei ole Jumala vastu, aga natuke Jumala läbi."

15. **Julius Robert Mayer** (sünd. 25. XI 1814) — geniaalne mehhaanilise soojuse ekvivalentsi, kõikide füüsikaliste nähtuste põhiseaduse leiutaja, on ikka seisnud usus maailma isiklikku Loojasse. Oma kuulsas kõnes „Tarvilised järeldused ja ebajäreldused soojusmehhaanikas", peetud saksa loodusteadlaste kogumusel Innsbruckis 1869. aastal, väidab ta: „Pääaju on vaid tööriist, ta ei ole mitte vaim ise. Vaimaga, kes ei kuulu meeleliselt tajutavate suuruste valdkonda, ei ole füüsiku ega anatoomi uurimisobjekt. Mis subjektiivselt õigesti on mõeldud, on ka objektiivselt tõde. Ilma selle Jumalast subjektiivse ja objektiivse maailma vahel prestabiliteeritud igavese kooskõlata oleks kogu meie mõtlemine viljatu. Kõigest südamest hüüan mina: tõsine fil osoofia võib ja tohib olla vaid kristliku usundi propedeutika."

Julius Robert Mayer.

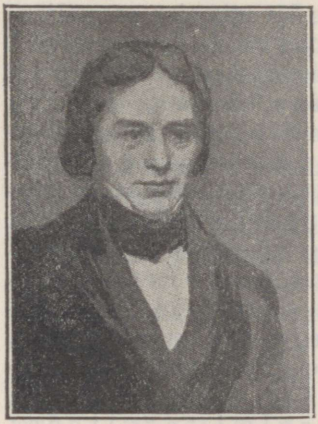
Ühes erakirjas Mayer aastal 1874 darvnismist on väljendunud järgmiselt: „Mis mina oma seisukohast selle süsteemi vastu pean ütlema, on see: meie silmade ees tekib alatasa lõpmatu palju uusi taime- ja loomariigi indiviide sünnitamise ja sugutamisega. Kuidas see aga sünnib, on füsioloogile täiesti arusaadamatu mõistatus. Oleme meie aga sunnitud neis meile nii kättesaadavais asjus meie täielikku teadmatust tunnustama, tahab meile korraga uus teooria põhjalikku seletust anda, kuidas organismid on tekkinud üldse meie planeedil. See läheb aga minu arvamise järgi nii naeruväärt kaugele üle inimese võimaluse, et ma tahan siin apostel Pauluse salmi tarvitada: Et nad ennast targaks pidasid... j. n. e. Muidugi on darvinlased agarad võitlejad, ja asjal on kahtlemata seepärast niipalju poolehoidjaid Saksamaal, et sellest võimaldub päätükk ateismile."

16. **James Clerk Maxwell** (sünd. 1831) — teeneterikas õpetlane molekulaarfüüsika, elektrodünaamika ja spektraalanalüüsi alal tunnistab: „Olen õppinud oma stuudiumides tundma mitmesuguseid usundeid, aga ei ole ühtki, mida võiks mõõta meie ühe ja ainsaga (ristiusuga)... Olen heitnud pilgu pea kõikidesse mõtteteaduse vooludesse, kuid ükski neist ei saa ilma Jumalata tulla jõusse."

17. **Joseph Pristley** (sünd. 13. III 1733) — hapniku leiutaja loodusteadlane ütles oma surivoodil, lohutades oma lapselapsi ja teisi juuresolijaid: „Ma uinun nüüd nagu teiegi; kuid meie ärkame kord kõik uuele elule, ja ma loodan ühele lõpmatule õndsusele."

18. **Humphry Davy** (sünd. 18. XII 1778) — keemilise uurimise reformaator, elektrokeemilise süsteemi algataja — oli ka osav ristiusu tõdede kaitsja skeptikute vastu prantsuse entsüklopedistide leerist. Ta tunnistab: „Ma ei kadesta kedagi tema meele või mõistuse ande pärast, nimetatagu seda geeniuseks, osavuseks, naljaks või kujutlusvõimeks. Võiksin ma aga valida, mis oleks mulle armsaim ja parim, siis eelistaksin vaga südameusku kõigile teisile õnnistusile."

19. **Michael Faraday** (sünd. 22. IX 1791) — Tyndalli ütluse järgi suurim loodusteadlik eksperimentaator, keda

Michael Faraday.

maailm näinud kunagi. Kuid see suur mees oli ka suur ristiinimene, kui ta oma eluga tõendas oma sõnu: „Meie lootus on põhjendatud usuga, mis on Kristuses." Tema lapselik-sügavat usuelu iseloomustab tema õpilase Tyndalli ütlus: „Tema (Faraday) luges söögipalvet. Ma häbenen peagu seda palvet rääkimiseks nimetada. Piibli keeles võiks seda ühe poja õhkamiseks nimetada, kelle südamesse Jumal oma Poja Vaimu on valanud ja kes täies usalduses palub Isa õnnistust."

20. **Justus Liebig** (sünd. 12. V 1803) — keemiateadlaste hulgas populaarsemaid, hüüdis oma taimede keemia avaloengul: „Ärge unustage, et me jääme kõige oma teadmise ja uurimise tegujõu ja vaimse suuruse juures lühinägelikeks inimesiks ja et meie tõeline jõud juurdub ühe kõrgema olevuse poolt antud toetamises."

21. **Charles Darwin** (sünd. 12. II 1809) — loodusteadlane erilise vaateviisi põhjendaja, mis katsub seletada liikide ja sugude arenemist. Oma usulisest maailmavaatest ta väljendub järgmiselt: „Kogunisti minu suurimate kõikumiste aegadel ma ei olnud iialgi ateist selles mõttes, et oleksin salanud ühe Jumala olemist." Üks osa arvurikkaist darvinismi pooldajaist on samal alusel, paljud teised aga on nihkunud täiesti ateistlikule alusele nagu Haeckel ja tema monismi poolehoidjad. Monismi on nimetatud fantastiliseks pseudo-religiooniks, mille on võtnud omaks paljud inimesed, kuid vähesed tõsiselt mõtlejad loodusteadlased.

Rudolf Virchow, Haekeli õpetaja, on oma õpilase seisukohti destsendentsmõtte suhtes, kus viimane neid hüpoteesi seisukohast on asetanud dogmaatilise teooria paigale — ikka kindlasti tõrjunud tagasi. 1894. aastal antropoloogilise kongressi puhul ta seletas darvinlaste ahvidest põlvenemise hüpoteesi suhtes järgmist: „Ma võin küll ütelda, et seni ühtki ahvi ega poolahvi ei ole leitud, keda võiks pidada tõeliseks inimese ürgisaks. Need, kes väga soovivad põlveneda ahvist, rajavad oma lootuse tulevasile geoloogilisile avastusile,

mis peaksid selle ürgisa tooma valguse ette. Sellest ei saa kui positiivselt nii negatiivselt midagi otsustada."

22. **Karl Ernst von Baer** (surn. 1876) — võrdleva anatoomia ja zooloogia professor, kuulus loodusteadlane eriti võrdleva arenemisloo alal — uskus isiklikku Loojasse ja inimese hinge surematusse. Ta ütleb: „Neljakordse igatsuse, mis Ta keeldunud loomale andmast, pani helde Looja inimese rinda tema loomalise elu valitsemiseks: igatsuse püha järgi, mida nimetame usuks, kohusetruuduse nõudmise, mida me peame südametunnistuseks, lõbu tunnetusest, mida me teadmisehimuks, ja rõõmu ilusa pärast, mida me nimetame kunstimeeleks. See neljasugune igatsus, millest üksinda võib ütelda, et inimene on loodud Jumala näo järgi, on magnet, mis saadab nähtamatult inimsugu tema arenemises ja viib edasi, sest ta tõmbab teda oma nelja igavese huvi järele — usund, voorus, teadus ja kunst."

Darvinismi suhtes kirjutas Baer: „Olen katsunud Darwini õpetust tema põhialuses kõigutada. See seisab minu arvates selles, et ta katsub kogu maailma vaadelda kui lahkuminevate põhjuste tegumõju. Nii mõtelda on minul absoluutselt võimatu... Nooremad inimesed näevad seda, et loomade ümbermoodustamise küsimusele vastatakse kui võimalikule hüpoteesile, nagu on võetud seda nii juba vanast ajast saadik."

23. **Hugh Miller** (sünd. 10 X 1802), šoti geoloog ja kirjanik paleontoloogilisel ja loomisloolis-apologeetilisel alal, ütleb: „Õpetuses jumal-inimesest kui viimasest igavesest Jumala riigi valitsejast näeme edu täideminekut, millest üle ei saa enam ühtki edu olla. Looja ja loodus kohtuvad sääl ühes punktis ja isikus."

24. **Louis Pasteur** (surn. 1895), kuulus keemiliste käärimisnähete põhjuste avastaja ja immuniseerimistegevuse leiutaja mikroorganismide poolt esilekutsutud haiguste vastu, vastas oma õpilasele, kes küsis, kuidas tema oma suurele järelemõtlemisele ja stuudiumile vaatamata veel usklik võib olla, järgmiselt: „Just seepärast, et olen mõtelnud järele ja studeerinud, olen jäänud usklikuks kui bretoonlane! Ja kui oleksin veel rohkem mõelnud järele ja studeerinud, siis oleksin saanud nii usklikuks kui üks bretoonlanna."

25. **Thomas Alva Edison** (sünd. 10. II 1847) — kuulus Ameerika leidur, vastas, kui temalt küsiti ta seisukohta tulevase elu suhtes: „Edasielamine pärast surma on saanud minule armsaks usuks. See usk ei ole aga üksi meie meelsuse nõue, vaid sageli loogiline mõistuse järeldus. Looduses ei lähe midagi kaduma, ja meie loodusteaduses on Robert Mayeri energia säilimise seaduse avastamise järgi kõikumatu printsiip see, et „miski'st" milgi kombel mitte midagi ei või saada. Mispärast peaks lugu selle imeliku jõudude keraga, mida hingeks nimetatakse, teisiti olema? Üks suur mõttetark võrdles surma väravaga. Ta on sisseminek ja väljatulek korraga, algus ja lõpp, olenedes vaatleja seisukohast. Igatahes ma ei oleks tänulik inimesele, kes tõestaks mulle usu tulevasse ellu kui tühja unistuse. Mina olen sel arvamisel, et säärast tõestust ei saa tuua."

Neile näitekstoodud teadlasile võiks liita veel palju teisi, kelle usuline tunnetus on olnud positiivne suuremas või vähemas määras. Neid võib tuua kõikidelt suurtelt loodusteaduse aladelt. Olgu veel nimetatud Christian Huyghens, Jan Swammerdam, Athanasius Kircher, Albrecht von Haller, Nikolaus Hartsoecker, Benjamin Franklin, Friedrich Hoffmann, Wilhelm Herschel, Karl Friedrich Gauss, Angelo Secchi, David Brewster, Christian Schönbein, André Dumas ja Georg Cuvier.

Botaanik E. Dennert, uurides loodusteadlaste usundit, leidis selle lõppresuldaadina, et 300 loodusteadlasest ja arstist mitmesuguseist aegadest ja suurustest 38 jäi temale usundi seisukohalt tundmatuks, ülejäänud 262-st aga ainult 20 oli teravad usuvastased, kuna 242 — see on suur enamus — osutusid Jumala-uskujaiks.

Prof. Otto Zöckler, kes palju teotsenud selle küsimusega, ütleb: „Tõsised looduseuurijad oskavad mõlematest tekstidest teineteise kõrval lugeda: looduseraamatust ja ilmutusest, pöörduvad ikka uuesti tagasi Kepler'i ja Galilei', Haller'i ja Euler'i, Cuvier'i ja Agassiz'i usu juure. Välja ei sure nad iialgi, tõsised jumalatunnistajad loodusriigis, kuni loodus jääb looduseks! Loodus on Jumala oma: temal ei tule puudus

inimlikest tunnistajaist, jumalikust tõest ja aust."

Samuti kui loodusteadlaste hulgast leiame Jumalauskujaid ka kõikide teiste teaduse harude suurimate esitajate keskelt ja kunsti, poliitika ning majanduselu tegelaste seast. Nende nimede ja mõtete loenduseks puudub siinkohal ruum. Üks asi on aga küll päris kindel, nimelt: suurima teadusmehe hinges võivad teadusliku uurimise kõrgus ja sügavus asuda usuga kõikväelisse Loojasse ja hinge surematusse puutumatult teineteise kõrval, samuti kui puudulik usk ja ladvik haridus paljudes harilikes inimesis. Tõsine teadus viib inimese alandlikule Looja töö imetelule. Nõder või puudulik usk katsub teadusega varjata oma sihte ja kavatsusi, mis on puhtnegatiiv-usulised või pseudo-usulised, mil teadusega pole midagi tegemist.

6. Kokkuvõte.

1. Usk ja teadus on kaks omaette iseseisvat suurust — tegevusala. Nagu inimesel on mitmesugused liikmed ja elundid oma funktsioonidega ja ülesannetega, nii on ka tema hingemaailmas kaks suurt avaldusvälja: a) usk ja usund, b) mõistus ja teadus.

2. Usk ja teadus ei käi teineteisele vastu, vaid täiendavad vastastikku kultuuri ja tsivilisatsiooni positiivset arengut, täites kumbki talle määratud funktsioone.

3. Teadus teritab inimese mõistust. Ta näitab meile Jumala kätetöö suurust ääretus maailmaruumis, toob meie ette üle mõttelennu ulatuvaid mõtteid ja dimensioone, viib meid väikeste üksuste nähtamatute peensusteni.

4. Usk on Jumala hinge kiri inimeses. Usk annab pikenduse ja järje tõdedele, mille olu ei suuda avastada teadus. Usulise tunnetuse valdkond algab säält, kus lõpevad „puhta mõistuse" piirid.

5. Teaduse resultaate võime võtta kokku kui tunnetuse-, tahte- ja tunde-protsesside summat, milles inimhing tegeleb ärrituste põhjal saadud kompleksidega meie meeltele

tajutavas maailmas. Teadus näitab teed materiaalse maailma küsimuste lahendusel.

6. Usk sammub säält läbi ja edasi igaveste, nähtamatute asjade ja Jumala juure. Usk ja teadus mõlemad on Jumala kallid anded inimesele maailmavaate rajamisel ja Jumala riigi töös.

§ 5. Inimene ja Jumal.

Piibli kohti: 1. Moos. 1. — 27; 30. — 6; 2. Moos. 20; 3. Moos. 26. — 12; 5. Moos. 6. — 2; 5. Moos. 8. — 10; 5. Moos. 15. — 6; 5. Moos. 32. — 3; 2. Ajar. 20. — 20; Hiiob 11. — 7; 34. — 12; 36. — 22; Laul 7. — 2; 8; 14; 25. — 2; 53. — 3; 61 — 6; Matt. 5. — 8; 22. — 21; Mrk. 10. — 6; Luuk. 16. — 15; Luuk. 18. — 13; Joh. 3. — 16; 6. — 45; 8. — 47; 14. —1; Rooma 3. — 28; 6. — 23; 8. — 17; 8. — 28; 8. — 31; 14. — 11; Eev. 2. — 9; 2. — 19; Kaal. 2. — 6; Vilippi 4. — 7; 1. Tim. 3. — 16; 1. Peetr. 5. — 5; Ebr. 4. — 9; Ilm. r. 7. — 17; 21. — 7.

1. Inimene.

Mõistet „inimene" on võimalik defineerida bioloogia, füsioloogia, psühholoogia ja mitmesugustest teistest seisukohtadest väljudes. Näiteks, öeldakse: inimene on teistest kõrgemal seisev organism, kelle omaduste summa tagab talle suurima edu ja paremuse võitluses olemasolu eest.

Usulisest seisukohast lähtudes tähendame ära selle osa mõiste sisust, mis on põhjapaneva väärtusega inimese suhtumises Jumalale. Inimene on loodud Jumala näo järgi (1. Moos. 1. — 27). See piiblilik tõde kriipsutab inimese olus tema vaimset külge alla. Selle all ei tule mõista üksi inimese kui loodusevalitseja seisukohta või juhuslikku eesõigust, vaid jäävat inimese omadust, mis teda vaba isiksusena võimestab omama usku ja kõlblust. **Inimene on ihu, hinge ja vaimu eviv kõrgem olevus.** Oma füsioloogiliselt küljelt inimene sarnleb kaduvaile olevusile, kuid surematu, igavene osa temast on pärit Jumalalt. Jumal ühe osa oma surematust hingest on annud põrmulapsele — inimesele, ja see tõstab teda üle kõikide teiste loodud olevuste looduse krooniks ja teatud ulatuses ka valitsejaks. Oma füüsilise jõu, meelte teravuse ja võimete poolest inimene jääb alla nii mõnelegi teisele loodud olevusele, kuid saab neist tugevamaks jumaliku kiire ja sädeme päristunnuste läbi, mis Jumal annud inimesele. Mõistuse, kõne ja loovate hingevõimete abil tunnetuse, tunde ja tahte aladel ületab inimene ka

kiireima ja tugevaima looma jõu, tõmmates piirjoone enese ja nende vahele.

Piibli trihhotoomilise jagamisviisi järgi mõiste „inimene" jaguneb kolmeossa: inimese kaduvat osa nimetatakse sõnaga **bâsâr** (liha), salapärast, meeltele tajumatut külge sõnadega **rûach** (vaim) ja **nepheš** (hing). Nephešit tarvitatakse madalama maise ellu ja kehasse puutuva hingeelu astme tähendamisel.

Rûachi all mõistetakse hinge kõrgemat külge, mis on pööratud usundliku ja kõlbelise elu väärtuste poole.

Inimese probleem Uues Testamendis on oluliselt patu- ja lunastusprobleem. Inimesed on Jumala loodud olevused samuti kui liiliad välja pääl ja linnud taeva all (Mt. 6. — 26 ja edasi), seega Jumala lapsed (Mt. 5. — 9; 7. — 11). Kristuse sõnade järgi peame meie, inimesed, **„täiesti vagad olema nõnda kui teie Isa taevas täiesti vaga on"** (Mt. 5. — 48). Jumala laste elusiht ja pärandus on Jumala riik.

Inimese ihu tähendatakse Uues Testamendis sõnaga *σάρξ* (sarks = liha) tema materiaalse substantsi järgi ja sõnaga *σῶμα* (sooma = keha) tema orgaanilise vormi järgi. Apostel Pauluse kirjades saab *σάρξ* veel laiaulatuselisema tähenduse (1. Kor. 5.—3; Kol. 2.—5; 2 Kor. 4—10, 11; j. n. e.). Siin mõistetakse tema all säärast inimelu suunda, mis on pööratud ära Jumalast lihatungide ja instinktide kaasabil. Sellest suunast inimene vabaneb vaid siis, kui ta usu põhjal Jeesuse Kristuse sisse võtab vastu Jumala vaimuvarustuse (*πνεῦμα*) ja omab Kristuse meele (*νοῦς*) (1 Kor. 2.—16).

Inimene on määratud Jumalale ja tema kõlbelis-vaimsele riigile. Igas inimeses, ka sügavale langenus, otsime meie Jumala pilti ja tema üliloomulikku pitsatit. See määramine — uueks inimeseks saamine — realiseerub vaid nende juures, kes saavad usu läbi Kristuse lunastusest osa (Kol. 3.—10; Eev. 4.—24).

2. Inimese ja Jumala vahekord.

Jumala ja inimese vahekorda valgustab usk. Inimene alistub Jumalale, piltlikult öeldes, kui liik kõrgeimale soole (summum genus) — olevus. See alistuvus väljendub usundis. „Usund", ütleb Schleiermacher, „on otsene rippuvustunne Jumalast, mis oma täiuses on ilmutunud Jeesuses Kristuses." Usundi kui va-

henditu teadmise, tunnetuse ja intuitiivsete elamuste astmete aluseks ei ole meelelised aistingud ega tajumused, vaid otsene Jumala väe jõud ja armuilmutus Jeesuses Kristuses. Inimese usulist suhet Jumalale avaldab selgeimal kujul kristlik usund.

Mida enam inimene on teadlik Jumala väe ja töö suurusest ja pühadusest, seda selgemaks läheb tema vahekord Jumalaga kui Loojaga.

Inimene on loodud olevus, ta alistub Jumalale — oma Loojale. Sellest usulisest tõest leiavad usklikud südamed suurt rikkust nagu näeme seda prohvetite, preestrite, valgustatud meeste, paljude suurte inimsoo õpetajate, valitsejate ja teadlaste ja miljonite lihtinimeste juures. Nende usulisist tunnetest paistavad vastu aupaklikkus ja anduvus. Nii on lugu usklike südametega.

Need aga, kel nende oma mina, teadus, varandus, võim, mingisugune sotsiaalne eluvorm või mõni muu suurus on saanud ebajumalaks, suhtuvad Jumalale negatiivselt. Olgu see Celsus, Julian Apostata, Nietzsche, Feuerbach, Marx või keegi teine. Mõned on tarvitanud oma hiilgavat kõne- ja vaidlustehnikat Jumala ja Kristuse teotamiseks. Mõned on oma riigi võimu ja ühtlust säilitada tahtes piinamiste ja mõõgaga katsunud hävitada ristiinimesi. Mõned on lahendanud oma terava mõistusega kõik maailma mõistatused. Mõned on tahtnud oma aforistliku vaimurikkusega sisendada elu „säälpool hääd ja kurja" elavale üliinimesele. Kapitalist arvab, et raha paneb kõik rattad käima. Tema vastase arvamise järgi on kogu ajalugu vaid üks klassivõitluse lugu, millest arenenud ka usk. Teine seletab, et inimene on loonud Jumala oma näo järgi. Milline ehmuma-panev jultumus ja eneseülistamine inimhinges! Inimene tahab luua Jumalat oma näo järgi, vaatamata sellele, et kogu inimsugu ei suuda luua üht liivateragi!

Pannes tähele harimatuid ja kõlbeliselt langenud jumalavallatuid ütlusi ja kõrvutades neid nende väljendustega, mis omavad teadust, rikkust ja võimu, näeme, et usuvastasus sobib hästi ka rumaluse, vaesuse ja kõlvatusega. Inimese ja Jumala vahekord on seletatud Piiblis. Säält leiame kõikidele suurtele elu- ja usuküsimusile lõpliku lahenduse.

Inimsoo evolutsioonis on märgitud kolme laadi revolutsioonid: 1. sõjad ja muutused rahvaste elus poliitilisel pinnal; 2. murrangud majanduslikel ja tehnilistel aladel; 3. võitlus maailmavaatelisel ja usulisel alusel. Viimasel väljal peab võitlema iga inimene.

Üks võrdlus. Ühes linnas korraldas kord öömisjon avaliku rahvakoosoleku. Sääl astus üles kaks usuvastast meest, kes erinesid eelmi-

sist kõnelejaist, kes uskusid Jumalasse ja pidasid pühaks Piiblit. Ühele neist, kes Kristust teotas, öeldi, et rikutud inimene ei võinud Jeesust kui puhtamat ja ülevamat, keda tunneb ajalugu, sünnitada. Jeesuse ülestõusmine surnuist kinnitab Tema üliloomulikku saamist Jumalast. Teisele vastasele näitas öömisjoni juhataja, et Piiblit ei või seepärast panna halvaks, et ta pattu nimetab, sest et ta teeb seda hoiatuseks. Poleks õiglane nimetada sõnaraamatuid, anatoomia, nahahaiguste j.n.e. õpperaamatuid, milles leidub rohkesti halbu sõnu, pornograafilisiks. Nende ja teiste seletuste järgi lahkusid vastased saalist, kusjuures üks neist, punetades ärritusest ja vihast, nimetas Piiblit rämpsuks. Keda pidi see ütlus haavama? Iisraeli rahva juures visati kividega surnuks inimesed, kes Jumalat või kuningat olid teotanud. Meie-päevil on jäänud inimeste poolt ainult viimane trahv. Sest ka vägevaim poliitiline võim on liig nõrk selleks, et kannatada oma verivaenlasi. Kuid Jumala juures on suuruse mõõdud teissugused. Suhteliselt on inimese ja Jumala suuruse vahekorda väga raske määrata kindlaks. Jga võrdlus lonkab. Inimene on Jumalast võrratult palju vähem kui batsill päikesest. Mis sünniks aga, kui üks batsill saaks vihast punastuda ja päikest sõimata legendiks, rämpsuks või sopaauguks? Kui kaugele kostaks mikroobi hääl? Mitte ühe veetilga-suurust ruumigi see ei suudaks täita, sest veetilk on batsillile hiiglariigiks. Kuid maakera pinnal on nii palju veetilku, et neid täpselt lugeda ära pole suutnud veel ükski inimene. Palju rohkem veetilku kui maakera pinnal asub, mahuks ruumi, mida võtab enese alla maakera sisemus. Kui Jumal käseks maakeral langeda päikesesse, siis oleks see nii pisike sündmus maailmaruumis, et ka suurima teleskoobiga vaadeldes toda katastroofi mõnelt kaugemalt tähelt ei näeks absoluutselt midagi. Samuti ei kuuleks säält parima mikrofoni ega valjuhääldajaga toda katastroofi. Kui usuvastased saaksid lasta õhku ja kiskuda maha kõik kirikud ja põletada kõik Piiblid, usku nad sellega ei suuda hävitada, samuti kui elektrilampide purustamisel ei saa hävitada elektrit maailmast. Selle üle on murtud palju pääd, miks Jumal kohe kohapääl ei karista Kristuse-salgajaid, Piibli-teotajaid ja üldse inimesi, kes põlgavad Tema seadusi ja eksivad nende vastu? Oletame, et „besbožnikute" ja „seloote" vanadus oleval momendil kõigub 15—80 aastate vahel. Siis jääks neil, kes ei paranda meelt, Jumala teotamiseks aega läbistikku 10 kuni 75 aastat. Kui neist mõni elaks ka üle saja aasta, siis oleks temagi iga siin maa pääl võrreldes igavikuga vähem kui batsill päikesest. See oleks suhteliselt peaaegu null. Siis aga tuleb kohus. Vaata Matteuse evangeeliumi 25. päät. 41. ja 46. salmi. Nende kahe salmi tõe ees kahvatavad kõik valud ja piinad, mida tunnud inimsugu.

Vaatamata oma väiksusele kannab inimene kuninglikku suurust eneses. Tema mõistus, vaba tahe ja muud hinge omadused on Jumala vaimu sära inimeses.

Kohutav on mõtelda sellest, kuidas inimene läheb vastu hukatusele. Jumala õigus on igavene, Tema suurus mõõdetamatu, seepärast ka imetaolised ja sageli seletatamatud Tema teed. Nagu Saulusest sai Paulus kauges minevikus, nii pöörduvad ka tänapäev mõnedki kadunud pojad isamajja tagasi. Seda tõendab uuesti ka meie usuõpetuse poolt ja vastu võitlemise lugu.

„Ärge eksige mitte, Jumal ei anna ennast pilgata; sest mis inimene iial külvab, seda tema ka lõikab. Sest kes oma liha pääle külvab, see lõikab lihast hukatust; aga kes Vaimu pääle külvab, see lõikab Vaimust igavest elu" (Kalatia kiri 6.—7, 8.).

§ 6. Patt. Südametunnistus.

Piibli kohti: 1 Moos. 4.—7; 4 Moos. 27.—3; 5 Moos. 24.—16; Laul 25.—7; 25.—18; 51.—13; 90.—8; Õpet. sõnad 10.—16; 14—9; 14.—34; 17.—19; 28.—24; Jes. 1.—18; 53.—5; Esek. 33.—10; Siir. 13.—30; 21.—2; 21.—4; 27.—3; 31—5; Matt. 12.—31; Rooma 3.—20; 5.—20; 6.—13; 6.—17; 6.—23; 7.—14—18; 1 Kor. 15.—56; 2 Kor. 10—3; Kaal. 5.—16; 5.—19, 20, 21; 1 Peetr. 4.—8; 1 Joh. 1.—7; 1.—8; 2.—16; 3.—4; 5.—17; Jak. 1.—14, 15; 4.—4; Tiitus 3.—3; 1 Peetr. 4.—2; Hiiob 27.—6; Õpetuse sõnad 17—11; (Siir. 14.—1); 19.—10; 20.—23; Ap. t. 23; Rooma 2.—15; 14.—22; 1 Kor. 8.—7; 2 Kor. 1.—12; 1 Tim. 1.—5; 3.—9; 4.—2; 2 Tim. 1.—3; Tiitus 1.—15; 1 Peetr. 3.—16; Ebr 9.—14; 10.—22; 13.—18.

1. Patt.

Patt sisaldab eneses kaht elementi: a) sõnakuulmatust paleuse vastu ja b) positiivset jõudu, mis viib inimese patule (concupiscentia). See vägi sunnib inimest teist teed minema kui see, mida mööda ta jõuab Jumala tahte juure. Patu olu ei ripu üksi olevast aktuaalsest teadvuse seisust ja patusest teost (peccatum actuale). Patu olu sirutab oma juured üle ja läbi ajavoolude. Teadvuse eksing, mis järjest tekkinud, iseloomustab harjumuspattu (peccatum habituale). Sellest veel kaugemale ulatub pärispatt (peccatum originale originatum). Lastes kerkivad päälispinnale vanemate vead. **Patt on Jumalast taganemine, jumalakartuse ja Jumala pääle lootmise puudus ja umbusk; sõnakuulmatus jumaliku tahte vastu ja jumalikust käsust üleastumine** (aberratio a lege divina — vana dogmaatika definitsioon).

Patt algab jumalateadvuse kaugelejäämisega ja kurja himu ja lõbu võidulepääsuga. Umbusk ja egoistlik lõbu tõukavad patule.

Patu (*ἁμαρτία* — hamartia) kolm põhivormi on: 1. **Jumalatus,** jumalakartmatus, 2. **omakasupüüd** — iselus, 3. **aistilisus** — lihameelsus. Need põhivormid on üksteisega ligidases seoses, esinedes üksikute isikute juures mitmesugusel mõõdul.

ad. 1. **„õel mõtleb oma südames: ei ole Jumalat; nemad teevad nurjatumaid ja hirmsaid tegusid, ei ole seda, kes hääd teeb** (Laul 14.—1 ja edasi) ... **Sest õel kiitleb oma hinge igatsemise pärast, ja ahne lahkub ära ja laimab Jehoovat"**

(Laul 10.—3 ja teised). **„Maailma sõprus on vaen Jumala vastu"** (Jakob. 4.—4-b ja teised). **„Patt on see, mis käsu vastu on"** (I Joh. 3.—4-b ja teised).

ad. 2. **„Jumal ole mulle armuline oma helduse pärast, kustuta mu üleastumised oma rohke halastuse pärast. Pese mind hästi mu ülekohtust ja puhasta mind mu patust"** (Laul 51.—3, 4 ja teised). **„Õige inimese tööpalk on eluks; õela voos on patuks** (Õp. sõnad 10.—16 ja teised)... **õigus tõstab rahva kõrgeks; aga patt on rahvale tigedaks asjaks"** (Õpet. sõnad 14.—34). **„Ärgu otsigu ükski, mis tema enese kasu on, vaid igaüks otsigu, mis teise kasu on"** (1 Kor. 10.—24).

ad. 3. **„Aga igaüht kiusatakse, kui teda tema oma himust veetakse ja ahvatellakse"** (Jak. 1.—14). **„Sest liha himustab Vaimu vastu ja Vaim liha vastu; aga needsinased on teineteise vastu, et teie seda mitte ei tee, mis teie iial tahate."**

„Aga avalikud on liha teod, mis on needsinased: abielurikkumine, hoorus, roojus, kiimalus, võõrajumala-teenistus, nõidus, vaen, riiud, kadeviha, vihastelemised, riidlemised, lahkumised, segased õpetused, kadedus, tapmised, liigjoomine, prassimine ja mis nende sarnased on, kellest mina teile enne ütlen, nõnda kui mina ka enne olen ütelnud, et need, kes niisugust teevad, ei pea mitte jumalariiki pärima" (Kalatia kiri 5.—17, 19—21).

„Vale on patu kõrvalnähe ja konsekvents. Patu üle on tühjus ja sisemine ebatõelikkus" (Girgensohn). On patuseid inimesi, kes salgavad pattu. Nende seletuse järgi on kõik patud, mis ühenduses, näiteks, aistilisusega vaid loomulikud ihad, tungid, instinktid. Elu aga räägib teist keelt.*) Kui „palki oma silmas" ei nähta, siis pruugib pisut enese ümber vaadata mitmesugustesse seltskonnakihtidesse või lugeda mõnesugust kirjandust või värskema ajalehe kirjeldusi seaduserikkumistest, heita pilku vanglaisse, erilaadi haiglaisse, öömajadesse, tänavale j.n.e., et veenduda kohutavalt hirmsas patu olemasolus ja selles elementaarses jõus, millega ta murrab maha inimesi ja peab neid oma teenistuses. Raske patt on ka selle hää tegemata-jätmine, mida Jumal nõuab meilt, ja oma kohuse mittetäitmine Jumala ja ligimese vastu. Näiteks olgu lugu rikkast mehest ja vaesest Laatsarusest (Luuka ev. 16, 19.—31). Joomise, kõlvatu elu, omakasupüüdmise ja muude patuvormide õudsemad tagajärjed ilmnevad täpse paratamatusega seda laiaulatuslikumalt, mida mõjurikkam on olnud patule ahvateleja. „Patu üldnähe on vastaspilt jumalariigi elukorrale, see on osadusele Jumalaga, armastusele ja pühitsusele" (Kirn). „Patu sügavust tunnetatakse hää tunnetuse läbi" (Ritschl).

*) Vaata § 8 juures toodud statistilisi andmeid kuritegevusest Eestis.

Patu sügavust näeme võrreldes Jeesuse Kristuse elu inimeluga: 1. Jeesuse elu on elu Jumalas ja armastuses, meie elu on elu maailmas ja egoismis; 2. Jeesus elab tõlnerite ja patuste keskel patuta, meil puudub kindlus patu vastu.

Jeesuse Kristuse ideaalis teostub uus kõlblus. Kristuse ette astudes inimesed peavad oma patusust tunnistama, ka usuvalla suurvaimud nagu apostel Paulus, Luther, Wichern ja teised.

Patuga on ühendatud süü. Süü nõuab lepitushinda. Kõlbelises maailmakorras on rahulduseks (satisfaktsiooniks) karistus kui lepitushind ja kasvatuslik abinõu. Südametunnistus ahistab tehtud ülekohtu lepitamisele.

2. Südametunnistus.

Populaarse definitsiooni järgi **„südametunnistus*) on Jumala hääl inimeses."** See hääl otsustab inimese teguviisi üle hää ja kurja mõõdupuu järgi Häbitunne ja hirm halbade tegude pärast on südametunnistuse otsuse tagajärg. Enese hukkamõistmine ja süütunne tõusevad südametunnistusest, mida Kant nimetab „sisemiseks kohtukoja teadvuseks inimeses." Kõlbeline eksimine tekib sääl, kus oleva paleuse vastu patustatakse.

Kultuurinimese südametunnistuse hääl on teissugune kui tsivilisatsioonitu oma. Juba vana-greeka mõtteteaduses hinnati kõrgesti eneseteadvust (συνείδησις), sest ta kirjutab inimesele ette tarvitada olevat kõrgeimat kõlbluse ja enesetunnetuse mõõdupuud. See mõõdupuu jääb konstantseks siis, kui ta on jõudnud absoluutse tõe kõrguseni ja Jumala ligiolemiseni. Vastavalt sellele peeneneb süütunne. **„Teie olete kuulnud, et vanematele on räägitud: Sina ei pea mitte tapma; aga kes iial tapab, on kohtu väärt. Aga mina ütlen teile, et igaüks, kes oma venna pääle ilma asjata viha kannab, on kohtu väärt"** (Matt. ev. 5.—21 ja edasi). Mida ligemale jõuab südametunnistuse mõõdupuu Jeesuse Kristuse evangeeliumile ja selles väljendatud kõlbluse nõuetele, seda selgemini paistab inimese elust vastu Jumala tahe ja ilmneb Tema hääl. Ükski ilmlik seadus, komme ega nõue ei suuda südametunnistust viia täieliku teravuse ja hääduse kõrguseni. Käsk ja karistused on nõuded. Ristiusus on seatud üles absoluutse tõe mõõdupuu. Uues Testamendis südametunnistuse mõiste on saanud sügavaima sisu. **„Sest see on arm, kui keegi südametunnistuse**

*) Südametunnistust on nimetatud ka alatiselt liikuvaks vaimseks pendliks, mis paneb meie kõlbelise otsustusega kella käima.

pärast Jumala ees kõik kurvastust hääks võtab ja ülekohut kannatab" (1 Peetr. 2.—19). **„Seepärast on tarvis, et teie alla heidate, ei mitte üksipäinis nuhtluse, vaid ka südametunnistuse pärast"** (Rooma kiri 13.—5). **„Kui palju enam Kristuse veri, kes igavese Vaimu läbi ennast ise ilma veata Jumalale on ohvrinud, puhastab teie südametunnistuse surnuist tegudest, elavat Jumalat teenima"** (Ebr. 9.—14).

Nii on südametunnistus seesmine Jumala ja tema korra ning oma patususe ja süü teadvus inimeses. Hää südametunnistus on see suur siht, mida püüame saavutada, **„sest käskimise ots on armastus puhtast südamest, ja hääst südametunnistusest, ja usust, mis ei ole salalik"** (1. Tim. 1.—5).

„Sest südametunnistus ei saa rahulduda tegudest, vaid üksnes usust, kui meie selles oleme kindlad, et meil on Kristuse pärast lepitatud Jumal, nõnda kui Pauluski ütleb Rooma 5.—1: **Et meie nüüd usust oleme saanud õigeks, siis on meil rahu Jumala juures"** (Confessio Aug. art. XX).

Südametunnistuse jõud. „Sina, Jumal, näed mind", nii sosistab südametunnistus lakkamata meile. „Sina, Jumal, näed iga musta tegu, kuuled iga armutut sõna, avastad iga kurja liigutuse hinges". Nii jutustas Lafayette, et hirmsaim tema viibimisel vanglas ei olnud kõva ase, vilets toit ega hirm õigluseta surma eest, vaid auk, mis olevat olnud tema kambri seinas, mille läbi tema vaht teda igal ajal võis jälgida ilma ennast näitamata. Nii tajub südametunnistus Jumalat kui kõikenägijat silma igal silmapilgul oma elus. Roimar soovib enesele meelsamini surma kui kurja südametunnistuse kannatusi. Vanast ajast on pärit eriliselt maalitud pildid, kelle silmad vaatlejat ikka jälgivad ja panevad tähele, kust poolt ka pilti ei vaadeldaks. Nii jälgivad meid Jumala silmad igasse elunurka, kuhu tahame ennast peita. Nagu kuldkala päikese säras seisvas klaasakvaariumis ennast kuhugi peita ei saa, nii näevad meid Jumala silmad igalpool" (Busch). Vaata psalm 139.

§ 7. Vaba tahe.

Piibli kohti: 1. Moos. 41., 44; Esra 1., 4, 4; 7., 18; Laul 40., 9; Matt. 6, 10; 7., 21; 26., 42; Luuk. 22., 42; Joh. 4., 34; 5., 30; Ap. t. 13., 36; 21., 14; Rooma 1., 10; 9., 19; 1 Kor. 7., 37; 2 Kor. 9., 2; Eeves. 5., 17; 6., 6; Kol. 4., 12; 1 Tessal. 4., 3; 2 Peetr. 1, 21.; 1 Joh. 2., 17;Ebr. 2., 4.; Jak. 1., 18; 1 Peetr. 2., 15; 4., 3; 4., 19.

1. Indeterminism ja determinism.

Tahtevabaduse küsimus kuulub inimsoo mõttemaailma vanimate probleemide hulka. Kui tahtetegevus seisab välispool kausaliteedi seadust, millele alistuvad füüsilised nähted, siis tahe on vaba (indetermineeritud). Alistuvad aga tahteprotsessid kausaliteedi seadusele, siis tahe ei ole vaba — on determinee-

ritud. Vastavalt sellele nimetatakse tahtevabaduse pooldajaid indeterminististideks, nende vastaseid determinististideks.

Tahteprobleem on seotud ligidalt maailmavaatega. Indeterministlik teooria postuleerib füüsilise maailma kõrval rippumatut vaimset ja moraalset maailma. Tahteprobleem on avar. Ta viib meid välja katse piiridest. Lähtume tema vaatlusel eetilis-juriidilisest seisukohast. Siis tähendab „vaba": süüdlane ja vastutav. Siin teravneb tahtevabaduse probleem järgmisis teineteisele vastuseisvais asendeis: kui tahe on vaba, siis vastutab iga inimene oma tegude ja nende tagajärgede eest; ei ole tahe vaba, siis ei vastuta inimene nende eest, sest neid peetakse tema sünnipäraseist kalduvusist, kasvatusest ja ümbrusest põhjustatuiks. Näiteks, kui advokaat kaitseb roimarit järgmiselt: See inimene on tapnud küll teise ja seepärast võetud kinni ning kohtusse toodud. Kuid paragrahvi ei ole, mille järgi saaks teda mõista hukka. Sest ümbrus, milles ta kasvas, oli kurjuse taimelava. Oma varasemast lapsepõlvest alates see inimene pole näinud midagi hääd. Tema isa oli joodik, ema kõlbeliselt langenu! Laps nägi teistes vaid oma vaenlasi. Kui ta suureks sirgunult elas oma instinktide järgi ja talitas vastavalt sünnipärasele temperamendile, siis oli see samasugune loomulik, enesestmõistetav toiming kui söömine ja magamine. Teiste sõnadega: see inimene ei ole vastutav oma tegude eest, järelikult on ta süütu. Tema tegu on vaid üks lüli sellest ümbruse mõjutuse ahelast, mitte aga tema tahtest olenev. See inimene tuleb mõista õigeks. Tema tahe ei ole vaba.

Säärane vaateviis on vastuvõetamatu meile, sest ta tahab võtta inimeselt süü ja vastutuse, kuid ühtlasi ka iseseisvuse ja hinge ning teha tema mingisuguseks robotiks. Loomgi hoidub karistuse ja dressuuri tõttu tegemast seda, mis keeldud temale. Inimene aga on sotsiaalne ja vaimne olevus, kelle eetilist mina ei määra ümbrus, vaid Jumala käsk ja kategooriline imperatiiv südametunnistuse väljendajana. Oma tegude eest teatud ulatuses mittevastutavaiks peetakse alaealisi ja vaimselt ebanormaalseid inimesi.

Ka poliitilisest seisukohast on deterministlik vaateviis vastuvõetamatu. Selle täielik maksmahakkamine võimaldaks anarhismi tekkimist, seega üldjulgeoleku, igasuguse riigivormi püsivuse ja organiseeritud seltskonna kadu.

Süüdi vähendava või pehmendava motiivina võib kohtunik eetilis-juriidilisi tahteavalduse momente arvestada, kuid tähtsama tegurina jääb maksma inimhinge väärtus, iseseisvus, vabadus ja suurus, sellega ühtlasi ka vastutus oma tegude eest.

„Psühholoogilisest seisukohast hinnatuna tähendab vaba: ilma välise või sisemise sun-

dimistundeta" (Jerusalem). Iga tahtetegevus, mille sooritame, valitsedes oma vaimsete jõudude üle, on vaba. Selle vabaduse tunnuseks on veene, et meie teatud tegu võime teha nii või teisiti. Näiteks, me võime oma otsustusi ja kujutlusi moduleerida — muuta, kui kalkuleerime, kuidas tarvitada oma elutarmu, milline elukutse valida, mida osta või ostmata jätta, kuhu minna, kuidas igasugustes olukordades teotseda j. n. e. Psühholoogilisest seisukohast peetakse tahtevabaduse küsimust mitte probleemiks, vaid vastuvaieldamatuks faktiks. Seda tahtevabaduse fakti elame läbi siis, kui tahtefunktsioon areneb püüdmusest ja ihaldusest teadliku tahtmuseni.

Usk, sotsiaalne olukord ja ümbrus mõjuvad inimesele tema maailmavaate ja tahte arenemisel. Ühest perekonnast võrsunud laste iseloomude erinevus kriipsutab alla tahtevabadust psühholoogilises mõttes. See tähendab inimese tahteotsuse tegemisvõimet kogemuste ja tunnetuse põhjal — kasutades oma aru ja mõistust.

2. Usuline seisukoht.

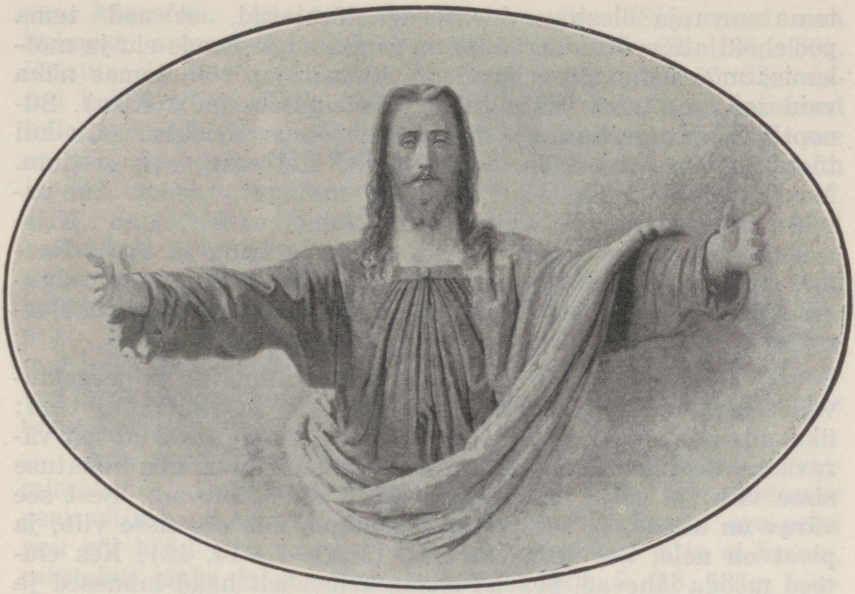
Käsitelles inimese tahtevabadust usulisest seisukohast, peame tegelema veel kaugemale ulatuvate piiridega kui seda võimaldavad eetiline, poliitiline ja psühholoogiline vaatenurk. Pühakiri ei õpeta teoreetiliselt tahtevabadust, kuid eeldab seda mõnesuguses ulatuses. Näiteks: „Jeruusalem, Jeruusalem! kes sa tapad prohveteid ja viskad kividega surnuks neid, kes sinu juure on läkitatud — kui mitu korda **olen mina sinu lapsed tahtnud koguda, otsegu kana kogub kokku oma pojad tiibade alla, ja teie ep pole mitte tahtnud**" (Matt. 23., 37). **„Aga teie ei taha mitte minu juure tulla, et teie elu saaksite**" (Johan. 5., 40).

Sama selge kui asjaolu, et teatud piirides inimese tahe on vaba, on ka teine tõsiolu, et see tahe absoluutselt ei ole vaba. Meie vaba tahte teostamisele veeretavad ülepääsetamatuid raskusi mitmesugused olud, loodusjõud, surm j.n.e. Kõiki inimest tabada-võivaid võimalusi ei või iialgi arvutada. Raudteekatastroof või mõni muu liiklemisõnnetus, loodusjõudude hävitav mõju ja haigus tulevad sageli siis, kui inimene neist ei mõtlegi. Kõigi õnnetuste idude vastu ennast desinfitseerida on võimatu. Inimene ei suuda muuta loodusseadusi ega ühtki Jumala tahteavaldust. Jumal õpetab inimest painutama oma tahet Tema tahte alla. Sääl näeme isa ja ema, kes haiguse läbi kaotanud ainsa lapse. Küll nad tegid kõik, mis seisis nende tahte piirides: nad otsisid arstiabi, valvasid, pannes oma elu kaalule, nakkushaiguses kannataja lapse surivoodil. Ei aidanud miski. Inimene pidi tunnistama: „Sinu tahtmine sündigu!" (Matt.

6., 10) Kõrgeim, suurejoonelisim ja sügavaim tahtevabaduse probleemi lahendus peitub neis „Meie Isa" palve sõnades.

Ristiinimese tahe on vaba selles ulatuses, milles ta on suutnud oma tahet koordineerida Jumala tahtega. („Servitium dei summa libertas".) Inimese tahte piirid algavad säält, kuhu Jumal need on pannud looduses, ümbruses, teaduses ja oma pühas jumalikus tahtes. Säält alates ei ole inimese tahe enam vaba. Oma reformaatorlikus kirjas „Ristiinimese vabadusest" seletab Luther, et „ristiinimene on vaba isand ning usus kellegi all ei seisa, kuid ta on ometigi kõigi asjade sulane ja seisab igaühe all armastuses, mis kasvab välja usust."

Augsburgi usutunnistuse XVIII päätükk räägib vabast tahtest järgmiselt: „Vabast tahtest meie õpetame, et inimesel mõningas määras on vaba tahtmist, väliselt ausasti elada ja nende asjade vahel valida, millest mõistus saab jagu; kuid ilma Püha Vaimu armuta, abita ja tegevuseta inimene ei suuda Jumala meelepäraseks saada, südamest Jumalat karta ega temasse uskuda, ega sündimisest päritud kurja himu südamest heita välja, vaid see sünnib Püha Vaimu läbi, keda antakse Jumala sõna läbi. Sest Paulus ütleb 1. Kor. 2., 14: **Lihalik inimene ei saa mitte kätte, mis Jumala Vaimu asjad on.**" Ning et näha oleks, et meie siin mingit uut asja ei õpeta, olgu toodud siin Augustinuse selged sõnad vabast tahtest Hypognostikoni III raamatust: Meie tunnistame, et kõigis inimesis on vaba tahe, sest neil on kõigil loomulikku aru ja mõistust, ei mitte, et nad võiksid selle läbi midagi Jumalaga võtta ette nagu: Jumalat südamest armastada ja karta, vaid ainult selle elu välistes asjades on neil vabadus hääd või kurja valida. Hääks nimetan mina seda, mis tuleb loodusest, nõnda kui: põldu harida tahta, süüa ja juua tahta, sõpra vaatama minna, riidesse panna, maja ehitada, naida, loomi sööta, hääd ametit õppida või mis hääd veel sesse ellu kuulub. Kõik neid asju pole ilma Jumalata olemas ega jää ilma temata seisma, vaid kõik on tema seest ja tema läbi. Selle vastu võib inimene küll kurja ise oma tahtega võtta ette nagu: ebajumalat kummardada, inimesetapjaks hakata j. n. e."

Kutsuv Kristus.
Köhler. Kaarli kiriku altarimaal Tallinnas.

§ 8. Jeesus Kristus Lunastajana.

Piibli kohti: 1 Moos. 3., 15; Jes. 7., 14; 9., 5; 53; Miika 5., 1; Sak. 9., 9; 11., 12—13; Laul 49., 8—9; 110; Matt. 8., 10; 11., 4—5; 26., 63, 64; 28., 13—20; Mrk. 1., 15; 10., 45; Luuk. 1., 35; Luuk. 2., 49; Luuk. 19., 10; 22, 14—15; 23., 46; Joh. 1., 7; 1., 11; 1., 29; 3., 16; Joh. 3., 28; 5., 23; 8., 34, 36; 8., 58; 10., 17—18; 10., 30; 14., 6; 17., 24; 18, 36; 20., 28; Ap. teg. 1., 11; 10., 42; Rooma 6., 23; 14., 7, 8; 1 Kor. 3., 11; 15., 25; 2 Kor. 5., 19, 20; Vil. 1., 21; 2., 7—8; 2., 9—11; Kol. 1, 19; 3., 13; 1 Tim. 1., 15; 2., 5—6; 1 Peetr. 2., 21; 3., 18—19; 1 Joh. 2., 1; 5., 20; Eebr. 4, 15; 7., 26.

1. Lunastaja. Jeesuse isik ja tegevus.

Jumala riigi teostamine on seoses patu hävitamise ja lunastusega. Et mõista Jeesust kui usuobjekti, lähtume ajaloolise Jeesuse seisukohast. „Jeesuse Kristuse isiku võrratu omapära (originaalsus), ühtlus ja sügavus toob selgesti esile Uue Testamendi andmeis kustumatult kujundatud tegeleja Lunastaja iseloomu pildi, mis igale vastuvõtlikule ligidale astub esimeste tunnistajate edasiandmise läbi. Samuti on otsustavad Kristuse päästetöö tõsiasjad —

tema surm ja ülestõusmine sellega tõestatud, et nad tema poolehoidjate erilise koguduse on asutanud ja nende elu ja mõtlemist mõõduandvalt määranud. Lunastajat võib temas näha vaid see, kes tema vastu tuleb päästeigatsusega" (Kirn). Sünoptilisis evangeeliumes astub meile Jeesus Kristus vastu kui tõotatud Messias. Seda toonitab eriti Matteuse evangeelium. Markus näiab Jeesust kui maailma kuningat, Luukas kui patuste õnnistegijat ja Lunastajat. Johannes kirjeldab Kristust kui Isa ainusündinud Poega, kes täis armu ja tõtt. Pauluse kirjadest särab Kristuse isik taevalikus ülevuses ja valguses kui see, kes on lõpetanud päästetöö ristisurma ja ülestõusmisega.

I **Jeesuse kõlbeline tõsidus ja valjus** ilmnevad ja peegelduvad tema kõnedes, tegudes ja õpetuses. On vaid kaks teed: üks, mis viib elusse, teine — hukatusse. **„Minge sisse kitsast väravast. Sest see värav on lai, ja see tee on suur, mis hukatuse sisse viib; ja palju on neid, kes säält sisse lähevad. Sest see värav on kitsas, ja see tee on vaevaline, mis elu sisse viib, ja pisut on neid, kes seda leiavad"** (Matt. 7., 14, 13). Kes eluteed mööda lähevad, peavad olema kõlbeliselt hääd inimesed ja täitma Jumala püha tahet. **„Ei saa kõik, kes minu vastu ütlevad: Issand, Issand! taevariiki, vaid kes teevad minu Isa tahtmise järele, kes taevas on. Sest kes iial Jumala tahtmise järele teeb, see on minu vend ja minu õde ja ema"** (Mark. 3., 35). Inimese püüdmiste siht ja suund on Jumala riik. **„Aga nõudke esite Jumala riiki ja tema õigust, siis seda kõik peab teile päälegi antama"** (Matt. 6., 33). Eluvõitluses seistes suudab inimene õiget suunda leida, täites Jumala käske ja kogudes enesele varandust taevas. **„Käsusõna tead sina ... Üht asja on sulle vaja, mine ja müü ära kõik, mis sul on, ja anna vaestele, siis peab sul varandus taevas olema; ja tule, käi minu järel ja võta rist enese pääle"** (Mark. 10., 19—21). Ka variserid katsuvad Jumala käske täita, kuid ei märka, kuidas nad jätavad selle juures tähtsaima asja kõrvale. **„Häda teile! teie kirjatundjad ja variserid! teie salalikud, et teie kümnest maksate mündist ja tillist ja köömnest, ja mis raskem on käsuõpetuses, kohtu ja halastuse ja usu jätate teie maha. Seda peab tegema, ja teist ei pea mitte maha jätma. Teie sõgedad juhatajad, kes teie sääski kurnate, aga kaamelid sisse neelate. Häda teile! teie kirjatundjad ja variserid! teie salalikud, sest et teie karika ja vaagna väljastpidi puhtaks teete, aga seestpidi on nemad täis riisumist ja prassimist"** (Matt. 23., 23—25).

Kõlbelise elu juhis ja ülim käsusõna on: **„Aga Jeesus ütles tema vastu: Sina pead Issandat oma Jumalat armastama kõigest omast südamest, ja kõigest omast hingest, ja kõigest omast meelest** (Matt. 22., 37)... **Seesama on esimene ja**

suur käsusõna. Aga teine on selle sarnane: Sina pead oma ligimest armastama kui iseennast" (Matt. 22., 38, 39). Kristuse käskude, määruste ja nõuete kokkuvõte on väljendatud kuldreeglis: **„Kõik nüüd, mis teie iial tahate, et inimesed teile peavad tegema, nõndasamuti tehke ka teie neile; sest see on käsk ja prohvetid"** (Matt. 7., 12). Tasandus, arm ja rahu ja südamepuhtus on taevariigi kodanike tunnused (Matt. ev. 5., 6., 7. päätükk. Mäejutlus. Õndsakskiitmised). Oma riigi kodanikelt nõuab Issand truudust. **„See on hää, sina hää ja ustav sulane: sina oled pisku üle ustav olnud, mina tahan sind palju üle panna; mine oma isanda rõõmu sisse"** (Matt. 25., 21). Iga kuri sõna ja puhtuseta meelsuse-avaldus on pälvinud hukkamõistmist. **„Aga mina ütlen teile, et inimesed peavad aru tegema kohtupäeval igast ühest tühjast sõnast, mis nemad on rääkinud."**

Jumala riigi kasvamisest ja võidust räägib Jeesus tähendamissõnades taevariigist (Matt. 13. p. — 25. p.). Inimene peab vilja kandma. **„Hää puu ei või paha vilja kanda ega paha puu või hääd vilja kanda. Iga puu, mis hääd vilja ei kanna, raiutakse maha ja visatakse tulesse"** (Matt. 7., 18, 19). Lõplik otsus tehakse viimses kohtus (Matt. 25., 31—46).

II **Jeesuse ainulaadiline jumalateadvus, iseteadvus ja jumalaelamus.** Oma elu märgusõna (parole) Jeesus on öelnud Jeruusalema templis, kui ta oli veel 12-aastane: **„Eks teie ei teadnud, et ma ses pean olema, mis mu Isa päralt on?"** (Luuk. 2., 49)

Tema kõlbeline puutumatus ja suurus on ligidases ühenduses jumalateadvusega, millele võrdset ei leidu ka suurimate prohvetite juures, kellest ükski pole julgenud tunnistada seda, mida on kinnitanud Jeesus. **„Mina ja Isa oleme üks** (Joh. ev. 10., 30)... **Mina olen maailma valgus; kes minu järel käib, see ei käi pimeduses, vaid temal peab eluvalgus olema** (Joh. ev. 8., 12)... **Minu lambad kuulevad minu häält, ja mina tunnen neid, ja nemad käivad minu järel. Ja mina annan neile igavese elu, ja nemad ei saa elades hukka, ja ükski ei kisu neid minu käest** (Joh. ev. 10., 27, 28)... **Mina olen tee, ja tõde, ja elu. Ükski ei saa Isa juure muidu kui minu läbi** (Joh. 14., 6) ... **Mina olen ülestõusmine ja elu; kes minu sisse usub, see peab elama, ehk tema küll sureb! Ja igaüks, kes elab ja usub minu sisse, see ei pea mitte igavesti ära surema"** (Joh. 11, 25, 26). **„Ja ülempreester kostis ja ütles tema vastu: Mina vannutan sind elava Jumala juures, et sina meile ütled, kas sa oled Kristus, Jumala Poeg? Jeesus ütles tema vastu: Jah, mina olen; ometi ütlen mina teile: sest ajast peate teie nägema inimese Poega istuvat Jumala väe paremal pool ja tulevat taeva pilvede pääl"** (Matt. 26., 63, 64).

„Siis vastas Simon Peetrus ja ütles: Sina oled Kristus, elava Jumala Poeg. Ja Jeesus vastas ja ütles temale: õnnis oled sina, Simon Joona poeg, sest liha ja veri ep ole sulle seda mitte teada annud, vaid minu Isa, kes taevas on." (Matt. 16., 16, 17) **„Katsuge kirju läbi, sest teie arvate, et teil nende sees on igavene elu, ja need on, mis minust tunnistavad** (Joh. 5., 39)... **Mina olen, kes ma iseenesest tunnistan, ja Isa, kes mind on läkitanud, tunnistab minust ka** (Joh. 8., 18)... **Ja kes mind on läkitanud, see on minuga; Isa ei jäta mind mitte üksi, sest et ma ikka teen, mis tema meelepärast on** (Joh. 8., 29)... **Kui nüüd Poeg teid vabaks teeb, siis olete teie õieti vabad** (Joh. 8., 36)... **Mina olen viinapuu, teie viinapuu oksad; kes minu sisse jääb, ja mina tema sisse, see kannab palju vilja; sest minuta ei või teie ühtegi teha** (Joh. 15., 5)... **Minu roog on see, et ma teen selle tahtmise järele, kes mind on läkitanud, ja lõpetan tema töö** (Joh. 4., 34)... **Aga see on selle tahtmine, kes mind on läkitanud, et igavene elu peab olema igalühel, kes Poega näeb ja tema sisse usub, ja mina tahan teda üles äratada viimsel päeval** (Joh. 6., 40)... **Sest otsegu Isal on elu iseeneses, nõnda on tema ka Pojale annud, et elu peab tema enese sees olema. Ja temale ka meelevalla annud kohut mõista, et ta inimese Poeg on. Ärge pange seda imeks; sest tund tuleb, millal kõik, kes haudade sees on, peavad tema häält kuulma, ja välja tulema, kes on hääd teinud, elu ülestõusmiseks; aga kes on paha teinud, hukkamõistmise ülestõusmiseks."** (Joh. 5., 26, 29) Jeesuse jumalateadvus on katkestamatu. Temale on lubatud vaadata jumalikkudesse saladustesse. Jeesuse juures leiame kõige jumalaelamuse haripunkti. Sellise jumalateadvuse ja jumalaelamusega on koostatud Jeesuse omapärane iseteadvus, et tema on Messias, kutsutud maailma Lunastaja ja kohtumõistja.

III **Jeesuse armastus, vaimne üleolevus, patutus, imeteod.** Maailma Lunastajaks Jeesus sai oma täielise armastuse tõttu. Seesama Jeesus, kes kõikumatult nõudis Jumala käskude ja tahte täitmist kõiges, võis süüst koormatute ja patuste juure laskuda ülevoolavas õrnuses ja lahkuses. **„Tulge minu juure kõik, kes teie vaevatud ja koormatud olete, ja mina tahan teile hingamise saata. Võtke eneste pääle minu ike, ja õppige minust; et mina olen tasane ja südamest alandlik, siis leiate teie hingamise eneste hingedele."** (Matt. 11., 28, 29) Tema ei lükanud enesest kedagi ära. Paganliku Kapernauma pääliku palve täitis ta samuti kui sünagoogi eesseisja Jairuse oma. Õnnetu Kaananimaa naise tütre tegi ta samuti terveks (Matt. 15., 22 ja edasi) kui iisraelimehe poja. (Matt. 17., 14 ja edasi) Naisi kaitses tema nende õigustes (abielu lahutamise küsimus Matt. 19., 3 ja edasi), lapsi võttis ta oma sülle ja õnnistas neid.

Ärakadunud poeg.*)

Tema ise oli halastaja Saamaria mees, kes tegi pimedaid nägijaks, kurte kuuljaks, jalutuid terveks ja äratas Naini linna lesknaise poja surnust. Tema otsiv silm nägi lesknaise andi ohvrikirstu juures ja kahetseja Sakkeuse pilku. Tal oli halemeel rahva ja Jeruusalema pärast. **„Jeruusalem, Jeruusalem! kes sa tapad prohveteid ja viskad kividega surnuks need, kes sinu juure on läkitatud! Kui mitu korda olen**

*) Histoire de la vie de Jésus-Christ.

mina su lapsed tahtnud koguda otsegu kana kogub kokku oma pojad tiibade alla, ja teie ep ole mitte tahtnud." (Matt. 23., 37) Ta tundis kahju rikka noormehe pärast. **„Aga Jeesus ütles jüngrite vastu: Tõesti mina ütlen teile, et rikas vaevalt taevariiki saab."** (Matt. 19., 23) Puutumata ja püha andeksandja armastus heliseb vastu tähendussõnust kadunud lambast, trahmarahast ja pojast. (Luuka ev. 15. p.) Jeesuse armastuse jumalikust kõrgusest sätendavad sõnad: **„Armastage oma vihamehi; õnnistage neid, kes teid ära vannuvad; tehke hääd neile, kes teid vihkavad, ja paluge nende eest, kes teile liiga teevad ja teid taga kiusavad — et teie võiksite saada oma Isa lapsiks, kes taevas on; sest tema laseb oma päikese tõusta kurjade ja hääde üle, ja laseb vihma sadada õigete ja ülekohtuste pääle."** (Matt. 5., 44, 45) Jeesuse õpetuse ja tegude kooskõla (Luuka 23, 34, 46 ja teised kohad), loov jõud tema mäejutluses, tähendussõnades ja kõnedes, lihtsus, rahvapärasus, temperamendi ja meeleolu elu sädelev üliküllus räägivad meile tema vaimsest üleolemisest ja hingeelu võrratust rikkusest.

„Ja see sündis, kui Jeesus needsinased kõned sai lõpetanud, ehmatas rahvas tema õpetuse pärast. Sest tema õpetas neid kui see, kellel meelevald oli, ja ei mitte nõnda kui kirjatundjad." (Matt. 7., 28, 29) Tema oskus suurimaid tõdesid lihtsaimail viisil anda edasi ei leia enesele võrdset maailma ajaloos. Värskelt kui sügavast allikast voolavad tema selged ja karastavad jõurikkad õpetussõnad. Ilusamad kui helevalged vesiroosid vaikse vee tumedal pinnal on tema meeleolu, elu ja maistest muredest üleoleku väljendused. **„Seepärast ütlen mina teile: Ärge muretsege mitte oma elu eest, mis teie peate sööma ja mis teie peate jooma, ega oma ihu eest, mis teie peate selga panema. Eks elu enam ole kui toidus, ja ihu enam kui riided? Pange tähele linde taeva all: nemad ei külva ega lõika ega pane kokku aitade sisse; ja teie taevane Isa toidab neid. Eks ole teie palju ülemad kui nemad? Aga kes on teie seast, kes oma murega enese pikkuse juure võib ühe küünra jatkata? Ja mis muretsete teie riiete pärast? Pange tähele lillekesi välja pääl, kuidas nemad kasvavad; nemad ei tee tööd ega ketra. Aga mina ütlen teile, et Saalomongi kõige oma au sees ei ole mitte nõnda olnud ehitud kui üks neistsinatsist."** (Matt. 6., 25—29 ja edasi Matt. 6., 30—34)

Muretult rändab Jeesus ühest kohast teise, olgugi et temal ei ole paika, kuhu oma pää panna. (Matt. 8., 20) Ta ei kartnud ei Herodest, Kaivast, Pilatust ega ühtki inimest (Matt. 10., 28) Teda ei hirmutanud hädaoht ega surmgi (Mrk. 4., 35 ja järgnevad). Tema vaikne lapselik usk, mis omab imetegevuse jõu, siirdub Isasse. Tema vaimne ülekaal ilmneb eriti

selgesti vastustes küsimusile, mida esitasid variserid, saduserid ja kirjatundjad. (Kohturahast Mrk. 12., 14 ja järgm., ülemast käsusõnast Mrk. 12., 28 ja järgm., ülestõusmisest Mrk. 12., 18—27.) Ka kavalamini ülesseatud püünis ei tabanud teda. Igas olukorras jäi tema situatsiooni peremeheks.

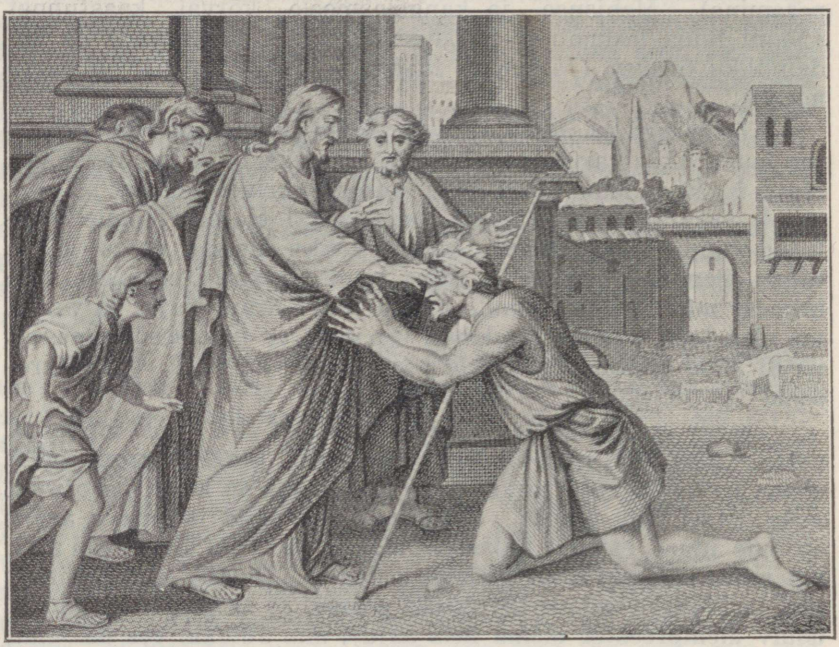
Vaimse üleolevuse ja valitseja-ande (Matt. 25., 35) kõrval näeme Jeesuse juures suurimat alandust (Joh. 13. — jalgade pesemine). Mehisuse ja kangelasmeele kõrval kaastunnet (Naini linna lesknaine — Luuk. 7., 11 ja järgnevad) ja südamlikku õrnust (Jeesus ja lapsed — Mark. 10., 13 ja järgnevad).

Tõsidusega käsikäes käib Kristuse juures elurõõm. Ta istub lauas rikka variseri ja tölneriga (Luuka 14., 1 ja järgmised, Matt. 9., 10). Kuid kõige selle juures ta erines teistest sellega, et oli patuta. Koguni tema vaenlasedki ei leia temale tõestatud süüd. **„Aga Pilatus kutsus kokku ülemad preestrid, ja rahva ülemad, ja rahva ja ütles nende vastu: Teie olete selle inimese minu juure toonud, otsegu rahva ärapööraja; ja vaata, ma olen teda teie ees kuulanud ja mina ep pole sest inimesest ühtki süüd leidnud, mis teie tema pääle kaebate, ega Herodeski** (Luuk. 23., 13, 14 ja järgm.)...

Jeesus on kiusatused ikka võitnud ära. Ta ei ole langenud pattu. **„Sest meil pole ülempreester, kel ei peaks härrast meelt olema meie nõtruste pärast, vaid kes kõigis on kiusatud otsegu meie, siiski ilma patuta. Seepärast läki nüüd julgusega armu aujärje juure, et meie halastust saame, ja armu leiame sel ajal, kui meile abi tarvis on** (Ebrea r. kiri 4., 15, 16)... **Seepärast pidi ta kõigis vendade sarnaseks saama, et ta pidi armuline ja ustav ülempreester olema neis asjus, mis Jumala ees on teha, et rahva patud lepitada."** (Ebr. 2., 17) Allikate materjalis ei ole ühtki toetuspunkti Kristuse patususe tõestuseks. (Kiusamise lugu Matt. 4., 1—11; Mrk. 1., 12, 13; Luuk. 4., 1—13). Röövelgi ristisambas tunnistas: **„Aga seesinane ep ole ühtki paha teinud."** (Luuk. 23., 41-b) Teiste inimeste reast tõstavad Jeesuse välja ka tema imeteod. Jeesus vaatas imetegudele kui sekundaarseile nähtusile. **„Kui teie ei näe imetähti ega imetegusid, siis ei usu teie mitte."** (Joh. 4., 48) Imedest räägime siis, kui oleme veendunud selles, et meie ees on eriline Jumala tegu. Jeesus on teinud palju imetegusid, tehes terveks haigeid, vaigistades tuult ja tormi ja merd, äratades üles surnuid j. n. e. (Joh. 4., 43—54, kuningamehe poja tervekstegemine; Luuka ev. 5., 12—26, pidalitõbise ja halvatud mehe tervekstegemine; Luuk. 7., 1—10, pääliku sulase tervekstegemine; Luuk. 7., 11—17, Naini lese poja ülesäratamine; Mark. 4., 35—41, tuulevaigistamine; Matt. 9., 18—22, veritõbise naise tervekstegemine; Mrk. 7., 24—30, Kaananimaa naise tüt-

re tervekstegemine; Luuk. 8., 41—56, Jairuse tütre ülesäratamine j. n. e.).

Kes kõikväelisse Jumalasse usub, sellele ei tee raskusi uskuda Kristuse imetegudesse. Igal aastal äratab Jumal loendamatuid olevusi ellu. Haljas puuleht on imetaoline laboratoorium, kus töötavad salapärased jõud. Me ei tunne nende olu. Jumal, kes valitseb miriaade olevusi ja jõude, moodustab elu

Imetegu.*)

oma tahte järgi. Mihuslikult (kvalitatiivselt) ja koguslikult (kvantitatiivselt) kutsuvad meis Jumala imeteod esile imestust ja aukartust. Nende läbi Jumal on sanktsioneerinud Kristuse tööd. **„Sest mis on kergem ütelda: patud on sulle andeks antud, või ütelda: tõuse üles ja kõnni? Aga et teie peate tundma, et inimese Pojal meelevald on pattusid maa pääl andeks anda;** (siis ütleb tema halvatu vastu): **Tõuse üles, tõsta oma voodi üles ja mine oma kotta."** (Matt. 9., 5, 6)

Oma õpetust taevariigist Jeesus Kristus on põhjendanud oma elu, tegevusega, ja tema armastus, mis oli „pikameelne ja näitas heldust üles, mis sallis kõik, uskus kõik, lootis kõik, kannatas kõik ega väsinud iialgi" (1 Kor. 13., 4 ja järgm.), täitus Kristuse ristisurmas. (Matt. 27; Mark. 15; Luuk. 23)

*) Par le P. de Signy Paris.

Ristilöömine.
Rubensi maali järgi.

IV **Jeesuse ülestõusmine.** Jeesuse ülestõusmine on suur tsentraalime. Selles imes tuli ilmsiks Jeesuse üliloomulisus. Ajaloolisest seisukohast on Kristuse ülestõusmine tunnistatud Uue Testamendi läbi. (Joh. 20., 1; Luuk. 24., 1—3; Mrk. 16., 1—4; Matt. 28., 1—4 Naised ja äraveeretatud kivi; Luuk. 24., 4—8; Mrk. 16., 5—7 Matt. 28., 5—7 Inglite tunnistus ülestõusmisest; Joh. 20., 11—

18; Matt. 28., 9, 10 Jeesus näitab ennast Maria Magdaleenale; Matt. 28., 11—15 hauahoidjate seletused; Luuk. 24., 13— 35 Emmause jüngrid; Luuk. 24, 36—43; Joh. 20, 19—25; Joh. 20., 26—29 Jeesus jüngrite keskel, näitab ennast ka Toomale; Joh. 21., 1—24 Jeesus ilmutub pärast oma ülestõusmist jüngritele Tibeeria järve ääres; 1 Kor. 15., 5, 6, 7, 8 enam kui viiesaja venna Jeesuse nägemine, kellest suurem hulk veel siis, kui Paulus I Kor. kirja kirjutas, elus olid; ja teised kohad).

Jeesuse äraseletatud ihu on tunginud läbi sinna maailma, millest ei ole empiirilist teadust. Jeesuse ülestõusmine on Jumala aamen Kristuse lunastamistöö juure. See on Jumala tunnistus, et hingemaailma elu loomis- ja lunastamistöö on lõpetatud. **„Apostel Paulus ütleb: Aga kui Kristus ei ole üles äratatud, siis on meie jutlus tühine, aga teie usk on ka tühine... Aga nüüd on Kristus surnust üles äratatud ja on esimeseks saanud nende seast, kes on läinud magama."** (1 Kor. 15., 14, 20) See tõsiasi on terav kivi, mille vastu on põrganud Kristuse vastased ja usuteotajad ristikoguduste algpäevilt meie ajani.

Vaatleme ja arvustame nende seisukohti järgmiste punktide all:

I **Varguse hüpotees.** „Aga kui nemad ära läksid, vaata siis tulid mõned hoidjaist linna ja kuulutasid ülempreestritele kõik, mis oli sündinud. Ja nemad tulid vanematega kokku ja pidasid isekeskis nõu ja andsid sõjameestele raha küll ja ütlesid: **Ütelge, et tema jüngrid öösi on tulnud ja tema ära varastanud, kui meie magasime.** Ja kui maavalitseja seda saab kuulda, tahame meie teda meelitada ja saata, et teie peate ilma mureta olema. Aga nemad võtsid raha ja tegid nõnda kuis neid õpetati, ja see kõne sai kuulsaks Juuda rahva seas tänapäevani." (Matt. 28., 11—15).

II **Varjusurma hüpotees.** Selle järgi võeti Jeesus ristilt varjusurnuna. Ta ärkas varjusurmast ja elas edasi ning suri teadmata, millal.

III **Subjektiivse visiooni hüpotees.** Jüngritest ja Jeesuse järelkäijaist nägid vaid mõned visionaarselt Jeesust. Nende mõtted olid pöördud viimaseile sündmusile. Ärrituse, ihalduse ja sugestiooni tõttu täitus nende soov — näha Jeesust.

IV **Objektiivse visiooni hüpotees.** Jeesust nägid ühel-ajal visionaarselt hulgad ja üksikud. Nägemus põhjenes samadel alustel kui subjektiivse visiooni juures, ta oli vaid laiaulatuselisem.

Need hüpoteesid I—IV, mille tekkimine algas algristikoguduse päevil (Matt. 28., 13) ja arenes edasi Kristuse vastaste leeris eriti ratsionalismi ajast tänapäevani, ei ole meile vastuvõetavad järgmisil põhjusil:

ad. I Varguse võimaluse vastu räägib see asjaolu, et Kristuse hauavahtideks olid Rooma sõdurid (Matt. 27., 63—65). „Ja nemad läksid ära, ja hoidsid hauda hästi hoidjatega ja panid kivi pitseriga kinni." (Matt. 27., 66) Rooma sõdurite vahvus on kuulus vanast ajast saadik. Nende tubliduse klassikalise näitena toome paljude hulgast selle sõduri, kes surma sai Pompei ja Herkulanumi hukkumisel. Vaatamata maavärisemisele ja hävitavale tulisele laavale, jäi vahipostil seisev sõdur oma kohale, täites sõduri kohust viimse hingetõmbuseni, nagu sellest annab tunnistust tema kaugest minevikust säilinud kuju. Ei ole usutav, et ehmunud ja hirmunud jüngrite salgake oleks võinud suure riigi distsiplineeritud sõdurite valve alt varastada Kristuse surnukeha — hauast, millele oli lükatud ette

raske kivi. (Matt. 27., 60) Teine argument varguse hüpoteesi vastu on oma õnnistegija pärast leinavate jüngrite hingelaad pärast põrutavaid Kolgata sündmusi. Ei ole mõeldav, et keegi normaalselt mõtleja inimene, kelle isa, ema, sugulane või sõber on surnud, läheks kaevaks laiba hauast välja ja siis ruttaks rõõmusõnumit kuulutama: „Minu armas surnu on tõusnud üles."

ad. II. Ka varjusurma hüpoteesi ei saa Kristuse suhtes pidada teooriaks. Evangeeliumis on öeldud: „Aga Jeesus kisendas jälle suure häälega ja heitis hinge." (Matt. 27., 50) „Aga kui nemad Jeesuse juure tulid ja nägid teda ju surnud olevat, ei murdnud nemad tema sääreluid mitte; vaid üks sõjamehist pistis odaga tema külge, ja sedamaid tuli veri ja vesi välja. Ja kes seda on näinud, see on seda tunnistanud, ja tema tunnistus on tõsine, ja see teab, et ta räägib, mis tõsi on, et teie peate uskuma." (Joh. 19., 33—35) Sellest näeme, et Jeesus oli tõesti surnud. Vere jagunemisprotsess algab teatavasti pärast füüsilist surma. Varjusurma puhul, kui varjusurmast ärganu oleks suutnud raske kivi haua ukse eest veeretada ära, oleks Juuda rahvas tema uuesti võtnud kinni ja hukanud. Arvatavasti poleks jäänud karistamata ka need, kes hukkamise otsust korralikult ei täitnud. Igal juhtumil oleks tähtsa tegelase tõelise surma aja, koha ja viisi kohta midagi kuulda olnud, kuid seda pole. Ka ei oleks varjusurmast ärganud nõrk ja kurnatud inimene olnud „võiduvürst, ülestõusnud Issand ja õnnistegija."

ad. III ja IV. Esimese kahe hüpoteesi ilmse puudulikkuse ja võimatuse tõttu on katsutud konstrueerida midagi usutavamat. Selleks on seatud üles subjektiivse ja objektiivse visiooni hüpoteesid. Visioon on silmapettus. Psühholoogiast tunneme mitmesuguseid silmapetteid. Neist tähendab hallutsinatsioon säärast kujutlust, mida keskorgani haigusliku ärritavuse pärast peetakse tajumuseks. Sagedamini esinevad nägemis- ja kuulmismeele hallutsinatsioonid. Hallutsineerija näeb igasuguseid visioone ja kuuleb mitmesuguseid hääli, mida ei märka tema ümberolijad. Haige usub tema fantaasias liikuvate asjade olemasolemisse, vahel koguni teades, et säärased nähtused on pettepildid. Illusioonideks nimetatakse niisuguseid visioone, mis tekivad mingil välisel ärritusel. Hallutsineerija peab tasast kloppimist müristamiseks, tuule kohinat muusikaks. Subjektiivse visiooniga on meil tegemist siis, kui nägemus ilmub ühele isikule, objektiivse visiooniga siis, kui hulgad näevad midagi eriskummalist, sarnaselt massihüpnoosi nähetele.

Visioonide hüpoteeside vastu on rida kaaluvamaid põhjusi.

Pole alust arvata, et Maria Magdaleena, Peetrus, Johannes, Toomas ja teised kõik olid hingeliste ja füsioloogiliste defektidega inimesed. Ei saa väita enam kui viiesaja venna (1 Kor. 1., 15) ega nende kohta, kes Tibeeria järve ääres nägid ülestõusnud Jeesust, et need kõik olid haiged inimesed. Selleks ei anna allikad mingisugust põhjust. Ka ajaloolisest seisukohast oleks ebamäärane arvata, et maailma suurima usundi ja selle läbi tekkinud ja mõjutatud kultuuri ja tsivilisatsiooni võidukäik põhjeneks vaid haigete inimeste vaimustatud veendel. Veel selgemini paistab silma objektiivse visiooni hüpoteesi võimetus, kui paneme tähele seda psühholoogilisest seisukohast. Jeesuse jüngrid ootasid Messiast. Tema pidi ehitama üles Iisraeli riigi. Jüngrid arvasid Messia leidnud olevat Jeesuse isikus. Nad olid tema pärast jätnud maha oma perekonnad, kodud, paadid, võrgud. Jeesuse silmist oli neile paistnud vastu igavese elu tuli ja uue kevade hommikukoit. Nad olid kuulnud tema selgeid sõnu, värskendavaid kui vihm põuasele maale, karastavaid kui kaste igatseja ja otsija hingepõllule, kuid ka valjusid kui

kõuekärgatus ja teravamaid kui mõõk. Jüngrid olid näinud Jeesuse jumalikku armastust ja imetegusid.

Kuid kõigele sellele ilusale lühiajalisele paradiisile oli saabunud kiire ja hirmus lõpp Kolgatal.

See, kes oli vaigistanud vaese lesknaise muret, kuivatanud haigete, rõhutute, kurbade pisaraid, kutsunud lapsukesed õrnasti enese juure ja õnnistanud neid, ütelnud tuulele ja tormile oma kuningliku käsusõna, näidanud hingedele teed Jumala juure, kes röövlitki ristipuul ei olnud unustanud ega oma ema surmavaludes — selle kohta rahvas oli ütelnud: „Tema veri tulgu meie ja meie laste pääle." (Matt. 27., 25) Jeesus oli surnud needmise puhul. Rooma maavalitseja Pontius Pilatus ei leidnud temast süüd, kuid alatu hirmu pärast Juuda rahva ja Rooma valitsuse ees oli tark jurist oma tõetunde ja õigluse mõiste vastu talitanud ning ülempreestri, variseride, saduseride ja rahva meelehääks lasknud risti lüüa Jeesuse Kristuse kui kurjategija roimarite vahele. Sõpruse ja truuduse sidemeid olid murdnud jüngrid, reetes (Juudas Iskariot), salates (Peetrus — Matt. 26., 69—75) teda, kes läks nende eest surma! Ilusaimale unelmale oli tulnud õudne lõpp. Jeesuse surnukeha oli pandud Arimaatia Joosepi haudkambrisse. Jeesuse jüngritel polnud vihase rahva poolt oodata midagi hääd. Nende oma südamed olid purustatud, hingerahu riisutud. Surmamineja oli vaadanud salgaja Peetruse silma. Peetrus oli läinud välja ja kibedasti nutnud. Mis nüüd edasi? Nii pidid küsima jüngrid. Ja vastama: Mis muud, kui tagasi oma endise töö juure järvele, põllule, tolliametisse.

Mahalöödud, meeleheiteline ja kurb oli Jeesuse jüngrite meeleolu. Nad seisid oma unistuste, igatsuste ja tuleviku väljavaadete rusudel.

Kuid mõni aeg hiljem. Keda näeme siis? Kas hingepõhjani kurvastatuid ja meeleheiteist tuimestatuid mehi? Ei. Koguni midagi muud. Näeme inimesi, täis elutuld ja vaimu, julgust, vaimustust, mehisust, usku ja selgitatud maailmavaadet. (Ap. teg. 4. ja 5. päät. ja teised kohad) Need inimesed ei karda enam rahvast ega tunne hirmu oma usu ja tõetunde pärast ei kuningate ega timukate, näljaste kiskjate ja piinapinkide ees. Nõrkadest kahtlejaist ja otsijaist olid saanud inimesed, täis jõudu, indu, kindlat usku, vankumatut tahet, kalju põhjale tugejaid, selge sihi poole sammujaid, teadlikke, veendunud Kristuse järelekäijaid, kes viitavad vilgelt vaid Kristuse poole, kes kõikumatu järjekindlusega ja ürgjõulise hooga tunnistust annavad ülestõusnud Issandast, kes oli võitnud surma ja toonud esile hukkaminematu põlve ja elu.

Kas oli see sündinud hallutsinatsioonilise nähte — visiooni pärast? Ei. Psühholoogilisest seisukohast on seda võimatu möönda. Nägemuse pärast üksi surma ei minda. Elu lõppsuuna määramiseks ja võtmiseks pole küllaldane ükskõik, missuguses ekstaasis saavutatud tõhusaimgi pettepilt, vaid selleks on tarvis kõikumatut veenet ja usku, mis käesoleval korral võis olla ainult kainel, selgel ja kindlal teadmisel ja tajumisel põhjendatud: **Jeesus on tõusnud üles.** Oleme teda näinud ise oma silmaga ja katsunud käega. Oleme rääkinud temaga. Jumal on tahtnud nõnda. Sedaviisi pidi surmavõitja kõikide surmale alluvate kuningate kuningaks ja isandate Issandaks ja oma koguduse liikmete Lunastajaks saama.

See oli ülendatud Messia tee. Läbi surma ja kannatuse võidule, elusse ja ausse. Ainult nii võime mõista jüngrite ülesastumist, kelle usu ülestõusnud Issanda tõsine ilmumine tegi kaljukindlaks ja tiivustas sellesama õnnistegija poolt tõotatud rõõmustaja Vaim. See on Piibli seisukoht ja räägib objektiivse visiooni hüpoteesi vastu, samuti kui usulis-

Armuline Kristus.
Marmor. Thorwaldsen. ~~Roomas.~~ Kopenhageenis.

tunnetuslik loogiline vaatekoht. Selle järgi tahaksid visiooni hüpoteesi poolehoidjad teha Jumalat petjaks või mingisuguseks nõiakunstnikuks, hüpnotiseerijaks, kes Jeesuse jüngrite silmade ette manas pildid ja kuju, mis liikus ja rääkis, kuid keda polnud olemas tõeliselt.

Ja seda seepärast, et objektiivse visiooni hüpoteesi poolehoidjad tahavad Jumalat oma mõistuse järgi teha nii jõuetuks, et Ta ei või imetegusid teha ega ole kõikväeline. Säärane Jumala-teotamise katse jäägu meist kaugele. Meie usume kõikväelisse Jumalasse, kes loonud taeva ja maa ning jääb meie usu põhjaks ja kaljuks Tema ilmutus Jeesuses Kristuses ja tema pühas sõnas.

Meie seisukoht on Piibli seisukoht. See seletab meile Kristuse ülestõusmise fakti ära nii kaugelt kui seda läheb meie hingeõnnistusele tarvis. Uue Testamendi järgi (Matt. 28) Jeesus Kristus on tõusnud üles kolmandal päeval surnuist. Teda on näinud paljud, Temaga rääkinud. Tema äraseletatud ihu lähem kirjeldus jääb meile saladuseks. Ülestõusmise ihu kohta annab apostel Paulus 1 Kor. k. 15 p. 41—44 salmini järgmise seletuse: **„Ise on päikese selgus, ja ise kuu selgus, ja ise tähtede selgus, sest ühel tähel on enam selgust kui teisel. Nõnda on ka surnute ülestõusmine; kaduvas põlves külvatakse ihu, hukkaminemata põlves äratatakse seda üles. Auta külvatakse, au sees äratatakse üles; nõdruses külvatakse, väes äratatakse üles. Lihalik ihu külvatakse, vaimulik ihu äratatakse üles; sest on lihalik ihu ja on vaimulik ihu."** Ülestõusnud ja taevasseläinud Issand on ütelnud oma jüngritele: **„Minule on antud kõik meelevald taevas ja maa pääl. Seepärast minge ja tehke jüngriks kõik rahvas, neid ristides Isa ja Poja ja püha Vaimu nimel. Ja neid õpetades pidama kõik, mis mina teile olen käskinud. Ja vaata, mina olen igapäev teie juures maailma otsani."** (Matt. 28., 18—20)

Nii näitab meile lühike vaade Kristusele, et Jeesus on **tõsine inimene ning tõsine Jumal.** Siit järgneb ka tema lunastustöö tähtsus ja suurus kõikidele inimestele.

Kristoloogilisi vaateid minevikus ja olevikus rühmitab dogmaatika järgmiselt:

1. **Trinitaarne Kristoloogia.** Jeesus, vaatamata sellele, et ta maailma tuli tõelise inimesena, on igavene, Isaga ühesuguse olemisega Poeg, teine Kolmainu Jumala isik (persoon).

2. **Kenootiline Kristoloogia.** Jeesus piirab vabatahtlikult oma jumalikku jõudu ja igavest eneseteadvust lunastamistöö pärast. Selle läbi ei lähe kaduma tema oluline jumalus ja identiteet enesega.

3. **Messiaaniline Kristoloogia.** Jeesus kuulub oma elu tunnetuse järgi inimkonda. Tema on aga Jumala absoluutne organ lunastuse otsuse teostamisel, varustatud Püha Vaimu piiramatu edasiandmisega, mille läbi tema ühtub Jumalaga ja saab Jumala koguduse pääks.

4. **Profeetiline Kristoloogia.** Katsub anda rohkem ajaloolist kui lunastuslikku Kristuse isiku hindamist, kriipsutades alla Kristuse geniaalsust ja vagaduse eeskuju, millisena tema jääb kõikide aegade inimsoo usundliku elu ja jumalatunnetuse suurimaks juhiks.

2. Lunastus.

Jumala riigis täidetakse Jumala käske, ollakse Jumalaga osaduses, pühitsuses ja armastuses. Jumala riigi teostamine on seoses lunastusega, see tähendab võõra võimu alt lahti ostmisega ja orjusest vabastamisega. **„Lunastus on 1. Jumalast lahutava patuvõla kustutamine, 2. kõlbelist korda rikkuva patujõu võitmine ja 3. pahekaotamine.** Jumala riik suhtub lunastusele kui siht teele, mis viib tema juure." (Kirn) **„Jeesus ütles tema vastu: Mina olen tee, ja tõde, ja elu. Ükski ei saa Isa juure muidu kui minu läbi."** (Joh. ev. 14., 6)

I. Elumuredest lahtisaamine.

Maailmamure moodustavad loendamatud hädad. Nimetame neist tähtsamaid:

a. **Õnnetused.** Looduskatastroofid: maaväringud, tulepursked, veeuputused, maalibisemised, tormid, rahe, kõrvetav kõrvekuumus, põud, igavese lume- ja jääpiirkonna külmus j.n.e. Elu looduses on hirmus võitlus, milles tugevam ja targem hävitab nõrgema. Kiskjaile ja ussidele langevad saagiks ka paljud inimesed. Õnnetused mitmesugustel tööaladel: plahvatused, masinate vahele jäämine tehastes, kokkuvarisemised mäekaevandustes, uppumine, põhjaminek merel j. n. e.; raudtee-, auto-, lennukiõnnetused j. n. e.

b. **Haigused.** Tiisikus, vähi, pidalitõbi; aju, südame, kopsu, mao, maksa ja teiste elundite loendamatud haigused; gripp, katk, tüüfus, sarlakid, difteriit, rõuged, leetrid ja palju muid nakkushaigusi; pimedus, kurtus, vaimuhaigused, igasugused põlendikud, kasvajad ja mädanikud ja tuhanded muud tõved lastele, noortele ja vanadele, millest rasket keelt räägivad haiglad ja parandusmajad.

c. **Sotsiaalsed vahekorrad.** Vastolud rikkuse ja vaesuse vahel; tööpuudus, elukallidus, korterikriis, igapäevase leiva küsimus, alkoholism, kõlvatus, vanakeste, leskede, vaeslaste, koduta ja teiste mured; klassivõitlus, mässud, poliitiline võimuhaaramine, terror; kuritegevus, tagakiusamised j. n. e.

d. **Rahvusvahelised suhted.** Piina- ja vererikkad sõjad, milles langeb miljoneid rahvaste paremaid õitsevaid noormehi; kunsti ja teiste rahva varanduste katastroofiline häving, lõpmatud ohked surijate ja nende omaste rinnust, vereja silmapisarate jõed, tuhandete ristide väljad — kõik need ja palju muid nagu eelarvamised, ebausk j. n. e. räägivad meile elumuredest, kurbusest, valust, vaevast, tusast ja surmast üksiku elus, perekonnas, seltskonnas ja riigis.

Kõigist neist loeteldud ja loetelemata jäänud muredest lunastab meid Jeesus Kristus.

Lunastuse läbi ei murta muret end, vaid kõrvaldatakse mure jõud meie üle. Jeesus ja tema jüngrid on küll muresid vahenditult kõrvaldanud, näljaseid toites, haigeid tervendades, surnuid äratades üles j.n.e. Imesid teeb Jumal edasi ka tänapäeval, kuid murel on oma mõte Jumala maailmakorras. Kus valgust, sääl varju. Roosioksa küljes on sageli rohkem okkaid kui õisi. Kibedat rohtu peame vahel võtma vastu Jumalalt. Tema on meie arst. Arst tarvitab teravat nuga, et opereerida haigestunud kohta organismis. Häda õpetab, teeb tugevaks seesmiselt. Häda on olnud kultuuri edu ja kordamineku tõukejõuks. Mugavus, küllus ja kerge elu suigutavad inimesi laiskusele, uinutavad töö ja tahtejõu lõtvusse. Häda ja mure õpetavad kaastunnet, suurendavad armastust, juhatavad mõistma teiste puudusi, sunnivad silmi pöörma Jumala poole.

Murejõud võib aga paisata inimese meeleheitesse, teha teda kõlvatuks, alistujaks, kes ei suuda taluda elukoormat, kui puudub inimesel usk. Kristus on see tee, mida mööda käies inimsugu vabaneb murejõust. Seda mõistavad need, kes ise on saanud lahti Kristuse läbi mureväest, või kes murejõust vabanemist Lunastaja läbi on näinud teiste juures. Neil on selge siht silma ees. Sinna poole kõigest väest püüdes peame tegema, mis Jumal käskinud meil. Mis meie võimeist ja jõust üle ja edasi, selle jätame Jumala hooleks.

Usus eluteed sammudes ja ühendusse jäädes Jumalaga näeme, et mitte üksi õnn, kordaminek, päikesepaiste, vaid kõik — isegi häda meid viib õnnistuse poole. „Aga meie teame, et kõik hääks tuleb neile, kes Jumalat armastavad." (Rooma 8., 28) Seda näeme täies suuruses Jeesuse juures. Tema käis oma eluteed siin maailmas vaesena, tagakiusatuna. „Ja Jeesus ütles tema vastu: Rebastel on augud ja lindudel taeva all pesad, aga inimese Pojal ei ole mitte, kuhu tema pää võiks panna." Mure päävarju, toiduse, edu, tuleviku, jüngrite ja rahva pärast jooksis temale tormi. Siiski ei olnud Jeesuse hinges muret. „Kõik tema mured olid nagu merre heidetud, Jumala merre. Sääl nad lebasid kui kivid sügavas merepõhjas. Nad lamasid veel sääl, aga nad ei teinud temale enam raskusi. See Jumala meri oli elu Jumalast, mis täitis tema hinge täiesti, nii et miski muu enam ei leidnud sääl aset. Sellest Jumala elust nõudis ja ootas tema oma jüngrite juures samasugust „ärge muretsege." Seda suudame ka meie ainult siis ja selles ulatuses, nagu seesama Jumala elu (Jumalale lootus) ka meie hinge täidab täiesti, et milgi muul pole sääl enam aset. Kuidas saavutame seda? Selleks Jeesus ise on parim abi. Seepärast me räägime lunastusest Kristuse läbi. Jeesus on jumaliku elu-

jõudude transformaator (ümberkorraldaja). Ta saadab jumalikku jõuvoolu oma isiku läbi meisse. Tema isikus on see kontsentreerituimal viisi olemas, mis meis peab veel saama." (K. A. Busch) Maailma murevõimu on katsunud inimesed oma jõul murda. Mõned pidasid seda vaid finantsküsimuse lahendamiseks. Nad arvasid: tarvis seada korda, viia välja kriisist majanduselu, siis kaob mure. Teised ütlevad: teadus ja kunst kannavad inimsoo välja raskustest. Kolmandad otsivad abi rahvuskultuurist, viisnurgast, haakristist ja muist poliitilisist ja sotsiaalseist tõekspidamisist j.n.e. Hädaajab otsima väljapääsuteid. Kuid lõppsihile neist ei vii ükski, sest sinna viib vaid üksainus õige tee — Jeesus Kristus. Tema lunastab meid elumuredest. Jeesuse jumalateadvus, armastus, ristisurm, puhtus, vaimne üleolek ja hävitamatu elutarm teevad tugevaks nõrku, juhatavad sihile ummikusse sattunuid, viivad kahtlejaid, maailmavaate kujundamisvaludes vaevlejaid Jumala armu juure, päästavad murelikke elumuredest, tõstes neid murest üle ja läbi ellu.

„Tulge minu juure kõik, kes teie vaevatud ja koormatud olete, ja mina tahan teile hingamise saata." (Matt. 11, 28)

II. Patu võimusest pääsmine.

Mure kõrval rõhub inimest patt. Ladvik eluvaatlus katsub hiilida mööda oma töö halbadest tagajärgedest. Põgus aeg laseb osaliselt menestuda sel püüdel niikaua, kui inimene on terve ja tema käsi käib hästi. Ent tumedad varjud tulevad varem või hiljem. Haihtub sillerdav patuveetlus. Verelaigud ähvardavad lakkamatult hinge. Ei aita meid ühegi inimese soosing. Jumala silmale on meie sisim elu — avatud raamat. Patt teeb inimese heidikuks. Patu ilge embus tahrab hinge, teeb ta tarmutuks. Sünge süütunne laob inimesele talumatu koorma. Suurimad inimesed nagu apostel Paulus, Luther ja teised on tunnud seda koormat, mis lahutab meid Jumalast — raskeima elu takistusena ja hädana. **„Aga nüüd ei tee mina mitte enam seda, vaid patt, mis minu sees elab. Sest ma tean, et minu sees** (see on: mu liha sees) **ei ela mitte hääd. Tahtmist on mul küll, aga hääd teha ei leia ma mitte. Sest mina ei tee mitte hääd, mis ma tahan; vaid ma teen kurja, mis ma ei taha. Oh mind viletsat inimest! Kes päästab mind sellesinase surma**

ihust?" (Rooma 7., 17—19; 24) **„Elu ei ole ülim hüve, pahedest suurim on aga süü."** (Schiller)

Patt on hirmsaim orjakaupmees maailmas. Nagu madu ta haarab ohtu mitteaimava ohvri välkkiiresti oma surmavasse külma embusse. Alul näib inimesele mäng patuga süütu naljana. Patune mõte kerkib inimhinges. See surutakse tagasi, kuid ta tuleb uuesti, kasvab teoks ja sünnitab viimaks surma. **„Aga igaüht kiusatakse, kui teda tema oma himust veetakse ja ahvatellakse. Pärast kui himu ennast vastu saanud, siis toob tema patu ilmale, aga kui patt saab täiesti tehtud, siis sünnitab tema surma."** (Jakob. 1., 14, 15) Kes on sattunud patu võimupiiri, seda ta tõmbab kui vesikeeris sügavusse, surmavalda ja hukatusse. Patu võimusest ei ole pääsnud ükski inimene. Elu liigub kui kosevesi. Mida ligemale langusele, seda tugevam on voolu jõud. Omakasupüüdjal ja ahnel pole iialgi küllalt sellest, mis tal on. Rikka mehe saagihimu ei tunne piire. Lõbuotsija kirg kasvab iga sõõmuga. Kergesti algab kõlvatule teele libisemine. Alul mõistlik kokkuhoid — lõpul inetu ihnus. Enne flirt, siis kõlvatus. Eeskätt väike vale, siis suur vargus ja pettus. Esimesele väärsammule järgnevad teised ikka allapoole, kuni nii mõnigi elu upub viinaklaasis, hukkub tänavaporis. Mammon, alkohol, prostitutsioon, kõlvatus, lõbukultuur, kuritegevus — usinad patuorjad kannavad moodsa Mooloki tuliseile põletavaile kätele tuhandeid õnnetuid, kahetsemisväärseid ohvreid tänapäeva mitmesugustest seltskonna-kihtidest.

Kuid patu võimusest ei räägi meile üksi vanglad, parandusmajad, haiglad ja kuritegevuse statistilised andmed,*) vaid ka

---

*) **Statistilisi andmeid süütegevuse kohta Eestis.**

Eesti statistika kuukirja järgi.

Politsei poolt registreeriti süütegusid üldse:

1931	1930	1929	1928	1927	1926	1925
65196	63582	66390	64180	63087	65165	64954

seega 10.000 elaniku kohta aastas 565—595 süütegu.

Süütegude liigid.

I **Süüteod riigi vastu:** 1. Valitsusvõimudele vastuhakkamine. 2. Süüteod õigusemõistmise vastu. 3. Süüteod riigikaitse, naturaal- ja maksukohuste vastu. 4. Rahamärkide, väärtpaberite ja väärtmärkide võltsimine ja hävitamine. 5. Tolliseaduste rikkumine. 6. Aktsiisiseaduste rikkumine. 7. Muud süüteod riigi vastu. Kokku 5608 — 1931. a.

II **Süüteod ühiskondliku ja isikliku julgeoleku ja avaliku hääkorra vastu:** 1. Süüteod rahva tervisehoiu vastu. 2. Süüteod rahva hääolukorra vastu. 3. Tööstuse ja kaubanduse valvemääruste rikkumine. 4. Töökaitsemääruste rikkumine. 5. Töölepingute rikkumine tööliste poolt. 6. Süüteod ehitustööde, teede ja liikumisvahendite kohta käivate määruste vastu.

süütunne loendamatute hulkade väliselt hääde, kuulsate ja õiglaste inimeste hinges. Karistus sageli kergendab südametunnistuse piinu. Süütunne aga põletab ja hõõgub lakkamatu visadusega. Seda patuvõimuse tõsiasja on kirjeldanud põrutavalt mitmed suurvaimud nagu Schiller „Röövlites" (Franz Moor), Shakespeare „Macbeth'is" (Lady Macbeth) ja teised. Sellest räägivad paljud Pühakirja kohad, näiteks, lugu kadunud pojast

---

7. Süüteod seltskondliku ja isikliku julgeoleku vastu. 8. Süüteod avaliku korra vastu. 9. Süüteod avaliku rahu vastu. 10. Trükitoodete ja avalikkude ettekannete valvemääruste rikkumine. 11. Süüteod kooliseaduste vastu. 12. Süüteod kõlbluse vastu. 13. Muud süüteod ühiskondliku julgeoleku ja avaliku hääkorra vastu. Kokku 31.570 — 1931. a.

III **Süüteod isiku vastu:** 1. Surmamine: a) tapmine, b) vastsündinu hukkamine, c) vastsündinu surnukeha leiud, d) vastsündinu surnukeha varjamine, e) lootehävitamine, g) loote ja enneaegusündinu surnukeha leiud ja varjamine, h) ettevaatamatu surmamine, i) surmamine ametikohuste täitmisel, k) tapmiskatsed, l) kuriteokahtlase surnukeha leiud. 2. Kehavigastamine ja vägivald isiku kallal. 3. Vägistamine ja vägistamiskatsed, 4. sugukõlvatud teod, 5. hädaohtu-jätmine. 6. Süüteod isiku vabaduse vastu. 7. Teotamine ja laimamine. 8. Muud süüteod isiku vastu. Kokku 6582 — 1931. a.

IV **Süüteod varandusõiguste vastu:** 1. Vargus, röövimine ja väljapressimine. 2. Kelmus. 3. Pankrot, liiakasuvõtmine ja muud karistatavad seadusvastased teod varanduse asjus. 4. Leiu teatamata-jätmine, võõrvara omastamine ja usalduse kuritarvitamine. 5. Varanduse rikkumine ja üldhädaohtlikud süüteod. (Varanduse rikkumine sütituse, plahvatuse ja uputuse läbi j.n.e.). 6. Süüteod autoriõiguste ja ainuõiguste vastu. 7. Võõrvara omavoliline kasutamine. 8. Metsavargused. 9. Saladuste avaldamine. 10. Dokumentide võltsimine. Kokku 21.155 — 1931. a.

V **Teenistusalased süüteod riigi- ja omavalitsusteenistuses:** 1. Võimuliialdus. 2. Võimuteostamatus ja ametialane hooletus. 3. Teenistuslik omakasuvõtt, raiskamine ja altkäemaksu-võtmine. 4. Ametialane dokumentide võltsimine, hävitamine ja valeteadete andmine. 5. Muud teenistusalased süüteod riigi- ja omavalitsusteenistuses. Kokku 281 — 1931. a. (Kokku I—V = 65.196 — 1931. a.)

Keskmine 1922.—1931. a. vangide arv aastas oli 2930.

Enesetappeid:	1932. a.	308
	1931. a.	326
	1930. a.	337
	1929. a.	326
	1928. a.	318
	1924. a.	247
	1923. a.	186
	1922. a.	184
Suguhaigeid registreeritud:	1928. a.	4782
	1927. a.	4329
	1925. a.	3880

Prostitueerivaid registreeritud 10.000 elaniku kohta kogu riigis: 1929. a. 7, 1924. a. 5, 1928. a. Tallinnas 571.

Need ruumipuudusel toodud vähesed kuivad arvud räägivad patujõust rasket keelt.

(Luuka ev. 15), variserist ja tölnerist (Luuk. 18, 13), psalmid (6, 32, 38, 42, 51, 43, 73, 102, 130, 137, 143), prohvetid j.n e.

Teisi näiteid. 1. Lugu surematust juudist Ahasverusest.

2. Saksa rahva legend „Jakobi kepist".

3. Greeklaste lood fuuriaist, kes ajavad taga roimareid.

4. Inglise jutlustaja Spurgeon ütles kord: „Kui meil, inimesil, oleks rinnas aken, mille kaudu võiks näha hinge salajamaisse urkaisse, siis keegi ei võtaks kunagi lahti oma päälisriiet."

5. Ühe maa võõrastemajapidaja naine tahtis oma meest, kellega ta elanud pikemat aega riius, tappa. Ta palkas selleks mõrtsuka. Järgmisel ööl peatus võõrastemajas politseinik, kes tahtis puhata pikemast reisist. Kurjast südametunnistusest vaevatuna arvas naine, et tema kavatsus oa tulnud ilmsiks ja politsei tahab teda juba tabada, ning tunnistas oma hirmsa süü avameelselt üles.

Patt lahutab meid pühast õiglasest Jumalast. Patt katkestab meie armulise Jumala elamuse ja jumalateadvuse. Nagu pimedas öös uidame rahutult ringi. Meie ise ega ükski inimene, ei raha ega vara, teadus ega poliitika ei saa meid aidata lahti süütundest, hirmust, kohtust (Matt. 25).

On vaid üks Päästja ja Lunastaja — Jeesus Kristus. Tema kõrvaldab takistused, mis katkestasid meie ühenduse Jumala armastuse, puhtuse, au ja väega. Tema on see ühendaja-kontakt, kelle läbi patune hing leiab pääsmistee ja Jumala-elamuse. Tee Jumala juure oli lõhutud patu läbi. Kristus sillutas patukuristiku ja sai ise „teeks, tõeks ja eluks", mis viib meid Jumala juure.

Kuidas sünnib päästmine patust, seda teavad need hinged, kes Kristuses on leidnud Lunastaja ja saanud Tema läbi pattude andeksandmise. Seda saladust on raske väljendada sõnadega, sest patust-päästmise tõsiasi on selleks liig suur, õrn ja sügav. „Uue Testamendi kirjutajad vaatlevad lunastuse tõsiasja kolmesugusest seisukohast:

1. Kristus annab hüvitust (satisfaktsiooni) oma kannatuse ja surma läbi jumalikule õiglusele-seadusele (Paulus);

2. Kristus toob inimsoo pattude eest igavese ohvri (ekspiatsioon). (Ebrea kirj. kirjutaja ja Johannes);

3. Kristus tõmbab oma surma ja ülestõusmise läbi temaga seotud inimsoo nende tõdede järelelamusse ja saab nii uue Jumalaga lepitatud inimsoo pääks (Paulus ja Johannes).

Need kolm teed ühtivad selles, et Jeesuse lunastussurm on Jumala andeksandva armastuse ja patu üle kohutmõistva pühaduse ilmutus" (Kirn).

Kaunimini kui vabadushommiku koidukuld särab orjusest pääsnud inimese hinge Lunastaja armuvalgus. Õrnemini kui kevadel sinitaeva poole tõusva lõokese lõõritamine helisevad Kristuse sõnad patusele südamele, kes tohib tunnistada: **„Aga kui meie valguses käime, nõnda kui tema ise valguses on, siis on meil isekeskis osa, ja Jeesuse Kristuse, tema Poja veri teeb meid puhtaks kõigest patust".** (1. Joh. 1, 7.)

Närtsinud õied löövad õitsele, surija hinges tõuseb päikene. Hing ei ole enam kuivanud tüve küljest lahtikisutud oks, vaid haljendav, õitsev ja igavese elu vilja kandev, tüvest mahla ja jõudu võttev viinapuu osa. Kõikide aegade ärakadunud, kuid viimaks isamaja leidnud poegade ja tütarde teadvus on rõõmus olnud Kristuse ohvrisurmaga saavutatud vabadusest, nagu ütleb laulja: „Maise küll ja mu elu ei kõlba kuhugi, mis Kristus annud mulle, see maksab alati." Ohvri mõiste on tuntud meile juba Vanast Testamendist. Surm, veri, päästmine ja vabadus on paratamatus sisemises seoses. Teadusmees, tahtes rikastada teaduse varaaitu, luua kontakti senitundmatute jõudude ja nähtuste vahel, päästa inimsoo kurnavaist haigusist, katsetab hädaohtlike pisilaste, kiirte ja ainetega, läheb ise surma, et võiksid elada teised.

Rõõmu, õnne ja iseteadvusega on täitunud nende rahvaste südamed, kes on saavutanud ja säilitanud iseseisvuse, omariikluse vabaduse. Orjaöö ja rippuvus lahutasid paljusid vabaduse suurist väärtusist. Palju ohvriverd on valatud orjaööst pääsmiseks. Seda teavad ka eesti rahva liikmed, kelle isad ja vennad auga langenud vereväljadel.

Siit sammudes edasi jõuame risti alla Kolgatal. Jeesus on vabastanud meid oma kannatuse, vere ja ohvrisurmaga hirmsaimast orjaööst — patust — ja kinkinud meile oma lunastuse läbi jumalalaste puhtuse, õiguse ja jumalariigi igavese isamaa vabaduse, ühendades oma armastuse läbi meid Jumalaga — halastaja Isaga. **„Sest surm on patupalk, aga igavene elu on Jumala armuand Kristuse Jeesuse, meie Issanda sees"** (Rooma 6., 23). Jeesus on läinud surma. Sinna, kus oli patt ja viga juhemete juures, Ta võttis enesele suure lunastustöö, sai vahemeheks, et katkestatud jumalaelamus ja jumalateadvus inimhingedes seada jalule. Tema armastus ajas teda tegema seda. Armastus, mis polnud ainult heldimus ja kaastunne, vaid armastus, mis palvetas patuste eest, kannatas nendega ja võttis koguni enesele nende süü. Nii kaua, kui olime lahutatud Jumalast, valitses patt meid häda ja surmaga. Kui algas ühendus uuesti Kristuse lunastuse läbi, siis leidsime elujõu ja -õnne ning pääsime patuväest, saime lahti hirmsaimast orjakaupmehest. **„Et meie nüüd usust oleme õigeks saanud, siis on**

meil rahu Jumala juures meie Issanda Jeesuse Kristuse läbi (Rooma 5., 1)... **Kes on, kes võib hukka mõista? Kristus on see, kes surnud, ja mis veel enam, kes ka üles äratatud, kes on Jumala paremal käel, kes ka meie eest palub"** (Rooma 8., 34).

III Surma ja vanavaenlase käest vabanemine.

Surm lahutab hinge ihust. Ta on ajaliku elu ots, seepärast paljudele hirmus. Sageli katsutakse surmast saada üle filosofeerimise, pettuse ja unustamisega.

Näiteid. 1. Keiser Severus ütles surres: „Mina olin kõik, kuid see pole aidanud mind."

2. Greeka mõttetark Epikuros katsus surmakibedusest saada lahti, üteldes: „Minul ei ole surmaga midagi tegemist, sest kui olen mina, siis pole surma; on aga surm, siis pole mind."

3. Louis XIV ligiolekul oli keelatud tema viimaseil eluaastail karistuse ähvardusel tarvitada sõna „surm." Vägev kuningas ei tahtnud kuulda oma maise uhkuse ja toreduse väe lõpu meeletuletust. Kui siiski kord ütles keegi: „Kõik inimesed on surelikud", siis tumenes majesteedi nägu nii kohutavalt, et ehmunud rääkija pöördus kohe kuninga poole, oma sõnu niiviisi parandades: „Jah, Sir, pea kõik inimesed on surelikud."

Katsed surmast hiilida eemale osutuvad asjatuks. Paratamatu järjekindlusega tuleb surm meile igapäevaga ligemale. Seepärast „memento mori" (mõtle, et sa surema pead). Igal aastal sureb maakeral umbkaudu 6 miljonit inimest, seega läbistikku umbes igas sekundis üks. Surm ei tee vahet rikka ega vaese, kuninga ega kerjuse, targa ega rumala vahel. Surma teeb hirmsaks patt. **„Aga surma astel on patt, ja patuvägi on käsk"** (1. Kor. 15., 56). Inimese surematut hinge ootab igavene kohus. Sellest ei saa minna kõrvale meist keegi. Igavene surm on hinge igavene lahutus Jumalast. Sellesse surma langevad need, kes surevad uskumatuses ja pattude andeksandmiseta. Sinnapoole kisub inimsugu kurjus. Kiusaja suursaavutus ja kurjavaimu võit inimese üle algab säält, kus hing valekujutlustesse suigutatuna hakkab eitama kurjuseväge ja lakkab võitlemast tema vastu; kaotanud vastupanujõu, saab lõdvaks, orjalikult sõnakuulelikuks patu alamaks, või muutub tarmukaks propageerijaks, nautijaks, võitlejaks ja teiste kaasakutsujaks, pimedustegude ülistajaks laial teel, mis viib igavesse hukatusse ja valusse (viimne kohus, Matt. ev. 25., 31—46). Nagu õudne limukas — kalmar hämar-pimedas merepõhjas mässib oma jäledad käeharud õnnetu saagi ümber ja imemisnappadega kindub temasse, nagu raske vähjahaigus sööb läbi sise- ja väliselundid, nii viib kurjusevägi sünge paratamatusega oma ohvri igavese surma poole.

Näiteid. 1. Johannese ilmut. raamatu 12. ja 13. päätükk.

2. Ristikoguduse tagakiusamised, roimad, sõjad, auahned, kõrgid, uhked, valitsushimulised türannid j.n.e.

3. Prantsuse mässu ajal kaotati kristlik ajaarvamine. Altarile asetati kõlvatu naine, kelle ette kästi kummardada. Jumala olemise küsimust otsustati miitingul hääletusega j.n.e.

4. Kõikide aegade usku eitavad ja Jumalat teotavad inimesed olgu nad filosoofid või kirjanikud, poliitikajuhid, diplomaadid, haritlased, kasvatajad või teised tegelased või lihtsurelikud, kandku nad Celsuse või Nietzsche, Marxi või Haeckeli või leegioni vähem tuntud nime, seisavad pimeduse võimuse teenistuses ja vallandavad suuremas või vähemas määras vereihkava, tapja, riisuja, vägistaja, himuruse elaja inimeses, kes eksib Jumala käskude vastu, kuid saab kord selle eest oma teenitud karistuse.

5. Palju ülekohut, valet, verd, pisaraid, toorust, kalkust ja ohkamisi on kapitali küljes. **„Aga, kes tahavad rikkaks saada, need langevad kiusatuste ja kõie sisse, ja mitme rumala ja kahjutegeva himu sisse, need vajutavad inimesed alla hukkamise ja ärarikkumise sisse, sest raha-ahnus on kõikide kurjade asjade juur, mis mõningad on püüdnud ja usust ära eksinud, ja nemad on iseendid mitme valuga läbi pistnud“** (1 Tim. 6., 9. 10). Lugu rikkast mehest ja vaesest Laatsarusest (Luuk. 16., 19—31); ülekohtusest majapidajast (Luuk. 16., 1—15). Kuid ka vaesuse põhjus pole üksi tööpuudus, töövõimetus, vaid ka lohakus, laiskus, joomine, kohusetruudusetus, raiskamine j.n.e.

6. On olemas kaks rinnet: siin Kristus ja Jumala riik — seal Vastkristus ja kurjuseriik. Eriti selge joone selles suhtes on tõmmanud kommunistlik kirikuid lõhkuv, usku oopiumiks nimetav Venemaa. Kristlik sotsialism katsub parandada inimsoo majanduslikku — sotsiaalset häda. Kommunistlik sotsialism on kuulutanud sõja ristiusule ja peab seda vaatamata 20. sajandile (moodsale ajale) inkvisiitorlikul viisil. Olgugi et ka siis, kui täituksid kõik selle süsteemi lubadused ja sihid, inimene ei tunne sellest paradiisist veel rahuldust, sest et ta ei ole vaid masin ega loom, vaid omab surematu hinge, mis nõuab toitu.

7. Kunstnik on töötanud aastaid väärtusliku kunstitöö — raidkuju, maali või mõne muu eseme kallal. Kuid pimeduse võimust vallatu võib selle töö hävitada mõne tunni või minutiga.

Isa ja ema on kasvatanud lapsi hääduse, valguse, elu ja tähtede poole, kuid kollane ajakirjandus ja see osa ilu- ja näitekirjandusest, halb teaater või kinotükk, mis on serveeritud kõlvatuse katte all usuvastase, sageli pornograafilise tendentsiga, kisuvad porri õilsad kavatsused, määrivad õpilaste ja täiskasvanute südameid. Ärgu roimar seepärast hooplema tulgu, et ta minuti jooksul tapnud inimese, kelle kasvatuseks kulus aastakümneid.

Kurjuse vägi on tugevam targimast ja vägevaimast inimesest ja teeb selle sageli oma sõnakuuleliseks orjaks. Seepärast peame otsima tema võimusest väljapääsu, lahtisaamist, lunastust. **„Siis heitke Jumala alla; seiske kuradi vastu, siis peab ta teie juurest ära põgenema“** (Jakob. 4, 7). Vaid usklikku südant ei suuda orjastada kiusaja. Ristimises Jumal on võtnud meid oma riigi kodanikeks ja oma lasteks.

Jeesuse Kristuse pärast võime ütelda: **„Surm, kus on sinu astel? Põrguhaud, kus on sinu võimus? Aga tänu Jumalale, kes meile võimust annab meie Issanda Jeesuse Kristuse läbi“** (1 Kor. 15., 55—57). Ühes M. Lutheriga tohime tunnistada, et „Jeesus minu Issand on, kes minu, ärakadunud ja hukkamõistetud inimese, on päästnud ja lunastanud kõigest pa-

tust, surmast ja kuradi väest, ei mitte kulla ega hõbedaga, vaid oma püha kalli verega ja oma ilmsüüta kannatamise ja surmaga" (teise õpetuse seletusest).

Lepitusteooriate süstemaatiline ülevaade. Vanema ja uuema aja kristliku dogmaatika vaated lepitusele võib rühmitada järgmiselt:

1. Trahviteooriad, 2. lepitusteooriad, 3. garantia teooriad (rõhutavad uue parema inimsoo arengut) ja 4. deklaratoorsed teooriad (kriipsutavad alla Kristuse prohvetlikku ametit). Enamus lepitusteooriaist, mis tulevad ajaloos ette, ei poolda ainult üht või teist seisukohta, vaid moodustavad mitmete teooriate kombinatsiooni.

Kristuse läbi kaotab surm oma koleduse, tema on ostnud meid lahti surma väest. Teised saadavad meid kuni surmani ja hauani, aga ülestõusnud Issand Jeesus Kristus võtab meid enesega kaasa läbi surmaöö väravate. **„Mina elan ja teie peate ka elama"** (Joh. 14., 19). Kristuse läbi saab surm meile väravaks, mida läbides jätame maha siiapoole murede ja pattude maailma — kannatused, piinad, valud ja tõttame vastu pühale isamaale, igavesele elukevade päikesele — Jeesusele Kristusele. **„Minu Isa majas on mitu eluaset. Kui see nõnda ep oleks, siis ütleksin mina teile: Ma lähen teile aset valmistama"** (Joh. 14., 2).

Nagu tuletorni tuli särab mässava mere üle, nagu hele täht hiilgab taevasina sügavusest pimedal surmaööl Jeesuse Kristuse rist. Tema valguses muutub õudne kondimees — surm — armsaks vaikseks Jumala saadikuks, kes on tulnud väsinud võitlejale järele, et viia tema koju.

Need hinged, kes Kristuses on leidnud elusära, ei karda surma ega kurja, sest nad võivad ühes Paulusega ütelda: **„Sest mina olen sellepääle julge, et ei surm ega elu, ei inglid ei vürstid, ega vägevad, ei see, mis praegu, ega mis tulev on; ei kõrgus ega sügavus, ega ükski muu loom ei või meid lahutada Jumala armastusest, mis on Jeesuse Kristuse, meie Issanda, sees."**

Näiteid. Jeesus lunastab inimsoo — üksikud samuti kui hulgad. Pühakiri ja kogu ristikoguduse ajalugu annavad tunnistust Kristuse lunastuse jõust. Nimetame paljude Kristuse järelkäijate hulgast eeskätt apostel Paulust. 1. Kor. 3., 11 ütleb ta: **„Sest teist alust ei või ükski seada kui aga see, mis ju seatud on, see on Jeesus Kristus."** Paulusele Jeesus on saanud Lunastajaks: **„Sest kõik on pattu teinud ja on Jumala aust ilma, ja neid mõistetakse tema armust õigeks ilma, äralunastamise läbi, mis Kristuse Jeesuse sees on. Seepärast arvame meie, et inimene õigeks saab usu läbi, ilma käsu tegudeta"** (Rooma 3., 23, 24, 28).

Paulusele, Johannesele ja teistele Kristuse järelkäijaile Jeesus Kristus on olnud selle armastuse algkujuks, **„mis usub kõik, loodab kõik, kannatab kõik, ei väsi iial ära."** Seepärast kuuluvad 1 Kor. 13. päätükk, Joh. ev. 3., 16 ja paljud teised Pühakirja kohad maailmakirjanduse säravamate pärlide hulka, milles

armastuse olu on öeldud nii sügavalt, selgesti ära kui seda pole suutnud teha ükski suurkirjanik. Kindlas usus ja lootuses oma Lunastajasse on läinud veretunnistaja-surma — Tehvanus, Paulus, Peetrus ja paljud teised hirmsail ristikoguduse tagakiusamise aegadel.

2. **Märtrite aktidest** (Numiidias, 180): 16. päeval Augustuse Kalenda eel toodi Karthago istungisaali Speratus, Nartzallus, Cittinus, Donata, Secunda ja Hestia.

Asekonsul Saturnius: Teie võite meie valitseja juures halastust leida selles ulatuses, missuguses võtate aru pähe.

Püha Speratus: Meie ei ole teinud midagi kurja ega iialgi sajatanud, vaid meie täname koguni, kui meie vastu ollakse paha, sest meie teenime oma Jumalat ja kuningat.

Asekonsul: Meie ka austame Jumalat, ja meie jumalaaustamine on lihtis: meie vannume oma isanda — keisri — geeniuse juures ja toome palveohvri tema päästuks. Teie peate ka seda tegema.

Speratus: Mina ei tunne oleva aja riiki. Mina kiidan oma Jumalat ja teenin teda, keda pole näinud ükski inimene; sest see pole meelelisele silmale võimalik. Varastanud ma ei ole. Vastupidi: iga äri juures maksan lõivu, sest ma tunnen oma Issandat, kuningate kuningat ja valitsejat kõikide rahvaste üle.

Asekonsul: Loobuge sellest vast ettekantud usust!

Speratus: Inimest tappa ja valetunnistust mõelda välja on hädaohtlik asi.

Asekonsul: Ärge võtke osa säärasest rumalusest ja hullusest.

Cittinus: Meil pole kedagi teist, keda meie kardame kui Issandat, oma Jumalat, kes elab taevas.

Püha Donata: Au anname meie keisrile kui keisrile, kartust aga meie Jumalale.

Püha Hestia: Mina olen ristiinimene.

Püha Secunda: Mis ma olen, selle juure tahan jääda.

Nüüd ütles asekonsul püha Speratusele: Kas ka sina jääd samuti kristlaseks?

Speratus: Mina olen kristlane. Sedasama ütlesid ka kõik teised pühad.

Asekonsul: Kas teie ei sooviks saada aega järelemõtlemiseks?

Speratus: Ühes nii läbikatsutud asjas ei ole enam mingisugust järelemõtlemist.

Asekonsul: Mis raamatud on teie karbis?

Speratus: Meie pühad kirjad ja pääle selle püha mehe Pauluse kirjad.

Asekonsul: Teie võite saada järelemõtlemiseks 30 päeva, vahest tulete ometigi mõistusele.

Speratus: Olen lõplikult veendunud kristlane.

Samuti hüüdsid üksmeelselt ka kõik teised. Siis asekonsul Saturnius kuulutas neile otsuse: „Et Speratus, Nartzallus ja Cittinus, Donata, Hestia ja Secunda samuti kui need, kes pole ilmunud, on tunnistanud, et nad elavad kristliku seaduse järgi ja et nad hoolimata neile võimaldatud järelemõtlemisajast tagasipöördumiseks rooma traditsiooni, on jäänud oma arvamise juure, siis käsime meie, et nemad mõõgaga tapetaks."

Siis tänas Kristuse võiduhinnaga kroonitud Speratus, kiites rõõmuga meie Jumalat, kes oli kutsunud neid surma enese pärast.

Püha Nartzallus hüüdis rõõmuga: „Täna saame meie Jumala meelepäraseiks veretunnistajaiks taevas!"

Siis laskis asekonsul heeroldi läbi pühade märtrite nimed teatavaks teha: Speratus, Nartzallus, Cittinus, Veturius, Felix, Aquilinus, Caelestinus, Januaria, Generosa, Hestia, Donata ja Secunda. Sellepääle kiitsid kõik need pühad ühelhäälel Jumalat ja ütlesid: „Meie täname Sind, kol-

mekordselt püha Issand, ja kiidame sind, et sa armuliselt oled lõpetanud usutunnistuse võitluse ja sinu riik jääb igavesti. Aamen." Ja kui nad olid hüüdnud aamen, tapeti nad mõõgaga.

3. Aastal 303 levitati igalpool keiserlikke edikte, milles kästi kirikud teha maatasa, pühad kirjad tulega hävitada, neid, kes aukohtadel olid, vallandada, teenistuses seisjailt vabadus riisuda, kui nad jäävad kristliku usutunnistuse juure. Lühikese aja vahemiku järele järgnesid teised ediktid — käsuga panna kõik koguduste eesseisjad ahelaisse ja neid sundida ohverdama. Tol ajal väga paljud eesseisjad kannatasid tahtlikult ning häämeelega hirmsaid piinu, kuid paljude süda tarretus hirmu pärast, ja nad alistusid.

Kui edikt Nikomeedia koguduste vastu avalikkudesse kohtadesse oli löödud üles, rebis keegi kõrgelseisev isik, kelle süda oli täis põlevat usku, ühe niisuguse edikti avalikust kohast maha ja kiskus selle tükkideks. Kohe pidi ta koledat karistust kannatama, kuid jäi kõikumatuks oma viimse hingetõmbeni.

Üks teine toodi avalikult valitsejate ette ja nõuti, et ta ohverdaks. Kui ta keeldus seda tegemast, kästi teda võtta alasti ja kogu tema keha peksta kantsikutega veriseks, kuni ta annab järele ja ohverdab sunniviisil. Kui ka need kannatused ei kõigutanud teda, segasid peksjad, kui juba tema luud hakkasid paistma, veel viinaäädikat soolaga ja valasid tema pääle. Et ta põlgas neidki valusid, toodi kõrvetamisriist, pandi tuli keskele, et praadida tulel seda, mis oli säilinud veel tema kehast. Mitte korraga, et ta ruttu ei saaks otsa, vaid aegamööda, kusjuures timukad ei pidanud teda mitte enne võtma ära, kuni ta ei võta ette keeldut (ohverdamist). Ta jäi aga viimse veretilgani truuks oma Jumalale ja andis kui võitja nende piinade keskel oma vaimu Jumala kätte.

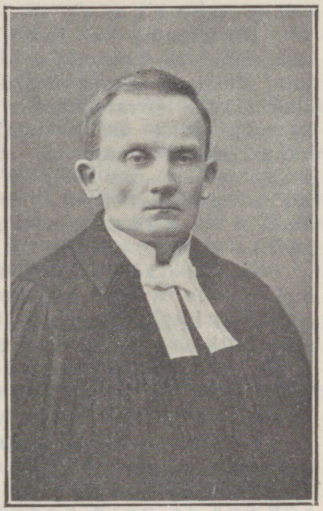
Samal ajal tapeti ka Nikomeedia koguduse eesseisja Anthimus Kristuse tunnistuse pärast. Temale liideti veel palju märtreid. Osa neist tapeti mõõgaga, osa põletati, osa uputati meres. Loendamatud hulgad heideti vanglaisse. Vanglad olid täidetud piiskoppide, presbüterite, diakonite, ettelugejate ja teistega, nii et ei piisanud neis enam ruumi roimareile, kes kuritegude pärast olid mõistetud kinni. Kui jälle uued ediktid järgnesid eelmistele, milles tehti korraldus, et vangisolijad tuleb vabastada, kui nad ohverdavad, kui mitte, siis loendamatute piinadega kiskuda veriseks. Kuidas suudaks loendada seepärast märtrite hulka igas provintsis, eriti neid, kes olid Aafrikas ja mauride rahva hulgas, Teebäs ja Egiptuses (Eusebiuse kirikuloo 8, 1 järgi). — Kirikuloost tunneme õudseid lugusid ristikoguduse tagakiusamise aegadest Rooma keisrite Nero, Domitianuse, Trajanuse, Marcus Aureliuse, Septimus Severuse, Deciuse ja Diocletianuse ajal (54—305), kus veretunnistajaina surma said Peetrus ja Paulus, Jeruusalema piiskop Siimon, Antiookia piiskop Ignatius, Smürna linna piiskop Polükarpos, kirikuisa Justinus Märter, Ireneus, Perpetua, Origenes ja lõpmatud hulgad teisi vähemtuntud või nimetuid tunnistajaid. Näeme seda, kuidas kuulsusrikas Rooma maailmariik oma caesarite ja relvadega, piinapinkide ja timukatega, tarkade riigimeeste ja filosoofidega jäid alla võitluses elule ja surmale ristiusu vastu. Sest ristiusu tunnistajate jõuks oli usk Jumalasse, mis võidab maailma, armastus oma Lunastaja Jeesuse Kristuse vastu ja lootus Jumala Vaimu väele siin ajalikus ja säälpoolses — igaveses elus.

Kui mitte üksi vana-aeg, vaid ka kesk- ja uusim aeg annavad tunnistust usujulgusest. Mõtleme, näiteks, kõikide aegade misjonäridele — usupuhastajaile ja teistele Jumala riigi väljadel töötajaile, nagu kirikulugu seda pikalt seletab, siis näeme, et usurõõm on elanud Bonifaciuses ja Anskaris, Franziskuses ja Dominikuses, Hussis ja Lutheris, Gustav Adolfis ja Jakob Speneris,

August Herman Franckes ja Nikolaus Zinzendorfis, Wichernis ja Freys, Careys ja Livingstone'is ning tuhandeis ja miljoneis teistes hingedes.

4. Olgu siin toodud veel näiteid ristikoguduse tagakiusamisest meie kodumaa uuemast hirmsast kannatusajast enamlaste valitsusel 1918. a. raamatu järgi: „Märtrid, balti kristlaste kannatustee."

Professor dr. theol. Hahn, Tartu ülikooli koguduse õpetaja, kirjutas ajal, kus paljud põgenesid oma kinnivõtmise eest, ühele ametivennale: „Ma usun, meie peame oma kirikuga Issanda ees väga tõsist vastutust kandma, kas, millal ja kuidas meie oma teenistuskohalt, mis on ometi Tema vahipostid, mis tema meie kätte usaldanud, läheme ära. Mulle näib, et meie käitumine niisugusel ajal on raskekaaluline. Karjase seisuse väärtus otsustub oluliselt niisuguseil ajul... Kui lõpmatu palju tähendab olevikus, nüüdsel pimedusajal, et kõikidel vahipostidel, kus ükskõik milline mõjutamise võimalus olemas, tugevad Jumala ja Kristuse mõjud tuuakse esile kogu isiksuse sissepanekuga... Kui meie ei ole valmis evangeeliumi tunnistuse pärast ohverdama oma elu, siis tõendame, et evangeelium meie jaoks ei oma tarvilikku väärtust. Lühidalt, et postilejäämine toob meile võimalikult hädaohte ja vististi, siiski ei ole see minule veel sugugi selle mahajäämise põhjuseks."

Prof. dr. theol. Traugott Hahn.

Ja see truu karjane ei jätnud seda maha, ta jäi teenima oma kogudust. Kui jumalateenistused kirikus keelati ja kirik muudeti koosolekuruumiks, jutlustas tema kiriklas ja koguduse liikmete majades, kuhu kogunesid koguduse liikmed salaja, niisuguse jõuga ja säärase sisemise innuga, et väljendus: „kui mina peaksin ka nüüd surema, siis oleks minu jäämine ometigi tasutud." Ühe niisuguse kogumuse järele vangistati ta ja pandi „verekeldrisse", ühe panga keldri kaarestikku, paljude, liig paljude kaaskannatajatega. Siin ta sai vaikseks veretunnistajaks, kes ei rääkinud palju, kuid seda enam mõjus oma sõnadeta käitumisega. Oma greekakeelse Uue Testamendi ta oli saanud endale võtta kaasa; sellesse ta süvenes iga päev, iga tund ikka uuesti, säält valgust otsides ja leides. Siis ta palvetas hellasti ja sügav-liigutavalt. Kaasvangidele on võrsunud sellest pühitsetud isiksuse elust, kellest igaüks märkas, et ta seisis sisimas läbikäimises Jumalaga, suurim õnnistus. Sääl on üks kaaskinniolija, kes palvetamise oli unustanud sootuks, uuesti hakanud paluma, ainult et ta nägi, et ja kuidas palvetas Hahn. Kõige vaikuse juures murekandmisel oli ta tugev. Ta ei andnud, vaatamata ähvardusele, oma „seltsimehi" välja, ta ei kirjutanud alla „valeprotokollile", mis pandi tema ette. Kui talle sai selgeks, et tema tapmine on osutunud mõõdapääsetamatuks, süvenes veelgi tema palvevõitlus. Ta elas ainult läbikäimises oma Jumalaga. Üks kaaskannataja tunnistab tänumeelega, et tema käepigistusest on läinud välja

imelik jõud. Kui üksteise järele kutsuti tema kaaskannatajaid välja, ja kui lühikeste silmapilkude järele kuuldusid paugud ja surmakarjed, ja siis tema nime hüüti, läks ta kindla sammuga „otsekui ta oleks rutanud", hukkamispaigale. Tema näos peegeldus väljendus, otsekui juba tema hing oleks kaugenenud sellest maast, täidetuna teadvusest, et ta lähemal silmapilgul kui võitja seisab oma Jumala trooni ees. Kaks kuuli pähe tegid sellele rikkale elule lõpu. Tuhandeile koguduseliikmeile ja üliõpilasile tema on saanud juhiks õndsusele, ja iga sõna taga, mis jäänud peatuma tema kuuljate südameis, seisab nüüd üks: aamen, see on tõesti tõsi, mis tema õpetas meile, on ta kinnitanud oma surmaga.

Nii liigutav kui Hahni vaikne kindel veretunnistus, samuti kangelasmeelne on õpetaja Hesse veretunnistus. Kui enamlased tulid Eestisse, võtsid madrused tema kinni. Talle anti kaks tundi aega oma asjade korraldamiseks. Selle aja jooksul võtab ta vastu oma abikaasaga püha õhtusöömaaja. Olles oma surmas kindel, määrab oma matusetekstiks laulu 27: „Jehoova on mu valgus ja mu abi, keda pean ma kartma? Jehoova on mu elu kinnitus, kelle pärast pean ma värisema?... Üht asja olen ma Jehoova käest palunud, seda ma otsin, et ma saaksin jääda Jehoova kotta kõige oma eluaja..."

Nad toovad tema tribunaali ette linna. Sääl pannakse tema ette kiri, millele ta peab kirjutama alla, et kõik, mis ta jutlustanud, on vale. Kui ta kirjutab alla, on ta vaba. Ja Hesse võttis paberi, luges seda, rebis selle katki ja viskas tükid oma kohtunikkude ette. Nad pimestasid tema, viisid tema jõe juure, asetasid seljaga vastu kallast ja lasksid ta maha. Issand aga jäi tema valguseks ja tema elujõuks, kuni ta võis oma surmaga austada teda, keda ta oli tunnistanud kogu oma eluaja.

Mitte vähem heledasti ei sära Rakvere õpetaja, märtri Pauckeri karjasetruudus. Ta on teeninud truudusega oma 300 Rakveres vangistatud kaaslast sõnaga ja neid kosutanud palvega, neile tuge pakkudes nende nõrkuses, neile jõu poole teed näidates, mis ka nõrgad teeb tugevaks. Ühel ööl tuleb üks vahte — see oli üks tema endisist leeriõpilasist, kes igapäevase leivateenistuse pärast vanglateenistusse oli astunud — Pauckeri juure ja sosistab temale: „Tulge minuga, ma aitan teid põgeneda. Kuulsin nüüdsama kindlast allikast, et homme hommikul tapetakse kõik 300, teie ka — veel on aega, tulge kiiresti." Ja Paucker vastab temale ilma järelemõtlemiseta: „Tänan sind — kuid mine üksi, mina jään. Olen ma võinud vaestele 300 kinnitust pakkuda — homme, kui neil raskeim teekond ees, pean eriti nende juure jääma." Nii ta jäi ja valmistas sel ööl kaaslasi surmaminekuks ette. Kui hommik koitis ja nad viidi välja, läksid nad kindlalt ja rahus hukkamispaigale — 300 ühes oma truu karjasega. Kohtumõistmise platsil, kui juba püssid ja kuulipildujad olid suunitud neile, algab Paucker laulu: „Las' ma läen, las' ma läen, sinna kus ma Jeesust näen!" Punakaartlikud timuksõdurid jahmatuvad, nad ei anna tuld. Nende pääle möiratakse: „Laske!" Nad kõhklevad, liig kaunina kõlab ilus lauluviis, liig kütkestav on 300 surmale pühendatud laul. Viimati, kui algab teine salm: „Valgusta, valgusta, päike, pilved kaota!... Seda aega ootan väga, milal kõige vaevadega... ragisevad paugud. Saabunud on suur silmapilk, kus kari ja karjane usus Sinusse, Issand, üheskoos saavad õndsaks.

Nagu need õpetajad nii on paljud, ah väga paljud läinud surma. Kuidas nad surid, Jumal teab seda. Noor õpetaja Grüner sammus hukkamispaigale lauldes: „Kui ükskord pean mina siit ilmast lahkuma." Sama

lauluga huultel läks surma õpetaja Wühner Valgast. Ta oli viidud Pihkvasse, seepärast et kardeti tema koguduse, kes teda üliväga armastas, vaheleastumist. Kui ta äraseletatud näoga oma surmalaulu laulis, jättis see timukaile sarnase mulje, et nad tõrkusid „säärast inimest lasta maha." Pidi tooma ebainimlikud „püssinaised", kellele tapmine oli iharus — need surmasid irvitades selle tõsise Kristuse tunnistaja. Niiviisi surid moodsa aja veretunnistajad meie kodumaa evangeli-luteri usu kirikus, kui 1918. a. punaste laine suurema osa Eestist vallutas. Tartu verekeldris läks märtrisurma ka esimene Eesti apostliku õigeusu piiskop Platon.

Kuidas surid 1918. ja 1919. aastal Riias ja teistes linnades veretunnistajad? Kuidas surid ja surevad Nõukogude Venemaal ristiusu märtrid, sääl Venemaal, selles uuekujulises maailmariigis, kus kaotatud pühapäev, lastud õhku paljud kirikud, kus usuvastase viisaastakuga (1933.) pandud käima võitlus elule ja surmale hirmsamal kujul — see on eripäätükk ristikoguduse eluloos, mis veel sündimise faasis. See on maailm omaette, milles antikristlik jõud kõige julmuse, kavaluse, tooruse, tarkuse ja vihaga, kunsti ja sotsiaalse õpetusega ja tendentsilise „teadusega" katsub hävitada kristlikku kirikut ja tema liikmeid kõikide abinõudega, mis oma peensuselt ja raffineeritud õuduselt ei jää maha kesk- ja vana-aja piinakambrite tehnikast, kuid milles elab ka seesama Kristust tunnistav Jumala vaim, nagu ta on elanud algristikoguduses, kes varem või hiljem võidab kõik vastased.

5. Kristuse lunastajavägi ilmneb ei mitte üksi suuril pööri- ja erakordseil uute epohhide sünniajul, vaid alati ja igalpool. Iga-aastased kirikute aruanded toovad palju mitmesuguseid arve. Kui need arvud võiksid rääkida, siis kuuleksime Kristuse lunastuse lõpmatust armastusest ja väest.

a. Haigetoas põles roheline öölamp ja heitis kahvatut valgust kõhnaks-jäänud põdenud isa näole. Vähjahaigus oli murdnud maha 45-aastase elujõulise mehe. Pidid jääma maha alaealised vaeslapsed. Oli karta perekonnaelu täielist kokkuvarisemist. Isa õnnistas oma lapsi surivoodil. Vanemale pojale pärandas ta kaks imesõna: „Jeesuse nimel." Tuli surm. Sellele järgnes varsti perekonnaelu majanduslik katastroof. Maailma vihaste ja külmade tuulte ning tormide vintsutada jäid vaeslapsed, kelle õrn ja hoolikas ema oli surnud varem. Kuid imesõnad aitasid. Visa püüdmine sihi poole, kuigi seepärast tuli öösiti õppida, vahel nälgidagi ja külma kannatada, — ja Jumala abi ja arm viisid sihile. Imesõnade jõud sai arvatamatuks suureks rikkuseks vaeslastele. Sellest ammutas ka vanem poeg enesele lohutust ja väge, kui ta ajaloolisil raskeil ajul pidi vaatama surmale silma samal aastal, kui tapeti Tartu verekeldris professor Hahn — tema ülikooli-õpetaja, ja tema ligiduses surmati Pihkvas Valga õpetaja Wühner.

Imesõnade rikkusest ta on võinud anda ja rääkida ka tuhandeile teistele haudade ja puusärkide, säravate ristimise ja laulatuse küünalde ja altari ning kantsli tule valgusel. „Jeesuse nimel" ta tahab elada ja surra lootuses igavesele elule. Neid elusõnu ta tahab kasvatada oma laste ja õpilaste ja koguduse liikmete südameis ja hingedes — elusõnu õnnelillest, mis valgem kui lumi ja punasem kui veri — Kristuse puhtus, süütus, armastus — lunastus Petlemas ja Kolgatal.

b. Põhjamaa halli taeva all surevad paljud koguduse liikmed tiisikusest ja muist haigusist. Koguduse hingekarjasel tuleb seista sageli surivoodite juures ja anda Jumala armu vanule ja noorile ja näha, missugust usurõõmu nad on saanud Jeesuselt Kristuselt. Üks keskkooli õpilane oli haige. Tema kaasõppurid lähenesid kevadisele abituuriumile,

tema aga — kindlalt ja lootusrikkalt surmale. Kui lilled õitsesid tema hauakünkal, siis saadi kuulda, et lahkunud õppur oli saanud usujulgust sõnust, mis konfirmatsiooni ajal olid langenud ta südamesse: „Sest nõnda on Jumal maailma armastanud, et tema oma ainusündinud Poja on annud, et ükski, kes tema sisse usub, ei pea hukka saama, vaid et igavene elu temal peab olema“ (Joh. 3., 16). Nii lähevad surmaööst läbi lootuses oma Lunastaja armule väga paljud isad ja emad, vennad ja õed.

6. Kõnestus teemal Luukase ev. 2., 10, 11. Petlema valgus, kaugelt vilksud, laena mulle viivuks kuldset sära, et võiksin ühe väikesegi osa Kristuse rõõmu põhjusist seletada ära!

Esimene neist on see: Jeesus Kristus on eluvalgus. Tema sünniga algab uue ja igavese ajajärgu algus. See pole inimeste töö, vaid Jumala ilmutuse püha öö. Rahvad ja maad seisid pilkases pimeduses, teadmatuses, hädas, sotsiaalses viletsuses. Isand nägi oma orjas vaid looma, kes pidi talle tööga õnne tooma. Võitja ja valitseja oli vali türann, kellele alam kodanik oli mängukann. Omavoli, kalkus ning südametu toorus olid tugevama elujõud ja voorus. Haigete eest ei kantud hoolt. Nõrku rõhuti igalt poolt. Teistest eemal koobastes elasid roojaseiks peetud pidalitõbised — enam põlatud, seltskonnast hüljatud kui patuuimast unised. Jeesus on see, kes sellisesse pimedusse tõi esimesena täies ulatuses armastuse, üheõigusluse, vendluse, lootuse, usu Jumalasse kõikväelisse Loojasse ja Isasse. Uue elu kevadine koit paistab Temast ja vaimu loit, kaob pimedaim patuöö säält, kus algab tema töö. Ka meie rahva hulgast paljud on jõudnud selle armu tunnetusele, pakatava kevade puhkevale vaimuelule.

Teine Kristuse rõõmu põhjus on see: Jeesus on tõde, elu ja tee. Jõulupuu küünlad kustuvad ruttu. Elus on palju vaesust, pisaraid, nuttu. Leina ja õhkamist nende pärast, kes lahkunud meie seast võitluse kärast. Kristuse rõõm aga elab edasi, kannab mälestusi maailma tagasi. Süütab südameis elutuled sääl, kus puhunud surmatuuled. Jeesus meie elu igavene tõde ja tee viib meidki üle ähvardava sügavuse vee.

Kolmas Kristuse rõõmu põhjus on anded ja kingitused, mille järele elavad vana ja noore põues igatsused. Riigi ja omavalitsuse, kiriku ja üksiku hoolekanne ja abi on helk Jeesuse meelsuse armust ja vaimust. Kuid suurim Jumala kingitus on see, et ta on andnud meile oma ainusündinud Poja, kes avanud meile oma Isa igavese elukoja. Neljas õnnistegija rõõmu põhjus on teade igavikust — inimese kuninglikust päritolust. Sina ei ole vaid kaduv, purunev masin ega tööloom, kes omab ainult loomalikke vaiste, kelle paradiis on kustutatud söögiisu ja soe laut või päävari. Ei. Sinu siht on kõrgeima mäe hari, sest sa oled Jumala inimene, kel pääle kaduva ihu on surematu hing loodud Jumala palge järgi.

Viies Rahuvürsti rõõmu põhjus on lootus. Nagu valge on kristliku kiriku piduliku ja puhta rõõmu värv, punane räägib armastusest, verest ja usutunnistusest, must sügavast leinast — nii jutustab roheline elust ja lootusest. Haljas kuusepuu kannab oma kaunist ehet ka siis, kui paljud muud puud seisavad raagus. Ristiinimese elu ei haljenda üksi kevadel, suvel ja sügisel eluõnnes, kordaminekus, päikesekullas, vaid ka elutalvel, leinaliniku all rahumullas. „Jeesus Õnnistegija on mu lootus kuni elan. Seda tean, temaga surmaski ma julge olen, kui ka pime surmaöö saadab hirmu minule.“ „Kui ka kõige pahemad vaenlased mind kiusavad, Jeesus päästab põrgu käest, kuradi ja surma väest.“

Kuues Lunastaja rõõmu põhjus on teadmine ja usk, et peab olema kord üks kari ja karjane. Taevariik algas oma võidukäiku kasvamise teel nagu sinepiivake. Iisraeli ülemate seisuste, saduseride ja variseride peres, Rooma maailmariigi vägevate caesarite vahvas veres põles vihatuli rahvusliku riigi ja „surematu Rooma“ nimel ristirahva vastu. Piinapingid, kruvid, tangid, põletamisrauad, tuli, vesi, kiskjad, inimlooma õilis

tarkus, tarkade tõhusad teotused, vaimurikkad pilkenooled pidid hävitama Kristuse rõõmu. Pingutusi selles suhtes mitmes suunas tehakse veel tänapäev. Katsutakse toore jõu, väe ja võimuga, intriigi, muigava üleolemise, uue tõe ja vaimu ootamisega, mannetu lendlehega avaldada tapvat survet, matta jõuluvalgust. Kuid jõuetu oled sina, nõder inimene, võitluses Jumalaga, oma Loojaga. On vaid üks tõde Jumalast Kristuse läbi igavene ja muutmatu. Sa pead kõigepäält selleni jõudma. Siis näed tema absoluutsust. Kuni seisad eelõues, võivad elada hinges veel umbsed ootused. Asjatu on kurja vaimu vaev. Usk ei ole „oopium rahvale", vaid „jõud, mis on võitnud maailma". Suureks on sirgunud taevariigi puu, suuremaks kui ükski muu. Tema liikmete hulk siin maailmas ületab juba suurima maailmariigi kodanike arvu ja iga teise usundliku kogumuse, kasvab edasi võimsalt, sest inglisuu on kuulutanud jõulurõõmu, mis peab kõigile rahvaile tulema: Taaveti linnas on sündinud õnnistegija Issand Kristus, kelle tõsine suurus ei seisa eeskätt arvus, vaid Jumala igaveses tõeväes. Andkem seepärast edasi Kristuse rõõmu kõigile rahvaile südamest südamesse, hingest hinge, vanale ja noorele, rumalale ja targale, kuni on üks kari ja üks karjane — Jeesus Kristus. Meie Jumalale ja Loojale, Tema ainusündinud Pojale õnne ja lunastuse toojale ja Pühale Vaimule olgu kiitus ja au põlvest põlveni nüüd ajalikult ja siis igavesti!

7. Vaimulikud laulud: „Oh Jeesus, Sinu valu", „Jeesus surma äravõitja" j. n. e., j. n. e. Jutlused, kõnestused j. n. e.

8. Jeesus on meie elu taevalik juht. Kõrves ütleb karavani juht tavaliselt vaid ühe sõnadest: torm, hädaoht, vesi. See sõna antakse suust suhu kuni viimse meheni edasi ja toimitakse selle järgi. Ka meie tahame kuulda oma Issanda sõnu ja elada nii, nagu nemad meid õpetavad.

§ 9. Kõlbeline maailmakord.

Piibli kohti: 1. Moos. 9., 6; 1. Moos. 29., 26; 2. Moos. 20; 3. Moos. 3., 17; 3. Moos. 18., 30; 5. Moos. 18., 9—12; 1. Saam. 3., 25; 1. Kun. 2., 3; 1. Kun. 8., 58; 8., 61; 2. Aja r. 19., 10; Õp. sõn. 23., 29, 30; 26., 16; 30., 17; Laul 119., 66., 105; 135., 15, 16; Jes. 17., 51; Matt. ev. 5—7; 10., 20; 12., 36; 13., 15, 19; 19., 6; 25., 31—46; Mark. 12., 29—31; Luuk. 12., 4, 5; Joh. 1., 17; Ap. teg. 6., 14; 28., 17; Rooma 2., 14, 15; 10., 4; 13., 10; 1. Kor. 15., 33; Eeves. 4., 25; 4., 28; 5., 3, 4; 1. Tess. 4., 6; 1. Joh. 4, 1; Ebrea 1., 1; 13., 14; 13., 17; Jakob. 2., 10.

1. Moraalstatistiline lähtekoht.

Jeesuse Kristuse lunastustöö lõppsiht on see, et kõik inimesed tuleksid tõetundmisele ja saaksid Isa lasteks, taevariigi kodanikeks, kõlbelisiks inimesiks. **„Ei saa kõik, kes minu vastu ütlevad: Issand, Issand, taevariiki, vaid kes teevad minu Isa tahtmise järele, kes on taevas"** (Matt. 7., 21). Kuid lõppsihini on veel palju maad ja võitlemist. Vaadeldes rahvaste elu ja kombeid, harjumusi ja kõlbelisi norme, näeme suurt mitmekesisust, näiteks teretamisviisides, viisakuse sead-

lusis, söögikombeis, tavandeis, riitusis, sõprusavaldusis, külaliste vastuvõtus, vaateis seksuaalküsimusile j. n. e. Kuidas süstematiseerida seda kirjusust, leida ühiseid suuri jooni ja seadusi kõlbelises maailmakorras? Teatud ulatuseni analoogiline küsimus tekib mõttemaailma vaatlemisel. Samuti kui kõlbelises maailmas, näeme ka siin eeskätt suurt võimaluste välja sõnade kombinatsioonis ja mõtete reastamises. Kas on selles kõiges üldse võimalik leida korda? Õppides tundma suure mõttevalla väljenduse väikest rakukest — mõistet, selle reaalsust, sisu ja mahtu, pannes tähele seda, kuidas mõtteprotsessi rakukesed liitudes moodustavad otsuse kui loogilise ehituse, mis järjestudes teistega annab kaks suurt kindlate seadustega järelduste liiki — deduktiivse ja induktiivse, mille võimalused on piiriteldud matemaatilise täpsusega, nagu süllogismi reeglite, figuuride ja mooduste, jagamisseaduste, induktiivse uurimise meetodite j. n. e. arv, näeme üllatust äratavat korda ja seadust piiritelematus mõttevallas. Mõtlemisseadused ja kord olid olemas juba siis, kui neid Platon ja Aristoteles, Descartes, Mill ja teised veel polnud avastanud.

Ka kõlbeline maailmakord on olemas rippumatult inimtahtest.

Seltskonnaelu kõlbeliste nähetega tegeleb uuema aja teaduse haru, mis algab paljudes maades 19. sajandiga ja kannab nime **„moraalstatistika"**. Moraalstatistika on arvudel põhjenev seltskonna kõlbeliste elunähtuste käsitelu. Juba aastal 1741 Berliini ülemkonsistooriumi nõunik **Peeter Süssmilch** võis kirikuraamatuist võetud arvude põhjal teha kindlaks seaduspärasuse ja rippuvuse perekonnaseisu puutuvais muutusis — abiellumistes, sündides jn surmajuhtumeis. Järgmine ala — kriminaalstatistika — on saanud eeskätt Prantsusmaal alguse. See arvutus ei näita üksi suhtelist üksikute kuritööde sagedust, vaid ka küsimusi vanaduse, soo, elukutse, elukoha ja eelkaristuse kohta. See materjal annab vaatevõimaluse rahva kõlbelisele elule. Tähtsaid andmeid moraalstatistikale annavad ka meeste, naiste ja laste tööolud, töötatööliste hädad, tervislik seisukord, suguhaiguste levimine, korteriolud j. n. e. Erilise väärtusega on see ala, mis näitab usu ja kiriku praktilis-eetilist mõju rahvale mitmesuguste konfessioonide näol, koguduse töö armastuse, vaestehoolekande, hingehoiu ja noortetöö alal ja üldse sisemisjonitöö oma mitmesuguseis harudes. Tähelepanu on juhitud ka poliitilisile mõjutusile, majanduskriisi aegadele, sõdadele ja kõlbelise maailmakorra psühholoogilisele mõistmisele. Moraalstatistika vajab andmeid, mida suudavad anda temale riik, usk ja teadus. Moraalstatistika ülesanne on tegevusarvude

statistikast saada kätte hingeliste motiivide korra- ja seaduspärasust. Põhimõtteline moraalstatistika väärtus seisab selles, et ta on tõestanud inimsoo kõlbelises tegevustikus seaduspärasuse ja, väljudes katselisest seisukohast, näidanud kõlbelise maailma olemasolu. Pääle **Quetelet***) ja **A. v. Oettingeni** tööde moraalstatistika alal on avastatud tahte- ja tunde-motiivide korrapärasuse seletusviis. Kõlblus on sellest seisukohast vaadatuna mitte enam individuaalse omavoli mäng ega eraasi, vaid sügavamaist põhjusist olenev ühiskondlik elunähtus. Inimene oma tahteelus on keele, kombe, kasvatuse ja harjumusiga seotud, seepärast pole tema enesemääramine vaba ümbruse mõjust. Ta ei emansipeeru terviku liikumisest ja korrast. Säärase massivaatluse juures esineb inimsugu oma solidariteedis kui hiiglakeha, mille küljes üksik on kui osake. Küll aga iga inimene on loodud selleks, et ka enesest kujundaks omaette terviku. Sellest vabast enesemääramisest võib tekkida sotsiaalne kannatus. Kuid see ei hävita loomulikku ühtekuuluvust, vaid täiendab seda ja nõuab ideaalset vaimu ühtekuuluvust ja alistumist kõlbelisele maailmakorrale. Mõtteteaduse seisukohast **Immanuel Kant** (1724—1804) kõlbelise maailmakorra seaduste väljendusi inimhinges on tõestanud südametunnistuse ja kategoorilise imperatiiviga. Kant'ile on kõlbeline inimene see, kes tajub otsesel teel ülemeelelist tõtt. Mida pole suutnud puhas mõistus, seda postuleerib praktiline mõistus — eetika. **Kant'i** järgi kõlblusseadus osutub oma paratamatusega, millega kui kategooriline imperatiiv astub üles, vastandina kõigele tingitule — ülemeeleliseks olemiseks eneses, mis hingab eneses ja on seepärast kohus mitte järelduste või kalduvuste, vaid puhta kohuse pärast. Pannes tähele mitmesuguseid rahvaid ja nende usundeid ja sellega seotud kõlblust, näeme, et vaatamata mõnesuguseile erinevusile ja lahkuminekuile, konstantseks jääb eetiline nõue: iga rahvas resp. inimene peab tegelema kõlbluse kõrgeima mõõdupuu järgi. Vaadeldes rohkem arenenud usundite kõlbelisi seadusi ja võrreldes neid kristliku kõlbluse absoluutselt täielikku eetilise mõõdupuuga, võime nentida se-

---

*) Quetelet kuulus töö: „Sur l'homme et le développement de ses facultés ou essai de physique sociale." A. v. Oettingen: „Die Moralstatistik in ihrer Bedeutung für die Sozialethik." — (1882).

da, et näiteks Buddha käsud, vanade egiptlaste mõisted ja greeklaste eetiline usk seisid võrdlemisi kõrgel kõlbelisel tasemel.

Kultuurinimese usukogemuste väli on laiem, tema eetiline mõõdupuu õrnem primitiivinimese omast. Kuid täiuseletõus on vaevaline. Vaatamata sellele, et ristiusku on inimsoole kuulutatud ligi 2 aastatuhandet, hulkade südamed on jäänud kõvadeks kivideks. Õhtumaa tsivilisatsioon on võitluses raske kriisiga, poliitika ja majanduse alal. Maailma elanikest paljud on veel paganad, olgugi et Piiblit on levitatud sadades keeltes ja miljoneis eksemplares. Nagu kalliskivide lihvimine nõuab palju aega ja vaeva, samuti on lugu inimhingega. Kuid töö edeneb järjekindlalt, alludes Jumala kõlbelise maailmakorra paratamatuile seadusile.

2. Usuline alus.

Kõlbelise maailmakorra põhi on Jumala seadus ja tahe. Üksik inimhing peab samuti kui rahvad ja kogu inimkond käima selle seaduse järgi. Kõlbelise maailmakorra kandvat alust väljendab usk. Usk ja kõlblus on ühendatud teineteisega nagu valgus ja soojus päikese kiiris. Kõlbelise maailmakorra selgeim seadus on antud täies ulatuses ristiusus. Selle usu alusel väljendatud, Jeesuse Kristuse poolt nõutud ja ülesseatud kõlbelise maailmakorra kadumatu ja ületatamatu kaanon ja juhis on toodud meile Pühakirjas (vaata vastavaid Piibli kohti: käsud, mäejutlus, viimne kohus j.n.e).

Ristiusu õpetuse esimene päätükk. Jumala kümme käsku.

Esimene käsk. Mina olen Issand, sinu Jumal. Ärgu olgu sul teisi jumalaid minu kõrval.

Mis see on?

Meie peame Jumalat üle kõige asjade kartma, armastama ja temale lootma. (M. L.*)

„Ebajumalad on hõbe ja kuld, inimese kätetöö. Suu on neil, ja nemad ei räägi mitte. Silmad on neil, ja temad ei näe mitte. Kõrvad on neil, ja nemad ei kuule mitte, ei ole ka hinge nende suus." (Taav. 1. 135., 15, 16.)

„Kes isa või ema enam armastab kui mind, see ep ole mitte minu väärt. Ja kes poega või tütart enam armastab kui mind, see ep ole mitte minu väärt" (Matt. 10., 37).

*) Martin Lutheri katekismi seletused.

„Looda Jehoova pääle kõigest omast südamest, ja ära toeta ennast mitte oma mõistuse pääle" (õp. 3., 5).

„Äraneetud on mees, kes loodab inimese pääle ja paneb liha omaks käevarreks ja lahkub Jehoovast oma südamega ära" (Jerem. 17., 5).

„See on Jumala armastus, et meie tema käsusõna peame" (1. Joh. 5., 3).

„Kõik hää andmine ja kõik täis and on ülevalt ja tuleb maha valguse Isast" (Jaak. 1., 17).

Avaliku ebajumalateenistuse kohta minevikus ja olevikus annavad seletust usundilugu ja misjonitöö. Ebajumal on nõrk, kahvatu, kaduv ja puudulik Jumala aseaine. Salajasest võõrjumalateenistusest räägib meile elu sääl, kus loodust, teadust, tehnikat, kunsti, poliitikat, võimu, raha, iseennast, teist inimest, saatust, masinat, kino, sporti, naudingut, kergemeelset elu, lõbutsemist j.n.e. enam armastatakse kui Jumalat, või neid koguni seatakse Jumala asemele.

„Sina pead Issandat, oma Jumalat, armastama kõigest omast südamest, ja kõigest omast hingest, ja kõigest omast väest, ja kõigest omast meelest ja oma ligimest kui iseennast" (Luuk. ev. 10., 27).

Teine käsk. Ära võta Issanda, oma Jumala, nime ilma asjata suhu, sest Issand ei jäta seda nuhtlemata, kes tema nime kurjasti pruugib.

Mis see on?

Meie peame Jumalat kartma ja armastama, et meie tema nime juures ei nea, ei vannu, ei lausu, ei valeta ega peta; vaid et meie teda kõiges hädas appi hüüame, palume, kiidame ja täname. (M. L.) „Jehoova, teie Jumal, see on minu nimi igavesti, ja nõnda peab mind hüütama põlvest põlveni" (1. Moos. 3., 15).

„Hüüa mind appi ahastuse päeval, siis tahan ma sind sest välja kiskuda, ja sina pead mind austama" (Psalm 50., 15).

„Mina ütlen teile, et inimesed peavad aru tegema kohtupäeval igast ühest tühjast sõnast, mis nemad on rääkinud" (Matt. 12., 36).

Jumala nimi on püha. Seda püha nime võtavad asjata suhu need, kes seda tarvitavad mõtlemata, süvenemata palvesse või koguni kergemeelse südamega sageli jutujat-

kuks harjumussõnana (Isa pojuke! Issake, Jumaluke, Jessukene j.n.e.). Jumala nime teotavad need, kes kurja mõttega selle juures vannuvad (valevanne), asjata Jumalat tunnistajaks kutsuvad („Jumala eest"), neavad, s. o. Jumala käest kurja paluvad („nuhelgu mind Jumal", „Jumal maksku seda sulle kätte"), lausuvad, s. t. nõiduse, ebausu läbi püüavad imelikul kombel kasu saada („targad", pomisejad, soolapuhujad, valuvõtjad, ennustajad, astroloogid, maagia-professorid ja teised moodsad paganaaja jäänused), valetavad ja petavad, segast ja eksiõpetust kuulutavad, Jumala sõna silmakirjaks pruugivad (variserid), pildis ja sõnas karikeerivad, (pilkepiltides, mõnes osas ajakirjanduses — ilukirjanduses, joonealustes, kus Jumala nime kirjutatakse väikese tähega) j. n. e. Jumalat tahame paluda kõige tõsiduse, andumuse ja aukartusega, Tema nime kõiges hädas hüüda appi, kiita, tänada, Teda teenida ja armastada.

„Ma tahan Jehoovat kiita, ma tahan kõiki ta imeasju jutustada, ma tahan su nime kiites laulda, sa Kõigekõrgem" (Psalm 9., 2, 3).

Kolmas käsk. Pühitse pühapäeva!

Mis see on?

Meie peame Jumalat kartma ja armastama, et meie jutlust ega Jumala sõna ei põlga; vaid et meie seda pühaks peame, hääl meelel kuulemeja õpime. (M. L.)

„Seepärast on Jumala rahval veel üks hingamise aeg ees. Sest kes tema hingamise sisse on saanud, see hingab ka ise oma tegudest otsekui Jumal oma tegudest. Seepärast jõudkem sellesama hingamise sisse minema" (Eebr. 4., 9—11).

„Jehoova, ma armastan su koja eluaset ja sinu aumaja paika" (Psalm 26., 8).

„Kui magusad on su sõnad mu suulaele, need on enam kui mesi mu suus" (Psalm 119., 103).

„õndsad on need, kes Jumala sõna kuulevad ja seda tallele panevad" (Luuka 11., 28).

„Sinu sõna on mu jalale lambiks ja valguseks mu jalgtee pääl" (Psalm 119., 105).

Nagu ihu, samuti vajab toitu ka inimese hing. Hingeleib on Jumala sõna. Igapäev peame säält võtma uut jõudu ja kinnitust. Eriliseks süvenemise, kosutamise ja hingamise

ajaks on pühapäev ja kohaks jumalakoda — kirik. Kirikus helisevad kaunid orelihääled ja lastekeeled, sääl tõotavad noored õnnistamispäeval truudust oma Jumalale, säält lähevad eluteele üheskoos südamed, kes leidnud teineteist, sääl oleme koos särava jõulupuu õrnal valgusel Jeesuse Kristuse sünnipäeval, võtame südamesse evangeeliumi sõnu ülestõusnud Lunastajast, kuuleme Jumala vaimu kohisemist, võtame elu jõudu, vaimu väge, palve püha tulukest ja armulaual pattude andeksandmist vastu. Kirikust alustavad viimast teekonda paljud väsinud rändajad isakodu — igavese pühapäeva poole. See paik on püha! Temaga seovad meid kallimad elamused. Jumala sõna kuuleme ka koolis ja kodus ja teistes paikades. Nagu kotka tiivul tõstab palve ja laul hinge Jumala poole, toob kosutust ja värskust ja karastust eluvõitluses. Kel pole pühapäeva, selle hing jääb kängu. Patueluga pühapäeva rikkuja toob kahju oma surematule hingele. Nagu pimedas niiskes keldris ei võrsu haljendav vili, nii jääb toidu- ja valgusenälga koltuv hing, kes ei kuule Jumala sõna! Vanemad ja juhtivad jõud, võimaldage enesele ja teistele Jumala sõna kuulmist, lasku igaüks särada Jumala vaimu valgusel oma hinge.*) Paraadideks, aktusteks, kõnedeks, sportlikeks ettekandeiks ja pidustusiks j. n. e. leitagu aeg pärast jumalateenistust, ärgu korraldatagu neid jumalateenistuse ajal.

---

*) Kirikuaastal on kaks poolt: 1) suurte pühade aeg ning 2) pühadeta aeg. Esimene kirikuaasta pool algab nelja Kristuse tulemise pühaga. Neile järgneb 25. detsember — Jõulupüha; Nääripäev — 8 päeva pärast Jõule; 6. jaanuar — Kolmekuningapüha ja pühapäevad pärast Kolmekuningapäeva. Kesknädalal pärast 7. pühapäeva enne Ülestõusmise püha algab Kristuse kannatamisaeg; kesknädalal pärast 1. Kannatamispüha on Palvepäev, kannatamisaja viimne või vaikne nädal algab Palmipuude pühaga ja lõpeb Suure Neljapäeva, Suure Reede ja vaikse Laupäevaga, millele järgneb Kristuse Ülestõusmise püha. 40 päeva pärast seda on Kristuse Taevaminemise püha ja 50 päeva pärast Ülestõusmise püha on Nelipühi. Pühapäev pärast Nelipühi on Kolmainu Jumala püha. Järgmise pühapäevaga algab kirikuaasta teine pool. Kõik järgmised pühapäevad kannavad nime: „Esimene, teine j. n. e. pühapäev pärast Kolmainu Jumala püha.“ 24. juunil on Jaanipäev, oktoobrikuu 2. pühapäev on Lõikusepüha; 31. oktoober või sellele järgnev pühapäev on Usupuhastuse püha. Viimne pühapäev kirikuaastas on Surnute püha.

Pääle selle veel mõned teised tähtpäevad: Eesti iseseisvusepäev (24. veebr.), kohaliku kiriku pühitsuse või koguduse aastapäev; Jõuluõhtu ja Vana-aasta õhtu. Jumalateenistusi peetakse ka Kristuse tulemise ja kannatamisaja nädalail, kirikupäeva, sinodite ja konverentside puhul ja muudel juhtumeil. Pääle jumalateenistuste kirikus peetakse avalikke jumalateenistusi palvemajades, peredes või ka surnuaedadel ja vabas õhus ja koguduse jumalateenistusi koolides ja perekondades.

„Olge rõõmsad lootuses, kannatlikud ahastuses; jääge kindlasti palvesse" (Rooma 12., 12).

„Aga mina ja mu pere tahame Jehoovat teenida" (Joosua).

Neljas käsk. Austa oma sa ja ema, et sinu käsi hästi käiks ja sina kaua elaksid maa pääl.

Mis see on?

Meie peame Jumalat kartma ja armastama, et meie oma vanemaid ja isandaid ei põlga ega vihasta; vaid et meie neid austame, teenime, nende sõna kuuleme, neid armsaks ja kalliks peame. (M. L.)

„Oma vanematele hääd tasuda on hää ja armas Jumala ees" (1. Tim. 5., 4).

„Lapsed, kuulge oma vanemate sõna kõige aegade sees; sest see on Jumala meele pärast".

„Seda silma, mis isa irvitab ja ei taha ema sõna kuulda, peavad kaarnad jõe ääres välja nokkima ja kotkapojad ära sööma" (õpet. 30., 17).

Laste-kasvatus on vanemate püha kohus. Vanemad peavad kord Jumala ees andma aru oma tööst. Palju hoolt, armastust, püsivust, usku, lootust ja kannatust nõuab kasvatustöö. Hääd lapsed tasuvad vanemate kohusetruudust armastuse, sõnakuulmise, tänu ja austamisega. Kellele on kallid vanemad, need armastavad ka oma kodu, isamaad ja riiki.

„Kuulge oma juhatajaid ja võtke nende sõna; sest nemad valvavad teie hingede eest, nõnda kui need, kes vastust peavad andma, et nemad seda rõõmuga teevad ja ei mitte ohates. Sest teil pole sest mitte kasu." (Eebr. 13, 17.)

Viies käsk. Ära tapa!

Mis see on?

Meie peame Jumalat kartma ja armastama, et meie oma ligimese ihule ühtki kahju ega kurja ei tee; vaid et meie teda aitame ja temale hääd teeme kõiges ihuhädas. (M. L.)

„Kes inimese verd ära valab, selle veri peab inimese läbi saama ära valatud; sest tema on inimese Jumala näo järgi teinud." (1. Moos. 9, 6.)

„Teie olete kuulnud, et vanematele on räägitud: Sina ei pea mitte tapma; aga kes iial tapab, on kohtu väärt. Aga

mina ütlen teile, et igaüks, kes oma venna pääle ilmaasjata viha kannab, on kohtu väärt; aga kes iial oma venna vastu ütleb: Raka, see on suure kohtu väärt; aga kes iial ütleb: Sa jõle! see on põrgutule väärt." (Matt. ev. 5, 21, 22.)

Tapma tähendab kellegi elu võtma. Inimene teeb kahju oma ligimesele mõtte, sõna ja teoga. Viha, kadedus, ahnus, kurjus, joomine, iharus ja muud põhjused ajavad tapma. Mida ülem hing ihust, seda raskem on hingele hädatoomine alkoholi-tarvitamise, liiakasuvõtmise, kõlvatule elule ahvatelemise ja muude kiusamiste ning teotamistega. Inimese süda on kui kallis astjas, milles ei tohi kanda viha. Jumala näo järgi loodud inimest nimetada jumalatuks, on Jumala töö teotamine, mis väärib suurimat karistust. Enesetapp on lubamatu põgenemine elu võitlusväljalt. Meie peame oma ligimest aitama ja temale hääd tegema kõiges hädas: vaesuses, puuduses, õnnetuses j. n. e.

„Mis teie iial olete teinud ühele nendesinaste mu vähemate vendade seast, seda olete teie mulle teinud." (Matt. 25, 40.)

Kuues käsk. Ära riku abielu!

Mis see on?

Meie peame Jumalat kartma ja armastama, et meie kasinasti ja puhtasti elame kõnedes ja tegudes, ja et igaüks armastagu ja austagu oma abikaasat. (M. L.)

„Ja Jehoova Jumal ütles: see ep ole mitte hää, et inimene üksi on. Ma tahan temale abi teha, mis tema kohane on." (1. Moos. 2., 18.)

„Igaüks, kes naise pääle vaatab teda himustades, on ju abielu temaga ära rikkunud oma südames." (Matt. 5., 28)

„Aga hoorajaht ja kõik roojastus olgu nimetamata teie seas, nõnda kui pühadele sünnib, ja häbemata töö ja jõle kõne ehk naljaheitmine, mis ei sünni." (Eev. 5., 3, 4.)

Abielus on mees ja naine teineteisele abiks ajaliku elu ülalpidamises, igavese elu nõudmises ja laste-kasvatuses. Perekond on ühiskonna algvorm. Terves ja puhtas abielus ning vallaspõlves viibivate perekonnaliikmete elu tagab rahva ja riigi õnne, tervist ja hääd käekäiku. Jumala ees on inimesed, vaatamata soole ja sotsiaalsele seisundile, üheõiguslikud. Niihästi mehele kui ka naisele

on Jumal määranud suured ülesanded. Iga elu peab olema süütu ja laidetamatu. Õnne maksimumi saavutavad vaid need, kes võtavad elu juhiks Jumala käsu ja võidavad ära, hingejõudu võttes kokku, kõik kiusatused ning elavad kui „valguselapsed".

„Eks teie ei tea, et teie Jumala tempel olete, ja et Jumala Vaim teie seas elab?" (1. Kor. 3., 16.)

„Õndsad need, kes puhtad südamest; sest nemad peavad nägema Jumalat." (Matt. 5., 8.)

Seitsmes käsk. Ära varasta!

Mis see on?

Meie peame Jumalat kartma ja armastama, et meie oma ligimese raha ja vara ei võta, ei kavala kauba ega petisetööga eneste poole kisu; vaid et meie tema vara ja päätoidust aitame kasvatada ja hoida. (M. L.)

„Meie ep ole ühtegi ilmale toonud, avalik on, et meie midagi ei või maailmast ära viia." (1. Tim. 6, 7.)

„See on Jumala tahtmine, et ükski ei tee ülekohut ega peta oma venda, seepärast et Issand on kättemaksja kõigi nendesinaste asjade pärast." (1. Tess. 4, 6.)

„Kes tahavad rikkaks saada, need langevad kiusatuse ja köie sisse ja mitme rumala ning kahjutegeva himu sisse, need vajutavad inimesed alla hukkamise ja ärarikkumise sisse. Sest rahaahnus on kõigi kurjade asjade juur." (1. Tim. 6, 9, 10.)

„Lakkuja ja prassija saab vaeseks, ja tukkumine teeb, et peab riidehilpe selga panema." (Õpet. 23, 21.)

„Tee aru omast majapidamisest." (Luuk. 16, 2.)

Vargus on võõra vara omastamine. Harilikult toimub see salaja mitmesuguste varjatud võtete katte all. Vahel see sünnib avalikult ning vägivaldselt. Ülekohtused teod, millega tehakse ligimesele, ühiskonnale ja riigile vara poolest kahju, kuuluvad kavala kauba ja petisetöö alla, näiteks, liiakasuvõtmine, võltsitud kauba müümine, valeandmete andmine maksustamisel, võla mittemaksmine, leitud asjade mittekätteandmine, hooletu töötegemine, töötegijale vähema palga maksmine kui töö on väärt, laiskuse pärast kerjamine, salakaubitsemine, vargaga ühes nõus olemine, tšekkidega ja orderitega võõra raha omastamine, valepankrot,

ülekohtune äritsemine tollide ja litsentsidega, väljapetmine j. n. e.

Egoism, laiskus, joomine, raiskamine ja pillamine ajavad inimest varastama ja petma, lämmatavad altruistlikud kalduvused südames. Kui „Jumala majapidajad" peame olema usinad tööle ja kokkuhoidlikud, et hoolitseda enese ja oma perekonna eest ning jagada neile, kel puudus.

„õndsam on anda kui võtta." (Ap. teg. 20, 35-b.)

„Aga kui sina vaestele andeid annad, siis ei pea sinu pahem käsi mitte teadma, mis sinu parem käsi teeb, et sinu vaeste anded võiksid salajad olla, ja sinu Isa, kes salajasse näeb, küll see sulle maksab avalikult." (Matt. 6, 3, 4.)

Kaheksas käsk. Ära tunnista ülekohut oma ligimese vastu!

Mis see on?

Meie peame Jumalat kartma ja armastama, et meie oma ligimese pääle kavalasti ei valeta, teda ära ei anna, keelt ei peksa ega kurje kõnesid tema pääle ei tõsta; vaid et meie tema eest kostame, kõik hääd temast kõneleme ja kõik asjad hääks kääname. (M. L.)

„Ärge valetage mitte teineteise pääle." (Kol. 3, 9.)

„Jätke maha vale ja rääkige tõtt igaüks oma ligimesega, sest et meie oleme üksteise liikmed." (Eeves. 4, 25.)

„Aus nimi on kallim kui suur rikkus, ja arm on parem kui hõbe ja kuld." (õpet. 22, 1.)

„Aga mis sa pinda näed venna silmas, aga palki oma silmas ei pane sa mitte tähele. Oh sina salalik! Kisu esiti palk omast silmast välja, ja siis seletad sina pindu välja kiskuda oma venna silmast." (Matt. 7, 3, 5)

Iga tunnistus, mis käib tõe ja armastuse vastu, on ülekohtune. Kurja jutu edasikandmine, keelepeks, valetunnistus avalikus arvamises, kohtus j. n. e. toovad kahju ligimesele, ühiskonnale ja riigile ning paharääkijale enesele. Meie peame oma ligimese eest seisma, temast seda hääd rääkima, mida teame, ja sääl, kus ligimese süü ei ole selge ja kindel, pigemini hääd kui kurja oletama.

„Ka keel on üks tuli ja üks maailm täis ülekohut, niisugune on keel meie liikmete seas, mis roojaseks teeb kõik ihu ja süütab põlema meie elukorra sündimisest surmani, kui seda põrgust süüdatakse. Sest kõik, niihästi metsaliste kui lindude,

niihästi roomajate kui mere-elajate sugu tallitsetakse, ja on tallitsetud inimeste soost; aga keelt ei või ükski inimene tallitseda, seda kurja liiget ei või sundida; see on täis surmajat rohtu. Sellega kiidame meie Jumalat ja Isa, ja sellesamaga sajatame meie inimesi, kes Jumala sarnaseks on saanud. Ühest suust tuleb välja õnnistamine ja sajatamine; see ei pea, mu vennad, nõnda mitte olema." (Jakob. 3, 6—10.)

Üheksas käsk. Ära himusta oma ligimese koda!

Mis see on?

Meie peame Jumalat kartma ja armastama, et meie oma ligimese pärandust või koda kavalusega ei püüa ega õiguse nimel enese poole kisu; vaid et meie teda aitame, et tema seda enesel võiks pidada. (M. L.)

„Ärge armastage mitte maailma ega seda, mis maailmas on. Kui keegi maailma armastab, siis Isa armastus ei ole mitte tema sees. Sest kõik, mis maailmas on, lihahimu, silmahimu ja elukõrkus, ei ole mitte Isast, vaid see on maailmast." (1. Joh. 2., 15—16.)

Himu on patu eelaste. Võita ennast tähendab võita ka oma himud, kalduvused, instinktid ja valitseda neid. Inimeste antud seadused on nii puudulikud, et nende õiguse nimel võib inimene mõnesuguseil juhtumeil kiskuda teistelt nende varanduse ja jääda välismaailma ja seltskonna ees ausaks ja õiglaseks inimeseks. Kuid igavese Kohtumõistja eest ei põgene ükski inimhing, kes rikkunud Jumala õigust ja seadust, mille jõud, teravus ja õrnus on absoluutsed. Aidakem oma ligimest nõu ja jõuga.

„Aga igaüht kiusatakse, kui teda tema oma himust veetakse ja ahvatellakse. Pärast, kui himu ennast vastu saanud, siis toob tema patu ilmale, aga kui patt saab täiesti tehtud, siis sünnitab tema surma." (Jak. 1, 14, 15.)

„Võidelge, et teie võiksite kitsast väravast sisse minna." (Luuk. 13, 24.)

Kümnes käsk. Ära himusta oma ligimese naist, sulast, ümmardajat, veiseid ega muud, mis tema päralt.

Mis see on?

Meie peame Jumalat kartma ja armastama, et meie oma ligimese naist, peret ega vei-

seid ära ei avatele ega vägisi võta; vaid et meie neid manitseme, et nemad jäävad paigale ja teevad, mis nende kohus. (M. L.)

„Sest vennad, teie olete vabaduseks kutsutud; aga katsuge, et teie ei anna vabaduse läbi lihale meelevalda, vaid teenige üksteist armastuse läbi. Sest kõik käsk saab täieks ühes sõnas, see on selle sees: Sina pead oma ligimest armastama kui iseennast" (Kaal. kiri 5, 14, 15).

Kallim kui vara on inimesele õnnelik perekonnaelu, rahu ja rõõm oma elukutses, töös ja ametis. Kadedus, omakasu ja himutsemised õhutavad avatlusile ja vägivallale, mis rikuvad ligimese südame õnnitelevat rahu ja vaikust. Kadugu inetu kadedus inimhingest. Täitku oma kohust Jumala ja ligimese vastu igaüks, siis suureneb õnnistuse sära ka meie oma südames.

„Teie peate pühad olema, sest püha olen mina, Jehoova, teie Jumal." (3. Moos. 19, 2.)

„Loo mulle, Jumal, puhas süda!" (Psalm. 54, 12.)

Kümne käsu lõppsõna.

Mis ütleb nüüd Jumal kõigist neist käskudest?

Tema ütleb nõnda: Mina, Issand, sinu Jumal, olen püha vihaga Jumal, kes vanemate patud nuhtleb laste kätte kolmandast ja neljandast põlvest saadik, nende kätte, kes mind vihkavad; aga neile, kes mind armastavad ja minu käske peavad, teen mina hääd tuhandest põlvest saadik.

Mis see on?

Jumal ähvardab nuhelda kõiki, kes neist käskudest astuvad üle; seepärast peame meie tema viha kartma ja mitte nende käskude vastu tegema; aga tema tõotab armu ja kõike hääd kõigile, kes neid käske peavad; seepärast peame meie teda ka armastama, temale lootma ja hää meelega tema käsku mööda tegema.

„Viletsus ja ahastus tuleb igaühe inimese hinge pääle, kes kurja teeb." (Room. 2, 9.)

„Surm on patu palk." (Room. 6, 25.)

„Ärge eksige mitte, Jumal ei anna ennast mitte pilgata. Sest, mis inimene iial külvab, seda tema ka lõikab. Sest kes oma liha pääle külvab, see lõikab lihast hukatust, aga kes Vaimu pääle külvab, see lõikab Vaimust igavest elu." (Kal. 6, 7, 8.)

Käskude lõppsõnast kostavad meile vastu ähvardus ja tõotus. Käsk on juhis. Kes eksib selle vastu, langeb alla hukatuse poole. Kes elab selle järgi, läheb ülespoole õndsuse ja igavese elu teel. (2. Moos. 19—24)*

„Käsu ots on Kristus, õiguseks igaühele, kes usub." (Rooma 10, 4.)

„Jehoova heldus on igavesest ajast igavesti nende pääl, kes teda kardavad, ja tema õigus jääb lastelastele, neile, kes tema seadust peavad." (Taav. 1. 103, 17 18.)

Näiteid käskude juure.

I 1. Kuldvasikas (2. Moos. 32). Nebukadnesari auahnus (Taan. 4). Koljat lootis oma jõule (1. Saam. 17). Kuningas Assa lugu (2. Ajaraam. 16, 12). Pilatus kartis rahvast (Mark. 15, 15). Rikas noormees armastas mammonat (Matt. 19, 16); rikas mees liharõõmu (Luuk. 16, 19).

*

* Hooreb, s. t. põuane, kuiv on kogu mägestiku nimi, milles üks tipp kannab nimesid Siinai, Dšebel, Musa ning on 2244 meetrit kõrge. 1400 meetri kõrgusel asub sellel mäel Siinai või Katariina kloos-ter. 400 meetrit veel ülespoole on mäeseljal Eliase kabel.

2. Üks misjonär leidis kord oma reisil Indias 15-aastase tütarlapse, kes lamas oma maja lävel surnult, aga oli veel soe. Ta sai teada, et tütarlast oli nõelanud uss, kes elutses majas. Küsimusele, kas uss on tapetud, vastas värisev ema: „Kui see uss tapetakse, siis peavad surema kõik perekonnaliikmed." See uss oli nimelt maja ebajumal (G. Stäbler).

*

3. Vankrit, millel asub india ebajumal Džagernat, veavad inimesed. Need, kes heitnud ennast vankri rataste alla ja nii saanud surma või vigastada, loodavad pärida õndsust.

*

4. Aafrikas oli hukkunud üks neegriküla tules. Et tulevikus tuleõnnetusist külas hoiduda, toodi tulevaimule ohvriks üks poiss. Õnnetu sõrmed ja varbad lõigati ükshaaval ära ja pandi sõjatrummi. Siis tapeti õudselt piinatu nuialöögiga.

*

5. Üks misjonär katsus pöörda Jumala poole kaptenit, kes Lõunameres püüdis valaskalu. Kapten arvas, et katse ei aita, ja küsimusele — mis on selle põhjus, vastas ta: „Vaadake, ma mõtlen kogu päeva ainult valaskaladele, öösi näen und nendest, ja ma usun, kui minu süda lõigatakse lahti, siis leitakse säältki väike valaskala" (G. Stäbler).

*

6. Karikaturist oli kujutanud pildil suure mehe, kes istus hiiglakõrgeil pilvelõhkujail. Mehe kätesse jooksid tuhanded niidid majadest, laevadest, raudteerongidest j. m. Pankurid ja diplomaadid, valitsejad ja töölised kummardusid võimsa mehe ette, kelle kaela otsas oli pää asemel ümmargune dollar.

*

7. Kõik ebajumalad kokku moodustaksid maailma haruldasema muuseumi. Sääl näeksime grotesk-esemeid: kive, puid, sulgi, hambaid, kolpe, luid ja muid võluseid (fetišeid), mitmesugu-

sest materjalist kujusid ja lõustu animistlikust ajajärgust, süngeid fuuriaid, oivalisi klassikalise aja raidkujusid, veriseid larbitsaid, eriskummalisi kuldseid ja värvilisi ilgureid polüteismi vallast, usse ja kasse, ahve ja lohesid, iibiseid, härgi, krokodille ning palju muid loomi ja loodust ennast. Selles muuseumis seisaks kirju rida muid tajutavaid ja tajutamatuid suurusi, nagu: teadus, kunst, poliitika, äri, mõistus, saatus, terror, võim, riigi- ja erakapital j. n. e. Sääl oleksid ka need inimesed, kes arvavad, et päike tõuseb vaid nende teadmiste või kukelaulu pärast.

Igasuguste ebajumalate tunnus on see, et nad on kas loodud olevused ja asjad või inimese mõtte ja käte sünnitused ja produktid — nõrgad, viletsad, jõuetud. Elava püha Jumala — igavese Looja omadused puuduvad neil. Eluteed ei leia inimene, kes kardab ja armastab neid ning loodab neile.

II Saul käis Endori lausuja naise juures (1. Saam. 28, 7); Anania ja Sahvira ots (Ap. teod 5).

*

2. Üht poissi, kes kasvult oli oma vanaduse kohta liig lühike, pilkasid vanemad mehed. Üks neist ütles: „Sinust ei saa küll midagi, oled kõigeks liiasti pisike.“ — „Olen väike,“ vastas poiss, „aga ma võin midagi teha, mida teie ei suuda.“ — „See oleks?“ — „Ma ei tea, kas tohin ütelda.“ — „Mis see siis on õige, mida meie, täiskasvanud mehed, ei jõua teha?“ — „Mina suudan teist käsku pidada ja vandumist ning sajatamist jätta“, oli tõsine vastus“ (G. Stäbler).

*

3. Kord hüüdis väike poeg oma isa. „Mis on?“ küsis isa. „Ei midagi“, vastas poeg. Natukese aja pärast hõikas poeg uuesti: „Isa!“ Isa vihastus ja tahtis poega karistada. Siis ütles lapse ema: „Mina käskisin poissi hüüda sind. Teist korda ta võttis sinu nime asjata suhu, juba sa oled pahane. Mis ütleb aga Jumal sinust, kui sina pruugid Tema püha nime tihti mõtlematult.“

*

Ühes talus teenis sulane, kel oli inetu harjumus vanduda. Kord tabas vaese mehe raske õnnetus: puutööl libises kirves, ja mees raius maha oma pahema käe põidla. Nüüd kostis valus õhkamine Jumala poole suust ja südamest.

*

4. Iisraelis visati inimene, kes Jumalat või kuningat oli teotanud, kividega surnuks.

III 1. Kuulsa saksa riigikantsleri krahv Bismarcki ühes mõisas oli hakatud pühapäeval tegema tööd. Krahv sellest kuulda saades kirjutas oma mõisavalitsejale: „Niisugune lugu peab lõpma.“ See vastas: „Inimesed peavad 6 päeva vara hommikust hilise õhtuni mõisatööl olema. Neil on aga ka oma aed ja põld, nende harimiseks jääb neil vaid pühapäev.“ See vabandus ei rahuldanud Bismarcki, ja ta kirjutas uuesti: „Nüüdsest pääle seatakse sisse teine kord. Kui minu töölised peavad harima oma põldu või kui nende vili on valminud, siis nende töö käib ees.“ Valitseja teeb selle korra teatavaks ja lisab juure: „Aga nüüdsest pääle ei tohi olla enam mingisugust pühapäevatööd.“ Mis teevad tänulikud inimesed? Nad ütlevad: „Krahvil ärgu olgu seepärast

kahju, et ta hoolitseb meie eest.“ Õeldud, tehtud! Kunagi pole nii rõõmsasti ja hoolsasti hakatud tööle, kui sest ajast pääle. Võitsid tööandjad ja töötegijad (G. Stäbler).

*

2. Seitsmest vennast töötas kuus väljas. Seitsmes korraldas majatõid, valmistas toitu, puhastas, haris, küttis ja ilustas kodu. Kõik arenes hästi. Jõukus ja küllus, rahu ja rõõm elasid ühes vendadega. Sääl ütles kord üks vendadest: „Nii asi ei lähe. Ka seitsmes peab meiega tööd tegema.“ Otsustatigi nii. Kuid muutuse ajast pääle valitses majas korratus, külmus, viha ja riid leiva pärast. Tulnud koju, ei leidnud vennad enam sooja toitu eest. Toad olid kasimata, olud muutusid üha halvemaks. Siis ütlesid vennad: „Oleme teinud suure vea. Seitsmes vend peab jälle koju jääma.“ Nii see sündis, ja õitsev põlv ja õnnistus tulid jälle tagasi.

3. Pühapäevasel tööl lasub see needus, et sääl, kus seda tehakse, varem või hiljem tuhanded äripäeval jäävad töötatöölisteks, perekondadest kaob üksmeel ja rahu, tööl puudub õnnistus! (Pühapäeva-rahu austaja riik — Inglismaa, pühapäeva-rahu rikkuja ja kaotaja — tänapäeva Venemaa).

Vaimu väsimus põhjustab õnnetusjuhtumeid. Statistiliste andmete varal on tehtud kindlaks, et tehastes, näiteks, esimesel töötunnil tuleb kolm korda vähem õnnetusi ette kui viiendal. Jutlus ja jumalasõna karastavad ja kosutavad hinge, annavad jõudu ja värskust vaimule, tõstavad inimese igapäevase töö ja askelduste keerisest igaviku mägede kargesse õhkkonda, võimaldavad mõtteid palvetiivul tõusta Jumala poole, tunnetada Jumalat ja iseennast, süveneda kaemusse ja leida elu tõsist sihti ja väärtust.

IV 1. Tähendamissõna kadunud pojast (Luuk. 15, 11—32). Kristuse sõna veskikivist (Matt. 18, 6). Joosepi lood. Eeli pojad (1. Saam. 2, 23, 28). Absalom (2. Saam. 15).

*

2. Üks vaene lesk talunaine oli elatanud ennast ja oma poega ketramisega ning olnud pojale õppimisel nõu ja jõuga abiks. Poeg jõudis maailmas kõrgele kohale ja andis kord uhke võõruspeo. Kui peovõõrad kogunesid eeskotta, panid nad tähele kaht asja, mille üle imestusid väga: uhke peegli all rippus lihtis pahkeline kepp, toreda söögilaua ülemas otsas seisis üks vana tool kõrge toega ja uue päälisega. Majahärralt küsiti, mis see tähendab. Ta vastas: „Minul ei olnud midagi muud kui see kepp, kui ma lahkusin oma emamajast. Tool on olnud minu armsa ema ketramistool, millel istudes ta on töötanud nii palju, et võisin kooli minna. Kui kõik külalised olid kogunenud, palus ta neid, kas tohib veel kutsuda ühe puuduva võõra. Vaata, sääl tuleb tema juba tagasi, hoides oma käekõrval küüruvajunud vanaemakest, taluinimese riietuses, ja paneb tema ketramistoolile istuma. See oli tema ema, keda ta nii austas (J. Fr. Möller).

*

3. Sadamast hakkas väljuma laev. Ühe noormehe asjad, kes kavatses hakata meremeheks, olid juba laeval. Jättes ema jumalaga, noormees nägi ema silmis pisaraid, millest ta järeldas ema soovi, et poeg peaks enesele valima mõne teise, mitte meremehe elukutse. „Sa vist ei taha, et ma hakkaksin meremeheks“, ütles noormees. „Mina ei tee sulle selleks takistusi“, vastas kurb ema, „kuid minu soov on küll niisugune nagu arvasid.“ — „Mina austan oma ema, tema tahtmist ja soovi ning

seepärast ma ei hakka merememeheks", ütles poeg. Ta läks laevale ja tõi säält tagasi oma pakid. „Jumal õnnistab lapsi, kes armastavad oma vanemaid", kostsid läbi rõõmsa meeleliigutuse ema sõnad, mis hiljem läksid kaunilt täide. Noormehest, kelle nimi oli Abraham Lincoln, sai Ameerika Ühendriikide 16. president.

4. Vanemad on kasvatanud mitu last! Kuid sageli need ei päästa oma ainust ema ja isa näljast, külmast ja muust murest. Missugune torkav kontrast ema ja isa ning laste südamete vahel! Siin: „üks paigake siin ilmas on" (Koidula), sääl: „pole võimalik paigutada vanainimest mitte kuhugi!" Kes austavad oma isa ja ema, neile on kallis ja armas isamaa. Maa, mille pind on niisutatud vanemate ja vendade higi ja verega; maa, mille pühitsetud põues puhkavad väsinud võitlejad, mille pinnal elab vaba, iseseisev Eesti riik ja rahvas — „su üle Jumal valvaku."

V 1. Kain tappis Aabeli (1. Moos. 4); Ahab Naaboti (1. Kor. 21); Herodes ristija Johannese (Matt. 14); juudid tapsid Jeesuse ja Tehvanuse (Evangeeliumid ja Ap. t. 7). Sõdades ja tülides on saanud surma miljoneid inimesi.

Mõrtsukas ei ole üksi see, kes laseb teise maha või pistab surnuks, vaid iga tapja käe, mõtte, sõna, sule ja keele või mingisuguse muu relvaga. Matt. 5., 21—22 süvendab Jeesus Kristus viiendat käsku. Inimese südant võib võrrelda kalli astjaga. Kes kallisse astjasse valab viha või halba vedelikku, see teeb kahju enesele ja sellele, kelle vastu ta tarvitab seda. Kes nimetab mõistusega ehitud inimest rumalaks, see hindab vääralt Jumala tööd. Kes eitab teises inimeses Jumala vaimu kiirte olemasolu, see teotab Jumala au ja väärib selle eest raskeimat karistust.

Ilmlik kohus ja seadus on võrreldes Jumala kohtu ja seadusega äärmiselt puudulikud. Esimese järgi inimene võib olla aus, lugupeetud tegelane. Teise järgi ta on aga alatu mõrtsukas, kelle hingel lasub inimelusid ja verd, mille eest tapjal tuleb anda vastust ja kanda karistust.

Näiteid. 1. Mees meelitas ära neiu. See sai emaks. Kurbus ja häbi viisid eksitatu surma. Mees ei teinud sellest väljagi, vaid „peene kavalerina" otsis teisi ohvreid, keda võrgutada ja saata kõlvatuse ja hukatuse teele.

*

2. Ahne, ülekohtune ja kalk süda hävitas lesknaise ja vaestelaste elu. Seaduse ees ta oli õige, sest ta nõudis sisse vaid oma veksleid, korra järgi õigel, lesknaise maja- ja põllupidamisele aga ruineerival ajal. Lesknaise palve temale ei mõjunud. Kuid „Jumala veskid jahvatavad aegamööda, aga põhjalikult."

VI 1. Joosep ja Potivari naine (1. Moos. 39). Taaveti eksimine kuuenda käsu vastu. Natani jutustus kehva mehe utetallest (2. Saam. 11 ja 12).

*

2. Valgeristi selts, kes on astunud võitlusse kõlvatusega, on seadnud üles oma liikmeile järgmised põhimõtted: 1. Mina ei taha ühelegi kurjale, ebakasinale — pahelisele mõttele anda ruumi oma südames. 2. Mina ei taha iial roojaseid kõnekäände või alatuid ütlusi lasta tulla üle oma huulte. 3. Mina ei taha iialgi teisi kuulata, kes räägivad sääraseid asju ja nõnda soetavad moraalset ebapuhtust. 4. (Meessoole) Tahan ikka olla viisakas ja korralik, nagu see aumehele kohane, naissoo vastu

ja, kui tarvis, astuda välja tema kaitseks. 5. (Naissoole) Mina ei taha tutvust teha, veel vähem intiimseks saada ühegi noormehega, kel puudub hää iseloom ja keda tuntakse kui kõlvatut inimest. 6. Tõotan seega tubakat ja joovastavaid jooke mitte pruukida, olgu siis, et neid rohuna kirjutatakse ette. 7. Tõotan edasi oma aega hästi tarvitada tahta oma mõistuse rikastamiseks ja südame ülendamiseks, ja tahan hoiduda vaid hääde inimeste poole. 8. Seda kõike tõotan Jumala abiga tahta täita parima teadmise ja tahtmise järgi.

Statistilised andmed näitavad, et roimarite ja igasuguste kuritegude protsent välispool abielu sündinute juures on palju suurem kui abieludest võrsunute hulgas. Sellel nähtusel on palju põhjusi. Vallas-emal on tihti, materiaalsest seisukohast väljudes, võimatu oma lapsele anda hääd kasvatust. Vallaslapsel puuduvad isa hool ja truudus, sageli ka emaarmastus. Seda lünka ei täida toredaimgi lastekasvatusasutus. Vallaslaste juures tulevad nende truuduseta vanemate kõlbeline lõtvus, alkoholism ja kurikalduvused nähtavale. Järelevalveta lapsed moodustavad kurvima päätüki inimsoo kultuuri ajaloos!

Kõlbelist allamägeminekut ja kuuenda käsu vastu eksimist soodustavad kollane aja- ning osa ilu- ja näitekirjandust, toores nali, jõle ja ropp kõne, häbematud pildid, ahvatelud, pornograafia ja paljud muud põhjused. Vana-Greekas kasvatati lapsi ja noori puhtas õhkkonnas kuni nende kõlbeline mina ja selgroog olid saanud nii tugevaks, et suutsid panna vastu kiusatusile ja neid võita. Meie-ajal võib juhtuda, et juba õpilane, kelle maailmavaade alles kasvamise ajajärgus, loeb mõne „Puhastustule" või „väikese armuseikluse", või muid rõvedusi talle kättesattunud raamatust või lehest. Niisugused haisevad kirjandusõied tahravad täiskasvanudki inimese hinge, mis peab aga sündima veel kasvava inimese hingega?! Põlgust ja karistust väärt on roimar, kes saatnud korda kuritöö. Suurimat põlgust ja karistust väärib aga roimar, kes uhkustab tehtud roimaga. Oleks kuuldamatu julmus ja barbaarsus, kui keegi serveeriks peovõõrastele söögiks mingisugust lehkavat, mädanevat ollust. Hukkamõistmist vääriv kuritegu on aga see, kui osa kodu- ja välismaa aja- ja ilukirjandust pakuvad noorele ja vanale haisevat pattu, uskuteotavat kahtlust, nõtra halisemist ja musta pessimismi vaimutoiduks. Milleks kirjeldatakse vägistamisi, riisumisi, tapmisi, tulesüütamisi ja muid roimi! Ilusamad puud ja taimed kuivavad ja närtsivad, kui neid kastetakse mürgiga. Meie rahva noorsooga ei tohi sündida seda.

Vabadus on kallis Jumala and. Hääda sellele, kes tarvitab vabadust kurjasti. Et vabalt noote lugeda ja improviseerida mingisugusel mänguriistal, näiteks, klaveril, selleks kulub enne palju kavakindlat rasket tööd ja aega ning hoolt. Et vabalt mängida, selleks peab tundma hästi heliriigi seadusi ja võima neid teostada. Samalaadiline on nõue ka Jumala kõlbelise maailmakorra seaduste suhtes.

*

3. N. N., lõpetanud keskkooli, astus ülikooli akadeemilise elu avarusse. Vanemate juhtivad käed ja hoiatavad sõnad jäid kaugele. Sõbrad tulid meelituste ja kutsetega. Möödus esimene ülikooliaasta. Noormees oli „vabadust" tarvitanud nii, et ta selle aja jooksul polnud sooritanud ühtki eksamit. Halvem aga oli, et ta vanemate raha oli raisanud asjata ja teinud veel võlgagi. Kuid kurvim oli see, et ta oma kergemeelse, ebakõlbelise eluga oli plekitanud oma hingepuhtuse ja saanud suguhaiguse, mis jäävalt rikkus tuleviku väljavaate oma perekonna ja oma isikliku

elu suureks õnnetuseks. Meeletu on inimene, kes kisub maha, tallab jalgade alla ja purustab viljapuu õisi ja oksi!

*

4. Mõned vana-aja usud ja rahvad on vaadanud naisele kui mingisugusele alamale olevusele, kes seisab mehest madalamal ning on ühenduses kurjade vaimudega (mõned aasia rahvad, venelased, türklased, osalt hindud j. n. e.). Teised selle vastu on arvanud, et naine seisab ligemal jumalusele kui mees ja on seepärast temast puhtam, õrnem ja parem (eestlased, germaani sugu rahvad j. n. e.).

Ristiusu seisukohast on Jumala ees kõik inimesed — mehed ja naised — ühevääruslikud ja -õiguslikud vaatamata nende soole. Igal neist on oma ülesanded. Isa tööl on oma tähendus; ema suust ja südamest lapse hinge istutatud sõnad, jõud, tõekspidamised ja palved on sageli püsivamad neist, mis pärast õpitakse juure (Augustinuse ema Moonika palved, Goethe ema mõju pojale j.n.e.).

VII 1) Aakan (Joosua 7, 19—21); Jaakob (1. Moos. 25, 23); Juudas (Joh. 12, 6); ülekohtune majapidaja (Luuk. 16, 1—7).

Üks vaene kerjuspoiss tuli ühte veskisse ja palus öömaja. Möldrirahvas lubas tal ööbida elutoas, kus tehti talle ase pingile. Kui kõik magasid, oli poiss veel ärkvel ja mõtles oma viletsusest ja sellest, mis ta peab järgmisel päeval hakkama pääle. Sääl kuulis üsna enese ligidal ilusa hõbekella tiksumist, mida ta juba päeval oli pannud tähele, ja korraga tuli talle mõte südamesse — võtta kell ja põgeneda veel öösi sellega üle piiri. Ta võitles kurja mõtte vastu mälestusega Jumala käsust, mida talle õnnis ema oli sisendanud nii tihti: Ära varasta! Mõne aja pärast tuli sama kiusatus tagasi, seekord palju tugevamini. „Sa võiksid selle müüa ära", ütles kiusaja talle, „selle raha eest enesele korralikud riided osta, siis ühte teenistusse astuda ja niiviisi lõpetada kerjamine ja ühest kohast teise rändamine, nälgimine ja külmetamine. Mölder on rikas mees, talle ei teeks kaotus kahju, sa võiksid selle talle kord anda tagasi ja iga ülesleidmise eest oleksid sa kindel!" Kuidas ta ka selle vastu ei võidelnud, kiusaja rääkis ikka kavalamini ja pääletungivamalt, ja ta taipas, et ei suuda panna tema vastu. Siis tegi ta kiire otsuse. Ta avas akna ja hüppas välja ning jooksis, otsekui pind oleks põlenud ta jalgade all, ligemasse metsa, kuni viimati, nagu ta arvas, komistas kivile või puutükkidele, langes maha ja jäi lamades päeva ootama. Viimati tuli päev. Ta nägi, et lamas võlla all: oli kukkunud pimeduses roimarite laipadele, kes võllas olid saanud oma tegude palga kätte. Jumalat tänades, et oli annud temale jõudu kiusatusest pääsmiseks, läks ta veskisse tagasi ja jutustas, mis oli sundinud teda äkilisele põgenemisele. Jõukas, kuid lastetu mölder võttis poisi enesele poja asemele ja tegi ta oma varanduse pärijaks (Caspari).

*

2) Ära puutu võõrast vara, nagu sa ei võta pihku tulist põletavat raualatti.

Kui tööline vähem tootleb kui temale makstakse palka, siis varastab ta osa palka tööandjalt; kui tööandja maksab vähem kui talle valmistatakse, siis varastab ta osa tööjõudu tööliselt.

*

3) Keegi võttis laenu siis, kui vene kuldrubla maksis umbes meie kaks krooni. Ja maksis kuldrubla eest 1½ marka, marga langusel. Seaduse ees oli ta õige mees, aga Jumala ees?... Sõjaliinil mõned jätsid oma elu. Teised täitsid tagaselja samal ajal taskuid. Liiakasuvõtja pole parem roimar kui V või VI käsu vastu eksijad! Riigile, rahvale ja ühiskonnale kahjutoomine on tihti suurekaliibriline vargus.

Õige!

VIII 1) õpet. sõnad 21, 28; 17, 15; 5. Moos. 11, 19; Joonatan kostis Taaveti eest (1. Saam. 19, 4—9); valetunnistajad Jeesuse vastu. Ülekohtune kohtumõistmine sõpruse, vaenu või mõne muu põhjuse pärast.

Luther ütleb: „Keelepeksjal on kurat keelel, ja kes teda kuulab, sel ta on kõrvas. Sääl on vähe vahet."

„Poleks varast, kui ei oleks varguse vastuvõtjat, samuti poleks laimajat, kui puuduks kuulaja."

*

2) Kord tabas Arndti, kes saanud kuulsaks oma tööga „tõsisest kristlusest", jalutuskäigul halb ilm. Teed mööda sõitis kaastundlik voorimees tühjade vaatidega laetud vankril ja võttis pääle Arndti. Varsti tuli vankrile veel kolm daami ja hakkasid keelt peksma armsate ligimeste üle. Jutt kaldus Arndtile, keda daamid ei tunnud ära. „Kuulake," ütles linnapää proua, „mina tean, kuidas see tuleb, et Arndt nii palju raha võib anda vaestele: tal on keegi majas, kes teeb raha. Minu mees tahtis teda juba, kui ta saaks, nõiduse pärast kohtu kätte anda." Teine daam lisas sellele: „Minu mees ütles, et Arndt ei tea midagi teoloogiast ja oleks väärt mõista hukka ja põletada ära." Kuni nad teotasid niiviisi Arndti, murdus äkitselt vankritelg, ja kõik pidid astuma maha. Sääl tuli üks vanker Arndti järele. Tema palus daame, vaatamata nende vastuseismisele, oma vankris istet võtta ja läks ise edasi jala. Nii said kolm daami lugeda ühe päätüki Arndti „tõsisest kristlusest" (G. Stäbler).

*

3) Kuulujutt on kui lumipall: mida kõrgemast mäest ta veereb alla ja mida pehmemat lund mööda, seda suuremaks ta muutub. Nii tekib kuulujutu-sääsest keelepeksu-elevant. „Keel on inimese sõber ja vaenlane."

*

4) (Lugu salmide kirjutajast Esopist, kes pidi valmistama toidu ükskord parimast ja teisel korral halvimast, ja mõlemal korral tarvitas selleks keeli.)

IX 1) Naaboti lugu (1. Kun. 11—16). Absalom püüdis isa aujärge enesele.

*

2) Keegi jutustas: „Vajasin kord hääd töömeest. Sääl puutus mulle silma noormees, kes elas meie ligiduses. Järgmisel päeval läksin teele ja võtsin noormehe enesele töömeheks. Tulnud koju, rääkisin oma abikaasale hääs meeleolus olles: nii ja nii! Kas on see aga õige Issanda Jeesuse ees? küsis selle pääle minu abikaasa. Kuidas see minusse mõjus! Saatsin mööda öö, mida ei suuda unustada. Hommikul vara läksin teele ja tunnistasin süü üles meistrile, kelle selli himustasin enesele. Ja viimasele ütlesin: „Jää sinna, kus sa oled" (G. Stäbler).

*

3) Luther on ütelnud: „Et kurjad mõtted lendavad kui linnud kõrgel, selle vastu me ei saa. Kuid seda saame küll, et takistame lindudel pesa-ehitamise oma pääde otsa."

*

4) Kergem on türannil valitseda mitmesaja-miljonilist riiki kui saada võitu oma himudest. Moodus arstiteadus näitab, kuidas vanemate patud nuheldakse laste kätte (pärivus, tiisikus, alkohol, kõlblised defektid, langetõbi j. n. e.).

*

5) Kui sa tuled ühte apteeki, siis vaata kord, kui pead ootama nõutud rohtu, vaikse tähelepanuga apteekri tegevust. Võib-olla, lamab terve tosin retsepte tema laual, mis kõik peavad valmima lühikese aja jooksul. Kuid apteeker on oma ametis. Tema tunneb iga purki, pudelit ja sahtlit, ning nagu lennult võib ta siit ja säält arsti poolt ettekirjutatud mitmesuguste haiguste kannatuste vastu rohte, et koostada tervendavaid vahendeid. Sellelt mehelt võid õppida palju. Nagu tema on apteegis kodus, samuti sa pead tundma oma Piiblit, et sa võiksid säält igal ajal üksik-juhtumiteks tarvisminevaid abinõusid enesele ja teistele valida kasutamiseks, **„mis saadab kasu õpetuseks, noomimiseks, parandamiseks, juhatamiseks, mis on õiguses"** (2. Tim. 3, 16.) (G. Stäbler).

*

6) Jumala kõlbeline maailmakord on kui hiiglajõujaam. Õnn sellele, kes elab tema seaduste järgi, häda neile, kes eksivad tema korra vastu.

Kõlbelise maailmakorra käskjalgadena on astunud üles ka Vana Seaduse prohvetid: Jesaja, Jeremia, Eseekiel, Hosea, Aamos ja teised, kuid suurim ilmutus on meile antud Jeesuses Kristuses.

*

7) Mäejutlus. Õndsaks-kiitmised:

1. **Õndsad on need, kes vaimus vaesed, sest nende päralt on taevariik.**

2. **Õndsad need, kes kurvad on, sest nemad peavad saama rõõmustatud.**

3. **Õndsad on tasased, sest nemad peavad maa pärima.**

4. **Õndsad need, kellel nälg ja janu on õiguse järele, sest nemad peavad täis saama.**

5. **Õndsad on armulised, sest nemad peavad armu saama.**

6. **Õndsad need, kes puhtad südamest, sest nemad peavad Jumalat nägema.**

7. **Õndsad on rahunõudjad, sest neid peab Jumala lasteks hüütama.**

8. **Õndsad need, keda taga kiusatakse õiguse pärast, sest nende päralt on taevariik.**

9. **Õndsad olete teie, kui inimesed teid minu pärast laimavad, ja taga kiusavad, ja räägivad kõiksugu kurja teie pääle, kui nemad valetavad. Rõõmustage ja olge väga rõõmsad, sest teie palk on suur taevas. Nõnda samutigi on nemad prohvetid taga kiusanud, kes enne teid olnud** (Matt. ev. 5., 3—12).

Oma vaesuse ja nõrkuse tunnetus on edu pant. Kus õhkamine suurim, on Jumala arm ligim. Usuelu suurvaimude, näiteks, Pauluse, Augustinuse, Lutheri ja teiste juures näeme, et pilkasele pimedale ahastusele, vaimuvaesuse- ja nõtruse-tundele, Jumalast kaugelolemise valule ja meeleheitele järgnes õnnis taevariigi armupäikese hiilgus ja rõõm — kevadine koit pärast talve surmaööd. Nagu selges vees särab tähesilm, nii tohib puhas süda peegeldada Jumala armukiiri ja näha Jumalat. Õndsuse väge ei võta meilt tagakiusamine, ja surmgi viib hingi ligemale igavesele suurele taevariigi palgale.

Maasool. Maailma valgus.

„Teie olete maa sool. Aga kui sool tuimaks saab, miska peab seda soolaseks tehtama? See ei kõlba enam kuhugi, kui välja visata ja inimestest ära sõtkuda jalgadega. Teie olete maailma valgus. Linn, mis mäe pääl on, ei või mitte varjul olla. Ei süüta ka ükski küünalt ja ei

pane seda vaka alla, vaid küünlajala pääle; siis paistab tema kõigile, kes kojas on. Nõnda paistku teie valgus inimeste ees, et nemad teie häid tegusid näevad ja austavad teie Isa, kes on taevas“ (Matt. 5, 13—16).

Sool annab maitset toiduaineile ja hoiab neid halvaksmineku eest. Ristiinimene on soolaks seltskonnale, millesse Jumal asetanud tema. Nagu sool, täites oma ülesannet, ise sulab, nii peab ka ristiinimene täie innuga anduma oma püha kohuse läbiviimisele. Hääd teod säragu kui valgushelk Jumalast ja pangu kasvama, haljendama, õitsema ja vilja kandma hingeaasad ja -põllud.

Suhtumine vastaseile.

„Teie olete kuulnud, et öeldud on: Sina pead oma ligimest armastama ja oma vihameest vihkama. Aga mina ütlen teile: Armastage oma vihamehi; õnnistage neid, kes teid ära vannuvad; tehke hääd neile, kes teid vihkavad, ja paluge nende eest, kes teile liiga teevad ja teid taga kiusavad; et teie võiksite saada oma Isa lapsiks, kes taevas on; sest tema laseb oma päikese tõusta kurjade ja hääde üle, ja laseb vihma sadada õigete ja ülekohtuste pääle“ (Matt. 5, 43—45).

Arvamised, et sõda võib maailmast kaotada sõjaga, pole osutunud õigeks. Kurjust ei saa hävitada kurjusega, vaid hääga. Viha ja ülekohtu võidavad armastus ja õigus, pimeduse peletab vaid valgus.

Kindel alus.

„Seepärast igaüks, kes neid minu sõnu kuuleb ja teeb nende järele, teda pean mina ühe mõistliku mehe sarnaseks, kes oma koja kalju pääle on ehitanud. Ja raske sadu tuli maha ja voolas vesi, tuli ja tuuled puhusid ja käisid selle koja pääle, ja tema ei langenud mitte; sest tema alus oli kalju pääle pandud. Ja igaüks, kes neidsinatseid minu sõnu kuuleb ja nende järele ei tee, teda peab jõleda mehe sarnatseks peetama, kes oma koja liiva pääle ehitanud. Ja raske sadu tuli maha ja voolas vesi, tuli ja tuuled puhusid ja lõid vastu seda koda; ja tema langes maha, ja tema langemine oli suur. Ja see sündis, kui Jeesus needsinatsed kõned sai lõpetanud, ehmatas rahvas tema õpetuse pärast. Sest tema õpetas neid kui see, kellel meelevald oli, ja ei mitte nõnda kui kirjatundjad“ (Matt. 7, 24—29).

8. Jumala kõlbelise maailmakorra laiaulatuselisim sanktsioon ilmneb viimses kohtus.

„Aga kui inimese Poeg tuleb oma au sees, ja kõik pühad inglid temaga, siis istub tema oma aujärje pääl; siis peab kõik rahvas tema ette kogutama, ja tema lahutab neid ühest ära nõnda kui karjane lambad ära lahutab sikkudest. Ja tema paneb lambad oma paremale käele, aga sikud pahemale käele seisma. Siis võtab kuningas neile öelda, kes tema paremal käel on: Tulge tänna, minu Isa õnnistatud, pärige kuningriik, mis teile on valmistatud maailma asutamisest. Sest mul on nälg olnud, ja teie olete mind jootnud; mina olen võõras olnud, ja teie olete mind koristanud; mina olen alasti olnud, ja teie olete mind katnud; mina olen haige olnud, ja teie olete tulnud mind katsuma; mina olen vangis olnud, ja teie olete mu juure tulnud. Siis võtavad õiged temale vastata: Issand, millal oleme meie näinud sul nälga olevat, ja oleme sind söötnud? Ehk sul janu olevat, ja oleme sind jootnud? Millal oleme meie sind näinud võõra olevat, ja oleme sind koristanud? ehk alasti, ja oleme sind katnud? Millal oleme meie sind näinud haige olevat ehk vangis, ja oleme su juure tulnud? Siis vastab kuningas ja ütleb neile: Tõesti, mina ütlen teile, mis teie iial olete teinud ühele nendesinaste mu vähemate vendade seast, seda olete teie mulle teinud.

Siis võtab tema ka öelda neile, kes pahemal käel on: Minge ära minust, teie äraneetud, igavesse tulesse, mis valmistatud on kuradile ja tema inglitele. Sest mul on nälg olnud, ja teie ep ole mulle süüa annud; mul on janu olnud,ja teie ep ole mind jootnud; mina olen võõras olnud, ja teie ep ole mind mitte koristanud; mina olen alasti olnud, ja teie ep ole mind katnud; mina olen haige ja vang olnud, ja teie pole tulnud mind katsuma. Siis võtavad ka needsamad temale öelda: Issand, millal oleme meie näinud nälga ehk janu sul olevat, ehk sind võõra ehk alasti; ehk haige, ehk vangis olevat, ja ep ole sind mitte teeninud? Siis võtab tema neile vastata ja öelda: Tõesti mina ütlen teile: mis teie iial ep ole teinud ühele nendesinaste vähemate seast, seda ep ole teie minulegi teinud. Ja needsinatsed lähevad igavesse valusse; aga õiged igavesse elusse" (Matt. 25., 31—46).

§ 10. Usk ja isiklik täiuslikkus.

Piibli kohti: 3 Moos. 19., 2; 1 Ajaraam. 16., 34; Psalm 90., 2; 137, 7.—10; Matt. 16., 26; 26., 24; 28., 19., 20; Luuka 1., 37; Luuka 6., 36; 11 , 28; Joh. 4., 24; 5., 39; 17., 3; Ap. teg. 1., 8; 16., 31; Rooma k. 10., 17; 1 Kor. 2., 14; 6., 19; 1 Kor. 12., 3; 2 Kor. 13., 13; Kaal. 2., 20; Kaal. 5., 22; Kol. 3 , 4; 3., 16; Vilippi 2., 12; 4., 8; 1 Joh. 3., 18; 5., 7; Jaak. 1., 22; 1., 27; 1 Tim. 6., 12; Eebr. 13., 16; Ilmut. r. 3., 11. Prohvetid Jesaja ja Jeremia. (Usk — maailma võitev võim, osadus Jumalaga).

1. Usuline väljendus usutunnistustes.

Inimene puutub kokku elus paljude tõdede, nähete, faktide, protsesside ja teiste mõistetega. Teadmiste suhtes seavad tänapäeva kultuur ja tsivilisatsioon üles kõrgeid nõudmisi. Vanal ajal uhkustasid sofistid kõiketeadmise ja kõike-teha-oskuse ja võimisega. Moodsa elu ajajärk tegeleb erinevuse tähe all. Nüüd ei suuda teadlane ühelgi alal enam teada ja osata kõike, vaid peab harilikult piirduma ühe teaduse ühe haruga. Nii tekkinud erinevus kaavitab oma ala ülehindamist. Majandus- ja tulundustegelane arvab, et ühiskonna ja riigi hää käekäik oleneb vaid tasakaalustatud eelarvest ja bilansist, soodsalt lahendatud maksu ja tollide reguleerimisest ning pankade saneerimisest ja äride, ettevõtete, tehaste finantseerimisest. Teadusmees ja tehnik otsivad inimsoo edu ja õnne masinais ja muis inimmõistuse saavutusis.

Poliitikamees peab ennast selleks teljeks, mille ümber keerlevad rahva ja riigi rõõm ja mure. Klassivõitlus, era- või riigiomanduskapital, mõni poliitiline süsteem on saanud paljudele ebajumalaks, mis ühes käes peab tükikest leiba näljasele kodanikule ja teises oma isikliku võimu-iha, terrorit ja lubadusi õnnemaast ning mehhaanilisest paradiisist. Kunstnik vaatab teistele kui massile. Tema kõrv kuuleb hääli ja tema silm näeb värve, mida ei taju lihtsurelikud. Ja ometigi elavad paljud

kunstita, kuid vajavad väga käsitöölisi. Nii mõnigi võib öelda: kõrgemat arvuteadust mina ei vaja. Murdku pääd differentsiaal- ja integraalarvutustega matemaatikud. Võrdleva keeleteaduseta saan läbi väga hästi. Uurigu sanskriti, araabia ja muid keeli asjast-huvitatud. Diktatuuri ja terrori, oligarhia ja monarhia, demokraatia ja muude mõistete peensusi tundku juristid, diplomaadid ja teised poliitikamehed.

Kuid on asendamatuid ja möödapääsetamatuid suundi ja sihte, mille poole peavad püüdma kõik inimesed. Parim seadus ei suuda tuua rahu ja julgeolekut rahvale, kui üksikuist koosnev hulk ei teosta antud seadust. Ükskõik, missuguse elukutse omab inimene, ta peab olema oma alal täiuslik, kui tahab teada elumõtet ja -ülesannet, leida õnne, rahuldust. Sellele viib meid aga vaid tee, mis põhjeneb usul. Sel teel avaneb inimsoole kõrgeim elusiht ja täiuslikkuse suund. Usuta ei oleks võinud väike hulgake risti all seisjaid panna vastu Rooma maailmariigile ega vallutada seda. Usuta Eesti rahvas poleks jõudnud vabadusele ja iseseisvusele. Teaduse, poliitika, matemaatika ja teistest seisukohtadest väljudes oleks olnud mõttetu väikesel rahval hakata võitlema hiiglarahva vastu, kes arvuliselt üle sajakordselt ületas esimese. See võitlus oli raskem kui võitlus Taaveti ja Koljati vahel. Mis kainele kaalutelule ja matemaatilisele arvutusele võimatu, see oli võimalik usule. Nagu Taavet Koljati vastu läks vägede Jehoova nimel, keda Koljat oli teotanud, nii usk ütles Eesti poegadele ja tütardele ja vabadussõja kangelastele, et Jumal on maailma rahvaste ja riikide saatuste juht ja Ta tahab anda Eestile vabaduse, omariikluse ning iseseisvuse, et täituksid isamaalised lootused ja jumaliku tõe ning õiguse heledad, rõõmsad põhimõtted. Kuid mitte üksi poliitilisel pinnal, vaid ka teaduse ja majanduse vallas usk on see alus, millel töötades jõutakse sihile.

Suured teadusmehed on pidanud uskuma, et see, mida nad avastada või leiutada on tahtnud, on olemas. Näiteks, elekter ja magnetism kui jõud olid oluliselt olemas enne seda, kui suurvaimud avastasid nendes valitsevad seadused.

Ka majanduslike kaalutelude juures on vaja kindlaid veendeid, intuitsiooni, usku, et see kord, mis tahetakse luua, on hää.

Hää süsteemi tunnuste hulka kuulub ka täiuslikkus. Täiuslikkus inimelus on tingitud usust. Nii kui kausaliteedi ja eksistentsi seaduses on seotud ligemalt teine-

teisega põhjus ja tehe, samuti viib täiuslikkusele isiklikus ja rahvaste ning riikide elus usu tee — Jeesus Kristus, kes on lahutamatus seoses Jumala kõlbelise maailmakorraga. Usu definitsiooni ja juhiseid annab meile Pühakiri. Oma usku ristikogudus on avaldanud usutunnistusis. Usutõdede kristalliseerumine usutunnistusiks on nõudnud palju aega ja võitlusi. Tee täiuslikkusele on raske ning vaevaline.

Tahab keegi saada ühe organisatsiooni või riigi täisõiguslikuks liikmeks, siis ta peab tunnustama ning pooldama nende põhiseadust, määrusi ja aluseid. Alul, kui usutunnistus ei olnud kujunenud välja veel, tunnistasid need, kes astusid ristikoguduse liikmeks, ristimistunnistust: „Mina usun Jumala Isa, Poja ja Püha Vaimu sisse." Aegade jooksul lisati juure seletussõnu ristimistunnistusele, ja nõnda sündis:

I **Apostlik usutunnistus (apostoolikum).** Oma praeguse kuju apostoolikum sai umbes 100 aastat pärast Kristust. Apostlikuks usutunnistuseks nimetatakse seda seepärast, et juba apostlid ristiusku on tunnistanud sisuliselt nõnda. Evangeliluteri kirik tarvitab seda usutunnistust lasteristimisel, leeriõpilaste õnnistamisel ja harilikel pühapäevadel pääjumalateenistusel.

II Teine ristikoguduse usutunnistus on **Nikea usutunnistus.** Aastal 325 pärast Kristust keiser Konstantin Suur kutsus Nikea linna Bithünias, Väike-Aasias ristikoguduse vaimulikud kokku nõupidamisele. Nagu apostoolikum andis kindla seletuse ja aluse ristiusu vastaste ja eksiõpetajate nagu Celsuse, ebioniitlaste, elkesaiitide, gnostiklaste, maanilaste ja teiste vastu, nii pidi Nicaenum andma vastuse ristikoguduses eneses tõusnud õpetusvaidlustele Püha Kolmainust. Aastal 318 astus üles Aleksandrias presbüter Arius õpetades, et Kristus ei ole sündinud mitte Isast igavesti. Oli aeg, kus Jeesust ei olnud. Jeesus ei või seepärast Isaga olla ühes olemises. Arius kui andekas kõnemees leidis rohkesti pooldajaid, olgugi et tema õpetus oli Pühakirja vastane. Tekkis „Ariuse riid." Õpetuse vaidluse pidi lahendama esimene ökumeeniline konsiilium Nikeas. Kuldselt aujärjelt avas keiser ise kirikukogu, millele oli tulnud üle 300 piiskopi, kellest mõnedel olid ihu küljes piinamisarme ristikoguduse tagakiusamise ajast. Ariuse vastu astus üles Aleksandria diakon Athanasius, kes ütles muuseas: „Poeg on kõigiti Isaga ühe au vääriline." Tema kõne avaldas

sügavat mõju kuulajaile. Kirikukogu lükkas üksmeelselt Ariuse õpetuse tagasi, jäädes apostliku usutunnistuse juure, erilise rõhuga kinnitades: „Isa ja Poeg on olemiselt ühes aus." Apostoolikumi täiendati niisuguste sõnadega, mis pidi ristikoguduse usu edaspidi Ariuse ja teiste valeõpetuste eest hoidma puhta. (Meie usume ainu Issanda Jeesuse Kristuse, Jumala ainusündinud Poja sisse, kes Isast on sündinud enne kõike maailma aega: Jumal Jumalast, Valgus Valgusest, tõsine Jumal tõsisest Jumalast, sündinud, ei mitte loodud, Isaga ühesugust olemist, kelle läbi kõik on loodud, kes inimeste pärast ja meie õndsuseks taevast on tulnud ja lihaks saanud...) Nii sai Nikea usutunnistus. Greeka-katoliku kirik tarvitab seda usutunnistust oma kiriklikus elus. Evangeli-luteriusulisis kogudusis tunnistatakse usku selle usutunnistuse sõnadega suurtel pühadel ja Kolmainu Jumala pühal.

Teine üldine kirikukogu kutsuti kokku aastal 381 Konstantinoopoli keiser Theodosius Suure poolt, et lõplikult likvideerida Ariuse liikumine. See kirikukogu kinnitas Nikea kirikukogu otsuse (Konstantinopolitanum) ja lisas sellele juure õpetuse Püha Vaimu kohta: „Püha Vaim käib Isast ja Pojast (filioque) välja, teda tuleb Isaga ja Pojaga ühtviisi austada ja kummardada." Seega seisis ristiusu põhiõpetus, õpetus Kolmainust Jumalast, kindlal põhjal.

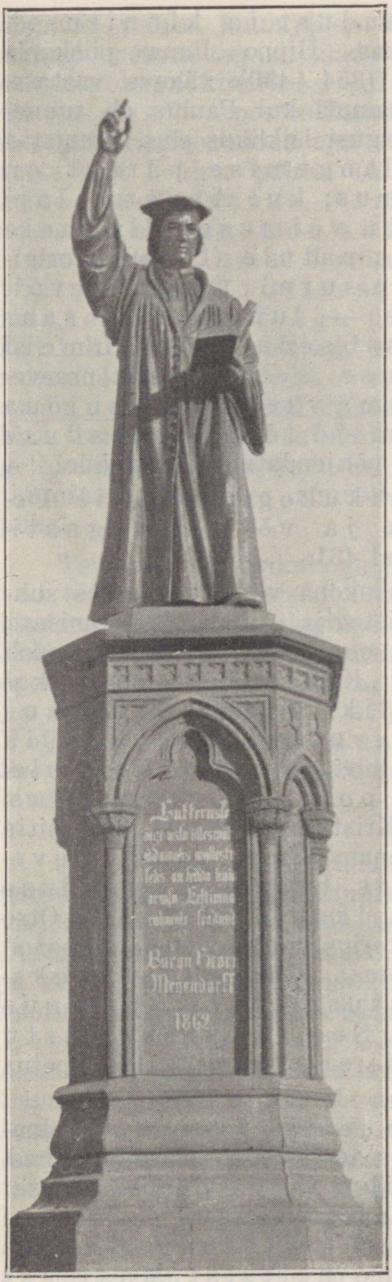
III Kolmas ristikoguduse usutunnistus on **Athanasiuse usutunnistus** (Athanasianum). Sisult kahe eelmise sarnane, väljendusviisilt pikem, mis laseb oletada tema hiljemat sündi. Pärast õpetusvaidlust Pühast Kolmainust pidid selguma patuja armu- ning Kristuse iseolemise-küsimused. Sellele andsid vastuse kolmas ja neljas ökumeeniline kirikukogu aastal 431 Eevesuses ja a. 451 Chalkeedonis. Et inimsugu ägab patukoorma all, seda kristlik kirik oli tunnetanud ammu. Samuti ka seda, et Jumala arm Kristuses üksi toob patuseile lunastust. Puudus selgus hukatuse sügavusest ja sellest, mis Jumala arm teeb meie juures ja mis meie võime teha ise. Britannia munk Morgan Pelagius ühes oma sõbraga Coelestiusega õpetasid selles suhtes, et „inimene on sündinud patuta, sest Aadama langemisel pole ta järeltulijaile mingit võimu. Inimese loomus pole rikutud patust; patt on saadud kurja eeskujuga. Ka praegu inimene võib patuta elada ja ise pärida õndsust. Arm annab

selle juures vaid kergendust ja kinnitust." See õpetus leidis enesele Aafrikas, Hippo linna piiskopis **Thascius Aurelius Augustinuses** (354—430) vägeva vastase. Kirikuisa Augustinus, kes ise samuti kui Paulus oli tunnetanud patu sügavust ja armu kõrgust isiklikus elus, tunnistas Pelagiuse vastu: „Aadama langemise pärast on rikutud meie terve loomus; kui Aadama lapsed oleme meie täie patu võimuse all; meie loomus sunnib meid ikka patule (Peccatum originale) ja selle patu palk on surm. Üksi see võimalus on jäänud meile — lunastatud saada. Ja kui meie hing igatseb seda, päästab meid üksi arm Kristuse Jeesuse sees (gratia praeveniens, irresistibilis cooperans). Oma väest meie ei jõua midagi; aga arm juhib meid tõsise vabaduse juure." Augustinuse õpetus oli põhjendatud Pühakirjale.

Eevesuse üldine kirikukogu mõistis Pelagiuse õpetuse hukka ja võttis Augustinuse õpetuse vastu aastal 431.

Seesama kirikukogu pidi seisukoha võtma ka selles suhtes, mis mõtleb kirik meie Õnnistegija inimeseks-saamisest, tema jumalikust ja inimeslikust olemisest. Konstantinoopoli patriarhh **Nestorius** oli õpetanud: „Kristuse inimeksssaamises ei ole ta jumalik ja inimlik loomus ühendunud üheks iseolevuseks, ta jumalik olemine pole tunginud läbi ta inimlikust olemisest. Nende ühendus pole olnud sisemine, vaid väline." Selle järgi Kristus ei võinud olla mitte täis Jumal-inimene, vaid pidi enam inimene olema. Eevesuse kirikukogu mõistis hukka Nestoriuse ja defineeris Kristuse isiksuse ühtluse. Otse vastupidisesse eksitusse kui Nestorius langes Konstantinoopoli kloostri ülem **Eutyches**, kes õpetas: „Pääle inimeksssaamise on olnud Kristusel üksi üksainus loomus, jumalik loomus. See on võtnud vastu inimliku loomuse täiesti enesesse." See õpetus salgab inimliku loomuse ära.

Kõigele sellele andis seletuse neljas üldine kirikukogu Chalkeedoni linnas aastal 451, tehes Eutychesi ja tema pooldajate (monofüsiitide) vastu järgmise otsuse: „Kristus on tõsine Jumal ja tõsine inimene; kui Jumal igavesti Isast sünnitatud ja kõiges Isa sarnane; kui inimene neitsist Maariast aja sees sündinud, kõiges meie sarnane, kuid ilma patuta. Pääle inimeseks-saamise on tal ühe persooni või iseolevuse sees jumalik ja

Dr. Martin Luther.
(Kuju Keilas.)

inimlik loomus ühendatud, segamata ja muutmata, jagamata ja lahutamata.*)

Seda Konstantinoopoli kirikukogu täiendas aastal 680 veel õpetusega: „Kristusel, meie Issandal, on kaks tahtmist, mis ei käi aga üksteise vastu, kuna inimeslik tahtmine alistub jumalikule tahtmisele."

Keskaja kirik edenes katoliikluse tähe all. Aegade jooksul olid imbunud temasse õpetused, mis kaldusid Pühakirja ja usutunnistuste aluselt kõrvale. Usupuhastuse aeg kui uue aja algus tõi siin parandust. **Martin Lutheri** (sünd. 1483 Eislebenis, surn. 18. veebr. 1546 Eislebenis) vägev ja rõõmus tunnistus usust, ja **Philip Melanchtoni** kaastöö tõid uut liikumist kirikusse. Usupuhastus-aja õpetus ja tunnistus on võetud kokku **Ühendusraamatusse.** See kogu avaldati 25. jaanuarikuu päeval 1580. a. Augsburgi usutunnistuse aastapäeval kui Lutheri kiriku „ühendusraamat" (Liber concordiae).

Kuurvürst August oli see, kes kõik Lutheri kiriku tunnistuskirjad laskis koguda kokku. Ühendus-raamatu sisu on: 1) Apostliku, Nikea ja Athanasiuse usutunnistus; 2) Augsburgi usutunnistus aastast

*) ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως (ohne Vermischung, ohne Verwandlung; Eutyches'i vastu), ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως ohne Zerreissung, ohne Zertrennung; Nestoriuse vastu).

1530; 3) Augsburgi usutunnistuse kaitsekiri a. 1530; 4) Schmalkaldia õppetükid a. 1537; 5) ja 6) Martin Lutheri suur ja väike katekismus a. 1529; 7) ühenduse kava a. 1577.

Reformeeritud kirik ja tema usupuhastajad **Ulrich Zwingli** (sünd. 1484. a., surn. 1531. a.) ja **Johan Kalvin** (sünd. 1509. a.) ei jõudnud enesele muretseda säärast tunnistuse põhja. Tema tähtsamaks sellelaadiliseks kirjaks jäi Pfalzi kuurvürst Friedrich III soovil **Zacharias Ursinuse** (Melanchtoni õpilane) ja **Kaspar Olevianuse** (Kalvini õpilane) kirjutatud **Heidelbergi katekismus** a. 1563.

Saksa ja šveitsi usupuhastus seisid pääasjus ühel põhjal. Luther ja Zwingli õpetasid: „1) Pühakiri on ainus usutunnetuse allikas ja 2) inimene saab õigeks usu läbi." Siiski läksid nad lahku püha õhtusöömaaja õpetuses. Luther õpetas pühast õhtusöömaajast: „See on meie Issanda tõsine ihu ja veri, mida meie leiva ja viina all, sees ja läbi vastu võtame"; Zwingli: „See on ainult mälestus-söömaaeg, kus mitte Issanda tõelist ihu ja verd ei jagata; leib ja viin tähendab siin ainult ihu ja verd."

Ühenduse kava tunnistuse kinnitamisega algas Lutheri kiriku jumalatarkuse õitseaeg, mis kestis ligi 100 aastat ja mida nimetatakse õigeusu-ajaks (osa 16. ja 17. sajandist).

Tolle ajajärgu tähtsamad mehed olid: **Martin Chemnitz** (surn. 1570), **Leonhard Hutter** (surn. 1616) ja **Johan Gerhard** (surn. 1637). Õigeusu-aeg oli arendanud kirikliku dogma peensusteni. Kuid õige õpetuse juures unustati sageli õige elu. Ortodoksi kivinenud luterlikule kirikule tõi eluümbermoodustavat usutunde jõudu **pietism** ja **herrenhuutlaste vennastekogudus. Philip Jakob Spener** (sünd. 1635), **August Herman Francke** (sünd. 1663) ja krahv **Nikolaus Zinzendorf** (sünd. 1700) otsivad õiget elu uuendust. Inglismaal sündis uus ususelts, kes tahtis säälset tarretunud piiskopi-kirikut äratada. **John Wesley** (1703—1791) ja **Georg Whitefield** (1714—1770) asutasid **metodistliku kiriku.** Nad püüdsid saavutada erilise jutlustamise meetodiga „armu läbimurret".

Suure muutuse kiriku- ja usuellu ning seega ka üksikute täiuslikkusele-püüdmisse tõi **ratsionalismi ajajärk** (18. s. lõpp ja 19. s. algus). Mõistus-usu liikumine algas Inglismaal. Deism, mille asutaja **Eduard Cherbury** pidas kinni usust Jumalasse, heitis kiriku-usu mõistuse kontrolli alla. Mõttetargad Hobbes, Locke (surn. 1704) ja teised tahtsid ilmutus-usu asendada „loomuliku usuga". Siit tuli ta Prantsusmaale, kus **Voltaire** (1694—1778) nimetas pettuseks kõike, mis pole arusaadav mõistusele. Ta oli äge kirikuvastane, olgugi et elu-

lõpuni uskus isiklikku Jumalasse. Ta ütles: „Meie mõistame hukka ateismi, meie põlgame ebausku, meie armastame Jumalat ja inimsugu — see on meie usutunnistus väheste sõnadega." **Jean Jaques Rousseau** (1712—1778) kuulutas loodus-usku ristiusu asemel. Jõud, mida nüüd kummardatakse, on mõistus (ratio). **Diderot** ja **d'Alembert** annavad välja „teaduste entsüklopeedia". **Dietrich von Holbach** oma töös „Système de la nature" (1700) ütleb: „Maailm näitab meile igalpool ei midagi muud kui mateeriat ja liikumist."

Saksa mõttetark **Wolf** (surn. 1754) õpetab: „Üksi see on õige, mis on selge mõistusele." See peab ka otsuse andma sellest, mis jumalikust ilmutusest maksab, mis mitte. Tema õpilane **Jakob Semler** kuulutas vaenu Pühakirja raamatuile ja segas nende sisu.

Lauluraamatust hävitati usulaulud. Jutlustes näidati oma kõneosavust ja teadmiste tagavarasid. Jõulude ajal räägiti jutlustes laste-toitmisest ja ülestõusmise pühade ajal jalutamise tähtsusest, põlluväetamisest ja muist sääraseist asjust.

Kõlbeline elu näitas kohutavat langust. Kirikud, mis olid alul kuulajaid tulvil olnud, tühjenesid. Prantsuse mässu ajal näidati rahvale kui mõistuse jumalannat üht kõlvatut naist. Rahva nimel keelati usk Kõrgemasse Olevusse, kuid aasta möödudes võeti keeld tagasi. Usu, varanduse ja abielu väärtus tallati porri. Prantsuse mässu verine areng paljastas loomuliku inimese voorust ja häädust ning mõistis kohut valgustusaja üle.

2. Usuteaduse uuema aja püüded täiuslikkusele.

Suurele usulangusele ja umbusu-ajale järgnes 19. sajandil usuärkamine evangeeliumi kirikus. Saksa protestantliku usuteaduse uuendajaks sai **Friedrich Ernst Daniel Schleiermacher** (surn. 12. II. 1834). Tema järgi ei ole usund esijoones teadmine ega tegemine, see tähendab, ta ei ole üksi õpetus ega moraal, vaid midagi ürgelisemat — nende eeskäija — kõigepäält tunne. „Usund on igaviku meel ja maitse." Schleiermacher ütleb: „Kui teie olete pannud tähele vaid usulisi õpetusi ja arvamisi, siis te ei tunne veel religiooni ennast, ja mida teie põlgate, see ei ole tema. Teie peate laskuma vaga hinge sisemusse ja katsuma mõista tema vaimustust." Oma päätöös **„Kristlikus usuõpetuses"***) määrab Schleiermacher usundi ära kui

*) „Der christliche Glaube nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche dargestellt", lühidalt „Die christliche Glaubenslehre."

otsese rippuvustunde Jumalast (das Gefühl schlechthiniger Abhängigkeit von Gott), mis on ilmnenud oma täiuses Jeesuses Kristuses. Berliini professor Schleiermacher annab mainitud töös põhjenduse ristiusu olemasolule moodsas kultuuris. Ta toonitab Kristuse lunastus- ja ilmutus-usku ja elamust, kõrvaldades ratsionalistliku „loomuliku usundi". Uuema aja usuteadus areneb Schleiermacheri poolt pandud põhjal. Selle usuteaduse suunad on küll mitmesugustelt „seisukohtadelt" erinevad, kuid ühinevad teadvuses ja usus, et Jeesus Kristus on ristiusu elu allikas ja Pühakiri avab tema olu ja juhatab meid Jumala ilmutus-riiki.

Schleiermacheri suurele mõjule vaatamata, arenesid usuteadlikud voolud oma seisukohtadelt erinevalt. Schleiermacheri õpilased jagunesid oma kirikliku usutunnistuse aluselt schleiermacherlikuks paremaks ja pahemaks tiivaks. Ka mõistuseaja usuteaduslikud koolid kestsid ratsionalismi ja supranaturalismi nime all edasi, kuni neid kõrvaldasid uued voolud.

1. **Supranaturalism** moodustus prof. **August Neanderi** (surn. 1850) õpetuse tõttu kõigepäält **äratusteoloogiaks,** siis prof. **Ernst Wilhelm Hengstenbergi** läbi tõsiluterlikuks **konfessionalismiks,** millest teadusmaailma esitajad kujundasid **Erlangeni kooli.** Siia kuuluvad Erlangeni ülikooli usuteaduskonna õppejõud Höfling, Harless, Thomasius, Zezschwitz, Schmid, Th. Harnack, Hofmann, Frank ja teised.

2. Ratsionalismi kui usuteaduse kõrvaldas lõplikult Jeena professor **Karl Hase** (surn. 1890). **Spekulatiivse teoloogia** põhjendaja oli **Karl Daub;** tema suunas töötasid **Phil. Marheineke, Karl Rosenkranz** ja teised. Teaduslikku piiblikirjade uurimist kasutas teerajavalt **Ferdinand Christian Baur** (surn. 1860), Tübingeni professor ja **„Tübingeni kooli pää."** Tübingeni kooli kuuluvad L. Diestel, E. Kautsch, A. Berthelet, J. T Beck, K. Weizsäcker, A. Sclatter, G. Kittel ja teised.

3. Liberaalsete Tübingeni kooli ja positiivsete konfessionalismi esindajate — nagu Christ. Sartorius (surn. 1862), Adolf Philippi ja teiste vahel katsub saavutada ühtlust **vahendusteoloogia** (Vermittelungstheologie). Seega algab uusim faas protestantlikus usuteaduses 1870—80. aastatega. Vahendusteoloogia on oma dogmaatikas positiivsem, oma kriitikas konservatiivsem kui Schleiermacher. Esindajad: **Alexander Schweizer** (usuõpetus), **Karl Heinrich Sack** (kristlik apologeetika), **Karl Rudolf Hagenbach** (dogmade lugu), **Joh. Lange** (Jeesuse elu) ja teised.

Uuema ajajärgu tunnused kuni tänapäevani on:

a) **Albrecht Ritschli** (1822—1899) — Göttingeni professori tugev mõju. Tema suuna pooldajad: **Herm. Schultz** surn. 1903), **Kattenbusch, Ad. Harnach, Jul. Kaftan, Fr. Loofs** ja teised.

b) **Ajalooline Vana ja Uue Testamendi uurimine ja vanakiriku dogma arenemise jälgimine.** Vana Testamendi teadlased: **Karl, Umbreit, Ernst Bertheau, Aug. Dillmann, Ed. Reuss, W. Vatke, Jul. Wellhausen, Bernh. Stade, Rud. Smed** ja teised. Uue Testamendi alal: **Fr. Lücke, Fr. Bleck, Wilh. Meyer, Bernhard Weiss, Konst. Tischendorf** ja teised.

Samuti tuntud nimed on: **Rud. Sohm, Neander, Gieseler, Hase, Weizsäcker** j.n.e.

d) Uuem vabaprotestantlik vool, kuhu kuuluvad **Dan. Schenkel, Theod. Keim, Heinr. Holtzmann** ja teised.

e) **Usundilooline kool,** mille põhjendajad: **Alb. Eichhorn, Gunkel, Wrede, Bousset.** Samas suunas: **Ernst Troeltsch, Heitmüller, Wernle, Gressmann, Balla, Begrich** ja teised.

f) **Moodsa konservatiivse usuteaduse algus.** Sellele rajavad teed **R. Seeberg,** (Grundwahrheiten des Christentums), **R. H. Grützmacher, Cremer, Walther, Lemme** ja teised. Uusim vool, mis tahab olla kõikide aegade usuteaduseks, **on dialektiline teoloogia.** Selle põhjendajad on **K. Barth** (sünd. 1886. Baselis), **Fr. Gogarten** ja **E. Thurneysen,** esindajad: **R. Bultmann, E. Brunner, G. Merz** ja teised. Selle voolu seletuse järgi usuteaduslikud väljendused liiguvad kõnes ja vastukõnes (dialektikas). Jumal ise oma olemises on puhas tõde ja suhtumises meile mittedialektiline Sõna. Meie usuteadus on inimlik tunnetus sellest, mis usule Jumala ilmutuses, Tema pühas kirjas tunnistatud sõna läbi saab tajutavaks.

Eesti kiriku seisukoht.

Eesti Evangeli-luteri usu noor vaba rahvakirik võttis oma usu ja õpetuse aluseks: „Vana ja Uue Testamendi prohvetite ja apostlite kirjad ning Sümboliraamatuiks nimetatud kirju seletavad Apostliku, Nikea ja Athanasiuse usutunnistused, Augsburgi muutmatu usutunnistuse ja teised kirjad, mis Liber Concordiae nimelisse kirjadekogusse on võetud üles" nagu seda väljendab uue kiriku põhikirja § 4. Selle usu ja õpetuse alusel seisab absoluutne enamus Eesti kiriku kogudusist. Riigi ja kiriku lahutamisest tingitud uue kiriku põhikirja ja kiriku seadluste (kodukorra) väljatöötamisel, selle kirikupäeval vastuvõtmisel ja usualuse kaitsmisel on võtnud osa mõõduandvalt evangeelse positiiv-konservatiivse keskvoolu juhid piiskop **J. Kukk** († 25. VII. 1933), prof. **H. B. Rahamägi** ja **konsistooriumi vaimulik assessor õp. A. Sommer,** eriti aastail 1925—1931 ja pärastpoole kiriku

kodukorra (seadluste) komisjoni esimehena. Samal alusel seisab moodsa eesti kiriku parempoolne vool, misjoni juhataja **H. Põlluga eesotsas.**

Pahempoolse, nii-nimetatud „protestantliku" voolu esindaja on õp. **Th. Tallmeister,** kelle kogudus võttis vastu teisiti väljendatud usualuse. Selle voolu poolehoidjate arv on väike. Nende seisukoht Kristuse neitsist sündimise, ülestõusmise ja Jumala sõna suhtes asub samal ratsionalistlikul joonel kui Rootsi usu-uuendusliidu tegelaste prof. Linderholmi ja Grönbecki oma. Moodus usuteadus on ammu elanud üle ratsionalistliku maailmavaate ja tema iganenud tõekspidamised. Seepärast oletame, et neil pole pikemat asu ka eesti kirikus, eriti tänapäeval, kus Pühakirja ja usutunnistuse väärtusi on õpitud jälle hindama sügavasti.

Esimene Eesti piiskop
Jakob Kukk.

3. Isiklik usutunnistus.

Selles päätükis toodud lühikesest linnulennulisest vaatest näeme, et usuküsimused on hoidnud inimhingi võitluses tõe eest vanast ajast kuni meie-päevini. Vaatamata mitmesuguseile denominatsioonele, ristikogudus seisab maailmas Piibli põhjal. Selle kokkuvõttena, mida varemalt oleme õppinud tundma Jumala olemise ja olu, Jumala ja maailma suhte, Jeesuse Kristuse — Lunastaja ja Jumala Püha Vaimu kohta, võtame apostoolikumi.

I õpetus — loomisest. Mina usun Jumala Isa, kõigevägevama taeva ja maa Looja sisse.

Mis see on?

Mina usun, et Jumal mind ja kõik loomad on loonud, mulle ihu ja hinge, silmad, kõrvad ja kõik liikmed, mõistuse ja kõik meeled on annud ja veel hoiab; pääle selle riided, kingad — söömise ja joomise, — koja ja maja, — naise ja lapse, — põllu, veised ja kõik vara, — kõik ihu ja elu tarvidust ja toidust rohkesti ja igapäev annab, ja kõige häda ja kurja eest hoiab ja kaitseb; ja seda kõik teeb tema isalikust jumalikust armust ja heldusest, ja ei mitte seepärast, et mina seda väärt ehk teeninud olen. Selle eest on minu kohus teda kiita, tänada, teenida ja tema sõna kuulda. See on tõesti tõsi. (M. L.)

II õpetus — lunastamisest. Mina usun Jeesuse Kristuse, Jumala ainusündinud Poja, meie Issanda sisse, kes on saadud Pühast Vaimust, ilmale toodud neitsist Maariast, kannatanud Pontiuse Pilatuse all, risti löödud, surnud ja maha maetud, — alla läinud põrguhauda, kolmandal päeval jälle üles tõusnud surnuist, üles läinud taeva, istub Jumala, oma kõigevägevama Isa, paremal käel, säält tema tuleb kohut mõistma elavate ja surnute pääle.

Mis see on?

Mina usun, et Jeesus Kristus, tõsine Jumal, oma Isast igavesti sündinud, ja ka tõsine inimene, neitsist Maariast ilmale toodud, minu Issand on, kes mind ärakadunud ja hukkamõistetud inimest on päästnud ja lunastanud, — kõigest patust, surmast ja kuradi väest, — ei mitte kulla ega hõbedaga, vaid oma püha kalli verega ja oma ilmsüütu kannatamise ja surmaga; et mina tema oma pidin olema, tema riigis tema all elama ja teda teenima igaveses õiguses, vagaduses ja õndsuses, nõnda kui Tema on üles tõusnud surnuist, elab ja valitseb igavesti. See on tõesti tõsi. (M. L.)

III õpetus — pühitsemisest. Mina usun Püha Vaimu sisse, üht püha ristikogudust, pühade osasaamist, pattude andeksandmist, liha ülestõusmist ja igavest elu. Aamen.

Mis see on?

Mina usun, et mina omast meelest ja väest mitte ei või Jeesuse Kristuse oma Issanda sisse uskuda ega tema juure saada — vaid Püha Vaim on mind evangeeliumi läbi kutsunud, oma annetega valgustanud ja õige usu sees pühitsenud ja hoidnud; nõnda kui tema kõik püha ristikogudust maa pääl kutsub, kogub, valgustab, pühitseb ja Jeesuse Kristuse juures ainsa ja õige usu sees hoiab; sessamas ristikoguduses tema minule ja kõigile usklikkudele igapäev kõik patud rohkesti andeks annab ja viimselpäeval mind ja kõik surnud üles äratab, ja minule kõigi usklikkudega Kristuse sees igavese elu annab. See on tõesti tõsi. (M. L.)

Usutee viib isiklikule täiuslikkusele. Maailmavaade ja elusuund olenevad usulisest veendest ja kooskõlast tõekspida-

mise ning tegude vahel. Usulise maailmavaate viimistelemine kuulub raskeimate saavutuste ja tööde hulka maailmas. Elava usuga käsikäes käivad teod. **„Seepärast peate teie täielikud olema nõnda kui teie Isa taevas täielik on"** (Matt. 5, 48). **„Kõik Pühakiri on Jumalast sisse antud ja saadab kasu õpetuseks, noomimiseks, parandamiseks, juhatamiseks, mis õiguses on, et Jumala inimene võiks täiesti kõlvuline ja kõigele hääle tööle täiesti valmistatud olla"** (2. Tim. 3, 16, 17). **„Sest Kristuse sees ei maksa ümberlõigatud ega ümberlõikamata, vaid usk, mis armastuse läbi tegev on"** (Kaalatia kiri 5, 6). Paulus kiidab elavat usku ja laidab käsutegusid. Jakobus mõistab hukka surnud usu ja kiidab usutegusid. **„Nõnda ka usk, kui temal ei ole tegusid, on iseeneses surnud** (Jak. 2, 17)... **Üks puhas ja laitmata teenistus Jumala ja Isa ees on see: vaeslaste ja lesknaiste järele kuulama nende viletsuses, ja iseennast ilma veata maailmas pidama"** (Jak. 1, 27).

Kes lahendab eluküsimused, kes viib inimsoo täiuslikkusele? Sellele vastab Ilmutuse raamatu 5. päätükk: Nägija näeb sääl Kõigeväelist aujärjel ja tema käes seitsme pitseriga kinnipandud raamatut. Üks vägev ingel kuulutab: „K e s o n v ä ä r t s e d a r a a m a t u t l a h t i t e g e m a j a t e m a p i t s e r i d l a h t i v õ t m a ?" Kuid ei leidu kedagi, kes seda suudaks.*) Seepärast prohvetit valdab valu-, kurbuse- ja nutuhoog. Aga üks vanemaist lohutab teda ja ütleb: „Ära nuta, sest on üks, kes on võitnud nõnda, et ta võib raamatu teha lahti." Siis astub esile üks, kes kannab vägivaldse surma tundemärke. Ja

*) Mis rääkida hingemaailma saladusist, kui ei suudeta lahendada nähtava maailma näiliselt lihtsaid küsimusi, näiteks kas või poeglaste sündivuse tõusu probleemi:

„Üldiselt maksab arvamine, et pärast lagestavaid sõdu poeglaste sündivuse protsent suureneb üle normaalse. Loodus seab jalule sugude vahelise arvude tasakaalu.

Ameerika demograafilise büroo (töötab tervisehoiu-ministeeriumi juures) statistilised andmed tõendavad seda teooriat. Viimase saja aasta jooksul enne suurt Maailmasõda sündis iga saja tütarlapse kohta 106 poeglast. Kuna poeglaste surevus tütarlaste omast suurem, siis see ülekaal tasanes vähehaaval, nii et maailmas oli peagu samapalju mehi kui naisi.

Poeglaste sündivuse suurenemist hakati märkama juba 1916. a. See kestis kuni 1923. aastani ja muutis normaalse suhendi nii, et iga saja tütarlapse kohta sündis 108,4 poeglast. Selle järele kõverjoon hakkas langema, ja praegu poeglaste sündivus on alanenud endisele, ennesõjaaegsele tasemele.

Huvitav, et poeglaste arvu juurekasv selle seitsme aasta jooksul on katnud kõigis sõdinud mais peagu täiesti meessoo puudujäägi. Loodus mitte ainult ei täida kaotused, vaid teeb seda matemaatilise täpsusega.

Sellele nähtele õpetlased pole suutnud seletust leida. Bioloogid räägivad soo alalhoiuinstinktist, sigivusinstinkti kompenseerivaist jõududest, kuid kõik need sõnad on katteks inimese oskamatusele tungida looduse saladustesse („Päevaleht" Nr. 209, 1933)."

see tuli ja võttis raamatu selle paremast käest, kes istus aujärjel, et avada see. Elu on katsunud parandada teadusmehed, valitsejad, kunstnikud, kirjanikud ja teised maailma ajaloo suurvaimud. Kuid Jumala päranduse täiuslikkuse testamenti pole suutnud neist avada keegi. Kõik nad pole olnud küllalt puhtad, tugevad, targad ega pühad, et avastada elu saladuste jumalikud pitsatid. Inimsoo seisund oleks olnud lootusetu, kui tal oleks puudunud Jumalast saadetud juht Jeesus Kristus. Tema on inimsoo hädast murdnud läbi tee igaviku maailma, tema üksi on toonud säält jumalikku eluküllust, olles Isa valguseks ja Jumala päranduse — lunastuse, õnne, rõõmu, õnnistuse ja täiuslikkuse kätteandjaks inimsoole.

„Tall, kes on ära tapetud — see on väärt võtma väge ja rikkust, ja tarkust, ja rammu, ja austust, ja au, ja kiitust" (Ilm. 5, 12).

Usuga Jumalasse ja tema õndsakstegevasse ja lunastavasse armu Jeesuses Kristuses ning pühitsusse Pühas Vaimus jõuab täiuslikkusele üksik isik ja ka seltskond ning riik, mis koosneb inimesist, kelle usk, veene ja tõekspidamised on maailma horitsontaalselt kristlikud.

§ 11. Hinge surematus ja tulevane elu.

Piibli kohti: Jesaja 66, 24; Matt. 24, 36; 25, 31—46; Joh. 5, 24, 25—29; 11, 25; 6, 44; Rooma 8, 18; 1. Kor. 15, 42—45; 2. Kor. 5, 11; 2. Peetr. 3, 10, 13; Vilippi 2, 21, 25; Eebr. 9, 27; Ilmut. 21, 1, 2, 4.

1. Mõtteteaduslikke lähtekohti.

Nagu lühikesest ülevaatest usundiloos nägime, ei ole maailmas rahvast usuta. Iga usk jaatab omaviisil hinge edasikestvust ja elu pärast surma. Edasikestvuse moodused tulevase elu kohta primitiivsete ja vanade kultuurrahvaste usundeis on mitmesugused. Egiptlaste juures, näiteks, leiame juba võrdlemisi kõrgele arenenud tulevasele elule ja jumalikule õigusele baseeruvat kultust. Indias on kujunenud hingede rändamisõpetus filosoofiliseks teooriaks patuse hinge korduvast puhastusprotsessist.

Greeklased uskusid, et nende surnud elavad varjuriigis. Alates Platonist, greeka mõttetarkus kujundas välja surematuse idee ihuta hinge edasikestvuse mõttes.

Mõttetarkade Kanti, Fichte, Leibnitzi, Wolfi, Rosenkranzi, Mendelsoni ja kirjanike: Gellerti, Klopstocki, Novalise, Byroni ja teiste juures kujutelu

hinge surematusest ja tulevasest elust seisab eeldusel, et vaimne olemine kui materiaalsest lahkuminev või selle vastand on ainuke tõsine eksistens (olemine). Sellele astus vastu 18. sajandil materialism, mis salgab hinge surematust ja seletab, et vaimne olemine on vaid mitmesuguste elundite funktsioonide summa. Ka varem ja hiljem elumaitsmise, mõtte-, loodusteaduse ja sotsiaalsete küsimuste seisukohtadelt väljudes, on eitanud hinge surematust ja tulevast elu, näiteks, Epikuros, Feuerbach, Strauss ja teised. Vastukaaluks mehhaanilisele ja monistlikule materialismi vaatele mõned loodusteadlased ja filosoofid tõid esile Platoni mõiste erilisest „hingesubstantsist", mis ihuga astunud vaid mööduvasse ühendusse. Leibnitz ja Herbart tõid ette hinge surematuse oma „monaadide-õpetuses". Hegel tõendas, et kõige olemise sisim substants on vaim.

Hinge surematust ja tulevast elu jaatavad flosoofid ja teadusmehed on lähtunud usundiloolisest, ajaloolisest, moraalsest ja ontoloogilisest seisukohast. Viimast tarvitas juba **Platon,** kui ta inimese „mina" lihtsusest, mittemateriaalsusest (Immaterialität) tuletas selle mina surematuse. Surematuse all mõistetakse seda tõsiolu, et maises elus näiliselt meelte ja närvidega ligidalt seotud **hing** ja tema protsesside kandja **„mina"** ei lakka olemast ka siis, kui meelte füsioloogiline struktuur laguneb ja sureb, vaid elab vabalt ja rippumatult edasi.

Inimese hinge on võrreldud kunstnikuga, keha viiuliga. Ka halva viiuliga hää kunstnik võib nii mõndki tuua esile, ka siis, kui mõned keeled katkenud. Epikurosel oma-ajal oli kerge ütelda: „Mida ma ei kuule, näe, maitse, kompa ega nuusuta, seda pole olemas." Tänapäeva kultuur ja tehnika teevad usu nähtamatuisse asjusse kergeks, sellepärast et vastuvaieldamatult on tõestatud realiteetide olemasolu, mida ei taju meie ühegi oma meelega. Näiteks, nagu varem § 4 usu ja teaduse juures osaliselt nimetasime, elektri ja magnetismi jõu olemasolu, samuti kui mõne matemaatilise valemi tõe juures ei kahtle ükski haritud inimene. Vaadeldes isoleeritud elektrijuhemeid, ei näe ega kuule me vahenditult sääl voolu olemasolu. Selles veendume kohe, kui hakkab põlema lamp või töötama elektrimootor. Samuti peame kuidagiviisi nähtavaks või kuuldavaks (meeltele tajutavaks) tegema magnetismi jõuavaldused ja raadiolained. Vaatamata sellele, et helifilmi kujud ja loodus pole füüsilised ega materiaalsed, näeme neid valguse ja teiste jõudude abil. Kurdile ja pimedale on maailm absoluutne pimedus ja vaikus. Meelte tajumusel on subjektiivne tähendus. Heli edasiandmise võimalused on mitmekesised. Kompamismeele abil võib ka pime veenduda füüsilise isiku olemasolus.

Võib-olla, et looduses on veel terve rida jõude ja energiaallikaid, mille tajumiseks meil puuduvad meeled. Leiutuste ja sageli intuitiivsete avastuste abil tehakse meile seni mittetajutavad tarmud tajutavaks. Kausaliteedi ja eksistentsi seaduse järgi tuletame töö tagajärgedelt jõu olemasolu. Hinge avalduse ja töö tagajärgi võime kuulda ja näha. Hinge

tajumiseks vajame erilist meelt, vajame usku. Inimese füüsilist osa — tema keha võiks võrrelda raadiolainete vastuvõtjaga, vaimu ja hinge — jõuga ja realiteediga, mis annab edasi ja mida antakse edasi.

Huvitav on teooria, mille järgi mateeria ei omagi realiteedi väärtust, sest see kuulub vaid vaimule. Nagu jäätükk või lumi vee olu vähem selgitavad kui keemiline valem H_2O, nii on ka nähtav maailm vaid, piltlikult öeldes, kondenseeritud vaim. Väike mullatükk, kui seda suudetakse moodustada jõuks, annaks hiiglahulga energiat. Säärane vaimse monismi arutelu on teoreetiliselt moodsale ajale mõistetav.

Võttes arvesse seda, mida mainisime usu ja teaduse vahekorrast, tänapäeva uurimine ütleb, et filosoofilist tõestust hinge surematuse poolt või vastu anda ei saa, samuti ei oma teaduse väärtust materialistlik-ateistlike loodus-filosoofiliste või sotsialsete voolude argumendid hinge surematuse vastu.

2. Usu seisukoht.

Surma läbi lahkumine maailmast pole lahkumine Jumalast. Ühendus Jumalaga jääb ka pärast surma. Inimese hing on surematu. Tulevane elu on igavene. Kristlik elulootus on filosoofilisest surematuse usust oluliselt erinev, niikaugelt kui ta ei põhjene metafüüsilisil, moraalseil ja materiaalseil argumendel, vaid baseerub Kristuses ilmutatud väel ja Jumala armul. Surematu osa inimesest on mittemateriaalset päritolu, antud Jumalast. **„Nõnda on ka surnute ülestõusmine: kaduvas põlves külvatakse ihu, hukkaminemata põlves äratatakse seda üles. Nõtruses külvatakse, väes äratatakse üles** (1. Kor. 15., 42, **külvatakse, vaimulik ihu äratatakse üles"** (1. Kor. 15., 42, 43, 44). Kristliku elulootuse olu ei sisaldu üksi olemise edasikestmises, vaid selles ülendatud eksistentsis, milles viiakse lõpule inimsoo lunastus. Surm ei katkesta õigete ja usklikkude ühendust Kristusega. **„Sest mina olen seepääle julge, et ei surm ega elu, ei inglid, ei vürstid, ega vägevad, ei see, mis praegu, ega mis tulev on; ei kõrgus, ega sügavus, ega ükski muu loom ei või meid lahutada Jumala armastusest, mis on Jeesuse Kristuse, meie Issanda sees"** (Rooma kiri. 8, 38, 39). Hinge olukord surma järele on õnnistatud olemine Issanda juures, mitte teadvusetus. **„Ma himustan siit lahkuda ja Kristusega olla, sest see on väga palju parem"** (Vilipi 1, 23). Igavese elu pärivad need, kes Jumala sõna kuulevad ja usuvad: **„Tõesti, tõesti mina ütlen teile: kes minu sõna kuuleb ja usub seda, kes mind on läkitanud, sel on igavene elu, ja see ei saa mitte kohtu alla, vaid on surmast elu sisse läinud"** (Joh. 5, 24). Kristuse ihu lõplik ehe on õndsate täisarv. Ka uskmatud ei jää surmasaagiks, sest et Ju-

mala kõlbeline maailmakord saavutab oma sihi täielises siinse elu kokkuvõttes ja kohtuotsuse lõplikus täideviimises. **„Ärge pange seda imeks; sest tund tuleb, millal kõik, kes haudade sees on, peavad tema häält kuulma ja välja tulema, kes on hääd teinud, elu ülestõusmiseks; aga, kes on paha teinud, hukkamõistmise ülestõusmiseks"** (Joh. ev. 5, 28, 29).

Ühest veel teises maailmas järgnevast seisukoha võtmisest usu suhtes ei räägi Uus Testament nende kohta midagi, kes kristlikule õndsusele siin maailmas on kutsutud, kuid on jäänud selle kutse vastu külmaks või põlanud ära.*)

Usutunnistuses (apostoolikumis) leiame mõtte säälpoolsest õnnistuse pakkumisest (descensus ad inferos) neile, kes selle osaliseks pole saanud maises elus — paganaile.

Igavene elu on juba siin maailmas algav usklikkude pärandus. Kristuse läbi antud ühenduses Jumalaga ja üksteisega läheb igavene elu tulevases maailmas vastu oma täiuslikule osadusele. Tingimused, mil see õndsus teostub, on kõrgemad siin maailmas olevaist. Kõlbelise täiuse tumestamine patuga pole enam võimalik. Õndsuse saladusi ja rikkusi ei suuda arvutada ega sõnades väljendada inimhing, sest õndsus on osadus Jumalaga, milles kaovad aja ja ruumi piirid ja mis täidab igavikku. Meie usuigatsus ja lõppsiht on kodusolemine Issanda juures ja lunastatute koguduses taevariigis.

§ 12. Inimene Jumala riigi paleuste teostajana perekonnas ja ühiskonnas.

Piibli kohti: Jes. 41, 21; 43, 15; Psalm 95; 3; Miika 2, 12; 4, 6; Sakaria 14, 9; Matt. 3, 2; 5, 3; 5, 12; 5, 19; 5, 20; 5, 34; 5, 45; 5, 48; 6, 10; 6, 20; 6, 33; 7, 21; 8, 11; 9, 37, 38; Matt. 11, 12; 13, 1—58; 16, 19; 18, 1; 18, 10; 19, 14; 19, 21; 19, 23; 21, 31; 23, 13; 28, 18—20; Mark. 1, 14; 4, 11; 9, 1; 9, 47; 10, 14; 10, 15; 12, 34; 14, 25; Luuk. 4, 43; 6, 20; 7, 28; 9, 60; 10, 11; 14, 15; 17, 20; 17, 21; 21, 31; 22, 16; Joh. 3, 3; Luuk. 10, 20; 15, 7; Joh. 1, 51; 3, 27; 6, 41; Ap. teg 1, 10; 4, 24; 28, 23; Eeves. 4, 22—24; Rooma 14, 17; 1 Kor. 6, 9; 15, 50; Ilmut. 8, 1; 11, 19.

*) Kõikide lõpliku õndsustamise, see on taasennistuse (apokatastasise), õpetusele ei anna kristlik päästeõigus õigustamist, sest tema järgi mängib kaaluvat osa armu vastuvõtmisel või äralükkamisel inimese vaba tahe.

1. Jumala riik.

Jumala riik*) on Jumala valitsus. Looja on kõige tõelikkuse Issand. Tema tahe juhib kõike. Jumala osaduse, pühitsuse ja armastuse riik teostub Jeesuse Kristuse lunastuse läbi. Tema kaotab patuvõla, mis lahutab inimest Jumalast, ja võidab patu jõu, mis rikub kõlbelist maailmakorda. Jumala riigi täiuslikkus inimsoole ilmneb Kristuse taastulekuga ja tulevase igavese eluga pärast surma taevariigi igavikus, suuruses, väes ja aus. Sest sinu päralt on riik, ja vägi, ja au igavesti" (Matt. 6, 13-b).

a) Jumala riigil on pääle oma ainulaadiliste omaduste kõik hariliku riigi tunnused: oma territoorium, rahvas, seadus, seadusandlik võim, kaitse, valitsus. Need tunnused on Jumala riigil olemas täielikumal kujul kui ühelgi maapäälsel riigil. Ka suurim maailmariik on vaid nagu tolmukübe Jumala riigis. Kui vaatame kevadel õitseval aasal tuulest õõtsuvat lillekest või lendavat kirjut liblikat, või sinitaevas hõljuvat piimvalget pilverüngast, siis teame, et see on Jumala loodusriik. **„Pange tähele linde taeva all: nemad ei külva ega lõika ega pane kokku aitade sisse; ja teie taevane Isa toidab neid. Eks teie ole palju ülemad kui need?** (Matt. 6, 26)... **Ja mis muretsete teie riiete pärast? Pange tähele lillekesi välja pääl, kuidas nemad kasvavad; nemad ei tee tööd ega ketra. Aga mina ütlen teile, et Saalomongi kõige oma au sees ep ole mitte nõnda olnud ehitud kui üks neistsinatsist"** (Matt. 6, 28, 29).

Ehk kuulame sügisel süngelt kohiseva mere häält või vaatleme vahuste tormilainete vägevat tantsu, või laskume mikrokosmose pisilaste riiki, või tõstame silmad tähistaeva poole talveööl: helendavad lumekristallid ja jäälilled, samuti kui vilkuvad tähed ja valendavad spiraaludud — linnuteed taevalaotuse põhjatuis sügavusis — kõik see, nii kaugele kui ulatub vaatama parimate vahenditega varustatud silm, või kuulma kõrv, või lendama rikkalikem fantaasia arvatamatu väiksuse või põhjatu suurusevalda — räägib meile igavese Jumala suurest kätetööriigist. **„Taevad jutustavad Jumala au, ja taeva laotus kuulutab tema kätetööd. Päev ajab päeval rohkesti kõnet välja, ja öö kuulutab ööle üles, mis tuleb ära tunda. Ei ole kõnet ega sõnu, kus nende häält ei peaks kuuldama** (Psalm 19, 3, 4)... **Jehoova päralt on maa ja selle täius, maailm ja kes sääl pääl elavad. Sest tema ise on tema aluse pannud, merede ääre, ja jõgede ääre on ta seda kinnitanud"** (Psalm 24, 1, 2).

*) Jumala riik heebrea keeles: malkuth, greeka keeles: *ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ* või taevariik: *ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*.

Ja siiski, kui suur see ka ei ole, ütleb Jeesus: **„Sest mis kasu on inimesel sest, kui tema kõik maailma kasuks saaks, aga oma hingele kahju teeks; ehk mis lunastamishinda võib inimene anda oma hinge eest?"** (Matt. 16, 26). Jeesus seab inimhinge hinna kallimaks kui kogu looduse varandused. Ta avastab meile teise tähtsama osa Jumala riigi pindalast — inimese hingemaailma väljad.

b) See teine osa on võitlev osa. **„Aga kui variserid temalt küsisid: Millal tuleb Jumala riik? Siis vastas ta neile ja ütles: Jumala riik ei tule mitte ilmsi. Ei öelda ka: Vaata, siin, ehk vaata, sääl see on; sest vaata, Jumala riik on seestpidi teie sees"*)** (Luuk. 17, 20, 21).

Kus täidetakse Jumala seadust, kus „armastatakse Jumalat kõigest südamest, hingest, meelest ja väest, ja ligimest kui iseennast" ning elatakse Jumala kõlbelise maailmakorra järgi, sääl algab Jumala riik juba siin maailmas. Jumala sõna, mis seab meile silmade ette Jumala riigi paleused, on kui seeme, mis langeb südamete põldudele. **„Ja kui tema külvas, kukkus muist tee ääre; siis tulid linnud ja sõid selle ära. Aga muist kukkus kaljupäälse maa pääle, kus temal ep olnud palju mulda; ja tõusis pea üles, seepärast, et temal ep olnud sügavat mulda. Aga kui päike tõusis, võttis põud seda kinni, ja et temal juurt ep olnud, kuivas tema ära. Aga muist kukkus ohakate sekka, ja ohakad kasvasid üles ja lämmatasid selle ära. Aga muist kukkus hää maa pääle, ja mõni kandis sajavõrd, mõni kuuekümnevõrd, aga mõni kolmekümnevõrd vilja"** (Matt. 13, 4—8). Kuid seemne idanemise, kasvamise ja viljakandmise võimalused ja tingimused on mitmesugused, nagu Jeesus ütleb tähendamissõnus taevariigist: **„Kui keegi kuningriigi sõna kuuleb ja ei mõista seda mitte, siis tuleb tige ja kisub seda ära, mis tema südame sisse oli külvatud. See on see, mis tee ääre on külvatud. Aga mis kaljupäälse maa pääle külvatud, see on see, kes sõna kuuleb ja seda varsti rõõmuga vastu võtab; aga temal ep ole juurt eneses, vaid seisab aga üürikeseks; kui viletsus ja kiusatus tuleb sõna pärast, siis pahandatakse teda varsti. Aga mis ohakate sekka külvatud, see on see, kes sõna kuuleb; ja seesinatse maailma mure ja petis rikkus lämmatab sõna ära, ja see jääb ilma viljata. Aga mis hää maa pääle külvatud, see on see, kes sõna kuuleb ja mõistab, kes ka vilja kannab! ja mõni kannab sajavõrd, aga mõni kuuekümne-, aga mõni kolmekümnevõrd vilja"** (Matt. 13, 19—23).

---

*) *ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν.*

Taevariigi nisu kõrval lokkab sageli siin maailmas veel vaenlase umbrohi (tähendussõna nisust ja umbrohust Matt. 13, 24—30).

Kuid vaatamata takistusele ja võitlusele, kasvab taevariik Jumalast temale seatud jõu ja paratamatusega nagu sinepiivakene (Matt. 13, 31, 32) ja täidab oma paleused nagu haputaigen (Matt. 13, 33) teeb temale määratud töö. Taevariik on kallim väärtus, mille tõmbevõim on kirjeldamatu, ja aare, mille saavutamiseks see, kes on tunnetanud tema olu, valmis on loovutama kõik — nagu kaupmees, kes leidis kalli pärli ja läks ning müüs kõik, mis tal oli, ja ostis selle. Ta teadis: „Saan aga selle ühe, mis kallim on muust, ei rõõmulaul lahku siis iial mu suust" (Matt. 13, 45—46). Taevariik on ka nooda sarnane, mis kogub kõik kokku, kuid lahutab ka hääd kurjadest (Matt. 13, 47—50). „Nõnda peab see sündima maailmaaja lõpetusel; inglid peavad minema välja ja kurjad õigete seast lahutama."

d) **Kolmas osa Jumala riigist on täiuseriik.** Sellest ütleb Jeesus: **„Inimese Poeg läkitab oma inglid, ja nemad peavad koguma kõik pahandused tema kuningriigi seest, ja neid, kes teevad käsu vastu. Ja peavad neid tulisesse ahju heitma; sääl peab olema ulumine ja hammaste kiristamine. Siis peavad õiged paistma kui päike oma Isa kuningriigis. Kel kõrvad on kuulda, see kuulgu"** (Matt. 13, 41—43). Sellest riigist sõnatakse teisal: **„Ja Jumal tahab ära pühkida kõik veepisarad nende silmist, ja surma ei pea enam olema, ega leinamist, ega kisendamist, ega vaeva ei pea enam olema; sest et esimesed asjad on ära läinud. Ja kes aujärje pääl istus, see ütles: Vaata, ma teen kõik uueks"** (Ilm. 21, 4, 5-b). **„Kui keegi Kristuse sees on, siis on ta uus loom; vanad asjad on mööda läinud, vaata, kõik on uueks saanud"** (2 Kor. 5, 17).

Täiuseriigi ilu ja au suurust ning puhtust ei suuda kirjeldada inimkeel. Õilsamgi kujutlus taevasest Jeruusalemast jääb vaid kahvatuks pildiks sellest. **„Mis silm ei ole näinud, ja kõrv ei ole kuulnud, ja inimese südamesse ei ole tõusnud, mis Jumal on valmistanud neile, kes teda armastavad"** (1 Kor. 2, 9). Jumala väe küllus, tema imelikkude teede, rõõmu ja õnne, kurbuse ja mure varjude ja vahelduste lõputu mitmekesisus ja rikkus juba siin maises elus on nii lõpmatult imetaolised, et ka rikkalikem mõttelend on väeti neid mõistma, kasutama ja arvutama. Siin maailmas antud võimalused ja väljavaated on nii salapärased olult, et nendesse pole suutnud inimhing ja teadus tungida kuigi kaugele. Kuid veel vähem suudame mõista, selgitada seda, mida Jumala täiuseriik pakub puhastatud ja lunastatud hingele. Ilusam igavesest

noorusest, puhtusest, õnnest ja valgusest on elu osadus Jumalaga, mida tema kingib oma lastele täiuseriigis. Vahel märkame siingi elus, kuidas kaob aja-tajumine. Armastus, õnnejoovastus, sihisaavutus, võidetud vabadus j.n.e. kutsuvad esile hetke, mis viib meid viivuks igaviku väljavaadete piirideni. Kui mõelda pikendatuna teadvuse olengu õnnetunnet ühelgi hingeõndsuse õrnal helil, siis võib see üksi täita Jumala tahtel igaviku. Jumala valguseriik, igavese elu riik! Sinna viib meid Jeesus Kristus. Tema lunastatud hinged hakkavad teostama Jumala riigi paleusi juba siin maailmas.

2. Jumala riigi paleuste teostamine perekonnas, ühiskonnas, riigis — inimsoos.

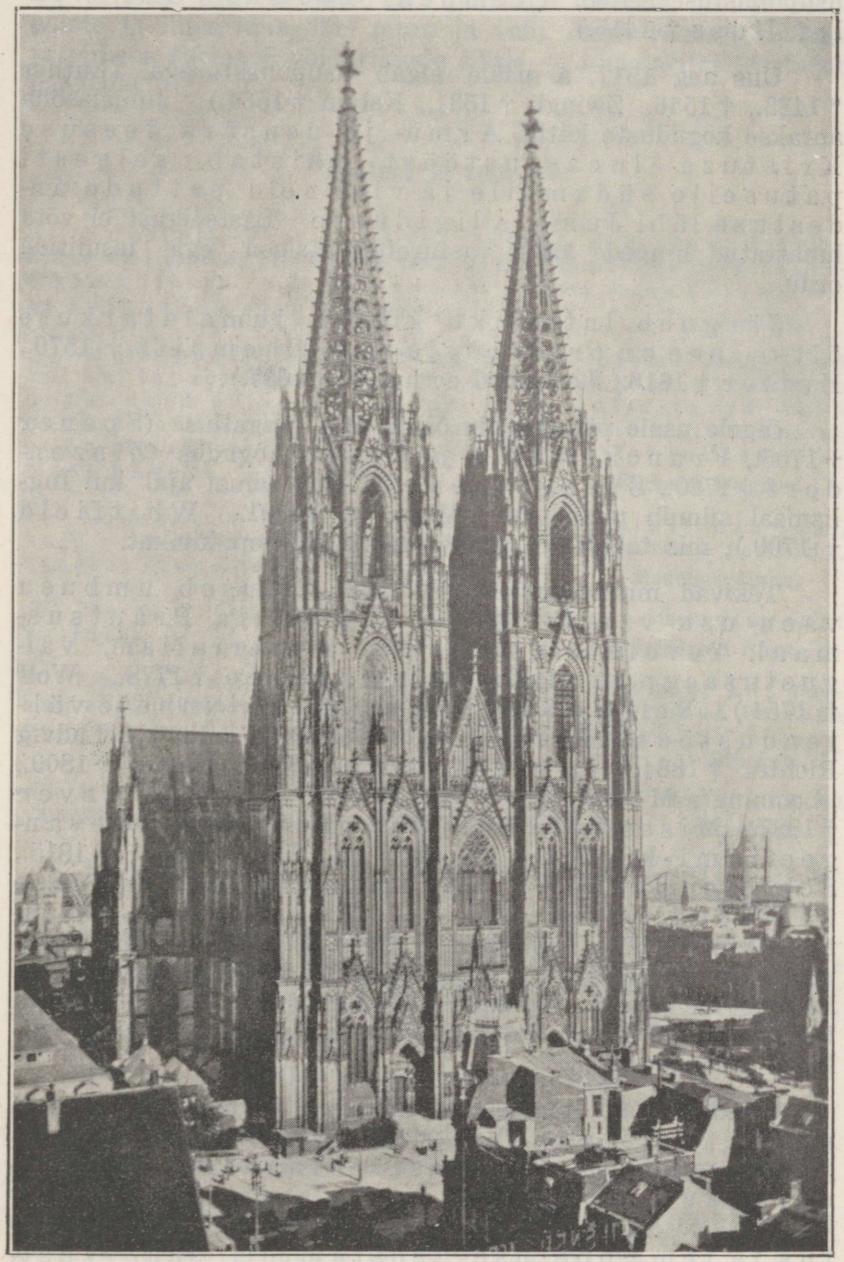
Nagu eeltoodust nägime, võime Jeesuse Kristuse õpetust kui võrratut suurejoonelist süsteemi, mis oma imeselges lihtsuses haarab kõik eluavaldused ajalikest igavesteni, võtta kokku vaid ainsas mõistes — Jumala riik. Selle riigi paleuste lõplik teostaja on Jumal. Jeesuse Kristuse lunastuse läbi leiame õndsaliku osaduse Jumalaga ja pärime Jumala laste õiguse, mis võimestab meid täitma Jumala riigi paleusi selle võitlevas osas kõlbelise maailmakorra sihtide ja igavese elu poole püüdmisel. Jumala riigi paleusi õpetab meid tundma Pühakiri. Jeesus on ütelnud: **„Kui keegi mind armastab, küll see peab minu sõna, ja minu Isa armastab teda, ja meie tahame tema juure tulla ja eluaset tema juure teha"** (Joh. 14, 23). **Sina pead Issandat, oma Jumalat, armastama kõigest omast südamest, ja kõigest omast hingest, ja kõigest omast meelest. Seesama on esimene ja suur käsusõna. Aga teine on selle sarnane: Sina pead oma ligimest armastama kui iseennast. Neis kahes käsusõnas on kõik käsk ja prohvetid koos"** (Matt. 22, 37—40).

Jumala riigi teises osas, kus võitlus käib usu, maailmavaate, kõlbeliste veenete ja sotsiaalsete küsimuste väljadel, inimesele on määratud ülesandeid, mida ta peab teostama perekonnas ja ühiskonnas. Perekonnad on rakukesed, millest moodustub ühiskond. Perekonna elemendid on isiksused: isa, ema, laps. Nende ülesanne on teostada ühiskonna paleusi. Perekonna taimelaval peavad tugevnema aated, paleused, ideed. Vanemaile ja kasvatajaile ning lastele kirjutab apostel Paulus: **„Sest meie oleme Jumala abimehed, teie olete Jumala põllumaa ja Jumala hoone. Jumala armu järele, mis minule on antud, olen mina aluse seadnud kui tark hooneehitaja, ja üks teine ehitab see pääle; aga igaüks katsugu, kuidas tema see pääle ehitab. Sest teist alust ei või ükski seada kui aga see, mis**

ju seatud on, see on Jeesus Kristus" (1 Kor. 3, 9—11). Kui perekonna elu baseerub Jeesusel Kristusel, siis on terve ühiskonna elu usuliselt, aateliselt, kõlbeliselt. Missuguses ulatuses inimene on täitnud Jumala riigi paleusi, sellest räägib meile Piibel. Kuidas Kristuse jüngrid ja järelkäijad on olnud „maa soolaks" ja „maailma valguseks" perekonnale, ühiskonnale ja riigile, sellest annab tunnistust ristikoguduse aja- ja kristliku kultuuri lugu algristikoguduse päevist meie-ajani.

Vana-aja kirikuloos (33—590) näeme ristikoguduse algust, Jeesuse õpilasi ja veretunnistajaid (Peetrus, Johannes, Jakobus, Tehvanus) ja ristiusu levimist üle Juudamaa piiride. Apostel Paulus võtab ette 3 misjoniteekonda. Apostliku-aja sisemine elu ja õpetus kristalliseeruvad. Apostlikud isad (Barnabas, Rooma Clemens, Ignatius, Polükarpus) astuvad üles juudamõtteliste (ebioniitlased, elkesaiidid) ja paganlike (gnostiklased, maanilased) eksiõpetajate vastu. Hirmsaist tagakiusamisist (54—323), Nero, Domitianus, Trajanus, Marcus Aurelius, Septimus Severus, Decius, Diocletianus) tuleb ristiusk välja võitjana ja saab Konstantinus Suure († 337) ajal Rooma riigiusundiks. Kirikuisad (Justinus Veretunnistaja, Aleksandria Clemens, Origenes, Tertullianus, Cyprianus, Ireneus) edendavad kiriklikku elu ja teadust. Kujuneb kirikuõpetus (apostoolikum), tulevad kokku esimesed ökumeenilised kirikukogud (325. **Nicaenum, 381. Konstantinopolitanum**). Astuvad üles viimsed kirikuisad töö- ja võitluseväljal. (Eusebius, Athanasius, Chrysostomus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus). Selguvad patu- ja armu- ja Kristuse iseolemise küsimused kolmandal ja neljandal kirikukogul (a. 431 ja 451). Tekivad vanakiriku vagaduse viisid ja kujud (munklus). Ristisõnum tungib üle Rooma riigi rajade gootlaste, franklaste, inglaste ja teiste rahvaste juure (Ulphilas, Patricius, Kolumba).

Kesk-kirikuloos (590—1517) kerkib paavsti võim (Gregorius I, Gregorius VII) oma hiilguse ülemale tipule (Innocentius III, † 1215). Edeneb misjonitegevus Ida-, Kesk-, Lääne- ja Põhja-Euroopas. (Cyrillus, Methodius † 885., Bonifacius † 775., Anscharius † 865.). Ristisõjad panevad liikuma rahvahulki (1095—1270). Soomlasile ja eestlasile kuulutatakse evangeeliumi (Eerik Püha 1157, Meinhard † 1196). Vagadus, munkade ordud (Franz Assiisi linnast, Dominicus) ja kiriklik kunst (gootik) näitavad hoogsat tõusu. Paavsti võim langeb alandusse, algab

Toomkirik Kölnis.

usupuhastuse eeltöö. (Kempeni Toomas † 1471, Wiklef, Huss † 1415.)

Uus aeg 1517. a. pääle algab usupuhastusega (Luther * 1483., † 1546., Zwingli † 1531., Kalvin † 1564.). Jumalasõna antakse koguduste kätte. Armu- ja ususära Jeesuse Kristuse lunastustööst paistab selgesti patuseile südameile ja viib neid pattude andestuse läbi Jumala ligidusse. Lasteõigust ei võta lunastatud hingede käest vastureformatsioon ega jesuiitide ordu.

Järgneb luterliku kiriku jumalatarkuse õitse-, see on ortodoksia aeg (Chemnitz † 1570., Hutler † 1616., Johan Gerhard † 1637.).

Õigele usule püüab anda õiget elu vagatlus (Spener † 1705., Francke † 1727.) ja vennaste kogudus (Zinzendorf † 1760., Spangenberg † 1792.) samal ajal kui Inglismaal sünnib metodism (Wesly † 1791., Whitfield † 1700.), mis tahab äratada tardunud piiskopi-kirikut.

Tekivad mitmesugused lahkusud. Tõuseb umbusu vaen usu vastu: deism Inglis- ja Prantsusmaal, revolutsiooniaegne materialism, valgustusaegne ratsionalism (Voltaire † 1778., Wolf † 1754.). Sellele järgneb usuliste tunnete väljendustõus maali- (Peter Cornelius † 1867., Ludvig Richter † 1884.) ja helikunstis (Josef Haydn † 1809., „Loomine", Mozart † 1791. „Requiem", Beethoven † 1827. „Missa Solemnis") ja usuärkamine evangeeliumi-kirikus (Mathias Claudius † 1815., Schleiermacher † 1834., Ritschl) ja kirikute ühiskondlik tegevus, sise- ja välismisjoni intensiivne töö (Wichern † 1881., E. Frey † 1845., Fliedner † 164., Bodelschwingh † 1910., Stöcker † 1909., Carey † 1834., Livingstone † 1873., William † 1839.) ning jumalariigi paleuste teostamine võitluses, palves, teaduses, isiklikus töös ja riikides tänapäevani.

Need on vaid linnulennult märgitud üldjooni ja väheseid nimesid. Kristuse evangeelium on saanud elujõuks miljonite inimeste hingedes. Teravamini kui mõnelgi teisel sajandil seisab tänapäeval vastamisi kaks rinnet: siin Kristus ja tema õpetuse teostamine, sääl Vastkristuse kummardajad — „jumalatud" ja paradiisi ehitajad liivale, kelle tee lõpeb hukatuses.

Kristus aga viib meid läbi tuulte ja tormide, läbi päikesepaiste ja ilusa ilma, läbi mure ja valu, õnne, rõõmu, võitluse ja pimeda surmaöö võidurikkale sihile — jumalariigi teostatud paleusile.

*

Teateid ja tsitaate.

Prohvet Hosea.

Kunstnik Fra Angeliko olevat palvetanud ikka, enne kui ta võttis kätte pintsli, et maalida oma taevalikke kujusid. Kui palju enam peame meie palvetama, et kujundada elavaid inimesi. **Förster.**

Meie peame olema rõõmsad, et oleme kasvanud kokku lapsepõlvest saadik usundlike traditsioonidega; need on asendamatud. Nad paljastavad ikka enam ja enam õnnitelevalt oma sügavat mõtet. Teade, et on olnud kord Lunastaja, jääb ometigi inimese ülimaks hüveks. **Richard Wagner.**

Missugune rõõm, et meie ei ela asjatult maa pääl, vaid et meil on vaeseid hädalisi, keda võime teenida, otsekui oleks see Jeesus ise. **Bodelschwingh.**

Halvim tee, mida võib valida, on — mingisugust valida. **Friedrich Suur.**

Kui Issand on laevas, siis laev ei hukku; kui Jeesus elab südames, siis ei lähe süda araks; kui Jumala poeg on kogudustes, siis kogudused ei kao. **Stöcker.**

Kui sa Jumalat tänaksid kõige hää eest, siis ei jääks sul aega murest kaevata. **Rückert.**

Armasta Jumalat! See on igavene ja selles lahenevad kõik vastolud. **Carlyle.**

Minu veende järgi Piibel saab selle sajandi kestel jälle laiadele hulkadele selleks „raamatuks", mis seisab süvendatud eluseletuse keskpunktis, mida otsitakse usundlikes kirjades, pääle tühjendatud mõtteteaduse. **Spengler.**

Mina ei vabandu — tahan paranduda. **Lessing.**

Mitte meie ei kanna kristlust, vaid kristlus (ristiusk) kannab meid. **Skovgaard-Petersen.**

Keelepeks teeb kahju korraga kolmele: sellele, kellest räägitakse kurja; sellele, kellele öeldakse seda, kuid kõige enam sellele, kes ütleb. **Basilius Suur.**

Sinu kodakondseil on esimene õigus saada osa sinu armastusest ja tegevusest. **Tobias Beck.**

Ära ütle, et see kutse ja see tegevus, mis Jumal annud sulle, on sulle liig väike, liig tähtsusetu. Jumala tahe on parem kutse, ja truu olla on tähtsaim.

Eyth.

Elu siin maailmas ei ole peopäev ega leinapäev — ta on üks tööpäev.

Vinet.

Leib, mida annad hädalisele, pikendab tema elu ainult üheks päevaks, kuid see viis, kuidas sa annad temale, võib kujuneda temale igaveseks õndsuseks.

Vincenz v. Paul.

See on elumeister, keda iga elamus teeb rikkamaks.

Karl Hauptmann.

Sinu tahtmine sündigu. See ei ole üleskutse tahtejõuetusele, vaid kõrgeimale tahtejõule. Oma tahet painutada Jumala tahtele, see on raskeim (töö) maailmas.

Paul Jaeger.

Jumal matab oma töötegijaid, aga tema töö läheb edasi.

Wesley hauakiri Westminister abteis.

Kristlaskond kannatab ühe kaotuse teise järele. Aga kaotusi kanda võib ainult see, mille vastu võideldakse, ja võidelda võib ainult selle vastu, kes elab.

Merežkovski.

Aleksander, Caesar ja mina tahtsime põhjendada ühe väeriigi, kuid see on läinud põhja. Kristus on põhjendanud armastusriigi ja see seisab sääl igaveses hiilguses.

Napoleon.

Niikaua, kui jääb maailma patt, ei olé temas rahu.

Bodelschwingh.

Kes on kannatanud, sel on õigus olla vaba.

Goethe.

Kitsas on minu hingemaja, ja et Sind oma katuse alla võtta, laienda Sina seda. Lagunud on tema, uuenda Sina teda. Sääl on, mis teeb Sinu silmadele haiget, mina tunnistan seda. Aga kes peab seda puhastama? Ehk kelle muu kui Sinu poole võin mina kisendada. Issand puhasta mind minu salajasist pattudest. Mina usun, seepärast räägin ma, Issand, Sina tead seda.

Augustinus.

Jah, mina ütlen, ei ole ühtki asja, mis inimese võiks Jumalale nii sarnaseks teha kui kannatus.

Meister Eckart.

Lunasta mind halvimast inimesest — minu oma minast.

Augustinus.

On küll just meie äristunud ajajärgul enam kui kunagi enne tarvilik tõsta pilk päevasündmusist ülespoole ja suunata see päevalehelt sellele iga-

vesele ajalehele, mille tähed on taevatähed, mille sisu on armastus ja mille toimetaja Jumal.

Morgenstern.

Kristlane ei pea lobisema Kristusest, vaid elama nõnda, kuidas Tema on elanud. **Zwingli.**

Jääda puhtaks ja saada küpseks, see on raskeim ja kõrgeim elukunst. **Flex.**

Et igavesi tähti näha, peab enne minema pimedaks. Mis teeb maailma tumedaks ja seletab seda? Kannatus. **Walter Köler.**

Ma ei taha ühtki tööd alahinnata: vaimutöö, õppimine, uurimised. Aga kui peaksin oma elu veel kord elama, siis kulutaksin vähem aega tööle, enam palvele.

Adolf Monod (surivoodil).

Jumal küsib juurt, mitte õit. **Augustinus.**

Kristus on ajalooline Jumala Theodizee.

Tholuck.

Selles suurepärases töös (Piiblis) hingab kõikide saladuste saladus. õnnelikud on need, kellele Jumal on kinkinud armu — mõista seda raamatut. **Byron.**

Kasvatus on eeskuju ja armastus — muud midagi.

Fröbel.

Piibel on raamat, mille sisu ise annab tunnistust jumalikust päritolust. Piibel on meie tarvis loodud. Ta leiutab meile meie süü suuruse ja languse sügavuse jumaliku päästetöö suuruses. Piibel on minu kallim aare, milleta oleksin vaene ja vilets.

Kant.

Usund kuulub kambrisse, aga ta kuulub ka ülem- ja alamkotta. **Stöcker.**

Meie oleme seotud nähtamatuga ligemalt kui nähtavaga. **Novalis.**

Rõõmus kristlane soovitab oma usku.

Spurgeon.

Piibel on taevas sõnades. **Monod.**

Meelte maailma tunnetame, ülemeelses maailmas elame. **Fichte.**

Mittetahtmine palvetada viib mittevõimisele palvetada. **Wilckens.**

Kirik sammub oma rändamisteel kuni asjade lõpuni edasi — maailma tagakiusamiste ja Jumala lohutuste vahel. **Augustinus.**

Evangeelium on esijoones mitte õpetus, vaid tegu; meie ei pea olema ainult õpetajad, vaid kõigepäält tunnistajad, kes on näinud ja kuulnud midagi.

E. Frommel.

Oma eluga olen teinud samuti kui oma kompositsioonidega: olen alanud neid Jumalaga ja „Laus Deoga" lõpetanud. **Haydn.**

Kristluskond on inimsoo uuesti loomine; evangeelium Kristusest on ehtsa ja tõelise inimsuse (humaansuse) sünnipaik. **Dryander.**

Kristlik kirik on sõjavägi, kogumus või sõjalaager. Meie seisame kõik võitluses ja sõjas. Evangeelium on meie lipp. Kristus on meie vägedejuht. Tema all on hää võidelda ja saavutame ka võidu jumaliku sõnaga. **Luther.**

Jutlusi, mida kuuldakse, unustatakse nii kergesti; ja sa ei või kedagi sundida sind kuulma. Aga jutlusi, mida nähakse, mis elatakse ette, neid ei unustata iialgi, ja sa võid oma ümbrust küll sundida oma käitumisele ja elule tähelepanu juhtima. **Stöcker.**

Suur oled Sina, oh Issand, ja kõrgesti kiidetav; suur on Sinu vägi ja põhjatu Sinu tarkus. Ja kiita Sind tahab inimene, pisike osa Sinu loomingust, kes oma surelikkust kannab ümber, oma patusünnitust. Sina ise oled, kes teda kutsub, et ta Sind kiidaks rõõmsasti. Sest Sinu poole Sa oled loonud meid, ja rahutu on meie süda, kuni ta rahu leiab Sinus. **Augustinus.**

Usundita rahvas läheb varem või hiljem seesmise mädanemise tõttu hukka; moraalne kasvatus üksi ei aita. Ma loodan, et olen näidanud, et materialistide ja ateistide võitlus kristluskonna põhivaadete vastu ei leia tuge loodusteaduse saavutusis. Kahtleja võib neid lükata ära, kuid sellejuures ta heidab ise meelt.

Plate.

Seepärast, et meie mõtted ikka on pööratud siiapoole, pea kunagi mitte sinnapoole, näib meile siinpoolne igavikuna ja igavik mitte-millenagi.

Pascal.

Häbi ees pole mul hirmu, kuid oma südametunnistuse haavamise ees küll. **Joh. Huss.**

Nüüd on igavik. **Soederblomi** viimsed sõnad.

Parem sada tagajärjetut ettevõtet, kui mitte ühtki õnnistegija au hääks. **Zinzendorf.**

Looda rõõmsasti ja palu usklikult. Ära ole ainult vait ning oota, vaid õhka tungivas palves ja looda Kristuse tõotusele kuulmisest (Erhöhrung).

Bismarck.

On taim-, loom- ja jumalainimesi. **Jean Paul.**

Mitte iga suurmees pole suurinimene.

Ebner-Eschbenbach.

Kui kõlbeline vabadus elab minu südames, siis olen mina vaba, vaatamata välispidisele sulasepõlvele. Vabad inimesed kujundavad vabade rahvaste alguse.

Krahv Gasparin.

Ainult pääliskaudne teadmine viib Kristuse juurest ära, sügav teadmine toob Kristuse juure.

Stöcker.

Elu pääülesanded on — asendada füüsiline noorus, mis möödub, vaimsega.

Rudolf Eucken.

Au on välispidine südametunnistus.

Schopenhauer.

Piiramatu vabaduse tõttu hukkuvad inimesed mitte tosinate, vaid tuhandate viisi.

Jer. Gotthelf.

Kogu enesele igapäev midagi igaveseks, mida ei riisu sinult ükski surm, vaid mis teeb surma ja elu armsaks.

Lavater.

Kristlase ülesanne ei ole suurepäraselt õpetusist rääkida, vaid teostada Jumalaga suuri ja raskeid asju.

Ulrich Zwingli.

Vaba ei ole mitte see, kes võib teha, mis ta tahab, vaid see, kes võib saada selleks, kelleks ta peab.

Lagarde.

Aegade lugu on inimsoolugu, ja inimsoolugu on Jumala lugu.

Raabe.

Mida vähem sa kardad surma, seda tugevam on sinus usk.

Zwingli.

Kasvatusele on see, mis hälli ja haua vahel, kooliaeg; ja surm on viimne tõsiseim katse (eksam) ühte kõrgemasse õppeasutusse astumiseks.

Tegnér.

Uskmatu on tolerantne seni, kuni pole kiputud tema kallale ja ta on vähemuses.

Henhöfer.

Keegi ei ole nii vaene, et ta ühele veel vaesemale ei võiks saada päikesekiireks ja eluvalguseks; keegi ei ole nii rikas, et ta neid mõlemaid ei vajaks.

Bezzel.

Kristlus on meile liig palju ainult veel usund, kuna ta on aga tegelikult päris uus inimese elu.

Hilty.

Igapäev me ei või teha midagi suurt, aga kindlasti võime teha ikka midagi hääd.

Schleiermacher.

Jeesuse Kristuse ilmumine tähendab maailmaajaloolisest seisukohast väljudes ühe uue inimsoo ilmumist.

Chamberlain.

Mõistukõne varandusest mäes.

Suure mäesse oli peidetud kalleid varandusi. Neid võis omandada see, kes leiab mäejalal kasvava sinise lille. Paljud otsisid asjata, kuni viimaks imelille leidis üks mees. Ta ütles lillele: „Mägi, mine minu ees lahti!" Kohe avanes tee mäe rikkuste juure. Kõrges koopas oli palju kulda, hõbedat ja kalliskive. Mees täitis taskud kullatükkidega. Äkitselt kõlas vaikusest hääl: „Ära unusta kalleimat asja!" Mees viskas mõned kullatükid taskust ja täitis tühja koha säravate teemantidega. Hääl ütles aga teist korda ja juba valjemini: „Ära unusta kalleimat asja!" Mees oli kahevahel. Ta võttis mõned rubiinid ja mõtles: „Nüüd olen leidnud kõik, mis mul vaja." Sääl kärgatas hääl kõuemürinana: „Ära unusta kalleimat asja!" Samal hetkel koopa seinad ja mäetee hakkasid varisema kokku. Surmahirmus mees otsis „kalleimat asja" ja leidis selle — jalge alla tallatud sinilille. Jälle ütles ta lillele: „Mägi, mine minu ees lahti!" Kokkulangemine jäi seisma. Tee mäest välja avanes. Nüüd lahkus rikas mees koopast ega unustanud surmatunnini kalleimat asja. Mägi on inimelu, kuld ja hõbe — maine varandus, teemandid — teadus ja kunst, rubiinid — armastus, sinilill — usk.

Pilt ajast.

Sügava vee kaldal istus tütarlaps. Ta kaelas oli pärlikee. Vetepeeglist vaatas talle vastu rõõmus lapsekuju. Sellele viskas kaldalolija ühe pärli. Lapsesilmad hakkasid särama. Iga uue pärli järele, mis talle anti, muutus ta üha rõõmsamaks. Kui kaldalolija oli heitnud viimse pärli vetesügavusse, siis jäi ta ootama, et teine laps viskab temale pärlid tagasi. Kuid meri jättis oma saagi enesele! Pärlid on elupäevad, mida Jumal annud inimesele. Aga mere kaldal istuja oled sina. Anna oma pärlid Jumalale: Tema annab nad sulle igaviku ilusamas säras tagasi.

Lugu lillest, mis valgem kui lumi ja punasem kui veri.

Surija taluisa ütles oma lastele: „Lähen Jumala juure. Otsige lille, mis valgem lumest ja punasem verest. See teeb teid õnnelikuks. Ta kasvab..." Rohkem vana Sootalu peremees ei saanud ütelda. Surm sulges ta suu. Lapsed läksid pärast isa matuseid otsima lille. Möödus aastakümneid. Siis tulid lapsed isamajja jälle kokku. Üks ütles: „Otsisin lille kodupõllult, aasalt ja aiast. Leidsin neid — punaseid kui veri ja valgeid kui lumi. Nad närtsisid pea ega toonud mulle ülimat õnne!" Teine ütles: „Otsisin lille maailma suurlinnades, kus mürisesid masinad ja kees kiiretempoline elu.

Leidsin lille, vist sarnase sellele, millest rääkis isa, kuid sel polnud elu sees." Kolmas ütles: „Olin külmal talvel lumisel väljal. Nägin sääl kätkit väikese lapsega. Mul oli kahju mahajäetud lapsest. Sääl hakkas kare hein, millel lamas laps, haljendama ja kandma säravaid õisi, mis olid valgemad kui lumi. Õite hiilguses sulas jää. Tuli kevad. Lilled täitsid lageda laane ja ümbruse põllupinnalt pilvepiirini. Mõned neist hakkasid kasvama mu südameaasal ja kinkisid mulle ülevat õnne, soojust ja elusära.

Mõni aeg pärast seda seisin suure linna serval. Rahvast oli kogunenud murdu vaatama, kuidas viidi hukkamispaigale kurjategijaid. Sammusin inimestega koos ja nägin, et selle nägu, keda löödi keskmisele ristile, sarnles lapse näole õitega kaetud väljal. Lilled — valgemad kui lumi õitsesid risti all. Neile langesid verepisarad ja muutsid nad punasemaks kui veri. Võtsin mõned neist ja panin kasvama oma südamepõllule. Nüüd õitsevad ja kasvavad süütuse-valged ja armastusepunased õied hingeaasadel, kandes igavese elu vilja, ja teevad mind ütlemata õnnelikuks.

Nüüd tean ja usun seda,
Ja kiidan julgesti,
Et heldemat kui teda
Ei ole tõesti,
Ja et ta igas asjas
Ja et ta kõiges hädas
Nüüd seisab minu eest.

(Uus Laulur. 410, 2.)

*

Piibel ja üksikud tema osad on kuni tänapäevani tõlgitud üle 900 keele. See arv kasvab iga aastaga. Piibel on ilmunud ka filmtrükis. Üksi Briti piibliseltsi poolt, mis asub Londonis, on kirjastatud Piiblit 603 keeles. See selts (B.A.B.G.) levitab Piiblit ja tema osi üle 10 miljoni eksemplari aastas. Teine tähtis piibliselts, mis asub Glasgowis ja Edinburghis, levitab Piiblit aastas üle 4 miljoni eksemplari. Ameerika piibliselts, mis asub New-Yorgis, levitab Piibleid ja tema osi ligi 10 miljoni eksemplari aastas. Pääle mainitute on terve rida teisi piibliseltse ja nende osakondi üle maailma. Näiteks Saksamaal — Berliinis, Stuttgartis, Elberfeldis, Dresdenis, Halles, Bremenis; Prantsusmaal — Pariisis; Belgias — Brüsselis; Daanimaal — Kopenhaagenis j.n.e. Piibel, raamatute raamat, on seisnud ja seisab raamatute maailmas oma leviku, trük-

kide, eksemplaride ja tõlgete poolest esimesel kohal ja kõigepäält seda just oma sisu pärast.

Välis- ja sisemisjon — läkitustöö.

Niihästi välis- kui ka sisemisjonitöö annab tunnistust elavast usust, mis ei taha taevariigi varandusi ainult enesele pidada, vaid tahab Jumala riigi paleuste teostamisega kaasaskäivat õnnistust anda ka teistele. Misjonitöö suuna on näidanud oma tegevusega apostel Paulus. Sellega ei ole kooskõlas niisugune ristiusu levitamise meetod, mille järgi rahvad enne võidetakse tule ja mõõgaga, orjastatakse, ja siis kuulutatakse neile evangeeliumi, nagu tegid seda oma-ajal sakslased eestlastega. Tänapäeva ristiusumisjon on võtnud kogu maailmas omaks algristikoguduse läkituse õige suuna. Ta katsub ihu ja hingele tuua valgust ja tervenemist. Ta süütab vaimutuld pärismaalaste südameis, et nende liikmed edaspidi ise saaksid „soolaks ja valguseks" ümbrusele ja maale.

a) Välismisjonitöö suurusest annavad pildi mõned arvud. Protestantliku misjoni kirikul on kõikidel misjonipõldudel (Koreas, Jaapanis, Hiinas, Indias, Tseilonil, Ugandas, Nigerias, Madagaskaril j.n.e.) kogu maailmas välismaalasi: 7625 ordineeritud misjonäri, 3819 ordineerimata misjonitöömeest, 8619 abielunaist, 9125 misjoniõde, 4598 misjonijaama; pärismaalasi: 151735 kirikutööst seivat isikut, 10493 ordineeritud, 108906 ordineerimata meest, 30191 naist, 36246 organiseeritud kogudust; 8342373 evangeeliumi kristlast; 742 lasteaeda, 46580 algkooli, 1512 kõrgemat kooli, 101 ülikooli, 461 usuteaduse seminari, 297 õpetajate seminari, 858 haiglat, 1686 polükliinikut, 361 vaeslaste maja, 104 pidalitõbiste varjupaika, 32 pimedate ja kurttummade asutust.

Katoliku kiriku läkitusväli ja töö on laiaulatuselisemad. Tema misjonijaamade arv on 66397, misjoniõdede arv 24102, kirikute ja kabelite arv 44525, kirikuliikmete arv 12964147.

Pääle mainitud kirikute teevad läkitustööd teised kirikud, nagu anglikani, metodisti j.n.e. ning mitmesugused demoninatsioonid.

b) Suur on ka sisemisjoni tööpõld. Tema pääülesandeid on: asutada ja pidada ülal lastekodusid, väikelastekoole, vaeslaste haiglaid, järelevalveta laste parandusmaju, asutusi idiootidele

ja epileptikuile, õpipoiste, sellide, noortemeeste ühinguid, noorte naiste, teenijate ühinguid, kudumis- ja paikamiskoole, koolitüdrukuile, tütarlaste ja poeglaste varjupaiku, parandus- ja tervendusasutusi alkoholikuile ja prostitueerituile, aitamisjaamu rändureile, tööliskoolooniaid.

Sisemisjon hoolitseb lastejumalateenistuste, pühapäevakoolide, karskus- ja kõlblusseltside, rahvakohvikute sisseseadmise ja ülalpidamise eest. Sisemisjoni alla kuuluvad väljarändajate jaama, öö- ja meremeestemisjon, vangide eest hoolekanne, diakonite ja diakonisside ettevalmistus, linnamisjon. Sisemisjon juhib oma tähelepanu ajakirjandusele, levitab pühapäevalehti, lendjutlusi, tööstelehti, traktaate j.ne., kaitseb noori tütarlapsi kõlvatule eluteele sattumise eest, katsub olla abiks tööpuuduse vastu võitlemisel j.n.e. Sisemisjon sillutab empiirilise rahvakiriku teed ideaalse kiriku juure. Seda püüdis saavutada Wichern ja väljendas seda mõtet oma suures kõnes Wittenbergi kirikupäeval 1848. a. Sellejärgi on sisemisjoni ülesannete siht kolmesugune: 1. aidata kaasa, et need, kes on ristitud, saaksid elavaiks Kristuse jüngreiks (evangelisatsioon); 2. aidata kaasa, et üksikud kogudused saaksid vennaarmastuse ühiskondadeks (armastustöö); 3. mõjuda kaasa selleks, et ka seltskondlik rahvaelu kord, abielu, perekond, majanduselu, õiguse organisatsioonid, riik, kasvatusasutused — lühidalt kogu avaliku elu vald oleks valgustatud Jeesuse Kristuse vaimu õigusest, tõest ja armastusest (avalik misjon).

Sisemisjoni ettevõtted annavad tunnistust imestamisväärsest armastusest ja usust. Näiteks, **Johann Heinrich Wicherni** poolt 1833. aastal asutatud Kare maja ja Friedrich Bodelschwinghi (1831—1910) poolt ellu kutsutud Bethel.

Kare maja, mis sai alguse väikeses õlgmajas, koosneb nüüd 26 suuremast ja vähemast majast. Igas majas elab 12—15 last ühise perena ühe venna juhatusel. Kare majal on järgmised haruasutused: 1) Lastekasvatuse asutus, 2) Õpipoiste asutus, 3) Pensionaat või Paulinum (vahel üle 1000 kasvandikuga), 4) Vendade asutus (30—40 sisemisjoni venda ette-

valmistusel), 5) Raamatukauplus ja trükikoda.

Bethel-Bielefeldis on asutus, milles 100 maja ümber, kõikide sisemisjoni-harude tarvis, langetõbiste haigla 1500 haigele, vaimuhaigete majad, üldkasulikud ühingud, diakonvendade asutus umbes 3000 kasvandikuga, linaketramis-asutused, masinavabrik, pesukojad j. n. e., kõik ehitatud armuannetest.

Inglismaal, mis rikas sisemisjonitööga, asutas **Georg Müller**, vaene saksa üliõpilane Hallest, oma suure eeskuju **A. H. Francke** järgi viis suurepärast vaeslaste kodu. Selleks ja muuks sisemisjonitööks ta tarvitas ligi miljon naelsterlingut, ilma et ta ühelegi asutusele oleks palunud inimestelt toetust. **Londoni** linnamisjon peab ülal üle 400 misjonäri ja korraldab pääle muu kesköisi meeleparandus- ja ümberpöörmisteenistusi.

New-York'i „Lasteabi" on annud kaugelt üle 60.000 uulitsalapsele kristlikes perekondades kodu ja peab ülal 21 kaubanduskooli umbes 10.000 õpilasega.

Traktaat-Seltsid Londonis, Hamburgis, Berliinis j. n. e. saatsid miljoneid väikesi kirjatöid välja õpetuseks ja äratuseks.

Säravaiks tähtedeks sisemisjoni-taevas on saanud ka „vangide ingel" **Elisabeth Frey**, puhtameelne **Amalie Sieveking**, kangelanna **Florence Nightingale**, vahva **Maria Simon**, diakonisside asutuste põhjendaja **Theodor Fliedner**, luterliku sisemisjoni korraldaja **Wilhelm Löhe**, kristlikkude võõrastemajade asutaja (Herbergen zur Heimat) **Klemens Perthes**, prantsuse sisemisjoni tegelane **Johan Bost**, väikelastekoolide isa **Johann Friedrich Oberlin** ja paljud teised.

Kristlikke paleusi püüavad teostada maailmas paljud Noorte Meeste ja Noorte Naiste Kristlikud Ühingud, Punane Rist, Sinine Rist, Päästesõjavägi, Rahvasteliit, skaudid j. n. e.

Ristiusk on maailmas ainuke tõsise usulise, kõlbelise ja õigusliku elu pääfaktor. Tema seisab Jumala ja mitte riigi armust. Ristikoguduse kui suurima organisatsiooni, mis maailmas on, otsesest elutõest, tema sõnakuulutusest, jumalateenistustest, ametitalitustest, hingehoiust, kõlbelisest kasvatusest kirikus, koolis ja kodus j. n. e. saame umbkaudse pildi, kui paneme tähele tööd, näiteks, 1931. a. kohta eesti suurimas kirikus*) kui maailma kiriku ühes vähimas osakeses. Eesti evangeli-luteriusulisis kogudusis sündis 1931. a. 12 267 last; leeritati 12.267 õpilast; laulatati 5.553 paari, maeti 13.286 hinge; armulauale võeti 216.215 koguduse liiget. Hingede üld-

*) Greeka-katoliku apostliku-õigeusu kirik on Eestis suuruselt järgmine umbes 200.000 liikmega.

arv: 864.294. Kogudusi 151, abikogudusi 19, pääkirikuid 144 ja abikirikuid 39, palvemaju 159, surnuaedu: avalikke 251, koguduse 50 ja era 81. Kiriku ja kiriklike hoonete remondiks anti välja kr. 167.268,30.

Jumalateenistusi peeti üldse 7782 õpetajate poolt, köstrite poolt 1353 ja muude abiliste poolt 333 pääkirikuis, kuna abikirikuis on vastavad arvud 453, 676 ja 322. Laulukoore on 124. Noorsoo organisatsioone on 77, 3658 liikmega, pühapäevakoole on 173, kus õpetavad 383 tegelast 3578 last, laste-jumalateenistusi peeti 1043 korda 6883 lapsele. Noorsoo-jumalateenistusi peeti 226 korda 9845 osavõtjale. Armastustöö alal on tegevuses 24 organisatsiooni, nende korjanduste üldsumma on 20 095,76 krooni, hoolekande asutusi on 20, kus on 701 hoolealust ja kulutatud nende ülalpidamiseks kr. 35.917,57. Oma koguduse otstarbeks on korjatud kr. 13.300,10, keskkassale 844,94, vaestele 65.699,27, sisemisjoni hääks 6.676,30, välismisjoni hääks 8250,16, noorsootöö hääks 4418,41, muiks otstarbeiks 15.693,91, kokku kr. 248.267,62. Kiriku ja sisemisjoni armastustööd peab eriti seepärast hindama, et see töö on tehtud nende poolt, kes kui riigikodanikud on õiendanud oma maksud riigile ja niiviisi võtnud osa ametlikust riiklikust hoolekandetööst.

Kiriku kasvatusliku mõju otseseks järelduseks võib lugeda seda, et Eesti vabariik ja omavalitsused määrasid 1932. a. hoolekandetööks üle 4 miljoni krooni. Kõige kallimaid väärtusi aga Jumala riigi paleuste teostamisel ei saa väljendada arvudega, sest see arvepidamine on Jumala käes.

§ 13. Usk ja sotsiaalsed küsimused.

Piibli kohti: 1. Moos. 2, 18; 2, 24; Õpet. sõnad 19, 17; 22, 1; 23, 21; 29, 30; Koguja 4, 10; Laul 34, 14; Matt. 5, 9, 44; 6, 34; Matt. 7, 3, 5; Matt. 7, 12; 19, 6; 25, 40; Mark. 12, 31; Luuk. 6, 36; 10, 29; Rooma kiri 10, 4; 13, 10; Kaal. 3, 24; Kaalatia kiri 6, 7, 8; Vilippi 2, 4; Kol. 3, 9; 1. Tess. 4, 6; Eeves. 4, 25; 4, 28, 32; 1. Tim. 6, 7, 9. 10; 1. Tim. 4, 8; 1. Joh. 2, 15—16; 3, 15. 16. 17; Eebr. 13, 16. 17.

1. Sotsiaalse probleemi lahenduskatseid.

Usk kui maailmavaate tähtsaim tegur on seotud ligidalt sotsiaalsete küsimustega. Sotsiaalsed küsimused on sama vanad kui inimsugu. Pikka võitlusteed on pidanud käima inimsugu, et jõuda tänapäeva sotsiaalse elu ja riigi vormideni, nagu neid näeme, näiteks, Eestis (rahvavabariik), Soomes (esinduslik vabariik), Šveitsis (födera-

tiivne rahvavabariik), Ameerikas (föderatiivne esinduslik vabariik), Prantsusmaal (esinduslik vabariik), Inglismaal (konstitutsiooniline monarhia), Nõukogude Venemaal ja teistes riikides. Kuidas kujunesid teokraatia, oligarhia, plutokraatia, missugused on absoluutsete ja konstitutsiooniliste monarhiate, otsekoheste ja esinduslike rahvavalitsuste õigused ja kohused, milles väljendub **fašism** (Mussolini) ja moodus **rahvussotsialism** (Hitler) — nende ja muude sääraste küsimuste arutamine ei kuulu meie vaatluse raamidesse. Jättes kõrvale peensused, käsiteleme põhimõttelisi üldseisukohti.

Isaak Newton (kuulus astronoom ja loodusteadlane) ütles kord: „Mina vaatlen maailma kui suurust, mis koosneb kahest osast: üks osa on küllus, jõukus, rikkus, teine — palju suurem osa on viletsus, häda, vaesus. Minu igapäevane töö on — võtta massilt niipalju kui võimalik viletsust ning tuua asemele, niipalju kui saan, küllust, hääolu. Kui palju saavutatakse sel teel, oleneb agaruse kraadist ja sellest, kas kätteusaldatud jõude tarvitatakse nende täies ulatuses ja õigel viisil."

Kuulsad riigitegelased, mõttetargad ja teadlased on otsinud sotsiaalküsimuste lahenduste praktilisi ja teoreetilisi teid.

Juba Platon (427—347) andis oma töös „Riik" sotsialistliku ühiskonna pildi kommunistliku värvinguga. Selles riigis pidi kaotatama valitsevate klasside eraomandus ja seatama sisse riiklik lastekasvatus. Nii näeme, et sotsialism ei ole üksi uuema aja nähtus, vaid kauges minevikus on olnud katseid seada eraomanduse asemele üldsuse varandus.

Teaduslikuks süsteemiks sotsialism on kujundatud 18. sajandi lõpul ja 19. sajandi alul.

Moodsa sotsialismi tähtsamaks eelkäijaks peetakse inglise kantslerit **Thomas Morust.** Aastal 1516 ilmus tema töö („De optimo reipublicae statu deque nova insula Utopia"), milles antakse kommunistliku ühiskonna ideaalpilt. Eriti prantsuse revolutsiooni ajal ja ümber tekkis rida mõtteid, mis mõjutasid moodsa sotsialismi väljakujunemist. Mõjukamad sotsialismi eelkäijad tollest ajajärgust olid **Morelly, Mably, Brissot** ja **Babeuf.** Moodsa sotsialismi esindajad 19. sajandi pöördel Prantsusmaal olid — **Saint-Simon, Fourier, Cabet, Louis Blanc ja Proudhon.**

Inglise sotsialistidest on nimetada esikohal Robert Owen, kelle õpetus avaldus suurt mõju inglise töölisliikumisele.

Tähtsamaid teoreetilise sotsialismi esindajaid on annud Saksamaa. Tuntumaid neist on **Karl Rodbertus** ja **Karl Marx.** Marx oli ühinenud juba 1847. aastal Brüsselis internatsionaalse kommunistide ühinguga ja koostanud selle ülesandel ühes Engelsiga „kommunistliku manifesti", mis on saanud aluseks edaspidisele marksistlikule agitatsioonile ja suuremale osale tänapäeva sotsiaaldemokraatlikest rühmadest. Oma suures töös „Kapital"*), mis ilmus 1894. aastal ja mida on nimetatud töölisklassi „piibliks", tõi Marx esile oma ökonoomilise maailmavaate põhimõtted. See on moodsa sotsialistliku õpetuse pääallikas.

Mis on sotsialism ja missugused voolud esinevad temas?

Sotsialism (ladina keele sõnast socius — seltsimees) **on see rahvusökonoomiline suund, mis püüab asendada eraomanduse üldomadusega ja individualistliku tootmisviisi kollektivistlikuga.**

Laiemas ulatuses mõistetakse sotsialismi all kõiki neid katseid, mis Platonist kuni tänapäevani sihtuvad majanduslik-õigusliku korra radikaalsele muutmisele ja on eraomanduse ja vaba võistluse vastu.

Sotsialismi tähtsamad eriliigid on:

1. **kommunism** (Babeuf, Marx, Lenin, Stalin ja teised) — püüab kõrvaldada eraomandust produktsiooni ja konsumtsiooni abinõudes;

2. **agraarsotsialism** (Henry George ja teised) — nõuab ainult eramaaomandamise kõrvaldamist;

3. **kaaslussotsialism** (Louis Blanc, Lassale ja teised) — nõuab tööliste produktiivühingute riiklikku toetust;

4. **mutualism** (Proudhon ja teised) — tahab kõrvaldada raha ja protsente, kuid soovib individuaalse tootmisviisi säilitamist.**)

Uuemal ajal on tõmmanud enesele erilist tähelepanu

5. **rahvussotsialism** (Hitler ja teised) — rõhutab rahvusliku tunde uuestiärkamist;

6. **kristlik sotsialism** (Stöcker, Seipel ja teised) katsub lahendada majanduslikke ja riigielulisi küsimusi kooskõlas usulis-kõlbeliste tõdedega.

Sotsialismi mitmesuguste liikide hulgast on võitnud enesele rohkesti pooldajaid see, mis põhjeneb Marxi teoo-

*) Lujo Brentano arvustas tagajärjekalt Marxi päätööd „Kapital" ja seadis sellele vastu positiivse programmi.

**) Kantslisotsialism ja riigisotsialism (Adolf Wagner ja teised) ei ole sotsialismi eriliigid, samuti kui seda ei ole anarhism (Stirner, Bakunin ja teised), mis püüab kaotada igasuguse õigusliku korra.

rial. See teooria on materialistlik. Tema järgi kogu ajalugu on üks suur klassivõitlus. Selles võitluses tööaeg on väärtuse mõõt. Iga kaup on oma normaalse tööaja väärt, mis kulub tema tootmiseks. Kapitalist maksab töölisele niipalju palka, et viimane võib vaevalt elada. Kõik, mis tööline teeb üle oma palga, on lisaväärtus, mida võtab kapitalist tööliselt. Nagu vanal ajal seisid vastolus orjad ja vabad, keskajal teolised ja feodaalisandad samuti kui tsunftimeistrid ja sellid, nii seisavad moodsas ühiskonnas tööline ja tootlussaaduste omanik, kurnatud ja kurnajad teineteise vastu.

Eraomandus peab muutuma üldomanduseks. Milliseks kujuneb üldomanduse põhimõtte järgi ümberkorraldatud riigi elu üksikasjus, seda sotsialistid pole kirjeldanud kui üldiselt maksvat moodust. Üksikuis brošüüres leidub arvamusi, kuidas seda võiks umbkaudu kujutella.

Näiteks, Bebeli raamatu järgi „Naine ja sotsialism", mis annab edasi autori isiklikke vaateid, saab ühesugune töökohustus kõikidele sotsialiseeritud ühiskonna põhimõtteks. Arvutatakse välja igapäevase töö mõõt (Bebeli järgi 2—4 tundi). Elukutse-valimisel sotsialistlik keskasutus peab seadma jalule tasakaalu ametialadel. Vastikuid töid peavad kõik tegema kordamööda. Tööaja eest antakse töötäht. See tõrjub välja raha. Töötähtede eest saab riigimagasiinidest tööaja järgi hinnatud asju. Sotsialism ei tähenda vaid majandusellu lõikavat uuendust, vaid ta puudutab ka usu-, abielu- ja isamaaküsimusi.

Ei saa tõestada, et sotsialism oleks oma olult usuvastane vool. Kristlik-sotsiaalsed tegelased (Adolf Stöckeriga eesotsas) peavad usku tähtsaimaks ühiselu teguriks. Ka rahvussotsialistid, pääsnud võidule Saksamaal, on alanud riigipäeva jumalateenistusega ja kirikus.

Kuid marksistlik sotsiaalne vool omab selgesti vastuusundliku ilme. Marxi „kommunistliku manifesti" järgi ka usundlikud sisseseaded on ainult majanduslike seadeldiste konsekventsid (järeldused). Selle järgi kristlik religioon omavat eraomandusele vastava ideoloogia. Ta lohutavat vaeseid vaid tulevase maailma paremate lootustega. Eraomanduse kõrvaldamisega kaduvat ka usund iseenesest. Ka suguelu vahekordade reguleerimises sotsialistid pole leidnud ühist keelt. Näiteks, Proudhon ja tema pooldajad on seisnud väga soojalt abielu ja perekonnaelu eest, kuid marksistliku sotsialismi doktriini järgi abielu ja perekonnaelu ei mahu sotsialistlikku ühiskonda. Eraomanduse languse järele pidavat kaduma monogaamia.

Sotsialistlikus riigikorras pole ruumi perekonnaelul. Kesktoitlusasutusis valmistatakse toite, keskpesukodades pestakse ja

kuivatatake pesu, lapsi tahetakse kasvatada keskkasvatusmajades.

Sotsialismi suhtumine isamaale ei ole läbi ja läbi internatsionaalne. On olnud väga rahvuslikult mõtlejaid sotsialiste, nagu Karl Rodbertus ja Ferdinand Lassale, kes tahtsid lahendada sotsiaalseid küsimusi rahvuslikul pinnal. Eriti uusim aeg on teinud selles suunas suuri edusamme Saksamaal Adolf Hitleriga eesotsas. Aga marksistlik vool on internatsionaalne. „Kommunistlikus manifestis" öeldakse, et töölisel pole isamaad. Klasside vahe langusega kaduvat vaenulik rahvaste vastolu, sotsialistlik liikumine kandku internatsionaalset iseloomu.

Nii lühidalt sotsiaalsete küsimuste põhisuundade kokkuvõtt (kvintessents).

Neid aluseid pidades silmas vaatleme usu- ja sotsiaalsete küsimuste vahekorda ja ainukest õiget ja täielikku sotsiaalsete küsimuste lahendusviisi.

2. **Ainus lahendusviis,** mis viib välja inimsoo sotsiaalsete probleemide ummikust, on Jumala riigi paleuste teostamine üksiku isiku juures perekonnas, ühiskonnas ja riigis.

Jumala riigi paleusi püüab ristikogudus teostada siin maailmas ja luua kõlbelist maailmakorda. Kus ta on jõudnud sihile, sääl on lahendatud sotsiaalne küsimus; sääl on hakanud maksma Jumala riigi seadus, käsk ja kõlbeline elu. Sääl on osatud õieti hinnata „töö aega kui väärtuse mõõtu", kus on leitud ja viidud ellu kõikide aegade sotsiaalsete vahekordade ainuõige lahendusviis Jeesuse Kristuse kuldreeglis: **„Kõik nüüd, mis teie iial tahate, et inimesed teile peavad tegema, nõndasamuti tehke ka teie neile; sest see on käsk ja prohvetid"** (Matt. 7, 12).

Sääl muutub ligimesearmastuse kõrgeim käsk Jumala armastuse praktiliseks teostamiseks (Matt. 22, 36 ja edasi). Tasandus, armulisus, rahunõudlikkus, südamepuhtus ja õiglus annavad tunnistust Jumala riigi kodanikest juba siin maailmas samuti kui teenimistahe, enesesalgamine, andestamine ja vihamehe-armastus tõestavad Jumala laste kõrgemat olu. Jumala riigi paleuste teostajad peavad tarvitama oma andeid hoolsasti, kaubeldes neile kätteusaldatud talentidega (Matt. 22, 14 ja edasi). Nad peavad olema targad **„mõistlikud kui ussid ja vagurad kui tuikesed"** (Matt. 10, 16) ja truud. **„Kes kõige vähemas ustav on, see on ka suures ustav"** (Luuk. 16, 10 ja edasi). Inimsoo ühiselu küsimusist tungib läbi Kristuse vaim ja pühitseb ning õilistab neid selle läbi, et Jeesus on püstitanud vendluse, helduse, truuduse, kaastunde, tõe, õiguse, vabaduse

ja teiste Jumala riigi normide absoluutse nõude kõikideks aegadeks. Jeesuse juures on esikohal inimese surematu hinge väärtus, Jumala tahe, Jumala riik, ja siis õpetab tema meid paluma igapäevase leiva pärast. Esimest osa peame nõudma, teine järgneb iseenesest. Jeesus kaitseb laste kohustusi oma vanemate vastu (Matt. 15, 5 ja edasi). Tema ei õigusta variseride kerget abielulahutust. **„Mis nüüd Jumal on ühte pannud, seda ärgu lahutagu inimene mitte"** (Matt. 19, 6). Mitte üksi abielurikkumine ei ole Jumala käsust üleastumine, vaid juba ebapuhas mõte on seda (Matt. 5, 28). Meie peame oma kõlbelisi kohuseid täitma kui need, kes ei tarvitse oodata selle eest erilist tänu (Luuk. 17, 7 ja edasi). Küll see, **„kes on maha jätnud kojad ehk vennad, ehk õed, ehk isa, ehk ema, ehk naise, ehk lapsed, ehk põllud minu (Kristuse) nime pärast, peab seda saja võrra saama ja igavese elu pärima."** Igavest õndsust ei suuda inimene teenida ära, see on lõpuks Jumala arm ja kingitus (Matt. 20, 1 ja edasi).

Mida ligemale üks või teine poliitiline riigikord ja sotsiaalne vorm jõuab neile ja teistele varem kirjeldatud Jumala riigi paleusile ja Tema kõlbelisele maailmakorrale, seda enam teostub maapäälse riigi ideaal — et kõigil kodanikel oleksid parimad elutingimused ja võimalused, et kaoksid viletsus, nälg ja häda.

Maailma kõrgem kultuur põhjeneb ristiusul. Mitmesuguste riigisüsteemide sotsiaalsete küsimuste lahenduskatsetes näeme ristiusu mõju igalpool, kus on pandud maksma õigluse, armastuse, vabaduse põhimõtted, kus kadunud orja ja isanda, „kurnaja" ja „kurnatava" vahekord, kus viidud läbi riiklik vaeste, laste, nõdramõistuslike ja haigete hoolekanne, töötatöölistele töö muretsemine, õiglane tööhindamine j. n. e.

Varem mainitud sotsialismi liikide (1—4) põhiviga seisab selles, et nad katsuvad sotsiaalse elu hädasid, puudusi ja pahesid parandada vaid välispidiste abinõudega ja teooriatega, mis ei tungi inimese hinge sügavustesse. Niikaua õilsamad soovid jäävad vaid unistusiks, kui ei asuta vea juurte külge. Viga peitub inimese seesmises minas, tema hinges. Inimese hing saab ainult usu läbi õige suuna. Võimuga mingisuguse sotsiaalse süsteemi maksmapanek on kergem kui vaimu abil. Kuid õigus, mis põhjeneb võimul ja terroril, on liivale ehitatud maja. Seisma jääb

vaid see, mis on ehitatud vaimu läbi kaljule — Jeesusele Kristusele. Võimu võidab lõpuks Vaim. Ainult sellises riigis, kus maksab Jumala seadus, kõik kodanikud on üheõiguslikud. Vaimuteed on käinud algristikogudus, millest loeme apostlite tegude raamatus: **„Aga nemad jäid alati apostlite õpetusesse ja osasaamisesse ja leiva murdmisesse ja palvetesse. Aga igaühe hingele tuli kartus pääle, ja palju imetegusid ja tähti sündisid apostlite läbi. Aga kõik need, kes uskusid, olid üheskoos, ja kõik, mis neil oli, oli neil ühes. Oma päranduse ja vara müüsid nemad ära, või jagasid neid igaühele sedamööda, kui kellelgi tarvis läks. Ja olid igapäev ühel meelel pühas kojas, ja murdsid leiba kodasid mööda, ja võtsid rooga väga rõõmsa ja täiesti vaga südamega. Ja kiitsid Jumalat, ja neil oli arm kõige rahva juures; aga Issand pani igapäev koguduse juure neid, keda ära päästeti"** (Ap. teg. 2, 42—47).

Mis puutub sotsiaalsete voolude püüdesse — seada üldomandus produktsiooni abinõudes eraomanduse asemele ja kollektivistlik tootlus individualistliku asemele, siis ei saa ütelda, et eraomanduse kadumine oleks mingisugune loodusseadus. Pigemini paistab silma asjaolu, et inimese töövõime, oskus, anded, püüdmus, hool ja muud hinge omadused on tema eraomandus. Järelikult ka produktsioon. Inimeste omadused on nii erinevad, et ka sel puhul, kui saaks kõik maailma väärtused jaotada võrdselt kõikide inimeste vahel (missugust utoopilist mõtet pole suudetud teostada), siis mõne aja pärast olukord oleks jällegi differentseerumisele kalduv. Andetu, hooletu, laisk, pillaja ja joodik on kaotanud osa oma valdamisel olevast väärtustest ja varandusest. Hoolas, usin, töökas, kokkuhoidlik ja tark inimene on suurendanud sama aja jooksul oma varandust. Seda asjaolu kinnitab elu, kui paneme tähele inimesi, nende püüdeid ja saavutusi, kes võrsunud ühesugustest oludest. Näiteks, ühest endise mõisatöölise pojast on saanud seltskonna põhikihi esitaja, teisest on saanud tunnustatud riigi- ja teadusmees.

Sotsiaalne häda ei teki üksi sellest õiglusetusest ja ülekohtust, mida teeb või on teinud tehaseomanik, ärimees või mõni teine kapitalist töölisele, andes mitteõiglast tasu töö eest, vaid ka sellest alaproduktsioonist, mida põhjustab töötahte puudumine, laiskus, hooletus, riigi abile lootmine, kerjamisrõõm j. n. e. Hinge vigu ei parandata võimuga. Ka riigikapitalism või natsionaliseeritud varandusega riik ei suuda seada iga töölise juure kubjast ning järelevaatajat. Pro-

duktsiooni intensiivsus langeb miinimumini, kui töölisel puudub huvi — põhjus töö vastu. See on kollektivistliku produktsiooni nõrkus. Oluliselt ei ole vahet selle vahel, kas töötegija oma töö eest saab paberraha või töötähe, nagu soovitab Bebel, vahe seisab siin vaid nimes. Maailma rahvaste eraomanduse muutmist üldomanduseks võivad uskuda Marxi poolehoidjad, sest see ei ole veel sündinud. Kui nad tahavad loogilised olla, siis nad seda ei saa uskuda, sest Marx eitab usku. Usu, perekonna ja isamaa eitamisega marksistlik teooria on sattunud valepinnale.

Eraomandus ja usk on võrreldamatud mõisted. Seepärast on Marxi arvamine, et eraomanduse kõrvaldamisega langeb ka usund, sama ekslik kui tema „kommunistliku manifesti" seletused, et usundlikud sisseseaded on majanduslike seadeldiste konsekventsid. Usk on olnud enne ja jääb ka pärast klassivõitlust. Ükski maine riik ei jää seisma usuta. Sotsiaalne doktriin ega riigikord ei suuda hävitada usku. Nad võivad küll oma kodanikke teha vaesemaks, riisudes neilt hingelisi rikkusi, kuid usk jääb selleks võimuseks, mis Jumalast sündinud. Sellest ütleb 1. Joh. 5, 4: **„Sest kõik, mis Jumalast on sündinud, võidab maailma ära, ja meie usk, see on võimus, mis maailma on ära võitnud."** Perekonna ja abielu eitamisega võtab marksistlik sotsialism oma kavasse täideminematu lootuse, mis on seotud vale-eelduse, see on eraomanduse saatuse külge. Hingeteadus loendab, defineerib ja kirjeldab pika rea mitmesuguseid tundeid, nagu individuaalsed, perekondlikud, patriootilised, kõlbelised, esteetilised ja intellektuaalsed j. n. e., mis iseseisvad ja rippumatud Marxi, Bebeli või mõne teise vaadetest. Need tunded on ise osa elust, mille järgi moodustatakse teooriaid, et nad oleksid tõelikud, reaalsed. Kus aga eluvõõra teooria järgi tahetakse moodustada ümber tundeid, sääl põrgatakse kokku ülejõukäivate, täideviidamatute kavatsustega. „Perekondlik elu on inimsoo hoiu ja ülenemise esimeseks tingimuseks. Siin tekib kõige esmalt too tunne, mis on inimsoo kõlbelise täienemise kõige tähtsamaks teguriks, nimelt armastus. Emaarmastus on vahest kõige esimene ja ürgelisem täiesti ennastsalgav liigutus inimeses. Ta on tõestuseks sellele, et inimene suudab ütelda ära oma huvidest ja ohverduda täielikult teiste inimeste õnnele. Seepärast on emaarmastuse fakt väga suure tähtsusega" (prof. Jerusalem).

Selle fakti tähtsust ei kaota ükski sotsiaalne doktriin, samuti kui klasside vahe langusega ei jää tööline isamaata.

Järelikult jääb sotsiaalsete küsimuste lahendamiseks ainuke viis — viia ellu Jumala riigi paleused ja Tema riigi kõlbeline maailmakord.

Näiteid ja tsitaate.

1. Soli Deo.*) Pärast Maailmasõda pöördusid Lloyd Georges, Kanada, Austraalia, Uus-Meremaa ja New-Foundlandi pääministrid järgmise manifestiga kõikide Briti maailmariigi rahvaste poole: „Viimane, praegu lõpetatud sõda, mis on pannud vaaruma kõik elualused, mida meie kõik seni tundsime, sunnib igaüht mõtlejat inimest oma rahva elualustesse kui rahvusvahelistesse vahekordadesse süvenema ja nende üle mõtlema järele. Sõda on otsustanud paljusid väga tähtsaid küsimusi. Me oleme palju pannud tähele ja õppinud, nüüd kus alustame jälle rahulikku elu. Mitte ainult meie, ministrid, ei ole kindlad, et hariduse, diplomaatia ja kaubanduse abil võimalik ei ole ühetaolist arenemist inimeste elus luua, ei, paljudele see on saanud nüüd selgeks. Me petame endid, kui arvame, et suurim aineline jõud ka suurimaid võimalusi annab kõikide otstarvete saavutamiseks. Riigikodanike põhjalik haridus, hää diplomaatia, tulusa kaubandusega saadud elanike rikkus — **kõik need asjad on ainult tööriistad Kõigevägevama Vaimu käes, kes neid tarvitab oma hääksarvamise järgi.** Mõtelgem sellele, et meil jälle võimalus on kestvas rahus elada ja tegevad olla. Niisuguse väljavaate, lootuse kindla rahu ning kodanikkude riigielu arenemise pääle on meile annud rahvasteliit. Kuid ka nende lootuste täideminek oleneb millestki, mis palju tähtsam ning sügavamini ulatub meie elu alustesse. Kõigi maailma-rahvaste ja riikide kaastöö edendamine — see on rahvasteliidu otsene ja kõrge otstarve. Aga ka see kaastöö on võimalik ainult siis, kui inimestel hää tahtmine on üldsuse asjast saada aru ja üheskoos tööd teha. See vaim inimeses ongi, kes äratab hääd tahtmist asja vastu, ning ta on **vaimsest allikast pärit.** „Vennaliku vahekorra" loomist inimeste seas võib ainult siis loota, kui võib oletada, et inimestel on **kõikumatu tahtmine tunnistada, et kõigi üle valitseb isalikult Jumal.** Meie leiame, et see tahtmine puudub meil veel suurel mõõdul ja et meil on seda tarvis — tahtmist **Jumalat kui meie kõigi Isa tunnistada.** Sellest peab saama aru, et **Jumal valitseb maailma viimaks ometi ainult oma tahtmise järgi.**

Me peame tunnistama, et siin öeldud tõed mitte juhtumisi meie kristliku usuõpetuse tuuma ei sünnita. Kui meie sellest, mis siin öeldud, peame kinni, siis leiame need alused, millele võime ehitada elu, täis ühtlust ning kooskõla, elu, mida inimesed nii palavalt igatsevad. Pidades silmas, et meie, ministrid, oleme selle eest vastutajad, et suur riik oleks õieti ja asjakohaselt juhitud, ka siis, kui keeruline tulevik seisab ees, seletame meie siin, et kindlad alused tulevase maailmarahu jaoks on ainult siis võimalikud, kui kõrgeima Vaimu mõju tunnustatakse inimeste elu, riikide vahekorra ning riigiasjade pääle. Seepärast tunneme endid kohustatud olevat oma kaaskodanikele järgmist seletama: on tarvilik, et need, kellel on veel hää tahtmine paljudes ja mitmesugustes juhtumites isiklikku vastutust parema tulevase elu ülesehitamise eest enda pääle võtta, **Kõigevägevama jõu õnnistusrikast tegevust ja tema tööde igavesti kestvat väärtust tunnustaksid ja austaksid. Tõesti, ainult niisuguste jõudude kaastööga võime luua kestvad alused maailmarahuks.**"

*) Vaata ka prohvet Aamose kuulutust.

2. Püha Helena kaljusaarel olles ütles Napoleon oma sõbrale, krahv Montholonile: „Ma tunnen inimesi, aga Jeesus ei ole mitte niisugune kui inimesed. Tema usuõpetus on saladus ja iseäralik. Jeesus ei ole mitte mõttetark, sest tema põhjused on imeteod ja tema jüngrid on tema ette kummardanud. Mitte teadust ega mõttetarkust, vaid taeva saladusi ja vaimu seadusi on tema ilmutanud. Aleksander Suur, Caesar, Karl Suur ja mina oleme asutanud suuri riike ja rajanud oma vaimu loomistöö väevõimule. Jeesus on ehitanud oma riigi armastusele, ja veel täna on tuhanded valmis tema eest minema surma. Mina suren enneaegu (Napoleon suri 1821) ja minu ihu antakse uuesti maamullale tagasi. See on suure Napoleoni varsti saabuv saatus. Missugune vahe on minu viletsuse ja Kristuse igavese riigi vahel, keda kuulatakse, armastatakse, keda kummardatakse ja kelle valitsus laotub üle terve maailma."

Oma truu saatja Bertrandi vastu ütles kord Napoleon: „Jeesuse elu on algusest lõpuni saladuste kude. Kui need saladused heidetakse kõrvale, siis jääb maailm mõistatuseks; kui meie aga need saladused võtame vastu, siis on meil inimeste ajalugu imelisel viisil seletatud ära."

Piibli suhtes Napoleon väljendus järgmiselt: „Siin seisab ta laual, see raamatute raamat; ma ei väsi teda lugemast ja nimelt igapäev ühesuguse isuga. Kustki me ei leia mujalt seda kaunist mõtet ja kõlbeliste põhimõtete järjekorda kui siit. Need äratavad meis niisuguse tundmuse kui tähtede läige suvisel ööl. Selle raamatuga valitsetakse meie vaimu ja peetakse meie südant vangis; Jumal saab nii meie hinge üle võimuse ja juhatab meie mõtteid ning tahtmist."

3. Ma olen pidanud ka poliitilises elus ikka kasulikuks jääda tõelikuks, et hoida enesele oma julgust.

Bismarck.

Eksitus on arvata pärast seda, kui oma abi jäänud meil pankrotti, et riik suudab kõik teha. Me vajame neljasugust abi: oma abi, seltside abi, riigi abi ja Jumala abi.

Stöcker 1881.

Mees, kes teeks häämeelega tööd ja kes tööd ei leia, on vististi kõige kurvem vaade, mida meile näitab õnne ebaühtlus päikese all. Iga tõsine töö on püha; igas tõsises töös, kui see on ka vaid käsitöö, on natuke jumalikku.

Carlyle.

Pole võimalik mõelda suurt, oma nime väärivat rahvust, kelle poliitilist elu ei elusta ega tõsta usundlikud ideed.

Leopold Ranke.

Inimseltskond ei või seista autoriteedita. See on sotsiaalne inimsoo põhjanaba, milleta sotsiaalne lõunanaba — vabaduse printsiip — pole mõeldav.

Joh. Scherr.

Jumalakartuse lakkamisega algab kõikide kirgede lahtipääsmine ja aistilisuse valitsus, mis ujutab üle maailma vereuputusega.

Leibnitz.

„Allmaailma ahelaist päästmiseks“ oleme nimetanud oma raamatu, sest et see meie veende järgi Saksamaal on bolševiseerimise oluline sisu. Kõik seosed ja korrad peavad langema, et maad anda marksistlikele ahelaile; kõik ühiskondlikud vormid peavad lagunema, et ruumi teha kommunistlikule kollektiivile. Sisemise hädavajalikkusega organiseeritud bolševism pöördub iga üksiku inimese, samuti ka kogu rahva allmaailma poole, sest et ta siin leiab neid kõrvale-tõrjutud nõudmisi, tumedaid himusid ja tooreid jõude, mille vallandatud (ahelaist päästetud) energiaga tema julgeb üritada pööret langusele ja tahab panna maksma jumalatut mõistuse diktatuuri. Mõisted bolševism, kommunism ja marksism lähevad kirjult läbisegi, võib-olla seepärast, et nad seisavad tõepoolest sisemises mõjukooskõlas. Marksism tähendab ära rohkem maailmavaadet, kommunism olemise korda ja bolševism meelsust, mis tungib mõlemast läbi. **Dr. Adolf Ehrt.**

„Vaatamata paljukiidetud „tehnika võidukäigule“ ja „loodusteaduste arengule“, läheb maailm tänapäev läbi häda, mille lõppu veel ei näe. Juba sel põhjusel peame küsima, kas see, mis on määranud olulistes joontes majanduselu arengu pärast sõda, nimelt mehhaniseerimine, tõesti on olnud õnnistus.

1931. aastal paljud farmerid ei niitnud nisu maha, sest et lõikusekulud oleksid olnud suuremad kui nisu eest saadav hind. Ja väikestes Lääne-Kanada maalinnades istusid kaua ühes kohas töötatöölised ja nälgisid mädanevate nisupõldude kõrval.

Tänapäeval pole, näiteks Kansases, 30 või 40 lõikustöölist tarvis, et nisuvihke hakkidesse laduda, või et toitmatu viljapeksumasina ette tuua vankreid täidetud vihkudega. Farmer üksinda oma, võib-olla, veel alaealise pojaga kui ainsa abijõuga, istub, kui nisu kõrrel valminud ja kuivanud, niidupeksjasse ja sõidab põllule. Ühel pool lõikab masin laias kaares nisupääd maha, teisel pool jookseb valmispekstud ja puhastatud nisu erilisse kastvankrisse ja on seega juba põllul müügivalmis.

Vastu õhtut, kui talunik tuleb oma pojaga väsinult koju, asub teine poeg, kes, võib-olla, veedab parajasti oma ülikoolivaheaega kodus, traktorile, rakendab tema atrade, äkete ja rullide seeria ette ja töötab põllu, mille isa niitis päeval maha, ühe ööga ümber ja teeb tema kõlvuliseks uueks seemendamiseks.

Nisuhinda toetatakse ostudega valitsuse poolt, mõnedes valitsusefarmides põletati tuhandeil hektaarel kõrrelseisev nisu, et seda kõrvaldada kaubandusest, punane rist aga varustab neis paikkondades, mis kõige rohkem ähvardatud, inimesi toiduainete ja rõivastusega.“

Neid ja teisi tõsiasju toob ette A. E. Johann oma raamatus: „Ameerika. Hukkumine üliküllusest“ (Amerika. Untergang am Überfluss).

*

„Postimees“ nr. 80 1933. aastast toob muuseas järgmise sõnumi: „Pariisist, 3. aprillil. Prantsuse-Hispaania piiri lähiduses asuvast San-Sebastianist teatatakse, et sääl visatud merre 30.000 kilo sardiine, millele ei leidu tarvitajat.“

„Päevaleht“ nr. 103, reedel, 14. aprillil 1933. Sõnum majandusliku ringvaate all: „Hollandi hävitab 20.000 lehma. Telegraafi teatel kaaluvad Hollandi valitsuse põllumajanduse vastavad asutused piimaturu seisukorra kergendamise tähtsama abinõuna 20.000 lehma tapmist kõige lähemal ajal ja liha-paigutamist külmutusmajadesse.“

*

„Päevaleht“ nr. 104, 1933. „Nälg Ukrainas. Carret Jones kirjutab „Daily Expressis“ oma sõidust Ukrainasse, endisse Venemaa „viljaaita“, millest enamlik kord teinud näljamaa. „Esimene inimene, keda

kohtasin, jutustab inglane, „oli naine raudtee ääres. „Oleme leivata," olid ta esimesed sõnad mulle. „Juba kaks kuud pole näinud leivaraasugi. Palju rahvast on surnud nälga." See kaebus kordus kogu mu rännakul Ukraina külades igasuguseis teisendeis. „Inimesed on näljast paistetanud," lisati vahele. „Mida teie siis sööte, kui teil pole leiba?" küsisin ühelt poisilt esimeses külas, kuhu saabusin. „Meil oli veel kartuleid, nüüd aga pole enam sedagi. Sööme loomanaereid, needki lõpukorral. Kuuks ehk veel jatkub. Kuid paljudel pole enam loomanaereidki. Need surevad nälga." Kõigis külades, mis läbisin, oli vili juba kahe, kolme kuu eest lõpnud. Päikese loojenemisel hoiatati mind: „Parem ärge minge edasi, vaid jääge meile ööbima. Teilt riisutakse teel palitu ja söögikraam!" Mind viidi tallu, kuhu kogunes palju külarahvast. Nende seas oli ka kaks last. Noorema kõht oli paistetanud loomanaeriste söömisest. Inimesed kaebasid mulle oma häda. Kogu külas oli ainult üks kommunist. Räägiti avameelselt, kartuseta, kinnitades, et „praegu on palju pahem kui 1921. aastal." Enne kolhoosidesse ajamist oli külas 200 lehma, nüüd ainult kuus. Lehmadest ega hobustest pole jäänud kümnendikkugi.

Õhtul ilmus tallu kaks sõdurit, kes tulid vangistama varguses ja mõrvas süüdistatud meest. See oli tunginud öösi naabertallu kartuleid varastama. Naaber oli ärganud, ja varas oli tapnud tema noaga. Punaväelased jutustasid, et viimasel ajal röövmõrtsukatööd Ukrainas on sagenenud. Järgmisel päeval saabusin külla, mille koolis rippus seinal plakat: „Nõukogude kool — eeskujulikem maailmas." Sääl kõrval oli seinaleht, mida toimetavad õpilased ise. Eriti näitlik oli järgmine kirjutus: „Praegusel hetkel on meie kolhooside ehitus ülemineku ajajärgus. Kulakud ja oportunistid püüavad takistada kevadise külvivõitluse plaani, kuid kolhoosnike raudsed lihaksed peavad väärikalt vastama nende hävitustööle. Maa mehhaniseerimine edeneb jõudsal sammul. Põllumajanduskultuuris peame siirduma masinale, kuid vahenditult seda teha ei saa. Seepärast peame pöörma tähelepanu hobusele. Vaadake, kuidas meie külas koheldakse hobust. Hobused surevad nälga ja upuvad porri."

Järgmise küla elanikud olid sunnitud juba pikemat aega toituma hobuselihaga. Teel äratas minu tähelepanu kuivanud umbrohi, mis puhmastena paistis lume alt. Vana talumees peatas mu ju vihjas kurvalt põldudele. „Vanasti," ütles ta, „lokkas kõigil neil väljadel vili. Nüüd aga, kuhu vaatad, ainult umbrohi. Vanasti meil oli hobuseid, lehmi, sigu ja kanu, nüüd aga sureme nälga. Vanasti toitsime kogu maailma, nüüd aga on meilt kõik võetud ära, pole jäetud midagi. Oleksid endised ajad, kutsuksin teid endale külla ja kostitaksin nagu kord ja kohus, kuid nüüd teie ei leia mu majast leivaraasugi."

Ühes väikeses hütis, kuhu jäin öösiks, magas üheksa inimest. Oli rõhuv näha kolme lapsukese paistetanud kõhtu. Üheksa inimese ainsaks „õhtusöögiks" oli kausitäis musta leent, milles ujus kaks-kolm kartulilipsu. Jagasin nendega oma kompsust toidupoolist. „Kui kõht niisugust toitu täis, poleks enam kahju surra", ütles üks naine. Selles hütis hiilis juba surm, sest perekonnal polnud enam kartulit, millest elada uue lõikuseni. Teel lõuna poole kuulsin paljudelt talupoegadelt üht ja sama kaebust: „Ootame vaid surma." — „On siingi hull," rääkisid paljud, „kuid mida kaugemale lõunapoole, seda hullemaks läheb. Poltaava ümber on sajad talud jäänud elaniketa. Külades, kus kolmsada talu, on hääl juhtumil elanikke veel sajad. Kust inimesed on põgenenud, kus surnud nälga. Kuid rohkem on surnud kui rännanud teisale."

Inglane rändas Ukraina läbi kuni Harkovini."

*

„Percival Philips" kirjutab Lenini surma puhul, kes oli saatnud vene revolutsioonis vägivaldselt surma miljoneid inimesi ja puhtmõistuse-inimesena aasta otsa võitles teda hävitava haiguse vastu asjatult: „T e m a

viimaseil elupäevil võis näha jubedustundega Vene riigi võimsat valitsejat oma Moskva lähedal asetsevas Gorki nimelises talus põrandal roomavat ringi. Nagu loom liikus ta neljakäpakil oma toas ühelt mööblitükilt teise juure ja palus härdasti andeksandmist oma kuritegude eest."

*

Paljud usuvastased hooplevad sellega, et nad olevat elanud üle ristiusust. Tegelikult on see aga nõnda, et maailm pole suutnud veel teostada kõrgeid Jumala riigi paleusi. Miljonid seisavad veel kristliku usundi eelõues. Maailm ei saa kiidelda oma kristlikkusega. Kui maailmariikide eesotsas oleksid seisnud tõsikristlikud isikud, valitsejad, diplomaadid, poliitikamehed, oleks massilisem inimestetapp ajaloos — Maailmasõda — jäänud tulemata. Rahaga, mida on läinud maksma sõjad, ahnitsemised, vägivald, ülekohus, joomine, kõlvatus, oleks võinud muuta maailma maapäälseks Eedeniks.

*

Kirik seisab kaljul. Mitte riigi armul, vaid Jumala heldusel.

Nagu kõige paremini korraldatud ühiskond ei suuda tühistada, näiteks, loogilisi mõtlemisseadusi, nii ei kaota ka parim majanduskord usku.

Iga riik, mis ei põhjene Jumala kõlbelisel ja õiguslikul korral, hukkub varem või hiljem. Riik seisab seda kindlamini, mida enam ta suudab teostada Jumala riigi paleusi.

*

Rahvas paneb tähele ja hindab oma juhte ning teeb otsusi nende kohta, kellel aega ei jatku jumalateenistustest osavõtuks, kellel on seda aga küllaldaselt paraadide, bankettide ja ballide külastamiseks.

*

Vanad roomlased uskusid jumalaisse, neil olid usundlikud tunded. Kommunism tahab inimesi asetada alamale algelisest metsrahvast, tahtes riisuda usku üliloomulikku Jumalasse. Usk on olnud enne ja jääb ka pärast klassivõitlust.

*

Varguse ja vägivallaga saada varandust, lõbu ja mugavusi on kergem kui tööga. Kuid ebakõlbeline varguse süsteem viib ühiskonna ja riigi hukkumisele ja majanduslikule kokkuvarisemisele.

*

Emaarmastuse väljajuurimisele asuda, tähendab õunapuule käsk anda kuusekäbisid kasvatama hakata.

*

Kui ühel päeval saaks kõik varandused maailmas ühetaoliselt inimeste vahel jaotada, siis individuaalsete lahkuminekute tõttu mõni päev hiljem ühel oleks jällegi rohkem, teisel vähem: üks on teeninud juure, teine joonud ära, raisanud.

4. Besbožnikuil ja ateistidel on loodud ülemaailmne liit. Kommunistel ja jumalatuil on üksikasjaliselt töötatud välja meetodid ristiusu ja kiriku hävitamiseks. Esiteks tungitakse kallale vaimulikele, siis kirikuile, lõpuks Jumalale ja Kristusele. Et lõppsihti saavutada, selleks uurivad nad põhjalikult seda liberaalse usuteaduse osa, mis eitab Kristust ja isegi tema ajaloolist olemasolu.

Humanismi ajajärgus pakuvad besbožnikuile materjali Lorenzo Wallo ja Pietro Pomponacius. Reformatsiooni-aeg oma talu-

poegade mässu ja Thomas Münzeri ülesastumisega tähendab kommunistidele kommunistlik-sotsiaalset revolutsiooni.

Spinoza mõttetarkuse levimine soodustas negatiivset piiblikriitikat. Deism eitas imede võimalusi. Seda katsusid põhjendada: John Locki ja David Hume'i tunnetusteooriad. D. F. Straussi käes muutus Jeesuse elu lihtsaks müüdiks.

Radikaalsed piiblikriitikud Renan ja Drews läksid oma vabamõtluses Kristuse isikliku olemise eitamiseni. Prantsuse entsüklopedistid — Voltaire ja Holbach annavad jumalasalgajaile materjali kirikuametikandjate kohta käivaks mürgiseks pilkeks ja satiiriks. Vaimumaailma ja Jumala-salgajad materialistid, nagu Feuerbach ja Stirner, on besbožnikute suurimad autoriteedid.

Dr. Adolf Ziegler ütleb: „Igatahes peame kaks järeldust omaks võtma: ei jumalatute materjal ega meetod ei ole uued ega ainu-olemasolevad. Jumalatud viivad ainult jämedamal kujul selle läbi, mis teised õpetanud neile. Materjali suhtes jumalasalgaja ei ole sugugi tagasihoidlik oma käemeeste nimede nimetamises. Ülalpool nimetatud sakslaste, prantslaste ja inglaste kõrval nimetavad nad parajal kohal sääraseid mehi nagu Wellhausen, Weiss, Harnack, Jülicher, Pfleiderer . . ., kes kuuluvad protestantliku teoloogia leeri ja jumalasalgajate bolševike arsenali on täitnud. Teoloogilised radikaalid nagu Pfleiderer, Jülicher, Kalthof, kes meie juures on vallutatud juba tugeva ja terve vastasvoolu poolt, on alles Venemaal, kuhu see vastasvool ei pääse ligi, suured saksa teaduse esitajad. Ja mis nad võtsid tõestamatu hüpoteesina, kasutatakse jumalasalgajate poolt kui kindlaid teaduslikke saavutusi."

Peaaegu sama, mis dr. Ziegler ütleb Venemaa besbožnikute kohta, on maksev saksa teaduse esindajate Jülicheri, Kalthofi ja mõne teise suhtes ka eesti ajast mahajäänud jumalasalgajate kohta. Meetoditest on jumalatuile eeskujuks nende poolt vihatud sotsiaaldemokraadid K. Kautzky ja A. Bebel.

Venemaa usupooldajaile jumalasalgajad heidavad ette veel poolakas Nemojevskit, hollandlast Pirsoni ja teisi, keda nimetatud nagu teisigi „kommunistliku saatanavaimu" teenijaiks.

*

S. Freudi psühhoanalüütilisest vaatepunktist olevat ristiusk: 1) neuroos, 2) tapmisrefleks ja 3) seksuaalkompleks. Mis sellest, et ödipuskompleks ja tapmisrefleks on sama aluseta fantaasia kui seksualiteedi sublimeerimine vaimseteks väärtusteks on sadistlik, perversne tung katsuda hävitada kõike kõrget ja püha.

*

Muidugi usuvastased vaikivad sellest absoluutsest usuteadlaste enamusest maailma kristliku kultuuri ja riikide peres, kes on tõestanud kindlate ja põhjalikkude uurimuste põhjal ristiusu algtõdesid ja Kristuse jumalikku Lunastaja-väge,*) samuti ei räägi usuhülgajad midagi neist miljoneist inimesist, teadlasist, valitsejaist, juhtidest, kunstnikest, luuletajaist, poliitikameestest, töölisist j.n.e., kes oma

*) Vaata § § 10, 12 ja teised.

elu ja surmaga on andnud tunnistust igavesest kõikväelisest armulikust pühast õiglasest Loojast, kelle oma on au, ja vägi, ja kiitus, ja võit igavesti.

5. Elu ja võitlus on näidanud, et poliitilised, majanduslikud ega tehnilised saavutused, ei võim ega terror ei suuda lõplikult lahendada sotsiaalseid küsimusi. Kõik katsed jooksevad karile niikaua, kui kõikemääravaks jõuks pole saanud usk Jumalasse ja suunaks Jumala riigi paleuste teostamine ühiskonnas. Loomulik ja paratamatu on olnud inimsoo püüd paremate eluvõimaluste poole, sest teda on rõhunud ja rõhuvad tänapäevalgi sotsiaalsed olud, ja ta on intuitiivselt tunnud, et see nõnda ei pea olema, et peavad kord kaduma ülekohus ja õiglusetus, vägivald ja puudus. Sellega on seletatav hoog, millega iga uut maailmaparandusvoolu võeti vastu vana-aja võitluses orjade ja vabade, keskaja teoliste ja feodaalhärrade, tsunftimeistrite ja sellide ning moodsa ühiskonna töölise ja tööandja vahel.

Rõhutud klassile on lubanud paradiisi maa pääle tuua sotsialismi äärmine pahempoolne vool — kommunism, mis nõukogude riigivormina on pääsnud võidule väheharitud Venemaal. Marksistlik sotsiaalse süsteemi suur võlu ja tõmbevõim seisab tema homogeenses struktuuris, mis tahab olla universaal-abinõuks kõikide pahede vastu, samuti kui omaajal pidi olema Haeckeli maailma mõistatusi lahendav monism või keskajal mulla kullaks muutja „tarkade kivi". Tahad kapitali ja klassivõitluse kohta selgust — annab sulle seda Marx samuti kui usu- ja perekonna-, sugueluja isamaa-, internatsionaalsete ja kosmopoliitiliste ning igasuguste teiste küsimuste lahenduse. Nii mõttetu kui see ka ei ole, leidub siiski inimesi, kes kommunismi kui uskueitavat nähet on katsunud tempeldada mingisuguseks usu aseaineks. Kommunismi massipsühholoogiline magnet seisab tema patu (concupiscentia ja peccatum actuale) legaliseerimisvõttes. See võte pole kommunismi leiutus, ta on sama vana kui inimsoo patulangus. Usuhülgajad eitavad pattu, Nietzsche propageeris üliinimest, kes „säälpool hääd ja kurja". „Röövi röövitut," ütles Lenin. Röövlil on röövimisest kergem elatuda kui ausal inimesel tööga. Seda pahet, mida õigusega heideti ette kapitalistile töölise suhtes, tehakse töölisele vooruseks käitumisel kapitalisti vastu. Kommunisti, monisti või mõne teise ususalgaja patu legaliseerimisvõte on sama lihtis kui kuratlik. Pruugib vaid pöörda vastupidi Jumala käsud, et jumalatus, iselus ja aistilisus võiksid peotseda orgiaid.

1. Sul pole Jumalat. Tema asemel peab sul olema palju ebajumalaid (Sa ise, algrakuke, millest maailm ise arenenud, kunst, teadus, riik, kapital, Marx, Lenin, Stalin, terror, generalnaja liinija j.n.e.).

2. Teota ja pilka Jumala nime näidendites, romaanides, ajakirjanduses, usuvastaseis ühinguis, demonstratsioones, karikatuures, kõnedes, kinos, raadios, kodus, seltskonnas j. n. e. Mida suurem besbožnik, seda ideelisem kommunist.

3. Ära pühitse pühapäeva! Tee siis tööd, pea paraade, harjutusi, kauple, lõbutse, joo ja võta ette kõike seda, mis toob kahju ja hukatust sinu surematule hingele.

4. Ära austa oma vanemaid! Põlga ja vihasta neid, keda sa ei pruugi tundagi. Kaota oma kodust ja perekonnast, mida sa ei vaja, kodanlik eelarvamine emaarmastusest ja „paigakesest maailmas, kus elavat truudus, arm ja õnn".

5. Tapa! Elagu kõikide sõda kõikide vastu. Ega see lõpe anarhismis. Hukka, piina füüsiliselt ja moraalselt „seaduslikul õiguseteel".

6. Riku abielu! Vallanda kõik oma instinktid, et sa võiksid saada aistilisuse orjaks, mille lõpp on surm. Eeskuju leiad sellele prostitutsioonis, pornograafias, vägistajas j.n.e., sulle on kõik lubatud.

7. Varasta, riisu röövi, siis võid laiselda ega pruugi tööd teha.

8. Tunnista ülekohut, valeta ja peta, tõsta kurje kõnesid, peksa keelt, ära räägi midagi hääd teisest inimesest, intrigeeri ja hässita. Lavasta kohtumõistmisi, mis hävitavad sinu vastaseid — „kahjureid".

9. Himusta oma ligimese koda, natsionaliseeri tema varandus, kolhoseeri ja too esile uus riigiorjade klass.

10. Himusta oma ligimese naist, sulast, ümmardajat ja võta, mis veel võtta on, et tekiks viletsaim kehvikute seisus, mida valitseb kindlamini kui omaajal tsaar, uus „aristokraatia" ja diktaator, kelle käsutada ja kasutada on kõik riigi varandus.

Patu legaliseerimiskatsega pole leiutatud uut moraali. Sellega ei kasvatata ka mitte uut inimsugu, kellele Jumala käsud on antud aastatuhandete eest. Neid käske tühistama hakata tähendaks eeskätt katsuda viia inimsugu vana-aja tooruse, harimatuse ja metsikuse perioodi tagasi, orja- ja karjamoraali poole. Veel enam: see katse tähendaks püüet kaotada usku inimsoost. Ta on seepärast määratud täielikule nurjumisele, sest usku Jumalasse ja Jumala kõlbelist maailmakorda pole suutnud hävitada ükski inimene ega üliinimene, siin ega „säälpool hääd ja kurja", minevikus ega olevikus, ei kaota seda ükski „jumalatu" ega poliitiline inimese riigivõim ka tulevikus. Kirikuid on kisutud maha ja lastud õhku, pühakirja-raamatuid on põletatud, ristikoguduse liikmeid, õpetajaid, piiskoppe ja teisi juhte on tapetud ja vististi tapetakse veel tulevikuski ja kiusatakse taga Kristuse nime pärast. Kuid valgust ei hävita kõikide luukide sulgemine ja valgusallikate purukspeksmine. Päike särab segamatult edasi. Kui kirikud on lammutatud, kinodeks, muuseumideks, rahvamajadeks j. n. e. tehtud, siis muutuvad majad ja toad, südamed ja hinged Jumala templiteks, kus elab Jumala vaim. **„Eks teie ei tea, et teie Jumala tempel olete, ja et Jumala Vaim teie sees elab?"** (1 Kor. 3. 16).

Ebakõlblus, mida propageerib uskumatus ja jumalavastasus, on toonud esile vangimajade ja „avalikkude majade" korra, järelevalveta lapsed ja noorsoo, varguse, puuduse, sabotaaži, korruptsiooni j.n.e., mida ükski maailmaparandaja ei tihka kellelegi eeskujuks tuua avalikult. Ka seegi, kes kogu riigi ja rahva elu korralduse ja süsteemiga suunib sinnapoole. Sõnadega teha selgeks, et Venemaa, „tööliste paradiis", on maapäälne põrgu, pole kerge. Sakslaste ja teiste rahvaste liikmete seas on inimesi, kes arvavad, et nad kommunismi teostamisel vähem miljoneid inimesi tapaksid, kui nende arvamise järgi rumal ja toores poolaasialik venelane. Aga kui kord rahvad ärkavad ning raputavad endilt marksistliku surve ja terrori, siis nad teavad, mis nad teevad. Tulevaste lootuste nurjumise märgid on hakanud ilmnema ka Venemaal. Vendlusest, üheõiguslusest ja vabadusest ei või sääl enam juttugi olla, kus lühikese ajaga kujunenud välja äärmiselt teravad klassi- ja palgavahed — tööandja riigi ja tootleja — töölise vahel, kus rahva absoluutse enamuse:*) töölise, sõduri ja talupoja sissetulek ei võimalda inimväärilist elatusmiinimumi, kuna vähem osa rahvast: parteijuhid, tähtsamad tegelased, G.P.U. ametnikud ja kogu uus kommunistlik „aristokraatia" kõrgete palkade, pajukite ja igasuguste soodustuste ja eesõiguste juures tarvitavad endisi losse ja paleid ning naudi-

*) 80% vene rahvast — talunikud — peavad andma, saamata vastu ei midagi.

vad elumugavusi ja lõbusid teaatreis, vaipade ja piltidega ilustatud kodudes, kuurordes, sanatooriumes, villades j.n.e., vähemate vendade ja õdede arvel, kes peavad leppima piskuga, puudusega, nälja ja surmaga. Nad ei tohi varastada ja saboteerida, streikida ega panna vastu, siis on nad karistuse, väljasaatmise ja surma väärt.*) Kommunistlikus riigikorras on kurnaja riigikapital ja kommunistlik koorekiht ning nende juhid ja kurnatav, dekreetidega orjastatud, oma varandust mitte omada tohtiv tööline, põllumees, sõdur ja madrus, rääkimata tagakiusatavaist ja neist, keda tapetakse. Nõukogude riigikord on pidanud ise võtma tõeks käsu: „ära varasta." Ta on pidanud ka kuuenda käsu suhtes oma seisukohti revideerima, kõlvatuse ja suguelu lodevusele piiride panemise suhtes. Berliinis äsjailmunud raamatus „Kommunistlik noorsugu", Klaus Mehnert, kes ise elanud pikemat aega Nõukogude Venemaal ja kes näib sümpatiseerivat kommunistlikele vaateile, toob siiski esile Nõukogude Venemaal tekkinud vasturevolutsiooni perekonnaelus, näidates, kuidas Nõukogude perekonnaelu kommunistlike doktriinide juurest vähehaaval jälle teed leiab üldinimlike ühiskonna eluvormide juure. Selle järgi Nõukogude maal peetakse praegu ametlikult lubatavaks vahekorraks mehe ja naise vahel ainult kestvat abielu. Komsomoltside seas propageeritakse abielu, mis tugeneb vastastikusel armastusel ja ühistel kalduvustel. Kommuun peab ägedat võitlust revolutsiooni algaastail jutlustatud sugulise lodevuse vastu. Partei on ikka ja jälle olnud sunnitud oma ridu puhastama kõlbeliselt lodevaist ollustest. On huvitav, et 1929. aasta sügisel toimitud suurel kommunistliku partei „puhastamisel", millega visati tervelt 11,7% kommuniste parteist välja, oli selle kuue „paturegistri" seas, mille alusel toimiti puhastamist, esikohal suguline kõlvatus ja joomine. Tervelt 22,9% seega ligemale veerand kõigist väljaheidetuist pidid parteist lahkuma „ebakommunistliku ülespidamise pärast naiste vastu." Sellesse „patukategooriasse" kuulus ka liig sagedane abielunaiste vahetamine, ehkki teoreetiliselt piiramist ei ole Nõukogude seaduse järgi selles. Teoreetiliselt kuuluvad lapsed riiklikule kasvatamisele, vanemate mõjust vabastamisele, kuid kommunistlike ühiselamute asemel on viimaste aastate jooksul käimas üheperekonna-korterite ehitamine. Pärandusseaduski areneb järk-järgult. Sõja-kommunismi ajajärgul anti 1918. aastal välja dekreet, millega igasugune omandus pärast surma läks riigile. Sest saadik on seatud kodanlikku pärandusseadust järk-järgult jalule. 1926. aastal anti välja määrus, millega alles üle 10.000-rublaline pärandus läks riigile. Praegu on Venemaal maksvusel ehtkodanlik progresiivse maksus-

*) Vaata ses suhtes peensusteni minevaid pikki kirjeldusi, arve ja võrdlusi „Päevalehest" 1933 (esimene poolaasta). Selle järgi, näiteks, harilik kontoritööline, masinakirjutaja ja teised saavad umbes 60—70 rubla kuus, pääraamatupidaja 500 rubla ja kontorijuht 900 rubla kuus.

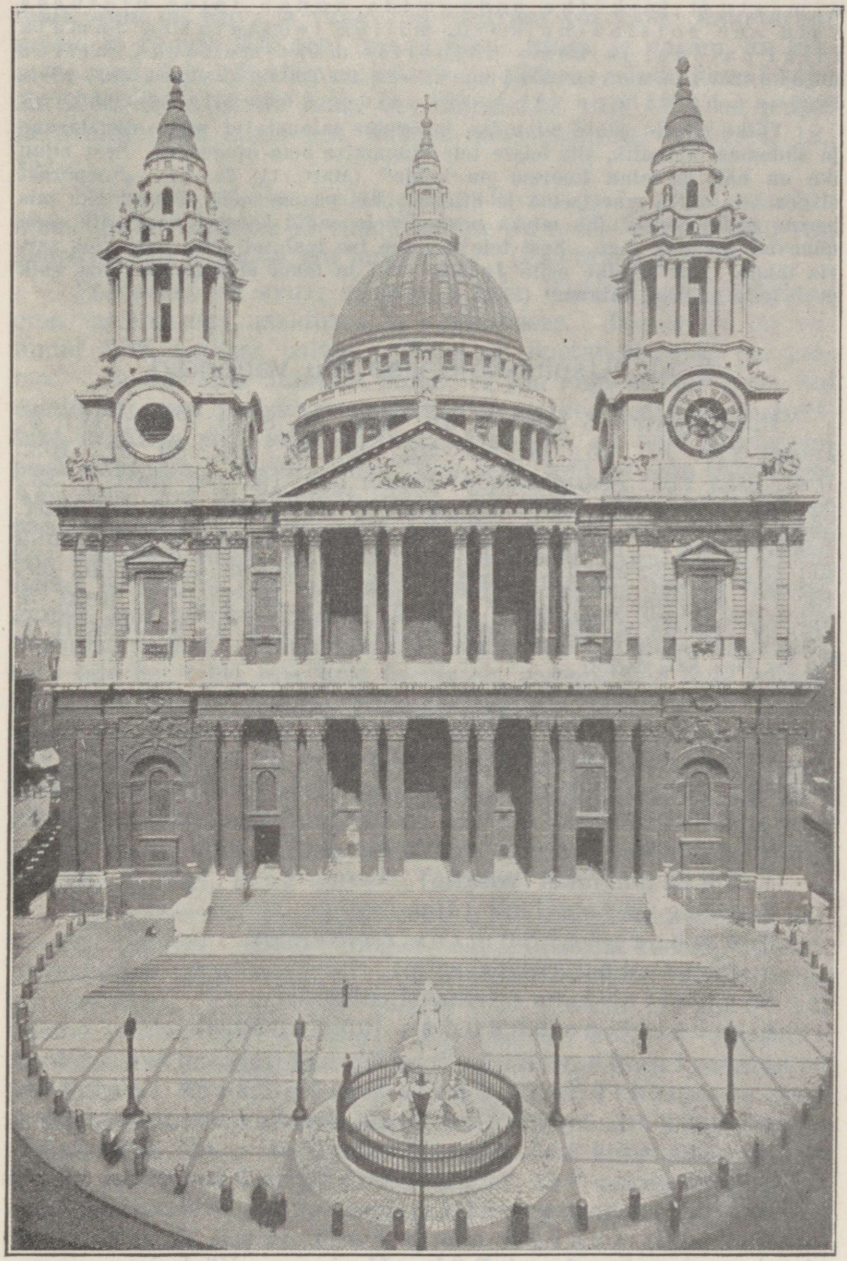
Kõrgemas koolis üliõpilane saab 150—200 rbl. kunstistipendiumi. Samas majas tegelevad ruumide koristajad, ahjukütjad, kurnatud haiged naistöölised 45—50 rbl. kuupalgaga, kelle juures toiduained ja ihukate on nii kallid, et vene töölise ja ametniku keskmist olukorda peetakse halvemaks, näiteks, saksa või inglise töötute olukorrast. „Tugev, kõikvõimas monopoolne kommunistlik partei luges 1931. a. lõpuks üle ühe miljoni liikme ja umbes poolteist miljonit kandidaate. See on väike arv Nõukogude Liidu 163-miljonilisest elanikkonnast.

Meie töölistele kiidetakse punast tööliste paradiisi Venemaal, kus valitsevat vendlus, üheõiguslus ja vabadus. Kui Nõukogude Venes sajadtuhanded vaevlevad sunnitööl ja vanglais — kas see on vendlus? Kui Vene rahva üldarvust ainult 2% naudib eesõigustusi ja 98% nälgib — kas see on üheõiguslus? Kas võib Venes keegi kutsuda kokku koosolekuid, anda välja lehte või kõnelda seda, mis tahad? Seda ei lubata, ja nii pole ka juttu vabadusest Nõukogude riigis."

tamisega pärandusseadus, ainult, et pärijaiks on määratud vaid lähedased omaksed. Nii teostub „vasturevolutsioon" Venemaa perekonnaelus. Sellest võib järeldada, et elu ei saa moodustada ümber terrori ja dekreetidega. Oletame, et kirjeldusis Venemaast ajalehtedes, raamatuis, brošüüres j.n.e. on liialdusi. Oletame, et teostuvad „viisaastakud", mis küll pole Venemaa haridusliku taseme ja säälvalitseva süsteemi pärast usutav. Mis oleks saadud kätte mehhaniseerimisega? „Sihipettus".*) Seda näitab Ameerika (piima- ja eriti Kanadas nisuhävitamine, Brasiilia kohvipõletamine hävitamise mõttes j.n.e.), kus ammugi selles suhtes venelaste praeguste unistuste ja ideaalideni on jõutud. Masinad, inimvaimu sünnitused, kipuvad muutuma sotsiaalsete olukordade valitsejaiks, purustajaiks ja hävitajaiks. Neid loetakse maailma majanduselu kriisi tekitajaiks ja kõigeks muuks, kuid mitte paradiisi toojaiks. Ja kui see sünnib maal, kus püütakse kristliku elukõlbluse poole, mis siis rääkida neist, kes eitavad usku ja sellega ühendatud kõlblust, Jumala käske ja isamaad. „Jumalatute" propaganda, võimude usuvastase tegevuse, tagakiusamiste, tapmiste, kirikute lõhkumise, võõrandamise ja maksustamisega, pühapäeva kaotamise ja teiste võtetega on Venemaa kristluskonnale antud hirmus verine ja julm hoop. Sääl otsib nüüd usuelu väljendusi perekondades, kodudes, üksikhingedes, lahkuskudes ja veretunnistajais. Säärast dekreeti, mis suudaks usu kaotada, pole suutnud anda ühegi aja inimene ega valitsus.**) Rasked, verised piina, nälja, vangistuste ja elamisvõimaluste äravõtmise katsumisajad on olnud ristiusule puhastustuleks, milles usukulda katsutakse ja taassünniks ristikoguduse liikmeile. Äärmiste karmide sotsiaalsete küsimuste ja Antikristi rindest peab inimsugu vaevarikast otsimise ja võitlemise teed, nagu ta seda aastatuhandeid mitmesuguste vaheldustega on käinud, murdes läbi kuni üksikute hingeteemandest pärast põhjalikku lihvimist hakkab vikerkaarivärvides särama Jumala armu-, helduse-, õnne- ja rõõmutuli ja igavese elu hommikukoit. Ei mitte seepärast, et vaeseid lohutada ja rikkaid rõõmustada, vaid Jumala riigi igaveste seaduste pärast, mille muutmiseks võimetu on inimkond. Sotsiaalseist küsimusist ei teki usk, usu suuruse või puuduse järgi moodustuvad sotsiaalsed küsimused. Sotsialismi jõuetus seisab tema liig madalale asetatud ideaalis, mille tippsaavutus on esijoones rahuldatud näljatunne, ihukate, päävari. Inimelu eesmärk ja lõppsiht on võrratult kõrgemal. Loomale jatkub vaevalt küllaldasest ja hääst toidust ning päävarjust. Temagi tahab kuulda lahket sõna ja ootab humaanset käitumist. Surematu inimhing aga mitte üksi ei lase ennast viia sellele tasemele, vaid

*) „der Betrug des Zwecks."

**) Venemaalt kuuldub, nagu kõveneks sääl usuliikumine tagakiusamisele vaatamata. Ametlik „Isvestija" kirjutab järgmist usuvastase võitluse rindelt: „12-aastase usuvastase võitluse kestes meie ei ole suutnud külvada jumalatust massi keskele, vaid vastuoksa: oleme jõudnud niikaugele, et meie kaastöölised mitmesuguseist kohtadest teatavad niisuguse usulise tõusu lainest, nagu seda ei ole näinud isegi tsarism. Jumal, kelle meie viskasime aktidesse, irvitab meid. Meie lõhume kirikud maha, aga töölised ehitavad need jälle üles. Meie kõrvaldame preestrid, aga rahva keskelt tõusevad uued. Pühakud näivad ise olevat tõusnud üles ja rändavad läbi maa mõõtmata kauguste, nõukogude maal, samal ajal, kui oleme pannud välja nende kondid muuseumides. Rahvas usub ja, mis on otsustav, tahab uskuda. Ja niikaua kui ta jääb selle tahte juure, on ekslik praalida usuvastase võitluse mõnesuguste tagajärgedega. Salgake ametnikke, kes hirmust kaotanud mõistuse, ja lärmitsevad komsomoltsid, kes kirjutavad alla kirikute sulgemiste otsustele, pole mitte veel rahvas."

Pauli katedraal Londonis.

ta nõuab pääle selle õiglust, vabadust, usku, lootust, armastust ja kõike seda, mida annab täies ulatuses vaid see sotsiaalne kord, milles teostatakse Jumala riigi paleusi ja Tema kõlbelist maailmakorda, milles üksi leiab iga riigikodanik, olgu tööline, ametnik, põllumees, haritlane või keegi teine — õnne ja rahuldust.

Võtke eneste pääle minu ike ja õppige minust; et mina olen tasane ja südamest alandlik, siis leiate teie hingamise oma hingedele. Sest minu ike on hää ja minu koorem on kebja" (Matt. 11, 29—30). **„Seepärast ei pea teie mitte muretsema ja ütlema: Mis peame meie sööma? ehk mis peame meie jooma? ehk miska peame meie endid katma? Sest kõik seda nõuavad paganad taga. Sest teie taevane Isa teab, et teile seda kõik tarvis läheb. Aga nõudke esite Jumala riiki ja tema õigust, siis seda kõik peab teile päälegi antama"** (Matt. 6, 31—36).

§ 14. Usulis-kõlbelise elu vahendid.

Piibli kohti: 5 Moos. 8, 10; Õpet. 30, 8—9; Psalm 111, 9; Psalm 119, 11., 16., 17., 25., 42., 49., 58., 65., 89, 91., 103., 104., 105., 170; Psalm 130, 3; Psalm 145, 15., 16; Matt. 5, 23., 24., 44, 45; Matt. 6, 7—13; Matt. 6, 34; Matt. 7, 7., 8; Matt. 7, 21; Matt. 15, 8; 21, 22; 28, 18., 19., 20; Luuka 9, 23; Luuka 11, 13; 18, 13; 22, 19., 20; Joh., 3, 5., 6; Joh. 6, 53., 56., 59; 15, 7; Rooma 8, 15; Kor. 10, 16., 31; 11, 27., 29; Kaal. 3, 26., 27; Eeves. 4, 27; 1 Tess. 4, 3; I Tim. 2, 1., 4; Jaakob. 1, 6., 7., 12., 17; 5, 16.

1. Jumala sõna ja palve.

Usulis-kõlbeline elu suunib meid päästeelule. Päästekord (ordo salutis) teostub, ordo-doks-dogmaatika definitsiooni järgi järgmisis astmeis:

1. kutsumine (vocatio),
2. valgustamine (illuminatio),
3. ümberpöördumine (conversio),
4. taassünd (regeneratio),
5. pühitsemine (sanctificatio) ja
6. müstiline ühendus (unio mystica).

Päästevahendid (media salutis), mis antud Jumala poolt inimsoole ajaloolisel teel Jeesuse Kristuse läbi toodud õndsuse teostamisel, on sõna ja sakrament.

Jumala sõna on tunnistus ja jõud Jumala tööst meie õndsuseks. Jumala sõna mõjutab taassündi, äratab ning kujundab kristlikku elu ja annab edasi Püha Vaimu. Käsk ja evangeelium kui kõlbeline nõue ja usundlik and moodustavad ühtlase Jumala tahte meie õndsuseks. Usundlik and sisaldab eneses ka

kõlbelise nõude, õigekstunnistamise ja sisevuse. **„Sest Jumala sõna on elav, ja vägev, ja teravam kui ükski kaheterane mõõk, ja tungib läbi seni kui ta lõhub hinge ja vaimu, ka liikmete sooned ja üdi ning on mõtete ja südame nõude äramõistja. Ja ükski loom ei ole tema ees nägemata, vaid kõik on paljas ja avalik tema silma ees, kellest meie räägime"** (Ebr. 4, 12., 13).

Palve on uskliku südamekõne Jumalaga. **„Olgu mu suu kõned ja mu südame järelemõtlemine Su meele pärast Sinu ees, Jehoova, mu kalju ja mu lunastaja!"** (Psalm 19, 15).

Palvekõne on suur, sügav ja õrn. Hääd lapsed räägivad oma vanematega usalduses ja armastuses. Jeesus ise on viibinud tihti vaikses palves. Tema on õpetanud meid palvetama. **„Ja kui sina Jumalat palud, ei pea sina mitte olema kui salalikud; sest nemad armastavad koguduse-kodades ja uulitsate nurkade pääl seistes Jumalat paluda, et neid inimestest peab nähtama. Tõesti, mina ütlen teile, neil on oma palk käes. Aga sina, kui sa Jumalat palud, siis mine oma kambrisse ja pane uks kinni ja palu oma Isa, kes salajas on: ja sinu Isa, kes salajasse näeb, maksab sulle avalikult. Aga kui teie Jumalat palute, ei pea teie mitte palju lobisema nõnda kui paganad, sest nemad arvavad, et neid kuuldakse nende suure lobisemise pärast. Seepärast ärge saage mitte nende sarnaseks, sest teie Isa teab, mis teile tarvis on, ennegu teie teda palute. Seepärast lugege nõnda: Meie Isa, kes sa oled taevas, pühitsetud saagu sinu nimi. Sinu riik tulgu, sinu tahtmine sündigu kui taevas nõnda ka maa pääl. Meie igapäevast leiba anna meile tänapäev. Ja anna andeks meile meie võlad, kui ka meie andeks anname oma võlglastele. Ja ära saada meid mitte kiusatuse sisse, vaid päästa meid ära kurjast; sest sinu päralt on riik, ja vägi, ja au igavesti. Aamen** (Matt. 6, 5—13).

Kui variser ei jõudnud õigeks ajaks templisse, ta asus palvetama tänaval. Möödaminejad, nähes säärast meest, ütlesid: „Missugune vaga inimene!" Nii sai salalik kätte kaaskodanike kiituse-palga. Variseri ja tölneri loos (Luuka ev. 18, 9—14) näeme variseri palve olulist viga: uhkust, kõrkust, eneseülistamist, teise halvakspanemist ja õige palvemeelsuse — alanduse puudumist. Tölneri palve oli südamest tulev ohkamine: **„Oh, Jumal, ole mulle, patusele, armuline!"** Seepärast ütles Jeesus: **„Mina ütlen teile: Seesinane läks alla oma kotta paremini õiõigeks mõistetud kui teine. Sest igaüks, kes ennast ise ülendab, teda alandatakse; aga kes ennast ise alandab, teda ülendatakse"** (Luuk. 18, 13., 14).

Vaikus ja rahu soodustavad mõtete kontsentreerimist, keskustelu, lubavad sisenduda meditatsioonil ja tungida Vaimu elu sügavus-

tesse intuitiivsel vaatlusel. Segavad ja takistavad kõrvalmõjud ja ärritused jäägu eemale palvepaigast. Palve ei pea olema kergemeelne lobisemine, vaid tõsine hinge väljapuistamine Jumala kui kõigeteadja ja -nägija Isa ees. Jeesus kui õige õpetaja ei näita üksi vigadele, kuidas ei pea tegema, vaid ta õpetab meid, kuidas peame palvetama.

„Meie Isa" palve on suur ja püha. Klassikalises lihtsuses ja võrratus ilus väljendab siin Jeesus kõikide aegade palveelu suurimaid sügavusi ja ülevamaid kõrgusi, haarates kogu inimelu tema mitmekesisuses ja andes sellele suuna ja sihi Jumala poole.

Meie Isa, kes sa oled taevas.

Mis see on?

Jumal tahab meid seeläbi armulikult kutsuda, et meie peame uskuma teda meie õige Isa ja meid tema õiged lapsed olevat; et meie julgesti ja kindla lootusega teda peame paluma nõnda kui armsad lapsed oma armast isa paluvad. (M. L.)

Meie Isa palve esimesed sõnad teevad kõiki inimesi üheõiguslikeks Jumala lasteks, kes tohivad usus, armastuses ja lootuses astuda vabalt oma taevase Isa ette. Langevad seisuse-, soo- ja klassivaheseinad, Jumala ees seisab inimene kui laps Isa ees; kaasinimesed on temale vennad ja õed. Vendlus, armastus, üheõiguslus on jumalalaste kallid varad ja rikkus.

1. Esimene palve.

Pühitsetud saagu sinu nimi.

Mis see on?

Jumala nimi on küll iseenesest püha; aga meie palume ses palves, et see ka meie juures saaks pühitsetud.

Kuidas sünnib see?

Kui Jumala sõna selgesti ja puhtasti õpetatakse, ja meie ka pühasti kui Jumala lapsed seda mööda elame; seks aita meid, armas taevane Isa. Aga kes teistviisi õpetab ja elab kui Jumala sõna õpetab, see ei pühitse mitte meie seas Jumala sõna; selle eest hoia meid, armas taevane Isa. (M. L.)

Armsad lapsed teevad hää käitumisega, laitmatute elukommetega, hoolsa tööga, visa edasipüüdmisega ja puhta usuliskõlbelise eluga au oma vanemate ja oma nimele.

Jumala nimi on **„püha ja kartuse väärt"** (Psalm 111, 9) ja säälpool meie võimuse piiri. Kuid mõttes, sõnas ja teos, õpetuses ja töös, tänus ja kiituses, auandmises ja palves peame suutma elada väärselt Jumala lastele ja niiviisi pidama pühaks, s. t. pühitsema kõikväelise Jumala nime.

2. Teine palve.

Sinu riik tulgu.

Mis see on?

Jumala riik tuleb küll ilma meie palveta iseenesest, aga meie palume ses palves, et ta ka meie juure tuleks.

Kuidas sünnib see?

Kui taevane Isa oma Püha Vaimu meile annab, et meie tema püha sõna, tema armu läbi usume ja Jumala meele pärast elame siin ajalikult ja sääl igavesti. (M. L.)

Jumalariigi mõistega võime kokkuvõetult iseloomustada Jeesuse Kristuse õpetust. Sääl, kus Jumalat kardetakse ja armastatakse ning Tema käske peetakse, on Jumala riik juba siin maailmas. Meie palume, et Jumala riik tuleks ka meie juure, et ta leviks kõikide maailma rahvaste hingedes.

„Lõikust on palju, aga pisut töötegijaid. Seepärast paluge lõikuse Issandat, et tema töötegijaid oma lõikusele võtaks välja ajada" (Matt. 9, 37., 38). Usklikud saavad osa Jumala armuriigist siin ajalikult ja Jumala auriigist kord igavesti.

3. Kolmas palve.

Sinu tahtmine sündigu kui taevas nõnda ka maa pääl.

Mis see on?

Jumala hää ja armuline tahtmine sünnib küll ilma meie palveta, aga meie palume ses palves, et see ka meie juures sünniks.

Kuidas sünnib see?

Kui Jumal kõik kurja nõu ja tahtmist rikub ja keelab neid, kes meid ei taha lasta Jumala nime pühitseda ega tema riiki meie juu-

re tulla, kui on kuradi, maailma ja meie liha tahtmine; vaid kinnitab ja hoiab meid kindlasti oma sõnas ja usus meie otsani, see on tema armuline ja hää tahtmine. (M. L.)

Jumala tahtmine on Tema riigi täielik võit. Selle võidu teostamisviisist ei saa vahel inimene aru (loe Hiiobi raamatut), kuid vaatamata sellele jääb Jumala tahtmine õigeks ja hääks maa pääl ja ka taevas. Jeesus palus Keetsemani aias: **„Minu Isa, kui see võib olla, siis mingu seesinane karikas minust mööda; ometi mitte nõnda kui mina tahan, vaid kui Sina tahad"** (Matt. 26, 39).

Ristimärgi saame siis, kui inimese tahtmisest kui maisest horitsontaalsest suunast lõikab läbi Jumala tahtmine kui vertikaalne taevasuund. **„Liha himustab Vaimu vastu, ja Vaim liha vastu; aga needsinatsed on teineteise vastu, et teie seda mitte ei tee, mis teie iial tahate"** (Kal. 5, 17).

Inimese tahte suurim saavutus täitub oma tahte alistamises Jumala tahtele — subordineerimises — kui selle tahte alla, mis on maksnud minevikus, maksab ka olevikus ja tulevikus. **„Jumal tahab, et kõik inimesed peavad õndsaks saama ja tõetundmisele tulema"** (1. Tim. 2, 4).

4. Neljas palve.

Meie igapäevast leiba anna meile tänapäev.

Mis see on?

Jumal annab igapäevast leiba küll ilma meie palveta kõigile kurjadele inimestele; aga meie palume seespalves, et tema meile seda annaks mõista ja tänuga vastu võtta meie igapäevast leiba.

Mis on igapäevane leib?

Kõik, mis meie ihutoiduseks ja ülalpidamiseks tarvis läheb: söömine, joomine, riided, kingad, koda, maja, põld, veised, raha, vara, vaga abikaasa, vagad lapsed, vaga pere, vagad ja truud ülemad, hää valitsus, hää ilm, rahu, tervis, aus elu, hääd sõbrad, truud naabrid ja muud niisugused asjad. (M. L.)

Mõned inimesed arvavad, et nad on tähtsamad tegurid igapäevase leiva saamisel. Jumal nõuab inimeselt oma igapäevase leiva teenimiseks tööd. Kuid põlluharimine, seemendamine, lõikus-

töö j.n.e. on võrdlemisi väike selle töö kõrval, mida Jumal teeb oma loodusseaduse järgi päikese, vihma, seemneteras, maamullas ning õhus peituvate jõudude läbi. **„Tema laseb oma päikest tõusta kurjade ja hääde üle ja laseb vihma sadada õigete ja ülekohtuste pääle"** (Matt. 5, 45). Söögipalve annab tunnistust mõtlejast ja tänuandjast ristiinimesest. Ärgu puudugu see palve iial teiste palvete hulgast kristlase elus. **„Kõikide silmad ootavad sind, ja sina annad neile nende roa oma-ajal. Sa teed lahti oma käe ja täidad kõik, mis elab, hää meelega** (Psalm 145, 15, 16).

5. Viies palve.

Ja anna meile andeks meie võlad, kui meie andeks anname oma võlglastele.

Mis see on?

Meie palume ses palves, et taevane Isa mitte ei tahaks vaadata meie pattude pääle ega nende pärast meile seda keelda, mis meie palume; sest meie ep ole seda mitte väärt, mis meie palume, ega pole seda ka mitte teeninud; vaid tema tahaks meile seda kõik armust anda, sest et meie igapäev palju pattu teeme ja selget nuhtlust teenime; siis tahame meie ka südamest andeks anda ja hääl meelel hääd teha neile, kes meie vastu eksivad. (M. L.)

Tänutundja ja andestaja meel on ligidases suguluses. Andeksandmist on nimetatud „hinge igapäevaseks leivaks." Kel puudub tänumeel oma Jumala vastu, sel ei ole jõudu teistele anda andeks nende eksitusi ega õigust Jumala käest paluda andeks oma süüd (lugu tigedast sulasest Matt 18, 23—35). Halvad vahekorrad perekondades, ühiskondades, klasside ja rahvaste vahel paranevad sääl, kus vastastikuses lugupidamises, truuduses, häätahtlikkuses ja armastuses mõistetakse teineteist ja tunnistatakse Jumala ees oma suurt süükoormat, nagu seda tegi ärakadunud poeg. Sääl kingitakse ka rõõmuga kaasinimesele tema võlg teadmises ja usus, et helde ja armuline Jumal oma lapse hinge on päästnud talumatust võlakoormast. **„Armastage oma vihamehi, õnnistage neid, kes teid ära vannuvad, tehke hääd neile, kes teid vihkavad, ja paluge nende eest, kes teile liiga teevad ja teid taga kiusavad, et teie võiksite saada oma Isa lapsiks, kes taevas on"** (Matt. 5, 44. 45). **„Andke teineteisele andeks, nõnda kui ka Jumal Kristuse sees teile on andeks annud"** (Eeves. 4, 32).

6. Kuues palve.

Ja ära saada meid mitte kiusatuse sisse.

Mis see on?

Jumal ei kiusa küll kedagi, aga meie palume ses palves, et Jumal meid tahaks hoida ja üles pidada, et kurat, maailm ja meie liha meid ei peta ega saada ebausu, meeleäraheitmise ja mõne muu suure patu ja häbi sisse; ja kui meid seega peaks kiusatama, et meie kummagi viimselt ära võidame ja võimust saame. (M. L.)

Inimesed pole suutnud kiusatusile panna vastu peaaegu lõpmatuseni ulatuvail ahvatluskorril. Sellest annavad tunnistust jumalatus, isekus, aistilisus ja neile järgnevad mõrvad, ülekohus, terror, vereplekid, lõhutud perekonnaelu, kaotatud usk, hävitatud õnn, sotsiaalne viletsus, alkoholism, tänavatolmuja kõlvatuspori-mülkad, suguhaigused, vanglad j. n. e. — lühidalt patt. Kergem on valitseda miljoneid teisi inimesi kui ohjeldada oma pahu hingekalduvusi, tunge, ihasid, instinkte, affekte ja temperamenti. Kiusatus on kui mürk, mil ilus nägu, kuid maitsmine toob surma. Enne lillesidemed, pärast terasahelad; alul suurim vabadus, lõpul hirmsaim vangistus, piin ja orjapõlv. **„Ärgu ütelgu ükski, keda kiusatakse: mind kiusatakse Jumalast! Sest Jumal ei või saada kurjaga kiusatud ja tema ise ei kiusa kedagi kurjaga; aga igaüht kiusatakse, kui teda tema oma himust veetakse ja avatellakse. Pärast, kui himu ennast vastu saanud, siis toob tema patu ilmale, aga kui patt saab täiesti tehtud, siis sünnitab ta surma"** (Jak. 11, 13—15).

„Olge kasinad, valvake, sest teie vaenlane, kurat, käib ümber kui möirgaja lõukoer ja otsib, keda tema võiks ära neelda. Selle vastu seiske kindlasti usus" (1 Peetr. 5, 8).

„Valvake ja paluge, et teie kiusatuse sisse ei saa; vaim on küll valmis, aga liha on nõder" (Matt. 26, 41). **„Õnnis see mees, kes kiusatust kannatab, sest kui tema saab läbi katsutud saanud, siis peab ta elukrooni saama, mis Issand on tõotanud neile, kes teda armastavad"** (Jak. 1, 12).

Jumala abiga saame lahti kurjast ja võidu kõigist kiusatusist.

7. Seitsmes palve.

Vaid päästa meid kurjast ära.

Mis see on?

Meie palume ses palves kui ühel hoobil, et taevane Isa meid tahaks päästa kõigesugu-

sest ihu- ja hinge-, varanduse- ja au-kahjust; ja viimaks, kui meie surmatunnike tuleb, õndsa otsa meile anda ja armuga sestsinasest hädaorust enese juure taeva võtta.

(M. L.)

Jumala armu tõttu pääseme kurja vaimu ja jõu väest ning kõigest hädast, mida toonud maailma patt. Teekond läheb alt sageli pimedaist orgudest, haigusist, piinadest, kannatusist, kuivist kõrbenud kahtluskõrbedest, mürgistest muremaadest, kibedaist kiusamisist ja hingevaludest, varandusekaotamise ja vaesuse soodest-rabadest, au-teotamisist ja kahjudest ning kurbusist läbi üles kiirgavalt sädelevate, silmipimestavalt säravate valgusmägede tippude poole. Kõik see, mis väike, kahvatu, vilets, must ja roojane, jääb meist maha. Puhas Jumala palvemägede karge õhk toob uut elurammu hingele. **„Meie peame mitme viletsuse läbi Jumala riiki minema"** (Ap. teg. 14, 22).

„Tema annab sellele, kes väsinud, rammu ja jõuetumaile annab ta palju jõudu. Küll poisid väsivad ja tüdivad ära, ja noormehed komistavad vististi; aga kes Jehoovat ootavad, need saavad uut rammu ja lähevad üles tiibadega kui kotkad: nemad jooksevad ja ei tüdi mitte ära, nemad käivad ja ei väsi mitte ära" (Jes. 40, 29—31).

Jumal seob lahti lunastatud hinged surma läbi maisist köidikuist õndsal rahutunnil ja annab oma lastele igavese elu, neid vabastades kõigest kurjast.

8. Viimsed palvesõnad.

Sest Sinu pärast on riik, ja vägi, ja au igavesti. Aamen.

Mis on Aamen?

See on, et mina pean kindlasti uskuma, et taevane Isa meie palved heldesti on vastu võtnud ja kuulnud; sest et tema ise meid on käskinud nõnda paluda ja tõotanud, et tema meid tahab kuulda. Aamen, aamen, see on: jah, jah, see peab tõesti nõnda sündima. (M. L.)

Mida ligemale lõpule, seda kõrgemale tõstavad meid „Meie Isa" palve pühadus, vägevus ja suurus, õrnus ja ilu, absoluutne tõde ja õigus igaviku, valguse ja elu Jumala poole läbi

õnne ja rõõmu, kurbuse ja mure, elu ja maise surma. Jumala-laste lootused ja igatsused täituvad, Issand kuuleb nende palveid ja teostab neid, sest Tema päralt on „riik, ja vägi, ja au" mitte üksi ajalikult, vaid igavesti **„Püha, püha, püha on Issand! Ja taevas ja maa on täis Tema au."**

„Kiitke, oh rahvad, ta kõrget nime ja laulge tänu temale! Sest tema tegu on selge ime, Ta au ei lõpe iialgi. Jumala-lapsed, ühest suust laulgem Kolmainu austust! Halleluuja, halleluuja." Aamen.

2. **Sakrament.**

„Sakrament on Kristuse poolt seatud püha talitus, kus meile nähtava maapäälse asja (element) all nägemata taevalikku andi antakse. Sellejuures tuleb tähele panna: 1) Kristuse seadmist; 2) nähtavat asja; 3) nägemata andi." (M. L.)

Katoliku kirikud peavad sakramendiks ka neid kiriklikke talitusi, mis mitte Kristuse poolt ei ole seatud. Sellest tuleb, et evangeli-luteri usu kirikul on vaid kaks sakramenti:

1. Ristimise sakrament ja
2. Püha õhtusöömaaja sakrament.

Katoliku kirikul aga seitse järgmist:

1. Salvimise sakrament,
2. Ristimise sakrament,
3. Pihtimise sakrament,
4. Püha õhtusöömaaja sakrament,
5. Abielu sakrament,
6. Preestrite õnnistamise sakrament,
7. Viimase õlitamise sakrament.

I **Pühast ristimisest.**

I.

Mis on ristimine?

Ristimine ei ole mitte paljas vesi, vaid niisugune vesi, mis Jumala käsus on seatud ja Jumala sõnaga ühte pandud.

Mis Jumala sõna see on?

Meie Issand Jeesus Kristus ütleb Matteuse raamatu viimses päätükis: **„Minge ja tehke jüngriks kõik rahvad, neid ristides Isa, Poja ja Püha Vaimu nime sisse"** (29, 19).

Mis annab ehk saadab ristimine?

Tema saadab pattude andeksandmist, päästab ära surmast ja kuradist ja annab igavese õndsuse kõigile, kes seda usuvad, nõnda kui Jumala sõnad ja tõotused kuulutavad.

Missugused on need Jumala sõnad ja tõotused?

Kui meie Issand Jeesus Kristus ütleb Markuse raamatu viimses päätükis: **Kes usub ja keda ristitakse, see peab õndsaks saama, aga kes ei usu, seda peab hukka mõistetama** (16, 16).

II.

Kuidas võib vesi nii suuri asju teha?

Vesi ei tee seda tõesti mitte, vaid Jumala sõna, mis veega ja vee juures on, ja usk, mis seda Jumala sõna vee sees usub; sest ilma Jumala sõnata on vesi paljas vesi ja ei mitte ristimine; aga Jumala sõnaga on ta ristimine, see on eluvesi, täis armu, ja uuesündimise pesemine Püha Vaimu sees, kuidas püha Paulus ütleb Tiituse raamatu kolmandas päätükis: **Jumal on meid õndsaks teinud uuesündimise pesemise ja Püha Vaimu uuendamise läbi, keda tema on välja valanud meie pääle rohkesti Jeesuse Kristuse meie Õnnistegija läbi, et meie tema armu läbi õigeks tehtud, igavese elu pärijaiks pidime saama lootuse järele; see on ustav sõna.**

Mis tähendab niisugune veeristimine?

See tähendab, et vana Aadam meie sees peab igapäevase kahetsemise ja patust pöörmise läbi ära uputatud saama ja surema kõigi pattude ja kurjade himudega ja igapäev jälle ette tulema ja üles tõusma see uus inimene, kes õiguses ja puhtuses Jumala ees peab igavesti elama.

Kus see on kirjutatud?

Püha Paulus ütleb oma raamatus, Rooma rahvale kirjutatud, kuuendas päätükis: **Meie oleme Kristusega maha maetud ristimise läbi surma sisse, et otsegu Kristus on üles äratatud surnuist Isa au läbi, meie ka nõnda peame uues elus käima.** (M. L.)

Ristimine on ristikogudusse vastuvõtmise sakrament. Selles sakrametlikus pesemises võtab meid igavene Kolmainus Jumal oma osadusse, teeb meid oma

lapsiks ja taevariigi pärijaiks, tõotab meile pattude andeksandmist ja igavest õndsust ning algab Püha Vaimu läbi uut elu meie hinges.

Ristija Johannese ristimine oli meeleparanduse märk. Jeesuse Kristuse ristimine on uue vaimse elutule tähiste algus. **„Mina ristin teid küll veega meeleparandamiseks; aga kes pärast mind tuleb, see on vägevam minust, kelle kingi kandma mina väärt ep ole; seesama peab teid ristima püha Vaimu ja tulega"** (Matt. 3, 11).

Jeesuse Kristuse ristimise-käsk (Matt. 29, 19) on ühtlasi ka õpetuse- ja misjonitöö-käsk. Ristikogudus ja tema levimine seisab kõikväelise Jumala kaitse all.

Ristima (*βαπτίζειν*) tähendab kastma sisse. Nagu vettekastetud puutub kokku veega, nii puutub ristitud inimene, piltlikult öeldud, kokku Jumala täiuse, armumere ja heldusega ja astub Jumalaga osadusse. Apostel Paulus katsub seda seletada nii, et ta ristimist võrdleb pookimisega (Rooma 11., 17—24). Nagu pook-oks saab ühendusest tüvega jõudu, nii saab ristiinimene jõudu ühendusest Jumalaga. Ristimise kasu on pattude andeksandmine ja igavene õndsus. Patt lahutab inimest Jumalast, ristimine ühendab meid Jumalaga. Surm saab ristiinimesele — jumalalapsele — lahtiseks ukseks, mis viib teda siit ajalikust elust igavesse ellu ja täielikku osasaamisse Jumalaga. Püha Vaim teeb meie südameis uuestisündinud elutööd. Me saame nii Vaimu kandjaiks, kes suudavad mõista Jumala armu ja Tema püha tahet.

II Pühast altari sakramendist.

I.

Mis on altari sakrament?

See on meie Issanda Jeesuse Kristuse tõsine ihu ja veri, leiva ja viina all meie ristirahvale süüa ja juua, Kristuse enese seatud.

Kus on see kirjutatud?

Nõnda kirjutavad pühad evangelistid Matteus, Markus, Luukas ja püha Paulus: **Meie Issand Jeesus Kristus sel ööl, kui teda ära anti, võttis leiva, tänas, murdis ja andis oma jüngritele ja ütles: „Võtke, sööge, see on minu ihu, mis teie eest antakse; seda tehke minu mälestuseks." Selsamal kombel võttis tema ka karika pärast õhtusöömaaega, tänas ja andis oma jüngritele ja ütles: „Võtke ja jooge kõik säält seest; seesinane**

karikas on uus seadus minu veres, mis teie eest ära valatakse pattude andeksandmiseks; seda tehke nii mitu korda, kui teie sest joote, minu mälestuseks."

II.

Mis kasu on meil seesugusest söömisest ja joomisest?

Seda näitavad need Kristuse sõnad meile: mis teie eest antakse ja ära valatakse pattude andeksandmiseks; see on, et meile sakramendis pattude andeksandmist, elu ja õndsust nende sõnade läbi antakse; sest kus pattude andeksandmine on, sääl on ka elu ja õndsus.

III.

Kuidas võib ihulik söömine ja joomine niisuguseid suuri asju teha?

Söömine ja joomine ei tee seda tõesti mitte, vaid need Kristuse sõnad: **„Mis teie eest antakse ja ära valatakse pattude andeksandmiseks"**; need sõnad on ihuliku söömise ja joomisega ühes ülim asi sakramendis, ja kes neidsamu sõnu usub, sel on, mis nemad tunnistavad: pattude andeksandmine.

IV.

Kes võtab ausasti selle sakramendi vastu?

Paastuda ja ihu poolest ennast valmistada on üks kaunis välispidine komme; aga see on õieti ja hästi valmistatud, kes neid sõnu usub: **„Mis teie eest antakse ja ära valatakse pattude andeksandmiseks"**; aga kes neid sõnu ei usu või kaksipidi mõtleb, see ep ole mitte väärt ega hästi valmistatud, sest see sõna **„teie eest"** nõuab usklikke südameid. (M. L.)

Meie Issand Jeesus Kristus on seadnud püha õhtusöömaaja*) Suure Neljapäeva õhtul. Ta oli kogunud oma jüngrid enda ümber, et nendega süüa viimast korda paasatalle enne oma ristisurma. See sündis kindla korra järgi püha loo jutustamise, hapnemata leiva söömise ja kiituslaulu laulmisega. Iisraelile oli paasa suur püha. See oli tema vabaduse ja iseseisvuse mälestuspäev. Jumal oli päästnud oma rahva raskest Egiptuse orja-

*) Usuisa Luther nimetab seda Issanda seadmist altari sakramendiks, seepärast et rooma-katoliku kirikus seda sakramenti tohib jagada vaid kiriku pääaltarilt. Teisi sakramente võib talitada ka kõrvalisil altareil.

põlvest. Kuid tähtsamaks kui paasapüha sai Iisraelile ja kogu maailma rahvaile püha õhtusöömaaja sisseseadmise päev, suurima vabaduse ja iseseisvuse mälestuseks. Kristus päästis mitte üksi Iisraeli rahva, vaid kogu inimsoo hirmsaimast orjaööst — patuneedest, vabastas tema õudseimast türannist ja tooreimast diktaatorist — kurjuse-vürsti võimusest. Maailmas on korraldatud luksuslikke söömaaegu aumärkidega ehitud purpuris, siidis, sametis ja kalliskivides säravale seltskonnale, on lastud lõhnavaid lilli sadada kui küllusesarvest, söödud kristall- ja hõbelauanõudelt ja joodud kuldseist karikaist marmor- ja graniitlossides. Kuid ükski neist pole suutnud anda inimsoole seda, mida on annud püha õhtusöömaaeg. Paasatalle söömaaeg oli juba lõpetatud, aga Issand ei tõuse veel lauast. Ta võtab leiva — hapnemata taignast õhukese kuiva koogi, mida tarvitati paasatalle söömaajal, vaatab taeva poole, tänab, murrab ta tükkideks ja jagab need jüngritele ning ütleb: **„Võtke, sööge, see on minu ihu** (Matt. 26, 26)... **Ja tema võttis karika, tänas, andis neile ja ütles: Jooge kõik säält seest; sest see on minu veri, uue seaduse veri, mis mitme eest ära valatakse pattude andeksandmiseks"** (Matt. 26, 27, 28).

Pühas altari sakramendis võtame vastu Kristuse ihu ja verd.

Püha õhtusöömaaja müsteeriumi ei ole kerge väljendada sõnades. Sõnad on selleks jõuetud ja nürid. Usulist elamust peame tajuma vahenditult. Püha tõde antakse hingele Jumalast taeva andena. Meie tunnetame sakramendi saladust, kui Jumal ilmutab meile oma lunastavat armu. Püha õhtusöömaajal nähtavat leiba süües ja viina juues saame osa ühtlasi Kristuse äraseletatud nähtamatust ihust ja verest. **„õnnistatud karikas, mis meie õnnistame, eks see ei ole Kristuse vere osasaamine? Leib, mis meie murrame, eks see ei ole Kristuse ihu osasaamine?"** (1. Kor. 10, 16).

„Leib jääb leivaks, aga süües saame meie temaga ühes Kristuse ihu; ja viin jääb viinaks, aga juues saame meie temaga ühes Kristuse verd" (M. L.). Nii võtame leiva ja viina all vastu Kristuse ihu ja verd.

Püha õhtusöömaaeg oli Jeesuse viimne omasarnane söömaaeg siin maailmas oma jüngritega. Sel kogumusel lasus pühalik tulevaste asjade eelaimdus. Rasked tormid, reetmine, Keetsemani ja Kolgata sündmused seisid ees. Nõtradest meestest pidid saama vaimukangelased, kes teavad, et Jeesus ei jäta neid maha elus ega surmas, vaid jääb nende juure igavesti.

Valge terve leib tuletas meele ihu. See ihu pidi murtama ja surmatama ristipuul. Sädelev vein karikas sarnles verele — inimese elu „punasele mahlale". Anda oma ihu ja verd tähendab anda iseennast, oma osadust, sõprust, elu, hingepuhtust, armastust. Veri on voolanud siis, kui maailmale sündisid kõrgeimad vaimuväärtused: usk, armastus, lootus, vabadus ja õndsus. Võitluses nende pärast on valatud maailmas palju kallist vendade ja õdede verd. Kallim kõigest on Kristuse ihu ja veri, osadus Tema armastuse, vabaduse, jumaliku jõu ja heldusega, ning pattude andeksandmine ja lunastus Tema läbi.

Siis ütles Jeesus neile: **„Tõesti, tõesti, mina ütlen teile: kui teie ei söö mitte inimese Poja liha ega joo tema verd, siis ei ole elu teie sees. Kes minu liha sööb ja minu verd joob, see jääb minu sisse ja mina tema sisse. Kuidas elav Isa mind on läkitanud, ja mina elan Isa läbi, nõnda peab ka see, kes mind sööb, elama minu läbi. See on leib, mis taevast on maha tulnud, ei mitte, kui teie vanemad on mannat söönud ja surnud; kes sedasinast leiba sööb, see peab elama igavesti"** (Joh. ev. 6, 53—58).

3. Näiteid ja seletusi.

1. Jumala sõna ja palve.

„Kõik pühakiri on Jumalast sisse antud,*) ja saadab kasu õpetuseks, noomimiseks, parandamiseks, juhatamiseks, mis õiguses on, et Jumala inimene võiks täiesti kõlvuline ja kõigele häätööle valmistatud olla" (2. Tim. 3, 16, 17).

Elias ja Paali preestrid. 1. Kuning. r. 18. päätükk.

*

Aasia paganail on palveveskid. Palve kirjutatakse paberile, pannakse veerevale rullile ja arvatakse, et iga rulli keeruga palve uuesti on kantud ette vastavale jumalusele.

*

Melanchton elas alatises palves. Kui sõbrad heitsid talle ette muresid kiriku pärast, vastas ta: „Kui mina ei muretseks, siis ma ei paluks. Mure ajab mind palvele ja palvega peletan mina mured." Seejuures oli suur õpetlane nii lapselik, et ta ei pannud halvaks kindlaid palveid samade sõnadega tarvitamast. Igapäev palvetas ta kolm korda apostlikku usutunnistust, ja tema reeglipärane hommikupalve kõlas nõnda:

Kõikväeline igavene Jumal, Meie Issanda Jeesuse Kristuse Isa, taeva ja maa Looja, ühes oma Pojaga, oma töö ja enesesarnase kujuga ja oma Püha Vai-

*) Verbaal-inspiratsiooni pooldajad mõistavad seda nii, et iga Piibli sõna on dikteeritud Püha Vaimu poolt. Personaal-inspiratsioon räägib Jumala Vaimust valgustatud inimesist, kes kirjutanud pühakirjaraamatud.

muga, halasta meie pääle ja anna meile meie patud andeks oma Poja pärast, keda Sina oma imetaolise nõu järgi oled teinud vahemeheks, ja pühitse meid oma püha Vaimu läbi, mis valatud välja apostlite pääle; luba meile Sind tõeliselt tunnetada ja kiita kõiges igavikus." (G. Stäbler)

*

Need ei pühitse Jumala nime, kes teistviisi õpetavad ja elavad kui Jumala sõna õpetab, nagu Jumala vastased, usuhülgajad, jumalatud, umbusklikud, ebausklikud, variserid, valeprohvetid, usumäratsejad, sektandid j. n. e.

*

2. Iga pühapäev on meie kõrgesti-kiidetud Jumala ja Kuninga suur õue- ja armupäev. Kolm suurt piiritut riiki seisab tema ülemvalitsuse all, millest ikka üks on ilusam ja aulisem teisest. Suur ja kallis on loodusriik. Armastusväärsed on kevadised väljad oma lilledega, armastusväärne on viljapõld oma õnnistusega, taevalaotus oma suurte ja väikeste valguskehadega, mis jutustavad ülalt alla Jumala aust. Kuid lill kaob, kui tuul käib üle temast, ei tunne tema oma aset enam! Lõikuspõld koristatakse; ja mis üle jääb, hukkub ilmastikust.

Astume armuriiki. Meie ei pruugi seega veel mitte sammuda õndsasse igavikku. Armuriik on siin; ta on kõigi usklike juures. Süda, mis õitseb Püha Vaimu hingeõhus, on armastusväärsem kui aaloe, mille õitseaega oodatakse viiskümmend aastat. Täispää Issanda armupõllult, s. t. üks hing, täis hella usku Issandasse ja õigusevilja, on enam väärt kui kõikide lokkavaimate maade lõikused. Üks täht, mis särab rännaku pimedusse — tema nimi on Jeesus Kristus — on enam väärt kui kõik taevatähed. Aga ka armuriigis on põuaaegu meie süü tõttu. Usulilled närtsivad, mõne viljapää torm lööb maha, ja Jakobi täht ei sära ikka mitte selgesti — meie võla pärast! Nüüd tuleb kolmas riik — auriik, mis on ülal. Mida ükski silm pole näinud, mida ükski kõrv pole kuulnud, mis ühegi südamesse pole tulnud, seda on Jumal valmistanud nendes, kes teda armastavad. Õied, mis Jumal sääl on istutanud, ei närtsi enam. Lõikus, mis sinna tallele pandud, ei ole enam hädaohus. Päike, mis sääl paistab, ei loojene enam, ka ükski pilv ei kata teda kinni. Nende kolme riigi kuningast räägib evangeelium. (Ahlfeldt)

*

3. Vaarao (2. Moos. 7, 1—3); Herodese (Matt. 2, 13—15; Sauluse (Acta 9) kurja nõu ja tahtmise rikkus ja keelas Jumal, samuti sünnib kõik mu tema tahtmise järgi.

*

Vaadates hiiglasilla võrestikku või keerulise masina üksikosakest, suure tehase vähimat ratast, maailmalinna tänavliiklemist, kosmose mikroskoopilist rakukeste rühma, mõnd pistet toredas vaibas, värvilaiku kaunis maalis j.n.e., ei saa meie sageli aru nende otstarbekohasusest ja mõttest, ilust ja terviku sihist. Samuti käib meie käsi, kui tahame mõista Jumala tahet. See on nii suur ja püha, et meie mõistus ja loogika temasse upuvad kui väsinud pääsuke ookeani.*)

*

Elas kord vanamees, kes nurises Jumala tahte üle, kui, näiteks, kuski suri noor laps või sündis õnnetus. Kord vanamees nägi unes, et ta oli eksinud suure metsa. Kõik kodutee otsimiskatsed jäid tagajärje-

*) Kolmes dimensioonis asuvad asjad on meile tajutavad. Neljanda dimensiooni kujutlus paistab juba mõnele paradoksina.

tuks. Korraga kohtas tema võõrast meest, kes lubas teda juhatada õigele teele, kui ta järgneb talle igal tingimusel. Vanamees nõustus, ja nad jõudsid esimese päeva õhtul metsamaja juure, mis oli valgustatud heledasti ja kust kostis neile vastu muusikahelisid. Majas peeti pidu, ja majaperemees palus võõraid jääda tema külalisiks. Ta avaldas neile ka oma peorõõmu põhjuse. Tal oli olnud kauaaegne vihamees, verivaenlane. Igal hommikul oli ta väljunud kodust hirmuga, sest puu ja põõsa, kaljurünka ja jõe ääres võis varitseda teda vaenlane ja surm. Nüüd oli tulnud tema ellu pööre: vihamees oli leppinud temaga ja lepitustäheks kinkinud talle kallihinnalise kuldkarika. Seda karikat ta ei olnud veel hakanud tarvitama. Peo möödudes osa külalisi lahkus metsamajast, osa jäi sinna öösiks. Ööbijate hulgas oli ka eksinud mees oma kaaslasega. Keskööpaigu, kui majas kõik oli jäänud vaikseks, äratas võõras mees eksinud mehe ja ütles talle: „Peame kikivarvul siit lahkuma. Võtsin kaasa siit maja mälestuseks äsja-kingitud kuldkarika." Kui eksinud mees hakkas selle vastu protesteerima, vastas võõras lakooniliselt: „Läheme kiiresti, Jumala teed on imelikud."

Teise päeva õhtuks nad jõudsid maja juure, mille ees seisis räbalais rõivais koltunud näo ja aukuvajunud silmadega vanamees. Krääksuval häälel kähistas ta: „Hulkureile ei leidu aset minu majas." — „Vabanda, vana," vastas võõras mees, „oleme ausad rändurid. Maksame sulle puhtas kullas öömaja eest ette." Nende sõnadega ta andis vanale mehele kaks suurt kuldraha. Selle eest said nad kaks kruusi külma vett, paar peotäit hallitanud leivakoorukesi ja pööningutoa kahe puukoikuga. Hommikul öömajast lahkudes võttis võõras mees kuuehõlma alt kuldkarika, astus vanamehe juure ja sirutas käe karikaga tema poole. Päikesekiirtes kiirgavat karikat nähes hakkasid vanamehe silmad sädelema. „Noorhärra vist narrib mind," kriiksus ta kulunud häälega. — „Ei, sõber, kingin karika sulle külalislahke vastuvõtu eest," vastas võõras mees. Vana ihnus ei oodanud enam uut pakkumist. Ta haaras kulliküüntele sarnleva käega karika, suudles seda ja pigistas oma rinna vastu ning jooksis hingeldades majja varakastile lisa viima. „Sinu talitusviis on mulle arusaadamatu ja võõrastav", ütles eksinud mees võõrale mehele, „säält, kus meid võeti lahkesti vastu, varastasid sa kalli aarde; siin, kus meid koheldi peaaegu koerte viisi, kingid kauni eseme inimesele, kelle hing on needitud kulla külge." — „Läheme edasi. Selle ülekohtuse mehe võlakoorem on täis, sinna ei mahu enam vaeslaste, lesknaiste pisaraid ja töömeeste nälginud omaste õhkamisi. Meile on jäänud rändamiseks veel paar päeva." Vastu tahtmist järgnes talle eksinud mees. Kolmanda öö nad veetsid ühe noormehe majakeses. Noormees võttis neid väga lahkesti vastu. Loovutas neile oma voodi ja läks ise magama lakka. Hommikul, kui mehed hakkasid rändama edasi, noormees oli läinud juba tööle. Võõras mees võttis tikutoosi taskust ja süütas vaese noormehe maja purukuiva õlgkatuse. Mõne minuti pärast praksus see leekides. Eksinud mees ei saanud enam sumbutada tekkinud tulekahju. Vihas väriseva häälega ütles ta: „Sinuga ma ei lähe enam edasi. Oled varas ja süütaja ning Jumala nime asjata suhuvõtja." — „Kuidas soovid ning arvad", vastas võõras mees. „Jumala teed on imelikud. Meil jääb minna veel viimne peatus. Siis oled kodus. Siit mitte enam kaugel kohiseb mägedest voolav jõgi, millest peame veel jõudma üle. Sa lubasid mulle järgneda igas olukorras." — „Olgu siis ka lõppvaatus", andis järele eksinud mees. Nad läksid edasi ja leidsid paksul metsateel mehe, kellelt võõras mees küsis teed silla juure, mis viib jõest üle. „Ma ise küll ei saa praegu tulla", vastas see, „kuid minu kõrts on siin ligidal ja ma saadan oma tütre teile juhatama teed." Kõrtsimehe umbes 13-aastane tütar viis võõrad mehed keerulist rada mööda silla juure. Sääl sündis kohutav lugu: võõras mees haaras tütarlapse ja viskas õnnetu ohvri kõrgelt kaljuselt kaldalt vahutava jõe voogudesse. Kajas ehmunud lapse

südantlõhestav hirmu- ja valukarjatus. Siis kandus kiirest voolust tütarlapse laip pärivett allapoole. Eksinud mees ei suutnud nüüd ennast enam taltsutada. Ta tahtis mõrvarit oma ohvrile lükata järele. Kuid samal hetkel ilmus kohkunud mehe ette Jumala ingel ja ütles: „Jumala teed on imelikud. Vihamees ei olnud sugugi leppinud ära meie esimese öömaja andjaga, vaid tahtis teda tappa mürgitatud karikaga. Ihne mees suri varsti pärast karikasuudlust. Surmaga pani Jumal piiri tema ülekohtusele teotsemisele. Vaese mehe maja süütasin seepärast, et paljude aastate eest, kui veel elas vaese mehe isa, oli olnud mäss sääl maal; kuningas oli kaotanud krooni ja trooni ning põgenemisel varjunud lühikest aega vaese mehe maja lakas; sinna ta oli peitnud oma viimse maise vara — metallkasti kalliskivide ja väärisesemetega. Edaspidisel rändamisteel hukkus kuningas. Keegi pääle Jumala ei teadnud kastikese peidupaika. Nüüd leiab vaene mees tuha seest suure varanduse ja saab rikkaks inimeseks. Kõrtsimehe tütre kutsus Jumal enese juure, sest ta oli veel süütu ja puhas kui varane kevadine lumelilleke. Halvas ümbruses ta oleks hukkunud ihu ja hinge poolest.“ Vanamees ärkas unest. Kui mõni asi oli talle arusaadamatu, siis ei nurisenud ta enam selle üle, vaid ütles vaikselt ja alandlikult: „Jumala teod on imelikud.“

*

4. Hinge jätab toore tunde valituimgi seltskond uhkes söögisaalis toredais tualetes daamide, peorõivais, ordeneis ja autähis härradega, kui nad asuvad sööma söögipalveta.

*

Elasid kord rikas kaupmees linnas ja jõukas peremees maal ning olid hääd tuttavad. Linnamees palus maamehe enese poole lõunale. Pärast seda, kui maamees oli lugenud omaette vaikse söögipalve, argnes nende vahel kahekõne.

Linnamees: Kas teil maal kõik nii ajast mahajäänud tagurlased elavad, kes veel loevad söögipalvet? Ma võiksin küll hommikust õhtuni palvetada, kuid olen päris kindel selles, et taevast selle tagajärjel ühtki leiba ei langeks mulle sülle. Kommunistid tegid targasti, kui nad kuski käskisid lapsi Jumalalt leiba paluda ja Nõukogude valitsuselt. Jumal ei annud, kommunistid aga tõid kohe mõned leivapätsid välja.

Maamees: Jah. Eks ta ikka ole nii, et meil ka kõik ei loe söögipalvet. Arusaamise mõttes on Jumalat kergem pilgata ja teotada kui teda kiita ja tänada ning tema arvutamatut igavest suurust, väge ja au mõista.

Linnamees: Seda arvasin minagi, et maalgi on edumeelseid olevusi, kes suudavad ajaga pidada sammu.

Maamees: Mina ja minu pere, meie küll loeme söögipalvet, aga mul on üks perekond — ema oma 10 lapsega. Neil on suurepärane isu, eriti, kui näljastena tulevad põllult. Perenaine on pannud neile künasse toidu valmis. Kisaga nad asuvad selle kallale, lobistavad ja purelevad. Kuid ma pole iialgi näinud, et mõni minu tublidest harjasloomadest oleks lugenud enne või pärast toiduvõtmist söögipalvet. Pole ka panna pahaks. Nad on nii rumalad, et nad ei oska söögipalvet lugeda. Igatahes nii targad nad on, et perenaise kutsest saavad aru. Vaimu- ja hinge-annetega ehitud inimese laskumist looma tasemele pean suurimaks tagurpidiminekuks ja kurvemaks atavistlikuks nähteks.

*

Luther, Melanchton ja Bugenhagen olid kord Kamerariuse juures võõrsil. Räägiti lühikesist söögipalveist. Luther ütles: „Issand Jeesus, ole sina söök ja jook.“ (Dominus Jesus, sit potus et esus). Bugenhagen

ütles: „Seda ja teist, kuiva ja märga õnnista meile, Jumal.“ Melanchton ütles: „Õnnistatud õnnistagu.“ (Benedictus benedicat). Melanchton kuulutati võitjaks. (Caspari.)

*

5. Lugu tigedast sulasest. (Matt. 18.)

„Sest mina ei tee mitte hääd, mis ma tahan, vaid ma teen kurja, mis ma ei taha“ (Rooma 7, 19). „Inimene ilma pattude andeksandmiseta on kui see, kes vaikselt magab põlevas majas“ (Stäbler). „Pahast suurim on süü“ (Der Übel grösstes ist die Schuld), nii ütleb luuletaja sõna. Mispärast nii palju salajast hirmu, ilma et ise teaksime selgesti, kuidas? Miks nii palju südametunnistuse puremisi? Kui mõnigi annaks kõik, mis tal on, kui ta vaid ühegi päeva oma elust võiks tõmmata maha, kui kaoks ainuski tume tund, mis mida vanemaks, seda rõhuvamaks muutus mälestuses? Vaadake täidetud parandus- ja karistusmajadesse, kus tuhanded purustunud elud. Iga roim ei taba vaid neid üksikuid, kes seda teinud. Terveid lainete ringe tõmbab see enese ümber: petetute häda, vigastatute haigus, kahjusaajate vanded, perekonnaliikmete häbi ja pisarad. Vaadake paljusid meie-ajal murtud abielusid. Esimese armastuse roosiketid on saanud needust väärivaiks ahelaiks, mida tihti kuriteoliselt purustatakse. Kui palju mehe kirge ja austust, kui palju naise kergemeelsust on seotud sageli sellega. Murtud südamete, petetud armastuse ja mahajäetud laste pisarad kisendavad taeva poole. Kas peame tähelepanu juhtima joomarite asüülidele, mida põevad tuhanded inimesed, kord häis olukorris olnud, nüüd nürimeelsuses loomale sarnlevad, minnes oma kurvale lõpule vastu; või magdaleeniumele vaesematega vaestest, kadunud rahva tütardega, kes läksid üle murtud emasüdamete kergemeelset häbiteed; või parandusmajadele, mille arv kasvab aasta-aastalt. Patt on seepärast hirmus, et ta kasvab orgaaniliselt. Patt sünnitab uut pattu!“ (Kliche.)

*

6. Patulangemine. Kain tappis venna. Saul läks lausuja naise juure. Taavet rikkus abielu. Seksuaalala. Saalomon teenis võõraid jumalaid. Kristuse kiusamine; nälg, au, võim. Juudas reetis Jeesuse ja poos enese. Peetrus salgas Jeesuse ära. Ananias ja Saviira lugu (Acta 5, 1—10).

*

„Kurat võtab kõigepäält inimeselt häbi ja hirmu, et ta teeks pattu; kui ta seda on teinud, siis annab mõlemad tagasi, et ta uute pattudega katsuks vanu katta kinni ja Jumala käest Kristuse läbi mitte andeksandmist paluda. Enne ta seab inimese ette patu kui liivaterakese, tema täitmise järele aga kui mäe, mis peab rõhuma puruks tema südame“ (Stäbler).

*

Ühes tsirkuses astus etenduse lõpul üles madudetaltsutaja. Tema viipe pääle tuli näitelavale asetatud võsastikust 35 jala pikkune hiiglamadu. Taltsutaja oli saanud selle mao, kui viimane oli olnud mõni päev vana. Ta oli õpetanud teda. Ligi 25 aasta kestel ta oli viinud teda publiku ette ja näidanud sellele oma kunstiproove. Tema pilgu all madu oli sõnakuulelik vähimate peensusteni. Viimane ettekanne oli igakord, et madu tema märguande pääle ennast tema keha ümber keerutas, kuni ta keerdudest oli täiesti ümbritsetud, ja tõstis oma pää üle taltsutaja kõrgele. Kui rahva tormiline poolehoiu- ja kiituseavaldus oli vaikinud, keris madu ennast aegamööda lahti. Ühel õhtul aga kuuldi raginat, millele järgnes läbilõikav karje: madu oli pigistanud surnuks oma isanda. Ligi 25 aastat oli ta mänginud temaga, nüüd mängis madu temaga ja riisus temalt

elu. Niiviisi käib ka kõikide käsi, kes mängivad patuga. Aastaid näib ta ohutuna, siis korraga ta haarab valitsuse oma kätte ja astub ette võitjana. Seepärast ära mängi patuga, vaid põgene tema kui mao eest. — (Neukirchener Kalender.)

*

7. Hiiobi koorma võttis Jumal ära. Tehvanusele, Peetrusele, Paulusele ja teistele kannatajaile Ta andis jõudu jääda „ustavaks surmani" ja „pärida elukrooni."

*

8. Jumala armastus on sügav kui meri, sest ta täidab kuristiku sügavuse, millesse meid heitnud patt. Ta on kõrge kui taevas, sest ta tõstab meid, põrmulapsi, üles õndsatele väljadele. Jumala armastus on pikk kui igavik, sest tal on kannatus meiega, mis läheb üle inimliku mõistuse. Ta on kauge kui lõpmatus, sest ta ei lükka kedagi õndsusest ära. Kui miljardid tähed ilmuksid Jumala ette ja igal neist säraksid miljard korda sõnad: „Jumal on armastus", ei suudaks nad kaugeltki mitte veel väljendada Jumala armastust. Ja kui taevas oleks lõpmatu puhas paber ja sa kirjutaksid rea rea kõrvale ainult sõnu: „Jumal on armastus", ei täidaks see veel lõpmatut Jumala armastust. Ja kui sa kogu oma elu räägiksid vaid neid sõnu: „Jumal on armastus", ei oleks see midagi võrreldes Jumala põhjatu armastusega. (Kliche.)

*

Samuti ei suuda meie nõder keel ja kujutlus anda pilti Jumala riigi suurusest ja Jumala aust ning väest, mis Jumala päralt on igavesti. Igaviku kohta ütleb laulja:

„Oh igavik, oh igavik,
Kuis oled sa nii pikk, nii pikk!
Sa oled aeg, mis ajatu,
Sa oled ring, mis rajatu.
Keskpaigas sul on „alati"
Ja äärteks „mitte iialgi."
Oh mõtle, mis on igavik!

Oh igavik, oh igavik,
Kuis oled sa nii pikk, nii pikk!
Ma, igavik, sest noomin sind:
Oh pea ikka meeles mind!
Sest patupiinaks pean ma
Ja usupalgaks olema.
Oh mõtle, mis on igavik!"

(Daniel Wülffer.)

9. Augsburgi usutunnistuse IX päätükk ütleb ristimisest: „Ristimisest õpetame, et seda on tarvis õndsaks-saamiseks ning et selle läbi pakutakse armu ja et ka lapsi peab ristima, kes ristimisega antakse Jumala hooleks ning saavad temale armsaks. Seepärast mõistame hukka ümberristijaid, kes õpetavad, et laste ristimine ei ole õige." Rooma-katoliku kiriku autoriteedist vabanemispüüd usupuhastuse ajal muutus mõnedes ringkondades Piibli ja reformaatorite poolt mittepuudutatud esimeste ristiusu sajandite jooksul tekkinud kristlike dogmade vastuvooluks. Nende rühmade ühine tunnus oli laste ristimise kõrvaleheitmine. Kõige pahemini hakkasid teotsema ümberristijad, s. t. anabaptistid, näiteks, Türingenis Toomas Münzer. Rätsep Jan Bockelson Leidenist kui „Siioni riigi" kuningas ja tema timukas Bernhard Knipperdollingk seadsid sisse õudse hirmuvalitsuse Münsteri linnas a. 1533. Kahe aasta pärast langes nende valitsus. Ana-

baptiste hakati Põhja-Saksamaal koledal kombel kiusama taga. Osa neist kogus kokku Menno Simons (1492—1559) väikesiks „ristimismeelseiks" (Taufgesinnte) kogudusiks. Paljuharuline kristlik usulahk (sekt) — baptistid (ristijad), kes heidavad ära lasteristimise ja tahavad ristida vaid neid, kes ärganud patuunest ja saanud pattude andeksandmist Kristuselt, ja ristimist pääasjalikult jooksvas vees (immersioonristimine) nõuab, on tekkinud Inglismaal puritanismist ja independentismist 1618. a. ümber. Baptistid seisavad saksa anabaptistidega sama vähe ühenduses kui mennoniitlastega. Esimese baptisti koguduse asutas John Spilbury Londonis 1633. aastal. 1639. aastal istutas Roger Williams baptismi Ameerikasse. Baptistide kaks päärühma on: Particular-Baptists ja General-Baptists. Saksa baptistlased jagunevad kuude ühendusse. Põhja-Ameerikas on rida baptismi eriliike: Anti-Mission Baptists, Free-Will Baptists, Seventh-Day Baptists, ka sabbatiaaneriteks nimetatud, seepärast et nad pühapäeva asemel pühitsevad laupäeva j.n.e.

Anabaptistlaste määratsejalikud ja baptistlaste ühekülgsed nõudmised ei ole kooskõlas Pühakirjaga. Ristimiskäsus ütleb Jeesus: **„Tehke jüngriks kõik rahvad, neid ristides..."** Sellega Jeesus käsib ristida ka lapsi, sest need on rahvaliikmed. Just neile on saanud osaks eriline Jeesuse kutse: **„Laske lapsukesed minu juure tulla ja ärge keelake neid mitte, sest niisuguste päralt on Jumala riik. Tõesti, mina ütlen teile: Kes iial Jumala riiki vastu ei võta kui lapsuke, ei saa mitte sinna sisse"** (Mark. 10, 14—15). Algristikogudus on mõistnud Jeesuse käsku õieti (Acta 16, 33; Evesuse kiri 6, 1), väärarvamised ja eksiõpetused selles suunas on tekkinud ristikoguduse ajaloo uuel ajal.

Ristimata inimene ei ole ristikoguduse liige. Uuestisündimine on Vaimust sündimine ja uue elu algus inimese südames. Ristimine on uuesündimise pesemine. Jeesus räägib „sündimisest veest ja Vaimust." Missuguse õigusega määratseja või baptist võib juba ristitud inimest veel kord ristida? Usulahkude — anabaptistlaste, baptistlaste, irvingiaanlaste (Ed. Irving †1835. Londonis), evangeeliumi kristlaste, nelipühilaste, adventistide, kohtunik Rutherfordi tõsiste piibliuurijate, Christian Science ja teiste, ka Eestis levinud sektide valeteid ühendab ühine vaen kiriku, tema liikmete ja ametikandjate vastu. Kirik ja kogudused on neile Paabel ja ahne saatanariik. Nemad ise igaüks omaette aga, kas uuestisündinud jumalalapsed, kes ei tee enam pattu ega vaja andeksandmist, või on apostliku aja tõsised esindajad, õige ristimise osaduse osalised j.n.e. See kõik annab kahjuks tunnistust eneseülistamisest ja õigusest, kuid mitte Kristuse armastusest ja sellest alandusest, milles peavad käima need, kes tahavad ennast nimetada Jeesuse jüngreiks.

10. Armulauast Augsburgi usutunnistuse X päätükk ütleb järgmist: „Issanda armulauast meie õpetame, et Kristuse tõelik ihu ja veri leiva ja viina näol õhtusöömaajas on olemas ja jagatakse välja ning võetakse vastu. Seepärast heidame teistviisi õpetuse kõrvale." Püha õhtusöömaaja kohta on kristlikel kirikuil oma täiesti selgesti väljendatud dogmaatilised seisukohad.

Katoliku kirik õpetab, et konsekratsiooni järgi leib ja vein muutuvad Kristuse ihuks ja vereks. See on nii-nimetatud transsubstantsiatsiooniline õpetus. Rooma-katoliku koguduses jagatakse altari sakramenti ühe märgi all: armulaual käijad saavad osa ainult leivast.

Et karika seest mõni tilk võib kogemata langeda maha, seepärast on karika-andmine jäänud ära. Õnnistatud karika joob tühjaks preester, ja õnnistatud leiba hoitakse altari kuldkarbis.

Greeka-katoliku kirik jagab armulauda mõlemate märkide all ühekorraga. Leib on kastetud veini. Elava olevuse juures on ihu ja veri üheskoos. Evangeeliumi luteri kirikus antakse altari sakramendist osa mõlemate märkide all: enne jagatakse leiba, siis karikat. Meie võtame leiva ja veini all vastu Kristuse ihu ja verd. „See on, et meie nähtavat leiba süües ja viina juues ka ühtlasi Kristuse nägemata (äraseletatud) ihust ja verest saame osa (M. L.)."

Reformeeritud kirik õpetab, et leib ja vein on ainult Issanda ihu ja vere meeletuletusmärgid. Püha õhtusöömaaeg on Kristuse surma mälestussöömaaeg (Zwingli). Usklikku püha õhtusöömaaja vastuvõtjat toidetakse imetaolisel viisil maitsmise hetkel Kristuse ihust voolava vaimse toitejõuga.

Välispidised kombed pole pääasi sakramendi juures. Uskmatule südamele Issanda ihu ja vere osasaamine on nuhtluseks, usklikule õndsuseks. Puutuvad soojad päikese säravad kiired kokku külma jäätükiga, siis on see külmale jäätükile hukatuseks — mustale viljakandjale mullale, elavale puule, põõsale ja lillele aga õnnistuseks.

Igaüks, kes võtab osa pühast altari sakramendist, mis Issanda seadmise järgi ja Issanda sõnadega on talitatud, astub Issandaga ihu ja vere osasaamisse. Oh, et see tuleks meie surematule hingele igaveseks õndsuseks meie eluvõitluses, surmatunnil ja Isa kodus igavesti! —

*

LÕPPSÕNA.

Sellega oleme lõpetanud lühikese ülevaate. Meie vaimusilmade eest on möödunud üldjoontes lühike usundilugu võrreldult kristliku õpetusega. Niihästi ühest kui teisest oleme võinud puudutada vaid olulisemat. Miks oleme tegelnud usundikujudega välispool ristiusku? Nad ei suuda ükski tõusta Jeesuse Kristuse armuõpetuse kõrgusele. Miks tutvume vanaaegse aurukatlaga auruturbiinide ja elektrimootorite ajajärgul, või primitiivsete rahvaste onnikestega pilvelõhkujate ajastul? Seepärast, et neid võrreldes näeme ühe väiksust ja teise suurust. Samuti on lugu ka usundikujudega. Nende hulgas nägime algelisi Jumala-otsimise vorme ja kujusid ning tõusu filosoofiliste mõtlemisviisideni ja eetiliste süsteemideni. Nägime poliitiliste mõttekäikude kokkusulamist müütilise esivanemate hingede austamise ja kõlbelise ning usulise elu vormidega.

Kuid kaugele alla negatiivsuse ja puudulikkuse varju jäävad kõik muud usundid, kui neid kõrvutame ristiusu kui ülima usuga. Siis näeme maailma suurima ilmutususundi absoluutsust ja väge tema mõõdetamatus üliloomulikus kõrguses ja ülevas lihtsuses. Suurimailegi inimesile jääb ta ületatamatuks. Usklikule lapsesüdamele avab ta oma igavesed rikkused. Ta lahendab usu ja teaduse vahekorra ning sotsiaalsete küsimuste keerd-

sõlmed. Ta juhatab kahtlejaile, otsijaile ja mõtlejaile hingedele teed maistest askeldusist ja eluummikuist üles valguse, tõsise vabaduse ja tähtede poole. Ta teeb tugevaks surematu hinge eluvõitluses, andes jõudu üksikule ja rahvastele. Ta viib meid osadusse püha kõikväelise Jumalaga ja Tema Vaimuga siin ajalikult ja ükskord isamajas igavesti.

Tõesti, tõesti, mina ütlen teile: „Kes minu sisse usub, sel on igavene elu" (Joh. ev. 6, 47).

Sisukord.

Lhk.

Saatesõna VII

I

Lühike usundilugu.

§ 1. Primitiivsete rahvaste usund 1

1. Sissejuhatus 1
2. Maana 1
3. Fetiš 1
4. Animism — hingede usk 2
5. Totemism ja šamanism 3
6. Tähistaeva jumal 3

§ 2. Usundikujud Assüürias — Babüloonias 4

1. Jumalad 4
2. Ohvrid ja pühad arvud 5
3. Maailmapilt 6
4. Mütoloogia ja kultus 6
5. Elu ja surm 7

§ 3. Usundikujud Egiptuses 7

1. Jumalad 7
2. Kultus ja preestrid 8
3. Kõlblus ja säälpoolne (hauatagune) maailm 8
4. Hauad (matmispaigad) 11

§ 4. Usundikujud Iraanis 11

1. Vana-Iraani loodususund 11
2. Zarathustra ja mazdaism 12

§ 5. Usundikujud Indias 13

1. Ülevaade. Kirjandus 13
2. Vedism. Jumalad 14
3. Veeda kultus, kõlblus, säälpoolne 14
4. Brahmanism. Brahma 15
5. Jainism ja buddhism 16
6. Buddha õpetus 16
7. Buddha maailmapilt, kultus, õpetuse levimine 18
8. Hinduism. Jumalad, sektid 20

§ 6. Usundikujud Hiinas 22

1. Vana-Hiina usundikujud. Taoism 22
2. Kong-tse 24
3. Lao-tse 25
4. Lamaism 26

Lhk.

§ 7. Usundikujud Jaapanis 27
1. Shinto 27
2. Vaated kõlblusele 29

§ 8. Usundikujud Greekas 30
1. Vana rahvausund. Ktooniline kultus 30
2. Homerose jumalate riik 32
3. Müstika ja müsteeriumid 34
4. Eetiline jumalausk 36

§ 9. Eesti mütoloogia üldjooni 37
1. Rahvausundi jumalad 37
2. Fählmanni müüdid 38

§ 10. Kokkuvõte 39

II

Süstemaatiline usu- ja kõlblus-õpetus.

§ 1. Jumala olemine ja olu 43
1. Jumala olemine 43
2. Jumala-tõestused 45
3. Jumala olu 47

§ 2. Jumal ja maailm 49
1. Jumal maailma Looja 49
2. Jumal — maailma Ülalpidaja ja Valitseja 52

§ 3. Ilmutuse mõiste 52
1. Ilmutuse mõiste sisu 52
2. Üldine ilmutus 53
3. Eriline ilmutus 53

§ 4. Usuline tunnetus. Usk ja teadus 54
1. Usuline tunnetus 54
2. Usu ja teaduse suhe 55
3. Usk ja loodusteadus 57
4. Usk ja tehnika 63
5. Usk ja teadlased 65
6. Kokkuvõte 75

§ 5. Inimene ja Jumal 75
1. Inimene 76
2. Inimese ja Jumala vahekord 77

§ 6. Patt. Südametunnistus 80
1. Patt 80
2. Südametunnistus 82

§ 7. Vaba tahe 83
1. Indeterminism ja determinism 83
2. Usuline seisukoht 85

Lhk.

§ 8 Jeesus Kristus Lunastajana 87

1. Lunastaja. Jeesuse isik ja tegevus 87
2. Lunastus 101

§ 9. Kõlbeline maailmakord 117

1. Moraalstatistiline lähtekoht 117
2. Usuline alus 120
3. Näiteid käskude juure 130

§ 10. Usk ja isiklik täiuslikkus 139

1. Usuline väljendus usutunnistustes 139
2. Usuteaduse uuema aja püüded täiuslikkusele 146
3. Isiklik usutunnistus 149

§ 11. Hinge surematus ja tulevane elu 152

1. Mõtteteaduslikke lähtekohti 152
2. Usu seisukoht 154

§ 12. Inimene Jumala riigi paleuste teostajana perekonnas ja ühiskonnas 155

1. Jumala riik 156
2. Jumala riigi paleuste teostamine perekonnas, ühiskonnas, riigis — inimsoos 159
3. Teateid ja tsitaate 163

§ 13. Usk ja sotsiaalsed küsimused 173

1. Sotsiaalse probleemi lahenduskatseid 173
2. Ainus lahendusviis 177
3. Näiteid ja tsitaate 181

§ 14. Usulis-kõlbelise elu vahendid 192

1. Jumala sõna ja palve 192
2. Sakrament 200
3. Näiteid ja seletusi 205

Lõppsõna 212

Allikaid 218

Allikaid.

1. Piibel. Bibelkonkordanz. Herausgegeben vom Calwer Verlagsverein.
2. Dr. Martin Lutheri väikene Katekismus. 1529.
3. Augsburgi usutunnistus.
4. Grundriss der Evangelischen Dogmatik. Prof. Dr. Otto Kirn.
5. Dogmatik. Prof. Dr. Julius Kaftan.
6. Dogmatik. Konspekt prof. Karl Girgensoni loengute järgi.
7. Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft. 1932.
8. Propyläen — Weltgeschichte. Herausgegeben von Walter Goetz. Professor an der Universität Leipzig. 1933.
9. Religion und Leben. Dr. K. A. Busch.
10. Gottes Zeugen im Reich der Natur. Prof. Otto Zöckler.
11. Bausteine. F. Kliche.
12. Erzählungen zu den Geschichten des Neuen Testaments. G. Stäbler.
13. Lehrbuch der Kirchengeschichte für Studierende von Joh. Heinr. Kurtz. Vierzehnte Auflage besorgt von N. Bonwetsch und P. Tschackert.
14. Lehrbuch der Kirchengeschichte von Prof. Dr. Oskar Netoliczka.
15. Allgemeine Religionsgeschichte von Dr. Professor Alfred Jeremias.
16. Die Religionen. Kurzgefasste Religionsgeschichten von Prof. Dr. Edv. Lehmann.
17. Eesti mütoloogia. Prof. M. J. Eisen.
18. Psühholoogia õpperaamat. Prof. Dr. Wilh. Jerusalem.
19. Loogika õpperaamat. Prof. Tšelpanov.
20. Pääkooliõpetus. Õp. J. Liiv.
21. Konversationslexikon. Brockhaus.